శ్రీ శంకరసద్గురు

ప్రబోధసుధాకరము

అనువాదకురాలు:

కీ. శే. కాళ్లకూరి మహాలక్ష్మీసుందరాంబ

ఎం. ఏ., (డబుల్) యల్. టి.

ప్రకాశకులు:

శ్రీ తిరుమల శ్రీనివాస త్రిలింగ మహావిద్యాపీఠము,

బెజవాడ.

1942

ప్రబోధసుధాకరము

(తెలుగు)

శ్రీమతి కాళ్లకూరి మహాలక్ష్మీసుందరమ్మ
ఎం. ఏ., (ఆనర్సు) యల్. టి.

ఆంధ్రగ్రంథాలయ ప్రెస్,
బెజవాడలో
సుందా లక్ష్మీనరసయ్యగారిచే
ముద్రింపఁ బడినది.

కీ. శే. శ్రీమతి కాళ్ళకూరి మహాలక్ష్మీసుందరాంబ,

డబుల్ ఎం. ఏ. యల్. టీ.

శ్లో॥ శ్రుతౌ రక్తిః పతౌ భక్తి రాసక్తి ర్గురుసూక్తిషు।

విరక్తి రింద్రియార్థేషు మహాలక్ష్మ్యా మహాగుణాః॥

శ్రీ ప్రబోధసుధాకరము

ప్రకాశకుల ప్రకటనము

ఈ గ్రంథమందుఁ బ్రధానమగు విషయము శ్రీశంకర భగవత్పాదవిరచితం బగు "ప్రబోధసుధాకరం"బను భక్తి కావ్యము. ఇం దాచార్యులవారు సగుణనిర్గుణభక్తుల కైక్యము నిరూపించియుండుటచే నిది గొప్ప సమన్వయశాస్త్రమన వచ్చును. శ్రీమద్భాగవత ప్రతిపాదితమైన కృష్ణతత్త్వము కర తలామలకముగాఁ బ్రబోధసుధాకరంబునఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. అద్వైతము గురుదేవభక్తిసాధ్య మని యింత లలితముగా నెందును నిరూపింపఁబడలేదు.

కీ. శే. మహాలక్ష్మీసుందరాంబగా రీ గ్రంథరాజమును సుకుమారబుద్ధులకు శ్రద్ధాభక్తియుక్తులగు ముగ్ధలకుఁ దారక ముగా నెంచి యథామతిఁ జక్కని త్రిలింగపదబంధమునఁ గూర్చిరి. ఆంధ్రదేశమున నాచార్యులవారిఖండగ్రంథములంతగా బ్రచారములో లేవు. వివేకచూడామణిమాత్రము సువిదితముగా నున్నది. ప్రశ్నోత్తరరత్నమాలయు గీర్వాణవ్యాఖ్యతో నాంధ్రవివరణముతోఁ గొంత ప్రచారములో నున్నది. వాదోప వాదములతో నిండినభాష్యగ్రంథములు పండితులకుఁ బ్రమోద ప్రదములైనను శంకరులవారి ఖండగ్రంథములు భక్తబృంద మునకుఁ గైవల్యనవనీతఖండములై విలసిల్లు. శ్రీ సుందరాంబ శాంకరఖండగ్రంథముల నన్నింటినిఁ ద్రిలింగభాషలోని కనువ

దింప సమకట్టియుఁ బ్రబోధసుధాకరము - స్వాత్మప్రకాశిక - అద్వైతానుభూతి - సదాచారానుసంధానముమాత్ర మాంధ్రమున రచించి తన భౌతికశరీరమును విడిచి, బ్రహ్మవస్తువుతో నద్వైతసిద్ధిఁగాంచె. ప్రకృత మీగ్రంథమునందుఁ బ్రబోధసుధాకర మొక్కటియే ప్రచురింపఁబడియె. తక్కినవి వీలువెంట నచిరకాలములో వెలువడఁగలవు. మఱియు నీయమచే ధర్మప్రచారమునకై రచియింపఁబడిన "మహిళా మర్యాద"యను స్త్రీ ధర్మశాస్త్రగ్రంథము, కొంతవఱకే యిందుఁ బొందుపఱచఁబడియె. ఆ గ్రంథము శ్రీమతి కవితిలక కవితావిశారద కాంచనపల్లి కనకాంబగారి యాంధ్రవివరణముతోఁ బ్రత్యేక ప్రతిగాఁ బ్రచురింపఁబడును. సక్తుప్రస్థుని యాగమున కనిర్వచనీయమైన రాజసూయాధికమైన మహాఫలము చేకూరి నట్లీ సుందరాంబగారి చిన్నిపౌత్రములకుఁగూడ పరమేశ్వరానుగ్రహంబున నఖండఫలము చేకూరుఁగాక! ఆసాధ్వీమణి ధర్మోత్సాహము మహిళాలోకమున కాదర్శప్రాయమై భారతవర్షమున ధర్మబీజసంరక్షణ మొనరించుఁగాక !

శ్రీ సుందరాంబగారి భర్త మహారాజశ్రీ కాళ్లకూరి శేషయ్యపంతులు, బి. ఏ., గారు (కర్నూలు మునిసిపల్ మేనేజరు) రచించిన "నా ధర్మపత్ని - దైవఘటన" యను సుపోద్ఘాతమున గల విశేషములు సహృదయు లెఱుంగఁగలరు. సాధ్వీమణికిఁ బతిమన్ననఁబొందుటకంటె నుత్తమఫలముకలదా! శ్రీ మహాలక్ష్మీసుందరాంబగారి జీవితము సర్వథా ధన్యము. విద్వాన్ కవితిలక కవితావిశారద కాంచనపల్లి కనకాంబ

గారిచే రచింపఁబడిన శ్రీ మహాలక్ష్మీ సుందరాంబాస్మృతి కరుణారసమున కావలియొడ్డు ముట్టినది. తన తరువాత తన యంతదై మహిళాలోకమున జ్ఞానప్రచారము చేయఁగల శ్రీ సుందరాంబగారిపై జీవిత మంతయు నాధారము చేసికొన్న సాధ్వీమణి యగుటచేఁ దల్లియగు శేషమాంబగారికంటెఁగూడ నిప్పట్లు కనకాంబగారి సంతాప మధిక మేమోయని శంకింపఁదగి యున్నది.

కవయిత్రీమణి శ్రీ పులుగుర్త లక్ష్మీనరసమాంబగారు శ్రీమతి ఆదుర్తి భాస్కరమ్మగారు మొదలగు సాధ్వీమణులు రచించిన సానుభూతిపద్యములు, వచనములు సహజ ప్రేమ భరితము లగుటచే వానిపై నభిప్రాయరచన మనవసరము.

శ్రీ పీఠజయంతిలో బ్రహ్మశ్రీ సర్వతంత్ర స్వతంత్ర పండితరాజ రాజేశ్వరశాస్త్రి(కాశి)గా రధ్యక్షు లయి యున్న మహాసభలో శ్రీ త్రిలింగపీఠ శిష్యురాలుగా శ్రీమతి కాళ్ళకూరి సుందరమ్మగారొసంగిన సంస్కృతోపన్యాసము నేటికిని విన్నవారి మనంబుల హత్తుకొని యున్నది.

"నేటివిద్యాలయంబుల చేటు లెఱిఁగి" యని కనకాంబ గారు రచించిన పద్యమునందలి యభిప్రాయము శ్రీ మహాలక్ష్మీ సుందరాంబగారు బాగుగ గురుతించిరి. స్త్రీ పురుషులేకస్థలమున లౌకికోపాధ్యాయుల యొద్ద లౌకికవిద్య లభ్యసించుటలోఁగల సహస్రదోషములు తనప్రజ్ఞాబలమునఁ బరిహరించి యాంగ్ల విద్యలోఁగల విజ్ఞానము మాత్రము స్వీకరించి, యాంగ్లనాగర

కతలోని కీడు నుజ్జగించిన మహాలక్ష్మీసుందరాంబగారి వివేకము కొనియాడఁదగినది.

ఆంగ్లవిద్య నవలంబించు సోదరీమణులకై శ్రీ సుందరాంబగారు "Danger Zones of Young Women" "యౌవతాపదపదములు" అను గ్రంథము నాంగ్లమున రచించియున్నారు. అదియుఁ బ్రచురణ కాఁదగినదియే. అమృతసందేశపత్రికలో నీ యమ రచించిన వ్యాసములయందామె ధర్మాసక్తి ప్రకటిత మగుచున్నది.

ఆంధ్రదేశపురంధ్రిరత్న మనఁదగు నీమహాలక్ష్మీసుందరాంబగారి గ్రంథము లాంధ్రలోక మాదరించి యాలాభమును బొందునుగాక.

ఇట్లు

పరిశాశకులు,

శ్రీ త్రిలింగమహావిద్యాపీఠపరిషత్.

శ్రీ భాస్కరాయనమః

నా ధర్మపత్ని — దైవఘటన.

[శ్రీ కాళ్లకూరి శేషయ్య పంతులుగారు, బి. ఏ.,]

మదరాసు రాజధానిలో ముఖ్యముగ నాంధ్రమండల మందు శ్రీ బాలాంతరపు సుందరరామయ్య శేషమాంబగార్ల నెఱుంగనివారు లేరు. శ్రీ సుందరరామయ్యగారు గోదావరి జిల్లాబోర్డు హెడ్ గుమాస్తాగాఁ బనిజేసి విరమించి రెండేండ్ల క్రింద పరమపదించిరి. శేషమాంబగారు హిందూసుందరి యను మాసపత్రిక ముప్పదియేండ్లనుండి నిర్వహించి, విద్యార్థినీ సమాజము, మహిళావిద్యాలయ మను సంస్థలు నడపి విరమించి రను విషయము లోకప్రఖ్యాతము. వీరు తూర్పుగోదావరిజిల్లా కాకినాడ రామారావుపేట వాస్తవ్యులు. అసమాన గౌరవ ప్రతిష్ఠల నొకరికంటె నొకరెక్కుడుగ సంపాదించి యనేకుల బీదసాదలఁ బోషించి వన్నెకెక్కిన యీ దంపతులకుఁ బరమే శ్వరుఁడు చిరకాలమునకుఁగాని సంతానభాగ్యము కలుగఁ జేయలేదు. శ్రీ శేషమాంబగారికి నలుబది వర్షముల ప్రాయ మున నొక పుత్త్రికమాత్రము ప్రసాదింపఁబడెను.

ఆనందనామ సంవత్సర కార్తికబహుళ విదియ మహా లక్ష్మీసుందరాంబ జన్మదినము. చెన్నపురి ప్రసూతి వైద్య శాలలోఁబుట్టిన యాబిడ్డ యుండవలసిన తూకమునకు మూఁడు

పౌనులు తగ్గియుండుటచే గాజుపెట్టెలో నుంచి దానిలోనికి గాలి విడుచుచు మెత్తనిపానుపుపై గొన్ని మాసములు పెంచిరి

తల్లియైన శేషాంబగారి బహిఃప్రాణ మగు సతి మాడభూషి చూడమ్మ గారీ పసిపాప నతిప్రీతితోఁ గన్న తల్లికంటె నెక్కుడుగాఁ బదిసంవత్సరములు పెంచెను.

మాటలు వచ్చినప్పటి నుండి తమ తల్లిగారికిఁ బర మాప్తురాలైన కాంచనపల్లి కనకాంబగారి సూచనపై బొమ్మలు చూపి రామాయణ భారత భాగవత కథ లన్నియు నీ బిడ్డకు చూడమ్మగారు చెప్పి మజిల నామెచేఁ జెప్పించు చుండెడివారు.

చెన్నపురిలో నీబిడ్డ పుట్టిన పదునెనిమిదవనాడే తలి దండ్రులు బిడ్డతోఁ గాకినాడ వచ్చిరి. ఇంత కాలమునకు వచ్చిన కానుపగుటచే శేషమ్మగారి చెలికత్తెలు వందలుగా నామెను బహుమతులతోఁ జూడవచ్చిరి. బిడ్డకు నాలుగవయేడు వచ్చి నంతనే సుందరరామయ్యగారు తిరిగి చెన్నపురములో తమ కాపురమును బెట్టిరి.

బాల్యమందు వచ్చిన పలురకముల ఘోరములకు నపుడు చెన్నపురిలో ఘనవైద్యము సేయుచుఁ బ్రతిష్ఠగా నున్న డాక్టరు దంటు సుబ్బావధానిగారు తమ యమృత హస్తముతోఁ బ్రతిక్రియలు సేయుచుండిరి.

తమ ముద్దుపట్టిచే గొప్ప చదువుఁ జదివింపవలె నను కోరికతోఁ దల్లిదండ్రులు మహావిదుషీమణియుఁ గవయిత్రియు

యోగినియు నగు శ్రీకాంచనపల్లి కనకాంబగారిచేఁ దమబాల కక్షరాభ్యాసము సేయించిరి.

కనకాంబగారి సోదరీమణి పంగనామముల యమ్మ ణ్ణమ్మగారి యొద్ద లేడీవిల్లింగ్‌డన్ హైస్కూలులో సుందరి మూఁడవ తరగతి వఱకుఁ జదివెను.

తొమ్మిదేండ్ల ప్రాయమున 1923 కాకినాడ కాంగ్రెసు మండపమునఁ బ్రథమ ప్రార్థనచేయు బాలికలందఱిలో లీలగాఁ బాడుచు సంతోషమున బంతివలె నెగురుచు నీ బాలిక తల్లి గారిచే స్థాపింపఁబడిన విద్యార్థినీ సమాజమునకు, సంస్కృతపాఠశాలకు దాదాపు రు 50 ఏబది రూపాయలచట సమావేశమైన ప్రతినిధులవలన వసూలుచేసినది.

ఈ యేకపుత్త్రికయే సుగుణవతియు సౌందర్యరాశియు నిరాడంబర నిరభిమానజీవియు నైన కాళ్లకూరి మహాలక్ష్మీ సుందరీదేవి. తలిదండ్రులు విద్యాభిలాషులు, సంస్కృతాభిమానులగుటచేఁ దమ కుమార్తెను చిన్ననాటనుండియు, విద్యాసక్తగాఁ జేసి సద్యశస్కను జేసిరి. మాతండ్రిగారు నన్ను విద్యాభ్యాసమునకై కాకినాడ బాలాంతరపు వారియింటికిఁ బంపిరి. శేషమ్మగారు మాయమ్మగారి మేనత్తకూతురు. నేను వారింట నుండియే, ఎఫ్. ఏ. బి. ఏ; చదివితిని. అప్పటికి నా వయస్సు ఇరువదివత్సరములు. శ్రీమతి మహాలక్ష్మీసుందరమ్మకు పండ్రెండు వర్షముల ప్రాయమునుండి నే నామె నెఱుంగుదును. సంపన్నులెందఱు తమ కుమారులకై తన్నడుగ వచ్చినను శ్రీమహాలక్ష్మీసుందరీదేవి నన్నేకాని యన్యుల నొల్లక కల్యాణ

కాలమునకై ప్రతీక్షించుచుఁ దరువాతఁ గొంత కాలమునకు నన్నే పెండ్లియాడినది. ఈ యాలస్యము తల్లిదండ్రుల సంస్కార ప్రియత్వమునకుఁ దోడుపడినది. మమ్మెఱింగిన వారంద ఱిది యాదర్శప్రాయ మగు వివాహమని కొనియాడిరి. మహాలక్ష్మసుందరి తల్లిదండ్రుల ప్రోత్సాహమున మఱి యితర వాతావరణమున చక్కగా సంస్కృతము, హిందీ, ఇంగ్లీషు నభ్యసించుచుండెడిది. ఈమె సహపాఠకురాండ్రతోఁ బాడుచు నాడుచు నుండెడిది. సహజసౌందర్యముచే వెలుఁగుచున్న యీమెకు పరమేశ్వరుఁడు మంచి మేధ నొసంగియుండెను. సంస్కృతములో మేఘదూత కావ్యమును, హిందీలో రాష్ట్రభాష గ్రంథములును, ఇంగ్లీషునం దయిదవ ఫారము పుస్తకములును చదువుచుండెడిది. ఎట్టి శ్లోకమునైన నవలీలగ చదివి యర్థముచెప్పెడిది. ఇందలి ప్రావీణ్యము కని విని యెఱింగినవా రెఱుంగదగినది. ఈమె బహుశ్రావ్యముగఁ జదువు శ్లోకములు విన్న నపరసరస్వతియా యనిపించెడిది. ఈమె 14 (పదునాలుగు) సంవత్సరముల ప్రాయమువఱకు శ్రీ కాకినాడ విద్యార్థినీ సమాజమువారిచే స్థాపింపఁబడిన మహిళా విద్యాలయమున సంస్కృతము నభ్యసించి "సాహిత్య శిరోమణి" "ఎంట్రన్సు"[Entrance] పరీక్షపూర్తిచేసినది. హిందీలో రాష్ట్రభాష కూడ ప్యాసయినది. అనంతరము బెనారస్ యూనివర్సిటీకి ప్రైవేటుగా స్కూలుఫైనలుకు కట్టి యుత్తీర్ణురాలైనది. ఇంటరుక్లాసుకూడ కాశీ యూనివర్సిటీలో ఉత్తమ తరగతిలో నుత్తీర్ణురాలైనది. అప్పుడీమెకు తోడునీడయై

కాపాడిన మాడభూషి చూడమ్మగారికి వందనము లర్పింప కున్నఁ గృతఘ్నుఁడను.

నేను సామాన్య కుటుంబమునుండి వచ్చినవాఁడను. ఉన్నత సంబంధములు,జమీందారీలు నొల్లక ప్రాతచుట్టమును, బి. ఏ ప్యాసయినవాఁడను, తన్నుఁ బ్రేమించిన కరణము బిడ్డను నన్ను నా భావ మెఱింగి వరించిన యీ సుందరి శీలము మిక్కిలి ప్రశంసనీయము. ఇందే యీమెయొక్క మనోధైర్యము, నిరాడంబరత్వము వెల్లడియగుచున్నవి. ఈమె యిష్టానుసారముగఁ దలిదండ్రులు నాకిచ్చి వివాహము గావించిరి. ఇందులకై బంధువులవలనఁ దన స్నేహితులవలన వచ్చిన కష్టముల నెన్నిటినో యోర్చిన శాంతఖని యగు శేషమాంబగారికిఁ జేతులు జోడించి హృదయపూర్వకముగ నమస్కరించుచుంటిని.

నేను బి. ఏ. ప్యాసయిననాటి నుండియు, వృద్ధులు నా యత్తమామలు నా యుద్యోగమునకై పడినపాట్లు దేవునికే యెఱుక. అల్పసంతోషులు వారు. మమ్ముల నిరువురను జూచి బ్రహ్మానందముఁ బొందిన వృద్ధు లిరువురయందును, నిష్కల్మష చిత్తులు, నిరాడంబరులుఁ బరోపకారపారీణులు నగు శ్రీ సుందరరామయ్య మామగారు పరమపదించిరి. నేనన్న వారి కమితానురాగము. పుత్త్రికకంటె నన్నెక్కుడుగ నాదరించెడివారు. మహాలక్ష్మీసుందరమ్మను తండ్రిగా రామె బాల్యమున "నానీ! మద్రాసు రాజధాని కాలేజిలో బి. ఏ. ఆనర్సు చదువవలెనురా నీవు" అని ముద్దులాడు చుండెడివారు.

అక్లే పితరుల యాశీర్వాచనముచే నిరువది రెండువర్ష ముల ప్రాయముననే ఆనర్సుకోర్సు పూర్తి చేసినది. అందు ద్వితీయ కక్ష్యలో నుత్తీర్ణయైనది. తండ్రిగారు సంస్కృతాభిమానులగుటచే బాల్యమునుండి సంస్కృతమందు కృతపరిచయురాలైనది. సంస్కృతము బి. ఏ. ఆనర్సునందు కృతార్థతం జెందిన యాంధ్రరమణీమణి వేరొకర్తు లేదు. ఈ కృతార్థత యీమెయొక్క బుద్ధివైశద్యము, విచక్షణ, సమర్థత, గ్రహణశక్తి చాటుచున్నది. ఉపాధ్యాయులకు మిత్రులకు బంధువులకుం గల విశ్వాసమును ధృవపఱచినది. అప్పటికే యీమె చరిత్ర యందు మార్పుకల్గెను. బి. యే. ఆనర్సు చదువు చుండఁగా భాగ్యవశమున శ్రీ కాంచనపల్లి కనకాంబగారి పపర్య యీమెకు కల్గెను. సజ్జనసాంగత్యమునను సహజగుణ సంపదవలనను ఈమె తన వేషభాషల యందు నాచారసంపదల యందు సంఘమర్యాదావలంబనమునందు పెద్దలయెడ గౌరవముచూపుట యందు హూణవిద్యాసంపర్కము గల యితర హైందవబాలికలవలె నిర్లక్ష్యభావములు లేక, వికృతవేషములు లేక పురాతనకాలపు పైచదువరాండ్రవలె సంచరించుచు సజ్జనలోకమునకు సన్మానపాత్రురాలయ్యెను. ఆఙ్గ్లవిద్యాభ్యాసము, సంస్కృతపఠనము నీమెను వికృత వేషములకుం ద్రిప్పలేదు. ఆ వాలుజడలు, ఆ కర్ణకంకణములు, ఆ కట్టుబొట్లు, విలాసములు, వేషభాషలు నీమె నావహింపలేదు. ఏదోయొక పల్లెటూరి సోమిదేవమ్మవలె తన చదువు ధోరణి సద్గ్రంథ కాలక్షేపములలో మున్గియుండెడిది. ఈ

విద్యాభ్యాసకాలమునందే గురుకులవాసము కూడ సలిపి కఠిన
తమ పరీక్షలయం దారితేరి నెగ్గి పాత్రురాలయ్యెను. అందుగల
దృఢచిత్తత భక్తివిశ్వాసములు కడుముదావహములు.

ఇట్టి యసమానచరిత గల యీమెకు భగవంతుఁడారో
గ్యమును బ్రసాదింపలేదు. సంవత్సరమున కాఱుమాసముల
లెక్కచొప్పున నీమె జ్వరపీడితగాని, మఱి యితర వ్యాధిపీడిత
గాని యగుచుండెడిది. అయినను గార్యదీక్ష పట్టుదల శ్రద్ధా
భక్తులు గలదియగుటచే నపారముగఁ జదివి విద్యాగంధమును
వెదజల్ల నిశ్చయించినది. క్రీ॥ శ॥ 1937వ సం॥లో బి. ఏ.,
ఆనర్సు కోర్సు పూర్తియైనవెంటనే సెంటుథెరీసా గరల్సు
హైస్కూలు హెడ్‌మిస్ట్రెస్‌గా నొకటిన్నర సంవత్సరములు
పనిచేసి బాలికలకుఁ దోడి యుపాధ్యాయలకు మిక్కిలి ప్రీతి
పాత్రియయ్యెను. ఆ సౌజన్యము సౌమనస్యము వెదకిచూచిన
మఱెట్టి వారియందును గానరాదు. ఆదర్శకోపాధ్యాయినియై
యుండెడిది. ఆకాలమునందే యీ పిన్నవయస్సులో 1-11-38 వ
తేదీన యీ యమ ఏలూరులోనున్న ప్రార్థనా సమాజవార్షి
కోత్సవమున కధ్యక్షురాలుగ నాహ్వానింపఁబడెను. ప్రైవేటు
పాఠశాలలయందు పని చాలించి ఎల్. టి పరీక్ష యీమరు
సటి వర్షమునందు అనఁగా 1938 వ సం॥లో తన శ్రేయోఽభి
లాషిణియైన శ్రీ కాంచనపల్లి కనకాంబగారి ప్రోత్సాహ
మున నుత్తీర్ణయై మేరీరాణీ కళాశాలలో (Queen Mary's
College) నాంధ్రోపన్యాసకురాలగు శ్రీ కనకాంబగారి స్థాని
యురాలుగ 1940 వ సం॥ సెప్టెంబరు మొదలు ఆరుమాస

ములు పనిచేసినది. తన తండ్రి చిన్ననాఁడు "మాయమ్మాయి యే పాఠశాలయందు నుద్యోగముచేయదు. మేరీరాణి కళాశాలలోనే పనిచేయును, లేదా యింటియొద్దనుండి గ్రంథములు వ్రాయు" ననుచుండెడివారు. ఆ యాశీస్సు సఫలమైనది. కాని యీ మనోరథము నెఱవేరఁజూచుభాగ్యము తండ్రిగారికి లేక పోయెను. వారు 1939 వ సం॥ మార్చి 12 వ తేదీన తమ డెబ్బది నాలుగవయేట దివంగతులైరి. హిందీ రాష్ట్రభాష, సంస్కృత నాటకాంత సాహిత్యము, కౌముది, ప్రకరణములు, సంస్కృత ఎం. ఏ., ఎల్, టి,. డిగ్రీలతోఁ దృప్తినొందక 1940 వ సం॥రములో మఱలఁ దెలుగు ఎం. ఏ., చదివి కృతార్థతం జెందినది. ఈమెకు విద్యాపిపాస యింతింతని చెప్పనలవి కాదు. గ్రంథములలో మునిఁగి విశ్వము మఱచి పోయెడిది. ఈమెను బాల్యమాదిగఁ బెంచిన శ్రీమాడభూషి చూడమ్మగారు వ్రాసిన పద్యములు తార్కాణము.

తన గురువులను బీకమును గూర్చి యీమె వ్రాసిన శ్లోకములు తత్ప్రమాణబుద్ధి అంతఃకరణశుద్ధి దృఢవిశ్వాసమును జాటుచున్నవి.

విద్యాభ్యాసకాలమున శ్రీ కనకమ్మగారివద్ద జీవయాత్రాది గ్రంథస్థరహస్యములను నేర్చుకొనుచు (త్రిలింగ విద్యాపీఠమున) ప్రాచీనాచార పద్ధతులను సద్ధర్మాచరణమును విన మ్రతయు నలవరచుకొన్నది.

నేను పూర్వాచారపరాయణుఁడను. సంఘసంస్కారమం దంత యాదరము కలవాఁడనుగాను. అట్టి నాయాశయము

లను సుందరి యెఱుంగును. బాల్యమునుండి మే మిరువురమును సదా ప్రాచీనపద్ధతుల ఆధునికాచారములను దర్శించుచు కొనుచుండెడివారము. కాని మహాలక్ష్మి నాతో నేకీభవించి తన దృక్పథము మఱలించుకొనెడిది. ఇంతయేల? సజ్జనసాంగత్యమునం దన మాతృదేవియగు శ్రీ శేషమ్మగారిని ప్రాచీనాచార పరాయణగా మార్పంగల్గిన దీమెయే. శేషమాంబగారు మహిళాలోకమునకుం జేసినసేవ వారి సంఘసంస్కార పిపాస, లోకమునకు విదితమే. మహాలక్ష్మి సుందరి బి. ఏ ఆనర్సు చదువుచుండంగనే సంస్కృత శ్లోకములు సునాయాసముగం గూర్చుచుండెడిది. తన పెంపుడు మాత యనందగు చూడమ్మగారు పరమపదించినపు డీమె పొందుపఱచినశ్లోకములు చదివినచో నీమె కవితాధార యసాధారణ మని తెల్లము కాంగలదు. గద్య పద్యములు రెంటియందు నీమె కవిత్వము లోకోత్తరమైనది. శ్రీమతి, కవితిలక కాంచనపల్లి కనకాంబగారి హంస విజయమును సంస్కృతములోని కనువదించినది. "మహిళా మర్యాదా"యను ధర్మశాస్త్రగ్రంథము దేవభాషలో రచించినది. ఇంక ఖండగ్రంథములు గీర్వాణమున నాంధ్రమున గలవు. ఆంగ్లమందును గొన్ని స్త్రీల కుపయోగపడునవి వ్యాసములు గ్రంథములును గలవు. క్రమముగా వెలువడంగలవు.

విద్యలలో మేటియగుటయేగాక గృహిణులకుం బరమాదర్శముగా మెలంగినది. "కార్యేషు మంత్రీ కరణేషు దాసీ" యను శ్లోక మీమెయం దన్వర్థమైన దనుటలో నతిశయోక్తి లేదు. గృహకృత్యములు తీరి తీరికగ నున్న వేళల జీవయాత్ర,

సీతారామాంజనేయము, వాసిష్ఠరామాయణము, శంకరాచార్య సద్గ్రంథములు చదివి యర్థయుక్తముగ వినిపించునది. ఆమె సాహచర్యమువలననే నాకుఁ బారమార్థిక చింత యెక్కుడైనది. ఆ సంస్కృతవాసనయే నా కబ్బినది. బంధువులలోను ఇరుగుపొరుగువారిలోను సద్గృహిణి యనిపించుకొనినది. ఆమె చుఱుకుదనము, నిర్మలత్వము, కుశాగ్రబుద్ధి, ఏకాగ్రత, కార్యనిర్వహణ శక్తిచాతుర్యము నేటికిని నాకు మఱపురావు. మఱి యవి యితరులయందుఁ గానరావు. ఆ లీలాబాలామూర్తి యంతర్హితమైనది. ఆ విలాసములు మాత్రము స్మృతిపథమున నిలిచి యెడబాయకున్నవి.

నిత్యము నుషఃకాలమున లేచి, కాల్యకృత్యములు నెరవేర్చి, స్నానజపములు నిర్వర్తించి, రెండుగంటలలో చిత్రముగ మృష్టాన్నము తయారుచేసెడిది. ఏ ప్రొద్దుచూచినను వంట శుచిగా రుచిగా మనోహరముగా నుండెడిది.

ఏమరుపాటన్నది మందునకైన నామెయందు గానరాదు. ఏ వేళను దన కృత్యములు సకాలమునకే నిర్వర్తించెడిది. బంధువర్గము వీడినను నీయిల్లాలిని జేకొని యుబ్బూఁతలూఁగి విఱ్ఱవీఁగెద ననుకొన్న నేను నేటికిట్లు విధిచేత నన్యథా శాసింపఁబడితిని.

గుణముల ప్రోవు, మూర్తీభవించిన పరాశక్తి యనఁదగు నీమె సన్నిపాతజ్వరముచే ది. 18–7-1941 వ సం॥ లో మదరాసులో గురుసన్నిధానమున 25 వర్షముల ప్రాయమున నకాల మరణమునకు గుఱియయ్యెను.

'పాపీ చిరాయుః సుకృతీగతాయు' వన్న లోకోక్తి కీమెయే నిదర్శనము.

నేటికి సరిగా సంవత్సరమైనది. ప్రతిజీవికిం బ్రయాణము జేపో మాపో సిద్ధముగా నున్నది. కాని ముందు వెన్కలు గలవు. తాను దలంచున దొకటి, దైవతంత్రము మఱొకటి. ఇట్టి సన్మాన్యచరితను స్మరించుకొని నా కృతజ్ఞతను వెలిబుచ్చు చుంటిని.

ప్రస్తుతౌన్నత్యము బాహ్యౌన్నత్యము నాసర్వస్వము మహాలక్ష్మీసుందరిది. నా ప్రజ్ఞ యేమియులేదు. పరమార్థమే శాశ్వతము. ఎంతవారలును బొమ్మలు. కర్మసూత్రమున వచ్చుచుం బోవుచు నుందురు. సర్వమును బ్రహ్మమే యను నీమె సదుపదేశమునకు మిక్కిలి కృతజ్ఞుండను. ముప్పది సంవత్సరములకు నేటికి నాకు నాటిన దా బోధము.

ఇంకను వ్రాయుటకు దుఃఖము పొర్లి పొర్లి వచ్చుచున్నది. "చచ్చిన భార్య, భర్త యెలజవ్వని వేఱొకతెన్ గ్రహించుపో ముచ్చట దీరంగా మఱచుం బూర్వసతీమణిని"

అను జనసామాన్యపు నుడి నా పట్ల విపరీతముగా నున్నది. Charms strike the sight but merit wins the soul) అని పోపు మహాశయుం డనియుండెను. ఈమెనా దృష్టిని యాత్మనుగూడ జయించి హృత్పీఠము నధిష్ఠించి మఱపు రాకుండంగం జేసి పరమోత్కృష్టమైన యీశ్వరధ్యానము నా కలవరచి సర్వము మిథ్యయని నిరూపించి మమ్ము ధన్యులను జేసి

పోయినది. కాలచక్ర మేగుచున్నది. సంసారచక్రముకూడ మాటిమాటికి నిస్సారమై నడచుచున్నది.

మహాలక్ష్మి సుందరీదేవికి నామె పుట్టినింటి వారికి నా జన్మాంతము కృతజ్ఞుఁడనై వ్యామోహముఁ ద్యజించి యీశ్వరుని ధ్యానించుచుంటిని. మహిళాలోకము సుందరీ దేవిగుణము గుర్తెఱింగి తమ విధులను సక్రమముగ నిర్వర్తించి పెద్దలయందు భక్తి, భగవత్సేవ, సద్వర్తన కలిగి యిట్టులనే ఆదర్శప్రాయులుగనుండి సద్యశస్సు గడించి చిరస్థాయి నొందెద రని యాసించుచున్నాను.

నా భార్యయని మోహముచే వ్రాసినవాఁడను గాను. ఆమె భక్తురాలు. 'కాంతాసమ్మితతయా ఉపదేశయుజే' అని చెప్పినట్లుగా నీ సుందరీదేవి నాకు మహాకావ్యమువలె సకల రసానుభవములు గలిగించి సదుపదేశములు మనసున కతుకున ట్లొనరించి నన్ను గురుదేవవిశ్వాసము గలవానినిగా నొనరించి నాకుఁ బరమార్థమును సూచించిపోవుటచే నామెయందుఁ గల మహాగౌరవముచే నీ వ్యాసమున నా విశ్వాసము చూపితిని. సాధువులు క్షమింతురుగాక.

ఓ మి తి శి వ మ్.

శ్రీ మహాలక్ష్మీసుందరాంబా స్మృతి

కవితిలక, కవితావిశారద

కాంచనపల్లి కనకాంబా ప్రణీతము

ఇట్టె వచ్చెను దిన మొక యేఁడు గడచె
మా మహాలక్ష్మికి సుందరాంబకు నఖండ
శాశ్వత బ్రహ్మలోకవాసంబు గలిగె
నెద భరించును గద యెంతయెంతయైన. ౧

అప్పటికిఁ గొత్త మఱునాటి కగును ప్రాత
ప్రియుల యెడబా టదెంతటి ప్రీతియున్న
మా మహాలక్ష్మి యెడబాటు మా మనములు
నమలుచున్నది నాటికి నాఁడు మలచి. ౨

సుకవిగేయంబు సర్వాంగ సుందరంబు
శాస్త్రవిహితంబు గురుదైవ సమ్మతంబు
భక్తిభరితంబు లలితంబు పావనంబు
శేషమాంబా తనూజాత జీవనంబు. ౩

మా మహాలక్ష్మి యాపాదమస్తకంబు
పెద్దరికమును దాల్చిన ముద్దరాలు
పసుపు కుంకుమ కాటుక పాపటయును
దంతకాంతుల డాగు మందస్మితములు. ౪

ఎంతవినయంబు చదువది యెంతయెంత
సంతసము శాంతమో తల్లి యెంతయెంత
పట్టు విడుదలయెంత సంబర మదెంత
యెంతలెంతల కాయువ దెంత నీకు.

వల్లభునిఁ దల్లిదండ్రులఁ బంధువితతి
సత్పథమున నిల్వంబెట్టఁజాలు ధీర
ఆచరణచేసి చూపు పుణ్యాత్మురాలు
కోటికొక్కర్తు సుందరి సాటిలేదు.

పుట్ట రనుకొన్న తల్లికి ముదిమినెట్టొ
పుట్టిపెఱిగితి వల్లారుముద్దుగాఁగ
కన్నవారికి బేబివై కరతలముల
భువనమోహనమై పొల్చు ముత్యమట్లు.

రవ్వాయగురాలఁ దామరపువ్వు పూల
బాల బాలాంతరులయింట బాలయయ్యె
అందమునఁజందమున మన సుందరాంబ
చందమామను మించిన దందు రెందు.

బొమ్మలనుజూపి చెప్పితి పూర్వకథల
నల్లిబిల్లిగఁ గట్టితి బుల్లిపాట
పద్యములఁజెప్పి యర్థ ముపన్యసించి
చెలుల నలరింతు పాటలఁ జేరఁబిలిచి.

పుట్టకయె నేర్చినావేమొ చిట్టితల్లి
తేట తెనుఁగులు గాక హిందీయు సంస్కృ
తంబు బాల్యంబునందె యాంగ్లంబు గూడ
బాలవయ్యును జదువులఁ బ్రౌఢవైతి. ౧౦

ఈడు జోడుగాఁ బెఱిగి నా యింటనేమొ
బావనే గాని యొరునిఁ జేపట్టననుచుఁ
జెట్టపట్టితి కాళ్లకూర్ శేషమంత్రి
మదినిఁ గైకొన్న వానిని మానునె సతి. ౧౧

దిక్పతులను మాని దేవేంద్రునిఁ మాని
మనుజపతినిఁ గోరె మును నొకర్తె
సిరి నెదనుధరించు శేషశాయిని మాని
శేషమాంబ పుత్రి శేషుఁగోరె. ౧౨

సంపదలఁ జక్కదనమునఁ జదువులందు
నెక్కుడై, తాను, నన్నెంతొ మక్కువఁగను
పల్లెరంబున దినము నాకాళ్లుఁ గడిగి
దాపు సుందరి నా కెట్లుదక్కు ననుచు. ౧౩

నీ విభుఁడు నాఁడు దుఃఖింప గ్రావములును
గఱుగు, నాప్తులు కన్నీరుఁ గార్చుటరుదె
భావములు మాఱె నీ నేఁటి భామలందు
దేవతలు గారె తలఁపఁ బతివ్రత లిల.

కాకినాడ పురంబున గడపఁతొ్రక్కి
కాశికాపురమున మధ్యకక్ష్య గడచి
సత్కళా మందిరంబున స్వామిని యయి
చెన్నపురమున సుందరి చెన్నుమీఱె.

ఆంధ్ర గీర్వాణములను విశ్వాతిశాయి
యైన విద్వత్తు గలిగి నీ వలరినావు
చదువు రానట్టి కేవల సాధ్వివోలె
వినయమును దాల్చి మెలఁగితి వనితలందు.

నేటి విద్యాలయంబులఁ జేటు లెఱిగి
కలికలుష మెల్లఁగడిగి ప్రజ్ఞాబలమున
బురదలో నుండి కుమ్మరి పుర్వువోలె
పాఠశాలలలో నుండి బైటఁబడితి.

మీరబాయిని మించితి మీఱకుండఁ
జులకచేసితి సులభ నీసూక్ష్మబుద్ధి
గార్గి మించితి నీదు జిజ్ఞాసకలనఁ
గబళమైతివి బిడ్డ యాకలికి కలికి.

మోహమునను దండ్రి సుందరరామువోల్కి
నెమ్మదిని వెన్ను తల్లి శేషమ్మమాద్రి
వినయసుందరి సుంధరి కెనయె యొకతె
ఉన్నఁబోయిన నామెకు నుపమ యామె.

నీదు గుణగానమేఁ జేయ నిన్నుఁ జూడ
వలచు సాధ్వుల కేనేమి పలుకుదాన
సుందరీ! నీదుమో మిందుఁ జూపరాదె
నమ్మకముగల్గ నాదు పద్యమ్ములందు. ౨౦

సచ్చిదానందపద సుధాసారకలన
జీవతను బాసి తద్భావ భావనమున
నాత్మ తాదాత్మ్యమంది బ్రహ్మానుభూతి
మెఱసి మఱఁగైతి మబ్బుల మెఱపువోలె. ౨౧

జీవయాత్ర నరసి భావంబు బ్రహ్మంబు
నందు మోపి సర్వమదియ యంచు
సుందరాంబ ధర్మసూక్ష్మంబు నరయుచు
ధవునితోడ నింట ధన్యయయ్యె. ౨౨

అక్కరాల నేర్పుఁ డమ్ముల కదియు మీ
యంతదైనఁ జాలునంచు శేష
మాంబ నిన్ను నాకు నప్పగించిన నీకు
నింతె యాయువంచు నెఱుఁగనైతి. ౨౩

అక్షరాలు నేర్చి యక్షరతత్త్వంబు
నరసి కళలు విద్య లన్ని నేర్చి
నన్ను నిన్నుఁజూచి నల్వురుమెచ్చు లో
పలనె మాయమైతి భావ్యమె యిది. ౨౪

అన్నియిచ్చి యొక్క యాయువు నడుఁచు నీ
కీఁడుగాక నీకు నీ డెవరిల
మూటకట్టుకొన్న ముదుసళ్ళ నటుల్త్రోసి
ముండ దేల పోతి సుందరమ్మ!

అల్ల కాణాద పాణినీయములు కాపి
లంబు పాతంజలంబు నాలంబమైన
సరససాహిత్య సంపదఁ బరిఢవిల్లు
నిన్ను మఱువంగవచ్చునే కన్నతల్లి!

నాల్గుభాషలలో నీవు నాల్గుదిక్కు
లందు ధర్మంబు బోధింతు వనుచు నెంత
సంతసించితినో భగవంతుఁ డెఱుఁగు
సుందరీ! మోసమిది యని సుంత యెఱుఁగ.

చదువుగల్గెనేని సంప్రదాయము సున్న
సంప్రదాయ మున్నఁ జదువుసున్న
రెండు నుండెనేని దండితనము సున్న
నాయువగును సున్న యన్నియున్న.

గురుల నోటినుండి దొరలిన సూక్తుల
మౌక్తికంబు లట్ల మాలకట్టి
యఱుత దాల్చి మించి యమృతాంశురశ్మిలో
నందరాంబ యైక్య మంది పోయె.

దేవా! నిన్ను వర్ణించుటకు వేదములే చాలక మూగ వాని వలె మౌనము దాల్చుచున్నవి. అపౌరుషేయము లగు వేదములే యట్లయిన సామాన్యులమైన మానవులము, మా వాక్కుల కెట్లు నీవు గోచరుడవగుదువు. అట్టులయ్యు వేదాంత శాస్త్రసారమును గ్రహించి, చింతించి, కీర్తించి, బహువిధాభ్యా సంబు లొనరించి నిన్నుఁ బొగడుటకుఁ బ్రియత్నించు చుందుము. ఉపాసన లెన్ని చేసిన జ్ఞానభక్తియోగంబులు సాధించిన నింక నెన్నెని యుపాయము లాశ్రయించి కష్టించినను వైరాగ్యంబు లేనివానికి మోక్షాధికారము కలుగ నేరదు. (కలుగనే కలుగదు)

ముక్తిసాధనంబులు మూఁడు. వైరాగ్యము, ఆత్మ బోధము, భక్తి. ఈ మూఁటిలో మొదటిది విరాగము. విరాగ మనఁగా వితృష్ణత. అనఁగా నాసలేమియే. అ య్యాశాస్వరూప మెఱుఁగుటయే దుర్ఘటము. దానిం జయించు మాటలేల? సర్వ దేహంబులయందు నహంతగా మమతగా నా తృష్ణ డాగి యున్నది. జంతువు లి య్యహంత తమ దేహములయందును, మమత, భార్య మొదలగు విషయములయందును దాల్చి యున్నవి.

ఇంతగా సకల దేహములయందును డాగియున్న యీ యహంతా మమతలను బారదోలుట యెట్లన్నచో వినుండు. "ఈ తను వేమిటం బొడమె? దీని స్వరూపమేమి? విషయము లతో నీ శరీరమున కేమి సంబంధము!" అని సాధుసన్నిధిలో

శాస్త్రాభ్యాసముచే విచారణచేసిన యెడల నీ యహంతా మమతలు నివర్తించును.

అహంత యనఁగా నేననుకొనుట. నే నింతవాఁడను, నాకు మించినవాఁ డెవఁడు, సర్వసమర్థుఁడ నను నహంభావము. మమత యనఁగా నాది యనుకొనుట. నా భార్య, నా బిడ్డలు, నా బంధులు, నా యిల్లు, యిట్లు తనవని యనుకొన్నవాని యం దొకయభిమానము కలిగించుకొనుట.

ఈ దేహంబెట్లు కలిగెననఁగా స్త్రీపురుషుల సంయోగముచే శుక్రశోణితముల మిశ్రమము కాఁగా నా రెంటి వలన నేర్పడిన బిందువులోఁ గర్మవశుఁడగు జీవుఁడు చల్లగాఁ బ్రవేశించి దేహధారి యగుచున్నాఁడు. ఇట్లు శరీరము దాల్చిన జంతువు కఫముతో మూత్రముతోఁ బురీషముతో నిండియున్న తల్లిగర్భమను గుంటలోఁబడి తొమ్మిది మాసములు సంతతము జఠరాగ్నిచేఁ గ్రాగుచుండును. దైవయోగముచేఁ బ్రసూతిసమయమునకుఁ బిండం బడ్డముగాఁ దిరిగి సుఖప్రసవము కాని యెడల శస్త్రములచే ఖండింపఁబడి బలాత్కారముగా బయటికి లాగఁబడును. అట్లుగాక సవ్యముగాఁ బ్రబలమగు ప్రసూతివాతములచే మాతృద్వారమునుండి పిండము బైటికి వచ్చినను దత్కాలమందలి వేదన చెప్పఁదరమా?

ఇంతకష్టపడి తల్లికడుపు వెడలివచ్చిన జీవునకుఁ బుట్టిన వెనుక నేమైన సుఖముకలదా? ఎన్ని ఘోరములు, ఎన్ని రోగములు, ఎన్ని గండములు. తనవారి నెడబాసియుఁ దిక్కుగని

దారిద్ర్య మనుభవించియుఁ దప్పఁకొనఁ జాలని యాపదల బొందియు ననుభవించు మనోవ్యథ యింతని వర్ణింప శక్యమా

పుట్టుచు గిట్టు నీ జీవుఁడు నరుఁడై, పశువై, పక్షియై, పురుగై యెనుబదినాలుగు లక్షలయోనులందు కర్మనిబద్ధుండై పరిభ్రమించుచు యాతన ననుభవించుచున్నాఁడు. జననమరణ ప్రవాహమునుండి యెట్టకేల కీ జీవుఁడు పుట్టి స్వకులాచార పరుఁడై, వేదాచారపరుండై యుండియుఁ బండితుండై యుండియు నాత్మానాత్మవివేకం బెఱుఁగక దేహము నశించున దే యని తెలియఁజాలక కామాదులలోఁబడి యాయువును వ్యర్థ మొనరించుచున్నాఁడు. ఇంక నీ యాయుస్సెట్టిదనఁగా గడచిపోయిన క్షణముతో నొక్కలవమాత్ర మేని లక్షలధనము పోసిన నెక్కడనుండియేని కొని తేరానిది. ఆయువే పోయిన నంతయుఁ బోయిన దే యగును. అంతకంటె హానియున్న దా

ఇట్లాయుఃక్షయం బొనరించుకొన్న జీవుఁడు భ్రాంతులం జిక్కి "భ్రాంతియా వైకుంఠపాళియందుఁ బెద్ద పామువోలె" యని జీవయాత్రలో వ్రాసినట్లు పతితుఁడై పశ్వాది దేహములం దాల్చి తన శరీరమే తా నెఱుంగని స్థితిలో నుండు తరుణమునఁ బరమార్థ మను మాట యెక్కడిది?

రామరామ! ఆకలితో బక్కజిక్కి యెడతెగక బరువులు మోయుచుండు నీ యెద్దులు, దున్నలు, గుఱ్ఱములు, గాడిదలు పడుకష్టము వర్ణింప వశముకాదు. రసము, రక్తము, మాంసము, క్రొవ్వు, మజ్జ, యెముకలు, శుక్రము లను సప్త ధాతువులును, వాతపిత్తశ్లేష్మంబు లనియెడి త్రిదోషంబులును

జేరి యైన దీ దేహము. పైనఁ జర్మముచేఁ గప్పఁబడిన కారణ మునఁ గాకులచే భక్షింపఁబడకయుండు.

తన ముక్కున నోట వెడలు కఫంబుఁ జూచియు నపాన మార్గంబున వెలువడు మలమూత్రములఁ జూచియుఁ దానే యసహ్యపడు జీవుఁడు తనలోనుండు పదార్థం బెఱుంగఁడుగదా! దారిలోఁబడియున్న యెముకనుజూచి తన కెక్కడ యంటునో యని యులికిపడి భయపడి తొలఁగిపోవు జీవుఁడు తన తను వంతయు నీ బొమికలతోఁ జేయఁబడిన బొమ్మయే యని చూడ లేఁడు. శిరస్సు మొదలు చిటికెనవ్రేలువఱకు లోన దుర్గంధపరి పూర్ణమగు నీమేనిపై సజ్జింపు చందనాగరుకర్పూరంబులంబూసి కొని స్వాభావికంబులగు దోషంబులం గప్పిపుచ్చుచుఁబై మెఱుం గుల గుణంబులకుఁ జెలంగుచున్నాఁడు. ఈకాయమునందుఁ దగిలిన గాయమును మూఁడు దినములు మాత్రము కడుగక కట్టక విడిచిరేని యది పుచ్చి పురుగులు పడి గబ్బుకొట్టును. హంసతూలికాతల్పములపైఁ బూల పాన్పులపైఁ బవళించి నిదురించిన సుకుమారశరీరమే వెదుళ్లతోఁ ద్రాళ్లతోఁ గట్టి తీసికొని పోఁబడి కట్టెలతోఁ గాల్చివేయఁ బడును.

సింహాసనోపవిష్టుఁడై యుండునపు డెవనిఁ జూచి లోకము ముదమొందెనో యా మహారాజాధిరాజు కాల ప్రేరి తుఁడై కొంపోవఁబడునపుడు చేయఁదగినది లేక కన్ను లప్ప గించి చూచుచుండ వలసినదే కదా.

ఇట్టి యతిమలినమైన క్షణభంగురమైన దేహ మెవని సత్తువచేతఁ జేతనము దాల్చి చలించుచున్నదో యా పరమే

శుని మఱచి జీవుఁడీ యనిత్యమగు దేహమునందు నేనను నహంతను కలిగించుకొనుచున్నాఁడు. "సచ్చిదాత్మకమైన యాత్మ యెక్కడ? మాంసరుధిరాస్థినిర్మితమైన దేహమెక్కడ" అని విచారించి యే బుద్ధిమంతుఁడు తన శరీరముపై నభిమాన ముంచుటకే సిగ్గుపడునో యాతఁడెట్టు లితరవస్తువులపై మమ కార ముంచును.

ఇంతతో దేహనిందాప్రకరణ మైనది. ఇఁక విషయ నిందాప్రకరణము వివరింపఁ బడును.

విషయనిందా ప్రకరణము

శరీరమున దోషమును సువ్యక్తముగా నిరూపించి శంకర భగవత్పాదాచార్యులవారు విషయానుభవమునం గల దోషముల నిట్లు ప్రతిపాదించుచున్నారు.

పట్టి వ్యామోహంబునఁ బురుషుఁడు బురద పూసికొను చున్నాఁడు. దురదృష్టమను వృష్టిచేఁ దాను పూసికొన్న మట్టి కరఁగి దేహమును గేహమునుగూడఁ గూలుచున్నవి.

తత్త్వశాంతిలేని జీవున కొక విధమునఁ గాదు చింత. ఒకఁడు తనభార్య కురూపి యని మనసులో దుఃఖించును. మఱి యొకఁడు తనభార్య యందకత్తె యని దుఃఖించును. మిత్రుఁడో భృత్యుఁడో, చివరకు వాకిట నిలచిన బైరాగివాఁడో తనభార్య నెక్కడ వశ మొనరించుకొనునో యని యాతఁడు కుందు చుండును. ఈ రీతిగా నందమైన భార్య చర్యలకు సదా

కోపము ననుభవించుచు భర్త లేశమైన సుఖము నొంద కున్నాఁడు. తెలివితక్కువ పెండ్లాము తనమాట మనసు నెఱుఁగ లేక యెడ్డెపనులు చేయుచు శత్రువువలె బుద్ధికి క్షోభ గలిగించును. ఇట్టి మొద్దు పరాభిలాషిణికూడ నయ్యోనేని యాగేస్తుని పాట్లు దేవుని కెఱుక. సుతులు లేనివారలకు గతులు లేవందురు. పడరాని పాట్లు బడి పుట్టకు ధనులుపోసి ప్రాణాచారములు పడి సుతునిం బడసిన వారి కా సుతుఁ డేమి చేయునో? పుట్టినవాఁడు బ్రదుకునా యని చింత. తన కొడుకు జారుఁ డగునో, చోరుఁ డగునో, లోభి యగునో, భ్రష్టుఁ డగునో, జూదమాడునో, క్రూరుఁడగునో, తల్లి దండ్రుల కన్నము పెట్టునో పెట్టఁడో యని యొక్కొక్క తండ్రి తన కొడుకును గూర్చి యడలుచుండును. పెత్తనము, పెట్టె తాళముచెవి తనచేతి కెప్పుడు వచ్చునా? ఎప్పు డీ ముసలివాఁడు కన్ను మూయునా? యని యొక కొడుకు చింతించును.

సర్వగుణ సంపన్నుఁడైన కొడు కెక్కడనో కాని దొరకఁడు. ఒక్కఁడట్టివాడు పుట్టినను, వాఁడు రోగి యగునో యల్పాయుష్కుఁడగునో యను చింత యుండనే యున్నది. పుత్త్రునివలన సద్గతి కలుగునని మూఢు లనుకొందురు. నూర్గురు వివేకులఁ గన్న ధృతరాష్ట్రునకు వారివలనఁ నేమి సద్గతి కలిగినది. అపుత్రకుఁడైన శుకమహర్షి కేమి సద్గతులు తప్పినవి. తలిదండ్రులు, కొడుకులు, కోడండ్రు, కూతులు, నల్లుండ్రను వారు సత్రములోని బాటసారులవలెఁ గలసి కాలానుసారముగా విడుచుచుందురు. దైవముతిన్నగాఁ జూచి పదిమందికి

నింటిలోఁ బంక్తులు సాగుచున్నంత కాలము కట్టుకొని చుట్టుకొని పోవుచుండు చుట్టము లందఱుఁ బొట్టలు నిండిన కతమున బట్టులవలెఁ బొగడుచుందురు. ఏమిచేసినను బూడని పొట్టకై లక్షలకొలఁది విత్తము సంపాదింపఁ జిత్తము ప్రవర్తించు చుండునే కాని కామము తీరదు. ఒక్క గుడ్డిగవ్వయైనఁ జిక్కదు. చిక్కినను ధనమున కెందఱవలననో యాపద. రాజులో దొంగలో శత్రులో దానిని గ్రహింతురు. పాపము లెన్నియో చేసి యుపార్జించిన రాజులసొమ్ము ఱాళ్ళపాలు, ఏనుఁగులపాలు, గుఱ్ఱములపాలు. ఇంతటి రాజయోగ మను భవించువారికి శాంతి యావంతయేని కానరాదు. అమాత్య భృత్యవర్గము కలసి ద్రోహ మొనరింతురనియో, పరరాజులెత్తి వత్తురనియో, రణరంగమున భంగము కలుగుననియో విసము పెట్టుదురనియో, యేమూలనుండి యేమి చేయుదురనియో రాజులు సంతతముఁ జింతనొందుచుందురు. సంపత్తువలన శాంతిలేదు. సామ్రాజ్యము వలనను శాంతి కానరాదు.

మనోవిందా పకరణము

ఈ మానస మొక్కప్పుడు నవ్వుచుండును. మఱొకప్పు డేడ్చుచుండు. భ్రాంతిచే దశదిశలు ధావనము సేయుచుండు. సంతసించుచుఁ గోపించుచు, శిష్టవృత్తినుండుచు, దుష్టమగుచు, నిందించుచుఁ గీర్తించుచుఁ బలుగతుల నడచుచుండును. పరాప వాదము సేయుచుండును. తన్నుఁదాఁ బొగడుచుండును. ఆశతోఁ గూడెనా యీ మనసు పిశాచమగును. దంభాభిమానలోభము

లచేఁ గామక్రోధ మాత్సర్యములచే మార్గమునఁబడిన యస్థు లకై కుక్కవలె నిట్టటుఁ దిరుగుచుండును. కాఁబట్టి శుద్ధమైన విరాగముచే మనసుకోరిన పదార్థములపై నాసవిడువవలయును. కోరికలేని మానసము నిర్వ్యాపార మగును.

విషయ నిగ్రహ ప్రకరణము

అపారమగు విషయవిషములతో నిండిన యీసంసార సముద్రమునందు మానవ శరీరము పడవవంటిది. ఇది కర్మ యను ననుకూల ప్రతికూల వాతములచే నిట్టటుఁ గొట్టఁ బడుచు ఁ దేలియాడుచుండును. ఈ పడవకుఁ దొమ్మిది రంధ్రములుగలవు. నౌకాపతి యగు జీవుఁడు మిక్కిలిసోమరిపోతు. ఈ రంధ్రములు మూయక విడిచినయెడల వానినుండి నీరోడలోఁ జేరి, దాని నడుగునకు ముంచివేయును. ఈ చిల్లులు మూసెనా యనాయాసముగా నీపడవ యావలియొడ్డు చేరఁ గలదు. అనృత జడ దుఃఖాత్మకమగు నీ సంసారసాగరమును దాటుట కింద్రియ నిగ్రహముకంటె సుఖమైన మార్గములేదు. తన కందదని తెలిసి పరుని భార్యపై నాసచేసి ప్రయత్నించును? ఈ వ్యర్థప్రయ త్నము వలనఁ బాపాత్ముడగుటకంటె మనుజున కేమిమేలున్నది. కొండెగాండ్రవలన నొరులపైఁ జాడీలు సంతతమొకఁడు చెవులు దొరబెట్టుకొని వినుచుండును. ఇట్లు వినుటవలన నరుడు చచ్చునా? నొచ్చునా? వ్యర్థముగా మనుజుఁడు పాప మనుభవించు చున్నాఁడు. అబద్ధములు నపవాదములు క్షణక్షణము నాలుక పలుకుచుండును. దాని వలన నెవరి కేమి హాని కలుగును? తాను మాత్రము పాపాత్ముఁ డగుచున్నాఁడు.

అరనిముసము తా ననుభవించిన సుఖమువలన బ్రతికి నంతకాల మాధివ్యాధు లనుభవించుచున్నాఁడు. ఆ విష యానుభవమైన తోడనే దాని బాధయే మిగులుచున్నది. కావున నేది గ్రహింపఁదగినది, యేది విడువఁదగినది యని బుద్ధిమంతుఁడు లెస్సగా విచారించి, నిశ్చయించి అల్పసుఖము లకై యాసపడి యనంతదుఃఖమునుండి తప్పించుకొనుచున్నాఁడు.

బెస్తవాఁడు వైచిన గాలమందలి యెఱకై యాసించి చేప ప్రాణములను బోఁగొట్టుకొనుచున్నది. ఆ ప్రకారముగా నా యా సుఖము లనుభవించుచు నరుఁడు కాలాకృష్టుఁడై పతితుఁ డగుచున్నాఁడు. పామునోట సగముచిక్కిన కప్ప చెంతనున్న యీఁగల భక్షించుచుండును. అట్టులనే యాయువు చెల్లి పోవుట యెఱుంగక గ్రుడ్డివాఁడై జీవుఁడు విషయములను సంపాదించుకొనుచున్నాఁడు.

మనోనిగ్రహప్రకరణము

తనలోనుండి పుట్టిన నీటితోనే నది నీచమార్గము పట్టుటచేత శతధా చీలి సముద్రములోఁబడి నామరూపములు లేకుండఁ బోవుచున్నది. తాను నీచమార్గమునఁ బోక తనలోఁ బుట్టిన నీటిని దాను బిగబట్టి నిల్పుకొన్న యెడల నీ నదియే యొక సముద్రము కాదా! అట్లే మనస్సు కూడఁ దనకుఁ దనకృత్యమునకు హేతువైన వస్తువును విచారణసేయుచు బైటికిఁ దలచూపక లోపలనే యుండిన యెడలఁ దానేల యాత్మత్వమును బొందదు? తప్పక తానే యాత్మయగు ననుట.

వర్ష కాలము నందు నూతికి నిండుగ నీళ్ళుండి పెద్దపెద్ద జలలు (జలధారలు) ప్రక్కల నుండి నూయి నింపుచున్న తేటి నీరుప్పగా నుండుట ప్రసిద్ధము. మండు వేసవిలో బావులెండి పోయి యడుగున గొంచెము మిగిలిన నీరు తియ్యఁబడుటయుఁ జూచుచున్నాము. అట్లే విషయోద్రేకములతోఁ దమస్సు ప్రధానముగా నున్న మనస్సు మిక్కిలి కలఁతబారి కలుష ముగా నుండును. ఆ మనస్సే విరాగముచే శుష్క మైనపుడు మెల్లమెల్లగా సాత్త్వికమగుచుండును. ఏ విషయమును గోరి బహిరింద్రియముల ద్వారా మనస్సు పఱుగెత్తు చున్నదో యా విషయము తనకు దుర్లభ మయ్యెనేని తనదేమో పోయి నట్లుగా మిక్కిలి శోకించును.

సొరకాయ నెంత నీటిలో నదిమి పట్టినను పైకెగిరి వచ్చి నట్లు మనస్సు స్వస్వరూప మందెంత యదిమి పట్టిన నేదో నందు చూచుకొని పైకిలేచి బహిరింద్రియముల ద్వారా బయటకు దూకుచుండును. పూర్వజన్మమందు గాని యీ జన్మ మందుగాని జీవుఁడు చేసికొనిన కర్మఫలము కోరకయే మనకు శుభాశుభములను గలిగించి తీరును. సందియము వలదు.

దారితప్పి పరగళ్ళమేతలకుఁ బఱువులువారు నీ చిత్త పశువును బట్టుకొనుటకుఁ దగిన దొక్క వైరాగ్య మను గుది బండ బ్రహ్మదేవుఁడు కల్పించెను. ద్వారములేని యెత్తుగోడల గదిలో బంధింపఁబడిన పెద్దపులి యటునిటుఁ దిరిగి యెగిరి యెగిరి యలసి రొఁజుచు నెటులఁబడియుండునో యటులనే సర్వేంద్రియములు బంధింపఁగాఁ దానెంత పెనగులాడిన

బయటకుఁ బో పీలుపడక మనస్సు తన లోపలనే శాంతించి యుద్యమరహితం బగును.

ప్రాణాయామము చేతను దేహాదివాసనాపరిత్యాగము చేతను హరిచరణారవిందభజనము చేతను జిత్తము క్రమ క్రమముగఁ దన వేగమును వదలిపెట్టి శమించును.

వైరాగ్య ప్రకరణము

పరునింట నిల్లాలు దనయులును సొమ్ములు నేమైనను వానియింటి లాభమైనను నష్టమైనను బైవాని కేమి? పైవాఁ డొక్క నిముసమేని వాని సంపదకు సంతసింపఁడు. వాని కష్టమునకు వగవఁడు. దైవయోగమున నేమైన నింటనుండనీ పోనీ, యేదియో పుష్కలముగఁ గలసి రానీ, రాకపోనీ, యనుభవ మెందేని యధికముగా నుండనీ పూజ్యముగా నుండనీ, యతిథివలె గృహయజమాని సంతసింపక దుఃఖింపక యుదాసీనుండై యుండఁదగు.

మమతాభిమానశూన్యుండును, విషయవిముఖుండు నగు పురుషుండు నిజగృహమునఁ గాపురము సేయుచుండియుఁ గర్మబాధలం బొందఁడు. అట్లుకాని నా డరణ్యప్రదేశంబున సమమైన పచ్చని పచ్చిక నేలపై సుఖంబుగా శయనించు పురుషునకుఁ బత్రపుష్పఫలభరితంబు లగు తరువులు సుగంధి శీతలంబు లగు వాయువులు నెల్లెడఁ గలకల కూయు శుకపికంబులు కన్నుల కింపు నింపెడు కాసారంబులు మిత్రంబు లేల కావు.

తన యునికిపట్టు మఱచి యీ ఘోరసంసారకాంతారమునఁ దిరిగి తిరిగి తాపత్రియము లను దీర్ఘ దావానలజ్వాలలచే మిక్కిలి వ్యాకులముఁ జెంది యెగురుచు దుముకుచుఁ గన్నులు జేవురింపఁ బఱువెత్తి యాశాపాశములలోఁ దగుల్కొని విషయము లను పెద్దపులులచే నన్యాయముగాఁ జంపఁబడుచున్నాఁడు.

వైరాగ్యభాగ్యము కలవాఁడు, ప్రసన్నమైన మనస్సు కలవాఁడు, ఆశలేనివాఁడు, కోరకయే తనంత వచ్చు ఫలము ననుభవించువాఁడు నగు పురుషుం డీ జన్మమున నీ లోకమునందే కృతార్థుఁడగును.

ఆత్మసిద్ధి ప్రకరణము

గురుబోధలేని వైరాగ్యము సుఖావహముకాదు. సద్గురువుల యనుగ్రహముచేతఁగాని సుఖబోధ లభింపదు. కావునఁ దొలఁదొల్త సిద్ధికాముఁడైనవాఁడు గురుపాదముల నాశ్రయింపవలెను. మహోదధియందెంత యుదక ముండినను దప్పిగ్రుండగు వాయు వద్దానఁ దుంగభంగముల విలాసము కల్పించినను బిపాసాకులితమైన చాతకము మేఘోదయమునే నిరీక్షించుచుండుఁగదా. శాస్త్రప్రవచనము గురుబోధము నాత్మవిశ్వాసము నని ప్రమాణము ముత్తెఱంగులు. బెల్లము తియ్యగా నుండునని చెప్పుటవంటిది శాస్త్రప్రవచనము.ఎదుట దూరముగా నున్నదానిని జూపి యిదియే గుడ మని చెప్పుట వంటిది గురుప్రతీతి. తద్గుడభక్షణము వల్లఁ గలిగిన సుఖమే ఆత్మప్రతీతి.

రసాలఫలమునందలి రుచిగాని, కుసుమముల సుగంధముగాని జంత్రిగాత్రిముల గీతముగాని, దివ్యసుందర దేవతాస్వరూప ములుగాని, మలయానిల చందనాదుల స్పర్శసుఖముగాని మత్తి యే యితర పదార్థాదుల వలనఁ గలుగు నానందమేని దేని చేత ననుభవింపఁబడు చున్నదో బుద్ధిమంతుఁ డారయవల యును. ఈ యనుభూతి దేహమునకుఁగాని చక్షురాదీంద్రియ సమూహమునకుఁగాని లేదు. శవమునకు దేహేంద్రియ వర్గ మునకు దాహజమైన దుఃఖము తెలియుటలేదుగదా! ప్రాణ మునకే తెలివియున్నయెడల నిద్రించువానికి దొంగలవలనఁ గలుగు నుపద్రవ మేల తెలియదు? మనసునకే తెలివియున్న యెడల నొకమాత్రే సకల విషయముల నేల గ్రహింపరాదు. ఆ మనస్సు పరాధీనమై యుండుటచేతఁ గదా ప్రమాదము కలు గుట? ఈ ప్రమాదము నుండి తప్పించువాఁ డెవ్వఁడు?

చీఁకటింటిలో నేలపైన దీపముపెట్టి, దానిమీాద నయిదు చిల్లులు గల కలశమును బోర్లించి, ఆ కలశమునకు వెలిగా నన్ని వైపుల రంధ్రిములకు సూటిగా వీణను, గస్తురిని, రత్న మును, వ్యజనమును స్థాపింపవలెను. లోపల వెలుఁగుయొక్క యంశముచేత విడివిడిగాఁ గనఁబడు వస్తునముదాయ జ్ఞానము రంధ్రిములవల్ల గలుగుచున్నదా? కలశమువలననా? మృత్తువలననా? కుండవలననా? తైలముచేతనా? లేక వత్తి చేతనా? పైఁ జెప్పఁబడిన వేనివలనను గాదనుట ప్రత్యక్షమే. ఈ జ్ఞానమున కంతకు దీపకాంతినే మనము శరణుఁ బొంద వలయు ననుట స్పష్టము. అట్టులే దేహమం దాత్మగూడ నిలిచి

యున్నది. విజ్ఞానఘనుం డగు పరమాత్ముండు తన్నుఁదా నవ
లోకించుటవలననే సోఽహంనామకుఁ డయ్యెను. అందువలన
భేదమునకు మూలమేర్పడియె. పతియుఁ బత్నియు రెండుగాఁ
గనఁబడుదురుగదా! అందుండి క్రమముగాఁ ద్రివిధమగు
నాకాశ మేర్పడియెను. (ఉద్భవించెను) ఆ యాకాశ మాత్మావ
లోకనంబునఁ గ్రమంబుగ మనుష్యులఁ బ్రసవించెనని యుపని
షత్తులలో యాజ్ఞవల్క్యుండు దన ప్రియపత్ని కుపదేశించెను.

చిరకాలము సుఖసుషుప్తివలెఁ బరమాత్మ యనుభ
వించిన పరమానందమునుండి యనిర్వాచ్యమగు నొక స్థితి కలి
గెను. ఆ యవస్థనుండి స్వప్నమువలె మాయ యుద్భవించెను.
ఈ మాయ సదసద్విలక్షణమైనది. అనఁగా నిదియున్నదికాదు,
లేనిదికాదు. దీనికి మొదలులేదు. పరమాత్మయొక్క యునికి నాశ్ర
యించి యున్నది. గుణత్రయాత్మక మగు నీమాయ సచరా
చరమైన యీ విశ్వము నంతను బ్రసవించు చున్నది. అది
యటు లదృశ్యమగుచోఁ గార్యరూపమగు ప్రపంచము నెట్లు
పుట్టించు చున్నది? కన్పడని నూలుచేత నేయఁబడిన వస్త్రము
కనఁబడుచున్నదా?

అనఁగా, స్వప్నమందుఁ గలిగిన సురతానుభవముచే
శుక్రస్రావము వస్త్రమందుఁ గానవచ్చుఁ గదా? రత మసత్య
మైనను మేలుకొను నప్పటి వస్త్రోపహతి సత్యముకదా! స్వప్న
మందు పురుషుఁడు నిజము. అంగన యసత్యము, వారిరువుర
కలయిక కల్ల. అట్టులయ్యు శుక్రస్రావము సత్యమైనట్లుగాఁ
బ్రకృతమైన మాయకార్యమందును దటస్థించు చున్నదని

యెఱుంగనగు. మాయ కానరానిదయ్యుఁ దత్కార్యమగు నీజగత్తును దృశ్యమగు దానిని గాంచుచున్నది. ఇట్టిగుణముల తో నున్న మాయ తనవినాశము చేత నానంద మొసఁగు చున్నది. తెల్లవారని రాత్రివలె నీ మాయ స్వభావముచేత దురంతమైయుండును. మహామునులు తేటివారఁజూడఁగా మెఱుపు తీఁగవలె క్షణములో నాశనమగును.

మాయ యనఁగా బ్రహ్మను బొందిన యవిద్య, జీవుల కాశ్రయముగా నిలిచి యుండును. మోక్షము కలుగు వఱకు నిమ్మాయ తెలివి మఱపులతోఁ గూడిన యక్షయమగు కీలుముడివలె నుండునని యెఱుంగునది.

ఘటములో నున్నది ఘటాకాశ మనియు, మఠములో నున్నది మఠాకాశ మనియు, గోడల నడుమనున్నది కుడ్యా కాశమనియు నాయాచోటుల నున్న యాకాశ మా యా పేరు లతో వ్యవహరింపఁబడినట్లుగా నవిద్యచే నావరింపఁబడిన చైతన్యము జీవసంజ్ఞచే వ్యవహరింపఁబడుచున్నది.

ఇది యెట్లు పొసఁగును. సూర్యునకు రాత్రి సంబంధ మగు చీఁకటియావరణ మెన్నఁడైన గలదా? విశుద్ధమై, ప్రబుద్ధమై, స్వయంప్రకాశమగు నాత్మకు మాయావరణ మెట్లుండును? అనఁగా లోకములో దినకరుని వలనఁ బుట్టిన మేఘము లతనికే యడ్డువచ్చుటలేదా? దట్టముగాఁ గూడిన యా మేఘములచే దినమే దుర్దినమై పోవుచున్నదిగదా యని సమాధానము. అట్లే శుద్ధమైనదయ్యు నాత్మ యజ్ఞానముచే గప్పఁబడుచున్నది. ఈ ప్రాణులయందుఁ జేతనాశక్తి యావర

మాత్మనిదే యని పెద్దలెఱింగి చెప్పుదురు. ఈ తత్త్వము పామరు లెఱుఁగలేరు.

లింగదేహాది నిరూపణ ప్రకరణము.

స్థూలములో లింగశరీరము, దానిలోఁ గారణశరీరము నద్దానిలో మహాకారణశరీర మని (తుర్యము)నాల్గవదిగా నున్నది. స్థూలమింతకు ముందు నిరూపింపఁబడినది. ఇంకసూక్ష్మము వివరింపఁబడుచున్నది. సూక్ష్మ మగు భూతాంశములు, ప్రాణము లైదు, నింద్రియము లైదు, నంతఃకరణముఁ జేరి లింగశరీర మయినది. దీనియొక్క వాసనాసముదాయమే కారణశరీరము. బుద్ధి నాశ్రయించిన యీ వాసనాప్రవృత్తియే తురీయమైన మహాకారణశరీరము. తత్సారభూతమైన బుద్ధియందుఁ బ్రతిఫలించిన శుద్ధచైతన్యమే జీవుఁ డనబరఁగు. ఈ శరీరమునందు నేనని స్ఫురించునదియే యీ జీవుఁడు.

కదలుచున్న తరంగములయందు సూర్యుఁడు కదలుచున్నట్లుండును. అట్లే చైతన్యమునందుఁ జిత్తచాంచల్యముచే జాంచల్య మేర్పడినది. కాంస్యాది పాత్రలయందుఁ బ్రతిఫలితమైన సూర్యుని తేజస్సు గృహమునఁ బ్రవేశించి యితర పదార్థములను బ్రకాశింపఁ జేయుటలేదా? అట్లే చిత్తుయొక్క ప్రతిబింబము బుద్ధులయందుఁ బ్రవేశించి జీవత్వమునుబొంది నేత్రాదీంద్రియముల మార్గముద్వారా బయటనుండు శబ్దాద్యర్థములను బ్రకాశింపఁ జేయుచున్నది.

అరఁటి, సంపంగి, జాజి మొదలగునవి యే నీటివలనఁ బెరుగుచున్నవో యా నీటివలననే తద్వ్యతిరేక రసగంధములు గల ముల్లంగి, యుల్లి, వెల్లుల్లికూడఁ బెరుగుచున్నవి. ఒక్క సూత్రధారుఁడే తా డాగియుండి త్రాళ్ళను నిపుణముగ లాగి యొకకాలమునం దనేకములగు బొమ్మలను దెరమీఁద నాడించుచున్నాఁడు. బెల్లము కలకండ చక్కెర భిన్నములయ్యు, నొక్క చెఱకుయొక్క వికారములేకదా! కేయూరకంకణాదులు బంగారు వికారములే. అట్లే వేఱువేఱునామములు వేఱు వేఱు రూపములు వేఱువేఱు వృత్తులు కలిగి యింద్రియములకు విషయమైన యీ జగమంతయు నొక్కయాత్మచేతనే కదలి యాడుచున్నది.

భుజముమీఁదనున్న యన్నము భుజముమీఁదనే యుండఁగా నడచువానికి బడలిక యాఁకలి తగ్గదు. అన్నము తిన్న వెనుక యాఁకలిభయము బాధ యుండవు. అట్లే మనుజులందు మాతంగములందు మహిషములయందుఁ బందులయందు ననుస్యూతముగా నున్న జగదీశ్వరు నెవ్వఁడు చూచునో యాతం డొక్కఁడే యద్వయానందము ననుభవించును. ప్రొద్దుపొడుచుటతోడనే జనులు తమ తమ పనులయందుఁ బ్రవర్తింతురు. వీరి పనుల నాసీరజాప్తుఁడు చేయను జేయఁడు, చేయింపను జేయింపఁడు. అట్లే యాత్మయు వ్యవహరించుచున్నాఁడు. నిప్పులోఁ గాల్చిన యినుపకడ్డీని సమ్మెటచేత బాదినను లోనున్న యగ్గికీ దెబ్బల బాధలేదు. మొద్దును గొడ్డళ్లచేఁ బగులఁ గొట్టినను లోన డాగియున్న యగ్గికీ దెబ్బలవలన ఖేదములేదు. శరీరసంబంధ

అరఁటి, సంపంగి, జాజి మొదలగునవి యే నీటివలనఁ బెరుగుచున్నవో యా నీటివలననే తద్వ్యతిరేక రసగంధములు గల ముల్లంగి, యుల్లి, వెల్లుల్లికూడఁ బెరుగుచున్నవి. ఒక్క సూత్రధారుఁడే తా డాగియుండి త్రాళ్ళను నిపుణముగ లాగి యొకకాలమునం దనేకములగు బొమ్మలను దెరమీద నాడించుచున్నాఁడు. బెల్లము కలకండ చక్కెర భిన్నములయ్యు, నొక్క చెఱకుయొక్క వికారములేకదా! కేయూరకంకణాదులు బంగారు వికారములే. అట్లే వేఱువేఱునామములు వేఱు వేఱు రూపములు వేఱువేఱు వృత్తులు కలిగి యింద్రియములకు విషయమైన యీ జగమంతయు నొక్కయాత్మచేతనే కదలియాడుచున్నది.

భుజముమీఁదనున్న యన్నము భుజముమీఁదనే యుండఁగా నడచువానికి బడలిక యాఁకలి తగ్గదు. అన్నము తిన్న వెనుక యాఁకలిభయము బాధ యుండవు. అట్లే మనుజులందు మాతంగములందు మహిషములయందుఁ బందులయందు నను స్యూతముగా నున్న జగదీశ్వరు నెవ్వఁడు చూచునో యాతం డొక్కఁడే యద్వయానందము ననుభవించును. ప్రొద్దుపొడుచుట తోడనే జనులు తమ తమ పనులయందుఁ బ్రవర్తింతురు. వీరి పనుల నాసీరజాప్తుఁడు చేయను జేయఁడు, చేయింపను జేయింపఁడు. అట్లే యాత్మయు వ్యవహరించుచున్నాఁడు. నిప్పులోఁ గాల్చిన యినుపకడ్డీని సమ్మెటచేత బాదినను లోనున్న యగ్గికీ దెబ్బల బాధలేదు. మొద్దును గొడ్డళ్ళచేఁ బగులఁ గొట్టినను లోన డాగియున్న యగ్గికీ దెబ్బలవలన ఖేదములేదు. శరీరసంబంధ

నాదానుసంధాన ప్రకరణము

ఒక్క క్షణమో క్షణార్థమో స్వస్వరూపానుసంధానము చేసికొనువానికి నంతలోనే దక్షిణ కర్ణమునందు శబ్దమొక్కటి యనాహతమైనది, (దేనియందుఁ గొట్టఁబడకుండఁగనే సహజముగా వినఁబడునది) వినఁబడును. భేరీ మృదంగ శంఖాద్యాహత నాదములందే మనసు క్షణము రమించుచున్నది. మధువువలె మధురమై స్వచ్ఛమైన యనాహతనాదమునందు రమించుట వింతయా? చిత్తము విషయములనుండి యెంతగా విముఖమైపోవునో యంత నిశ్చలమగును. అంతగా వేణునాదమువంటి నాద మెడతెగకుండ వినంబడుచుండును. ఆ నాదముననంతర్లీనమైన జ్యోతియున్నది. ఆ జ్యోతియందు మనస్సులయము పొందెనేని మఱి మఱుపుట్టువు కలుగదు. నాదానుసంధానము కలిగిన చిత్తలయమువలనఁ బరమానందము కలుగుచున్నది. నాదానుసంధాన ముత్తమ మని యెఱింగి సాధకుఁడు నాదానుసంధానపరుండై యుండుట యొప్పు.

మనోలయ ప్రకరణము

సంసార దావానలమున మాడిమాడి నానాయోనుల యందుఁ బుట్టి చచ్చుటచే జననమరణ క్లేశ మనుభవించి యనుభవించి యున్న చిత్తమునకుఁ బరమానందము లభించెనేని మఱియెందుకడకు నెన్నఁడును జలింపదు. అద్వైతానంద పరిపూర్ణుఁడై 'ఇదియేమి? నేనెవఁడను? ఎవ్వరివాఁడను?' అను విచారముతోఁ దిరుగుచుండునో యపుడే సోలిపోవును.

చిరతరమైన యాత్మానుభవముచేతఁ జేత మాత్మాకారము నొందుచున్నది. నది నీచమార్గమునఁబోక తనయందు దా నమరియుండినఁ దానే సముద్రమగునుగదా. ఆత్మయందుఁ బ్రవేశించిన మానసము తిరిగి విషయభోగముల నపేక్షింపదు. పాలలోనుండి విడివడిన నేయి తిరిగి పాలలోఁ గలియుటలేదు గదా. దృష్టియందును ద్రష్టయందును దృశ్యమందును నేది యనుశ్రితమై వెలుఁగుచున్నదో యందుఁ జిత్తము లయించె నేని వృత్తిరహిత మగుచున్నది.

ఆత్మావలోకనంబున దృశ్యద్రష్టృవిభేద మడంగు చున్నది. అసమ్ముఖమునం దీ స్థితిరాదు. కేవల ద్రష్టగా నున్న యాపరమాత్మయందు ద్రష్ట మొదలగు త్రిపుటి యేర్పడు చున్నది. ఈ త్రిపుటి లయ మొందిన పిదప నొక్క దృక్కు మాత్రము మిగులును. అద్దమునందు ముందువెనుకలుగా ముఖమున కెదురై ప్రతిబింబము నిలిచియున్నది. అద్దము నష్టమైనను ముఖమందే ముఖముండును. అట్టులే యాత్మయుఁ దనయందుఁ దా నమరియుండును.

ప్రబోధప్రకరణము

బెల్లపుగడ్డయందున్న మాధుర్యము దానియొక్క సూక్ష్మాంశమైన యణుమాత్రమునందుఁగూడ గలదు. కావున గుడమునుండి మాధుర్యమును వేఱుచేయ వలనుపడదు. అట్లే కర్పూరమునకు వాసనకు భిన్నభావము లేదు. ఆత్మస్వరూప మైన మనసుగల పుణ్యాత్మునకీ జగమంతయు నాత్మమయ

మగుచున్నది. నిద్దురయొక్క మొదటను, జాగ్రత్త యొక్క చివరను గలిగిన భావానుభవము లోన స్థిరమయ్యేనేని నద్వయానందము ప్రాప్తించును.

అతిగంభీరము నపారము నగు నానందసాగరమునందు కర్మ మను వాతముచే జీవుఁడను తరంగము స్ఫురించుచున్నది. చైతన్యసూర్యుఁడు పెద్దకాంతితో నుదయించి యెల్లెడఁ గిరణ ప్రసారము చేయుచుండఁగా నంతట జీవత్వ మను మృగతృష్ణ (యెండమావులు) నానావిధములుగా లేనిదై స్ఫురించును. దేని యందు నీ జగములు లేనివయ్యు నున్నట్లు తోఁచునో యొక్క మాటు దేనిం దర్శించుటచే ననిర్వాచ్యమైన యీ యసద్రూపము విలయమునందునో, యట్టి పరమానందసముద్రము నందు బాహ్యాభ్యంతర పరిపూర్ణుండై యెవ్వఁడు మునుఁగునో యాతఁడు పైన లోపల నంతట జలపూర్ణమైన కలశము గంగలో నున్నట్లు తాను బ్రహ్మమందు బయటలోపల నాత్మ జ్ఞాన పరిపూర్ణుఁడై యుండును.

పూర్ణు లందఱకంటెఁ బూర్ణుఁడై శ్రేష్ఠు లందఱ కంటె శ్రేష్ఠుఁడై యొప్పి, పార మెఱుంగరానివాఁడై వీచీతరంగ విరహితమైన ప్రజ్ఞానసుధాసాగరుఁడై కోటిసూర్యప్రకాశమానుఁడై స్వానందైకరసస్వరూపుఁడై పరుండైన హరియందు నిమగ్నమైన మనసు కల ధన్యులకు నేనని నీ వని జగత్తని విడి విడిగాఁ దోఁపదు.

ద్వి ధా భ క్తి ప్ర క ర ణ ము

చిత్త ముత్పత్తియైనపుడు మెఱుపువలె బోధోదయము కలుగుచున్నది. అదియే స్థిరమగునెడలఁ జిత్తము పరిశుద్ధమగును. చౌడుసున్నముతో నుదికినఁగాని వస్త్రము శుద్ధము కాదు. కృష్ణపదాంభోజభక్తిచేఁ గాక వేఱొండు మార్గమున జిత్తము పరిశుద్ధముకాదు.

భస్మముచేఁ బరిశుద్ధముచేసిన యద్దమునందు ముఖము చక్కఁగఁ గానవచ్చును. అట్లే శుద్ధమైన చిత్తమునందు జ్ఞానా విర్భావము కలుగును.

శ్రీహరికి మూర్తమనియు నమూర్తమనియు రెండు రూపము లని హరిభక్తిచేత జ్ఞానులయినవారు తెలిసికొను చున్నారు. ఉపనిషత్ప్రసిద్ధ మగు నీరూపద్వయప్రాప్తికి రెండు విధములయిన భక్తిమార్గములున్నవి. ఈ రెండు మార్గముల చేతను బ్రారబ్ధానుసారముగఁ గ్లేశముచేతనో క్లేశములేకుండఁ గనో మోక్షము సిద్ధించును.

హరిభక్తి స్థూలమని సూక్ష్మమని యిరుదెఱఁగులు. తొలుత స్థూలముగా నుండి క్రమముగా నద్దానినుండి సూక్ష్మ మగును. ఆశ్రమమున కుచితమైన ధర్మాచరణము, నిత్యము శ్రీకృష్ణ ప్రతిమార్చనోత్సవము, వివిధోపచారములు సలుపుచు హరిభక్తులతో నెల్లపుడు సహవాసము, కృష్ణ కథా సంశ్రవణమునందు మహాసంతోషము, సత్యమైన వాక్కు, పరధన పరదారా పరాపవాద పరాఙ్ముఖత, పొల్లుమాటలు

వినుట యందు చెవిపోటు మొదలగు లక్షణములు, కృష్ణభక్తునియందుఁ గానఁబడుచుండును. భక్తులకుఁ దీర్ఘాభి గమనమునందు ప్రీతి మెండు. యదుపతి కథాశ్రవణము లేనినా డాయువు వ్యర్థముగా గడచెనుగదా యని భక్తులు చింతింతురు. ఈ లక్షణములు కలిగి భజన చేయుచుండువారికి గ్రమంబున సూక్ష్మభక్తి యుదయించును. శ్రీహరిమూర్తి పరమభక్తులెల్లపుడు స్మరించుచుందురు. మానస పూజా పరులై యుందురు. విజననివాసమున నిచ్ఛగలవారై సంగము వర్జింతురు. సత్యవ్రతులై సమస్త జంతువులయందుఁ గృష్ణునిఁ జూచుచుందురు. ఏభూతములకేని భక్తులెన్నఁడు ద్రోహముఁ దలపెట్టరు. సమస్త భూతములయందు దయగలవారై యుం దురు. ఆయాసపడక కలుగు లాభమునకే సంతుష్టి పడు చుందురు. దారాపుత్రాదులయందు మమకారశూన్యులయి యుండుటచేఁ గ్రోధరహితులై నిరహంకారులై యుందురు.

ప్రపన్నులయిన భక్తులు చల్లగా మాటాడుచుందురు. నిజ నిందాస్తుతులయందు సమబుద్ధిగలవారై యుందురు. సుఖ దుఃఖములు శీతోష్ణములు మొదలగు ద్వంద్వములు సహిం తురు. ఆపదలయందు ధైర్యము వహింతురు. నిద్రాహారములయం దాదరములేనివారై జనసంసర్గము నొల్లక యొక్క మాటా డుటకైన నవకాశము లేనివారై కృష్ణస్మరణముచే శాంతింతురు.

వేణుగానము గాని సంగీతము గాని వినఁబడినంతనే యానందావిర్భావము సాత్త్విక భావోద్రేకము భక్తుల యందుఁ గానవచ్చును. ఆ భక్త్యుద్రేకమునందు గలిగిన పర

మానందము స్థిరమైనకొలఁది మదముచే నున్మత్తమైన దంతి దశవంటి దశ పుణ్యాత్ముఁ డనుభవించును. జంతువులయందు భగవంతుని, భగవంతునియందు భూతములను గ్రమముగాఁ జూచువాఁడై ధన్యుఁడు హరిదాసవర్యుండై పూజాభాజనుం డై యుండును.

ధ్యానవిధిప్రకరణము

మనోహరమైన యమునానదీకూలమునఁ గమనీయమైన కల్పవృక్షమూల సమతలంబున వ్యత్యస్త పాదారవిందుండై నిల్వంబడియున్న గోవిందునిఁ బరమానందముగ సేవింపు మో డెందమా! నీలమేఘశ్యాముఁడు, విశ్వప్రకాశక నిజతేజోవిలాసుఁడు, పీతాంబరధారి, చందన కర్పూరలిప్త సర్వాంగుఁడు, ఆకర్ణపూర్ణ నేత్రుఁడు, కుండలయుగ మండిత శ్రవణయుగ్ముఁడు మందస్మిత ముఖకమలుఁడు, కౌస్తుభోదారమణి హారుండు, నిజతేజోజ్వలితవలయాంగుళీయకాదిస్వాలంకారుండు, గళవిలులిత వనమాలుండు, కలికలుషాపహారకుఁడు ఆహా! ఎంత మధురమూర్తి! కుమారకిశోరుండు మంజులమగు శుకకోకిలారవంబులు సెవులపండువు సేయుచుండఁ, గుంజాపుంజాన్వితంబైన కొండెసిగఁ దాల్చి గొల్లపిల్లవాండ్రతో భుంజానుండై కుంజాంతరమున విహరించు నా కంజాక్షుని స్మరించి ధన్యులు కృతార్థు లయ్యెదరు.

మందారపుష్ప వాసితుఁడై మందానిలుం డా పరమానందుని సేవించుచున్నాఁడు. ఎవ్వని పాదారవింద మకరందము

మందాకినియో, యమ్మహాపురుషునకు, మహానందదుండగు నందసూనున కభివందనం బాచరింపుము. ఆ చందనచర్చిత నీలకళేబరుండు, సురభీకృత దిగ్వలయుండు, సురభిశతావృతుండు, సురభీతి పరిహారకుండు నసురభీమపరాక్రముం డగు యదు వీరుని స్మరింపుము.

ఆ వాంఛితఫలప్రదుని దయాసముద్రునిఁ గందర్ప శతకోటి లావణ్యమూర్తిని శ్రీకృష్ణునిఁగాక నేత్రయుగళము నకు విషయము చేయఁదగిన వస్తు వీ లోకమునఁ గలదా? మనోఽభిరామము, పుణ్యాత్మము, నతిసరసము నగు హరికథా లాపము నుజ్జగించి కర్ణములు గ్రామ్యకథలు విన నిచ్ఛగించునా? శాశ్వతమైన శ్రీకృష్ణ పరబ్రహ్మము విషయమై యుండఁగా క్షణికములు పాపహేతువులు నగు నన్యవిషయ ములపైఁ బ్రవృత్తి గలుగుట యది యింద్రియముల దౌర్భా గ్యము గాదా?

సగుణ నిర్గుణముల కైక్యము నిరూపించు ప్రకరణము

శ్రుతులయందు మహాపురాణములయందు గూఢముగా జెప్పఁబడిన సగుణ గుణాతీతైక్యము శ్రీశంకర భగవత్పాదా చార్యులు విశదమగునట్లు విపులముగా బోధింతు మని ప్రతిజ్ఞఁ జేసి కంఠోక్తిగాఁ బలుకుచున్నారు.

సకల భూతాంతర్యామి, జ్ఞానమయుఁడు, సచ్చిదానంద స్వరూపుఁడు, ప్రకృతికంటెఁ బరుండైన పరమాత్ముఁడు నొకఁ డున్నాఁడు. ఆతఁడే యీ యదుకులతిలకుండైన కృష్ణుండు.

అట్లైనచోఁ బరమాత్ముండు సగుణుఁడై చక్షువులకు గోచరించుచు నొకదేశమం దొకకాలమం దెట్లుండును. ప్రాకృతుని వలె రాగదోషములతోఁ గూడినవాఁడుగ నెట్లుండును? ఈ నేత్రముల కితర పదార్థములు గోచరించుచున్నవి. జ్ఞానదృష్టిగోచరుండ గుసీశ్వరుం డీ చర్మచక్షువులకుఁ గానరాకున్నాఁడు.

విశ్వరూప ప్రదర్శనసమయమందు పార్థునకు భగవంతుండు దివ్యమైన దృష్టి ననుగ్రహించిన కారణముచేతనే పురుషోత్తముండు దృశ్యుండు కాఁడనుట తగియున్నది. దృశ్యుఁడే యైనచో నర్జునునకు "దివ్యంచక్షు ర్దదామి తే" యని యేల చెప్పవలసియుండును.

ప్రత్యక్షముగా మండలాకారముగా నొక్కచోట సూర్యుండు గానవచ్చుచుండినను విశ్వమంతయు నొక్కమాత్రే ప్రకాశించుచుండుటలేదా? సర్వజనులచే నొక్కమాత్రే చూడఁబడుటలేదా?

ఆకారము ధరించి యదునాథుం డొక్కచో బృందావనమందు లభ్యమానుండయ్యు నా సచ్చిదానందస్వరూపుఁడు సర్వాత్ముఁడు సర్వగతుఁడునై యున్నాడు. ఒక్కఁడైన భగవంతుఁ డొక్కకాలమందే పెక్కుగోపికలతో రమించెను.

శ్రీహరి దేవతలయందు భూదేవులయందు వేదమందు జనకాదిసిద్ధులయందు నొక్కమాత్రే ప్రకాశించు చున్నాఁడు. దుర్యోధనునకుఁ దన సైన్యమంతయుఁ గృష్ణాకృతిగాఁ గానిపించెను. ఈశ్వరుండైన హరియే యీ శ్రీకృష్ణుండు సర్వవ్యాపకుండని చెప్పవచ్చును గదా.

తన వక్షఃస్థలమందుఁ దన్నినవాఁడు కూడ శ్రీపతికి ద్వేష్యుఁడు కాఁడు. భక్తులకు రాక్షసులకు నితరులకుఁ గూడ శ్రీహరి కరస్పర్శ కలిగిన వారికి ఫలము సమానమే. మంచి మార్గములో నున్న ఫలవృక్షమువలె శ్రీహరి కెవ్వఁడు శత్రుఁడు లేఁడు. మిత్రుఁడు లేఁడు. మఱి యుదాసీనుఁడును లేఁడు.

పరుసవేది నినుపశకలములతోఁ బగులఁగొట్టఁ బ్రయత్నించినను నది లోహశకలముల నన్నింటిని బంగారుగానే చేయును. కావున నీశ్వరుని ద్వేషించినవారికిఁగూడ మోక్షమే కలిగినది.

బ్రహ్మ తన యహంకారముచే వత్సాపహరణము చేసిన సందర్భమున భగవంతుండా చతుర్ముఖునకు మోహము గలిగించుటకై వేఱు వేఱు వయస్సులు, వేఱు వేఱు వస్త్రములు వేఱువేఱు రూపములు వేఱువేఱగు నలంకారములను ధరించిన గోపబాలకులను వత్సములను దననుండి నిర్మించెను. "గాఢాగ్నినుండి రవ్వలే ప్రకారము కోటిశః బయలువెడలునో" యని చెప్పిన వేదముయొక్క యర్థమును బ్రదర్శించుటకై భగవంతుఁడు తన శరీరమునుండి జీవసందోహమును గలిగించెను.

తన శరీరము నుండి యీ మందలను సృష్టించి యొకసమయమున యమున యొద్దన నున్న పొదటండ్ల సమీపమున గోపాల కృష్ణుఁ డీ దూడలమందను గాయుచుండఁగా గోవులు దూరమున నున్న తమవత్సములను జూచి స్నేహముచే సంభ్రమము కలిగినవై గోపకు లెంత వారించిన నిలువక తదభిముఖముగాఁ బఱు

గెత్తుకొనివచ్చినవి. చేపులువచ్చి పొదుగులుబ్బఁగా స్తనముల వెంటఁ బాలు కారఁగా దూడలకుఁ జన్నుగుడుపుచు నాలుకలఁ జాపి వత్సములను నాకుచుఁ బరమానందమును బొందినవి. గోపకులు నట్టి పుత్త్రస్నేహముచేఁ జేరవచ్చి తమతమ బాలకుల నాలింగనముచేసికొని ముద్దుపెట్టికొని మూర్ధమాఘ్రాణము సేయుచు నలౌకికమైన లాభము నొకక్షణములోఁగాంచి పరమానందము నందిరి. గోపకుమారులు వత్సములు నితరులు కృష్ణాత్మకులగుటచేఁ దలిదండ్రులకుఁ గృష్ణుని యందెంత యనురాగమో వీరలయం దంత యనురాగము ననుభవించిరి.

పుత్త్రునికంటె విత్తమునకంటె నన్యమగు సర్వస్వమున కంటె నంతరతరుఁడు ప్రియతముఁడాత్మయని చెప్పఁబడిన యుపనిషదర్థము భగవంతునిచే నిప్పట్లఁ బ్రదర్శింపఁబడియె.

ఎచ్చుతగ్గులుగా నుండు నీ భూతములయందు సమము గానే హరియున్నమాట నిక్కమే ని దుర్యోధనుని యందు నర్జునునియందు నప్పరమాత్మకుఁ దరతమభావ మేల కలిగెను?

మూఁగవాండ్రు చెవిటివాండ్రు (గుడ్డివాండు) కుంటి వాండ్రు పొట్టివాండు) పొడుగువాండు) చక్కనివాండ్రు నంద అును జతుర్ముఖునకుఁ జతుర్భుజులుగానే కానిపించినారు. దోమ యందును సామజమునందును నా సర్వసమునకు సమభావమే. ఇయ్యర్థ ముపనిషత్తుల యందును బ్రతిపాదింపఁబడియున్నది. ఆత్మకు భోక్తృత్వము లేదనుచున్నారు. వాసుదేవుఁ డా యాత్మయే యనుచున్నారు. మఱి నానాకైతవ యత్నము లతో నా నందనందనుండు పరరమణులతో నెట్లు రమించెను?

శ్యామసుందరుని మోముఁజూచి వామాక్షులు విమోహితలై తమ తమ మానసముల నా చక్కనయ్యను గామించి వివశలై విరహవ్యథను బొందిరి.

నిలిచినను నడచినను గృహకృత్యము లొనరించుకొనుచున్నను భుజించుచున్నను దమకంటెఁ గృష్ణుఁడుతప్ప నన్యము నా సుందరాంగు లెఱుంగరైరి.

తాళఁజాలని యా వలరేనికాకల కా కాంతామణులు భ్రాంతలై నిజకాంతులనే కాక తరునరపశువులనుగూడ నయ్యనంగునిఁ గన్న నవమోహనాంగునిఁగా భావించి గాటంపుఁ దమిం గానవచ్చు నవియెల్ల గవుంగిలించుకొనిరి.

ఒక్కతె పూతనను నేననివచ్చియుండ మఱియొక్కతె శౌరి నేనని దానిచన్ను గుడిచెనని సాక్షాన్నారాయణుండగు వ్యాసుండు సెప్పె.

కాఁబట్టి తమతమ పతులను గృష్ణాకృతితోఁ బొందిన గోపికలకు హరి సాక్షాత్సర్వాంతర్యామి యగుట ననుభవమాయెను. తమయందుఁ బరులయందు నరులయందు బతులందుఁ బత్నులయందు నంతర్యామి యగు పరతత్త్వము సాక్షాచ్ఛ్రీహరియే.

పరమార్థముతో విచారించిన యెడల గుడముఁ దన్మాధుర్యము నను దృష్టాంతమువలన నశ్వరమగు నీదేహముగూడఁ బరమాత్మాకారతను బొందుచున్నది. ఇంక ననంతశక్తి గలిగి లీలామానుష విగ్రహము దాల్పశక్తి గల యీశ్వరుని విష

యను చెప్పవలసిన దేమున్నది ? అమ్మహానీయుఁడు నిజ మాయచే నలౌకిక మైన కర్మములఁ జేయుటకు సమర్థుండగుటకు నందియ మేమి ?

ఆ ను గ్ర హి క ప్ర క ర ణ ము

మన్ను దిన్నాఁడని కోపగించిన యశోదమ్మకుఁ దన నోట విశ్వమంతయుఁ జూపి యచ్చెరువు గలిగించిన సర్వశక్తి మంతుఁడు విశ్వరూపుఁడగుటకు సందియమేమి ?

విషసంస్పృష్టమగు విషమ స్తనములు ధరించి చన్ను గుడుప నింటికి వచ్చిన పూతన భాగ్య మేమనవచ్చును. ఆమె దేహము కృష్ణాశ్రితమైనది కదా ! అట్టి పుణ్యామందలకు లభిం చునా? కృతాపరాధుఁడైన శకటాసురుని నికటమున కాకర్షించి కవుంగిలించుకొని సంహరించి యాతని యాసురభావము నువ సంహరించి కృష్ణుం డనుగ్రహించెను.

యమళార్జున వృక్షములను దన్ను బంధించిన యులూ ఖలముచే భంగించి వారలకు నిజరూపము లొసంగి నిజాలయ ముల కంపించెను. ఆ నందగోపబాలకుండు నిత్యము త్రిదశ ద్వేషియైన కేశిని, మథించె. కాకాసురుని బకాసురుని శోక రహితంబైన లోకంబున కనిపె.

కృపాసింధువైన యా శ్రీకృష్ణ భగవానుండు దవా నలంబుం గబళించి యందు దగ్ధులైన ముగ్ధగోపకులకుఁ బ్రాణంబు లొసంగె. ఘోరమైన రాళ్ళ వాన గుఱియ తలఁ

భారమైనకొండ నొక్కకేల నవలీలఁగా నెత్తి గొడుగుగాఁబట్టి గోగోప గోపికలం గాపాడె.

వాసోలోభంబునఁ (వస్త్రలోభమున) బాఱిపోవు రజకుని నొక్క శిలాప్రహారంబునఁ జంపియు, వానియపరాధము సైరించి గోపాలకృష్ణుం డాతని వైకుంఠవాసునిగా నొనరించెను. వ్రేలాడు పెదవులతోఁ దొనలుబడి జారి జారిపోవు శరీరముతో మూఁడు మెలికలు తిరిగిపోయి వికారరూపముతో నున్న కుబ్జ పూసిన చందనమునకు, వైచిన పూలమాలలకుఁబ్రియపడి తన పావన హస్తములతోఁ జక్కనొత్తి ముద్దుగుమ్మ నొనరించిన పరమకరుణాళుండు గదా గోపాలుండు.

అగ్నిలో మిడుత పడినట్లుగా శ్రీహరి చరణాగ్రంబునఁ గువలయాపీడంబు పడి మాడిపోయియు నుత్తమగతిఁ జెందె. యుద్ధమిషమున శ్రీరంగని యంగసంగమప్రాప్తి గలిగి చాణూర ముష్టికులు తక్షణంబ మోక్షపదవి గాంచిరి. తాను జేసిన యపరాధశతంబులకు భయపడి సర్వమునందును దన్నుఁ గాంచు చుండిన కంసు నయ్యాదుకులావతంసుండు విధ్వంసం బొనరించి సాయుజ్యంబుఁ గటాక్షించె.

యదునందనునిచే మ్రిందినవా రెవ్వరును బునర్భవంబు నొందినవారుకారు. తన స్పర్శచే నపవర్గము నొసంగు శ్రీకృష్ణుం డవతారముల కన్నింటి కంతర్యామి యగు పరమాత్ముఁ డను టకు సందియములేదు.

ఎన్నో బ్రహ్మాండములు నొక్కొక్క బ్రహ్మాండమున కొక్కొక్క బ్రహ్మను, గోపకులను దూడల నశేషమయిన

విష్ణువులను జూపించిన మాహాత్మ్యము నేమని కొనియాడ
వచ్చును?

ఏ మహానీయుని చరణోదకమును సాక్షాన్మృత్యుంజ
యుండు శిరసావహించెనో, యట్టి శ్రీ కృష్ణపరమాత్మ
మూర్తిత్రయముకంటె విలక్షణమైన సచ్చిదానంద స్వరూపమైన
నీలిమ యని వేత్తలు కొనియాడెదరు. త్రిపురారి,పద్మాసను
లెవ్వని కటాక్షమునకై నిరీక్షింతురో, యెవ్వని కొనగోటినుండి
జారిన జలమే పవిత్రమైన జాహ్నవి యయ్యెనో, ముల్లోకముల
కేలికయైన వేయికన్నులఱేఁడును నెవ్వని హజారమున వేచి
యుండెనో,యట్టి యదుపతి మాకుఁ గులదైవతము. ఎవరి కెట్టుల
గనంబడుచున్నను గృష్ణనామమునఁ బ్రీతియమాన మగుచున్న
మూర్తియే మాకు మాతృమూర్తిగఁ గన్పడుచున్నది.

ఓ కృష్ణాభిధాన మాతృమూర్తీ! డింభకుఁడనైన నన్ను
నీవు ధరించుట మాని మోహమూలోద్భవుండ నైన నన్ను నీ
మహామాయ చేతిలోఁ బెట్టి యెంతకాలమునుండియో యుదా
సీనభావము వహించియుంటివి. అన్నియుఁ దెలిసి కరుణైక స్థాన
మగు నీ వొక్కనాఁడైన నా మోముఁ జూడనిచో నాకెట్లు
శాంతి కలుగఁగలదు?

ఓతండ్రీ! నీ కేమియుఁ బట్టదు. నీ వచలుఁడవు, నిర్గుణుఁ
డవు, సంగరహితుఁడవు, నీ విట్లున్నచో మే మెట్లు బ్రదుకఁ
గలము? నిర్హేతుకముగా నీవు మమ్మనుగ్రహింప వేని యెన్ని
జన్మములకైనను నిర్మలమైన మా స్వాంతములందు నీవు
వసింపుచుందుము. నీవు లోకాధీశ్వరుఁడవై యుండఁగాఁ గృష్ణా!

నీ యాశ్రితులకు భవభయ మెట్లు కలుగఁగలదు? చండభానుఁ డుదయించుచుండగాఁ బంకజములకు సంకోచ మెట్లుండఁగలదు? పూర్వార్జితమయిన కర్మములే యిహలోకమున నరులచే ననుభవింపఁ బడవలసి యుండెనేని మానుషరాక్షసు లగు క్షితినాథుల నాశ్రయింప నేల? సత్పురుషులయొక్క భక్తివిశేష మను పరిభంజనునిచేతఁ గొట్టుకొని దాపునకుఁ దేఁబడినదైన నిత్యానందసుధయే నిధిగాఁ దనయందుఁ గల నీలమేఘ మద్భుతమైన విజ్ఞానామృతము నిజవాగ్ధారలచే వర్షించుచుండఁగా నో చిత్త మను చాతకమా! నీవేల వాంఛించి దానిని గడుపారఁ ద్రావి తాపోపశమనము గావించుకొనవు? ఏమి యానిద్ర? ఓ చిత్తమా! నీ చాంచల్యము మానుము. నా హితవచన మాలింపుము. సమస్తమైన విషయానందముల నొక కోటిలోఁ శ్రీపతి చరణకమలసేవ నొక్కకోటిలోఁ బెట్టి పరిశీలింపుము. ఆలోచించిన కొలఁది నెందు చిత్తవిశ్రాంతి దొరకునో విచారింపుము. అనుభవముచేతను యుక్తిచేతను నెందు పరమానందము దొరకునో యాకోటి నవలంబింపుము.

కొడుకులకంటె మనుమల మీఁద, స్వస్త్రీలకంటెఁ బరయువతుల మీఁదఁ దనధనముకంటెఁ బరధనమునందు, సమస్త భోజ్యముల యందుఁ దారతమ్య వశమున జీవుఁడు ఆశాపీడితుఁడై పరితపించుచున్నాఁడు. అట్టి ధ్యానము విభుఁడైన యదునాథునియం దుదయించిన నెంతపుణ్యము? సాంద్రానంద సుధార్ణవమునందు నిర్భయముగ యథేష్టముగ విహరింపఁడా? కామ్యోపాసన చేసి యనుదినముఁ గొంచెపు ఫలములను గోరు

వారు కొందఱు, కించిత్స్వర్గభోగమునకై యత్యంత క్లేశసాధ్యములైన యజ్ఞముల నొనర్చువారు కొందఱు, యోగాదులచే నపవర్గము నాశించువారు కొందఱు. యదునందనాంఘ్రి యుగళధ్యానావధానమును నర్థించు మాకీ లోకమేల ? సాధనము లేల ? రాజసేవలేల ? స్వర్గాపవర్గములేల ? మాకు సకలము శ్రీకృష్ణమయమే. ఆశ్రయించినమాత్రఁ బురుషునిఁ బురుషోత్తముఁడు తన కభిముఖముగా నాకర్షించుచున్నాఁడు. జడమైన కాంతపురాయిగూడ లోహము నాకర్షించుచున్నది గదా ! అనుగ్రహసమయమునందు భగవంతుఁడు ఒకఁడు జాతిచేత, వయస్సుచేత, రూపము చేత, సంపదచేత, నుత్తముఁడని యెంచఁడు. అమ్మహనీయునకు శ్లాఘ్యుఁ డొకఁడని యశ్లాఘ్యుఁ డొకఁడని లేదు. అయ్యంతరాత్మ యంతస్థభావభోక్త యగుటచే నిది చంద్రయని యిది చంపక మని భేదము చేయక సమముగా వర్షించు మేఘమువలె నిరీక్షించు తన యాశ్రితుల యందఱపై సమముగఁ దన కరుణామృతవృష్టినిఁ గురియును.

కేవల మనన్యశరణులైనవారు కేవల భగవత్స్నేహము వలననే క్షీరాద్యాహారము లేకయే, కచ్ఛపశిశువులవలెఁ గరుణావలోకనము చేతనే జీవించెదరు.

ఆకాశము శూన్యమైన దయ్యు మేఘరూపమునఁ జంద్రరూపమున దృఢభావము గల చాతకములను జకోరములను బరిపూర్ణ తృప్తిగలవానినిగా నొనరించును గదా ! అట్లే దృగ్వాఙ్మనస్సుల కగోచరుండైన హరి నిర్హేతుకముగా నానం

దామృతవర్షంబునఁ దాపత్రయము హరించి తనకై సకలము వర్జించి వచ్చిన వారి ననుగ్రహించును.

శ్లో॥ బాలాఽహ మబలా లోలా, లీలానీలకళేబరే
ధ్యానశీలా కృతా యేన, తం వందే గురు మవ్యహమ్.

శ్లో॥ యాసా మశుల్కదాసీనాం, కృష్ణస్య పదపాంసవః
కాజ్క్షైరపి కాంక్ష్యన్తే, తా ఈడే గోపబాలికాః.

శ్లో॥ క్వాహం ముగ్ధాఽవిదగ్ధా, క్వ శంకరోఽపరశంకరః
తత్కృతౌ మత్కృతిః కా స్యా ద్దర్పణే చంద్రదర్శనమ్.

శ్లో॥ భాషితో భాషయా భక్త్యా శ్రీ ప్రబోధసుధాకరః
ప్రాజైషా శ్రీమహాలక్ష్మీసుందరీధ్యానసిద్ధయే.

— ఓమితి శివమ్ —

ప్రబోధసుధాకరము

శ్రీశంకరాచార్యవిరచితమ్

మూలమ్

శ్రీభాస్యాయనమః

ప్రబోధసుధాకరః

దేహనిందాప్రకరణమ్

శ్లో॥ నిత్యానందైకరసం సచ్చిన్మాత్రం స్వయంజ్యోతిః
పురుషోత్తమ మజ మీశం వందే శ్రీయాదవాధీశమ్. ౧

యం వర్ణయితుంసాక్షాచ్ఛ్రుతిరపి మూకేవ మౌనమాచరతి
సోఽస్మాకం మనుజానాం కిం వాచాం గోచరో భవతి. ౨

యద్యప్యేవం విదితం తథాపి పరిభాషితో భవేదేవ
అధ్యాత్మశాస్త్రసారై ర్హరిచింతన కీర్తనాభ్యాసైః. ౩

క్లృప్తైర్బహుభిరుపాయై రభ్యాసజ్ఞాన భక్త్యాద్యైః
పుంసో వినా విరాగం ముక్తే రధికారితా న స్యాత్. ౪

వైరాగ్య మాత్మబోధో భక్తి శ్చేతి త్రయం గదితమ్
ముక్తేస్సాధన మాదౌ తత్ర విరాగో వితృష్ణతా ప్రోక్తా. ౫

సా చాహంమమతాభ్యాం పరిచ్ఛిన్నా సర్వదేహేషు
తత్రాహంతా దేహే మమతా భార్యాది విషయేషు. ౬

దేహః కిమాత్మకోఽయం కస్సంబంధోఽస్య వా విషయైః
ఏవం విచార్యమాణేఽహంతామమతే నివర్తేతే. ౭

స్త్రీపుంసో స్సంయోగాత్ సంపాతే శుక్రశోణితయోః
ప్రవిశతి జీవ శ్శనకైః స్వకర్మణా దేహ మాధత్తే. ౮

మాతృగురూదరదర్యాం కఫమూత్రపురీష పూర్ణాయామ్
జఠరాగ్నిజ్వాలాభి ర్నవమాసం పచ్యతే జంతుః. ౭

దైవాత్ప్రసూతిసమయే శిశు స్తిరశ్చీనతాం యదా యాతి
శస్త్రైర్విఖండ్య సతదా బహిరిహ నిష్కాస్యతేఽతిబలాత్.
అథవా యంత్రచ్ఛిద్రాద్యదాతు నిస్సార్యతే ప్రబలైః
ప్రసవసమీరైశ్చ తదా యః క్లేశ స్సోఽప్యనిర్వాచ్యః. ౧౧

ఆధివ్యాధి వియోగాత్మీయ విపత్కలహ దీర్ఘదారిద్ర్యైః
జన్మానంతర మపి యః క్లేశః కిం శక్యతే వక్తుమ్. ౧౨

నరపశు విహంగ తిర్యగ్యోనీనాం చతురశీతిలక్షాణామ్
కర్మనిబద్ధో జీవః పరిభ్రమన్ యాతనాం భుఙ్క్తే. ౧౩

చరమ స్తత్ర నృదేహ స్తత్రోజ్జన్మాన్వయోత్పత్తిః
స్వకులాచార విచారః శ్రుతిప్రచారశ్చ తత్రాపి. ౧౪

ఆత్మానాత్మవివేకో నో దేహస్య చ వినాశితాజ్ఞానమ్
ఏవం సతి స్వమాయుః ప్రాజ్ఞై రపి నీయతే మిథ్యా. ౧౫

ఆయుః క్షణలవమాత్రం నలభ్యతే హేమకోటిభిః క్వాపి
తచ్చే ద్గచ్ఛతి సర్వం మృషా తతః కాధికా హానిః.
నరదేహాతిక్రమణా త్ప్రాప్తే పశ్వాది దేహానామ్
స్వతనోర ప్యజ్ఞానే పరమార్థస్యాత్ర కా వార్తా. ౧౬

సతతంప్రవాహ్యమానై ర్వృషభై రశ్వైః ఖరైర్గజై ర్మహిషైః
హా కష్టం క్షుత్ క్షామైః శ్రాంతై ర్నో శక్యతే వక్తుమ్.
రుధిర త్రిధాతు మజ్జా మేదో మాంసాస్థిసంహతి ర్దేహః
స బహి స్త్వచా పినద్ధ స్తస్మా న్నో చే భక్ష్యతే కాకైః. ౧౭

నాసాగ్రాద్వదనాద్వా కఫం మలం పాయుతో విసృజన్
స్వయ మేవైతి జుగుప్సా మన్తః ప్రస్రుతంచ నోవేత్తి.
పథి పతిత మస్థి దృష్ట్వా స్పర్శభయా దన్యమార్గతో యాతి
నో పశ్యతి నిజదేహం చాస్థిసహస్రావృతం పరితః ౨౧
కేశావధినఖరాగ్రాదిద మన్తః పూతిగంధ సమ్పూర్ణమ్
బహిరపి చాగురు చన్దన కర్పూరాద్యై ర్విలేపయతి. ౨౨
యత్నాదస్య పిధత్తే స్వాభావికదోషసంఘాతమ్
ఔపాధిక గుణనివహం ప్రకాశయన్ శ్లాఘతే మూఢః. ౨౩
క్షత ముత్పన్నం దేహే యది న ప్రక్షాళ్యతే త్రిదినమ్
తత్రోత్పతంతి బహవః క్రిమయో దుర్గన్ధసఙ్కీర్ణాః. ౨౪
యో దేహ స్సుప్తోఽభూ త్సుపుష్పశయ్యోపశోభితే తల్పే
సంప్రతి స రజ్జుకాష్ఠై ర్నియన్త్రితః క్షిప్యతే వహ్నౌ. ౨౫
సింహాసనోపవిష్టం దృష్ట్వా యం ముదమవాప లోకోఽయం
తం కాలాకృష్టతనుం విలోక్య నేత్రే నిమీలయతి. ౨౬
ఏవం విధోఽతిమలినో దేహో యత్సత్తయా చలతి
తం విస్మృత్య పరేశం సహ త్యహంతా మనిత్యేఽస్మిన్.
క్వాఽఽత్మాసచ్చిద్రూపఃక్వమాంసరుధిరాస్థినిర్మితో దేహః
ఇతి యో లజ్జతి ధీమా నితరశరీరం స కిం మనుతే. ౨౭

విషయనిందా ప్రకరణమ్

మూఢఃకురు తే విషయజ కర్దమసమ్మార్జనం మిథ్యా
దురదృష్ట వృష్టి విరసో దేహో గేహం పత త్యేవ. ౧

భార్యారూపవిహీనా మనసః క్షోభాయ జాయతే పుంసామ్
అత్యన్తం రూపాఢ్యా సా పరపురుషై ర్వశీక్రియతే. ౩౦

యః కశ్చి త్పరపురుషో మిత్రం భృత్యో౽థవా భిక్షుః
పశ్యతిహి సాభిలాషం విలక్షణోదార రూపవతీమ్. ౩౧

యం కంచిత్పురుషవరం స్వభర్తు రతిసున్దరం దృష్ట్వా
మృగయతి కిం నమృగాక్షీ మనసేవ పరస్త్రియం పురుషః.

ఏవం సురూపనార్యా భర్తా కోపాత్ప్రతిక్షణం క్షీణః
నో లభతే సుఖలేశం బలి మివ బలిభుగ్బహుష్వేకః. ౩౨

వనితా నితాన్త మజ్ఞా స్వాజ్ఞా ముల్లంఘ్య వర్తతే యదిసా
శత్రో రప్యధికతరా పరాభిలాషి ణ్యాసౌ కిముత. ౩౪

లోకో నాపుత్ర స్యా స్తీతి శ్రుత్యాస్య కః ప్రభాషితో లోకః
ముక్తి స్సంసరణం వా తదన్యలోకో౽థవా నాద్యః. ౩౫

సర్వే౽పి పుత్రభాజ స్తన్ముక్తా సంసృతి ర్భవతి
శ్రవణాదయో౽ ప్యుపాయా మృషా భవేయు స్తృతీయే౽పి.

తత్ప్రాప్త్యుపాయ సత్త్వా ద్వితీయపక్షే౽ప్యపుత్రస్య
పుత్రేష్ట్యాదికయాగ ప్రవృత్తయే వేదవాదో౽యమ్. ౩౬

నానాశరీరకష్టై ర్ధనవ్యయైః సాధ్యతే పుత్రః
ఉత్పన్నమాత్రే పుత్రే జీవితచింతా గరీయసీ తస్య. ౩౭

జీవన్నపి కిం మూర్ఖః ప్రాజ్ఞః కింవా సుశీలభాగ్భవితా
జార శ్చోరః పిశునః పతితో ద్యూతప్రియః క్రూరః. ౩౮

పితృమాతృబంధుఘాతీ మనసః ఖేదాయ జాయతే పుత్త్రః
చింతయతి తాత నిధనం పుత్త్రో ద్రవ్యాద్యధీశతాహేతోః.

సర్వగుణై రుపపన్నః పుత్రః కస్యాపి కుత్రచి ద్భవతి
సోఽల్పాయు రుగ్ణో వా హ్యనపత్యో వా. తథాపి ఖేదాయ
పుత్రస్సద్గతి రితి చే త్తదపి ప్రాయోఽస్తి యుక్త్యసహమ్
ఇత్థం శరీరకష్టై ర్దుఃఖం సంప్రార్థ్యతే మూఢైః.

పితృమాతృబంధు భగినీ పితృవ్య జామాతృముఖ్యానాం
మార్గస్థానా మివ యుతి రనేకయోనిభ్రమాత్క్షణికా. ౪౩

దైవం యావద్విపులం యావ త్ప్రచురః పరోపకారశ్చ
తావత్సర్వే సుహృదో వ్యత్యయత శ్శత్రవ స్సర్వే. ౪౪

అశ్నంతిచే దనుదినం వందిన ఇవ వర్ణయంతి సంతృప్తాః
తచ్చే ద్విత్రదినాంతర మభినిందంతః ప్రకుప్యంతి. ౪౫

దుర్భర జఠరనిమిత్తం సముపార్జయితుం ప్రవర్తతే చిత్తమ్
లక్షావధి బహువిత్తం తథాప్యలభ్యం కపర్దికామాత్రమ్.
లబ్ధశ్చే దధికోఽర్థః పత్న్యాదీనాం భవే త్స్వార్థః
నృపచోరతో ఽప్యనర్థ స్తస్మాద్ద్రవ్యోద్యమో వ్యర్థః. ౪౬

అన్యాయ మర్థభాజం పశ్యతి భూపోఽధ్వగామినం చోరః
పిశునో వ్యసనప్రాప్తిం దాయాదానాం గణః కలహమ్. ౪౭

పాతకభరై రనేకై రర్థం సముపార్జయంతి రాజానః
అశ్వమతంగజహేతోః ప్రతిక్షణం నాశ్యతే సోఽర్థః. ౪౮

రాజ్యాంతరాభిగమనాత్ రణభంగాన్మంత్రిభృత్యదోషాద్వా
విషశస్త్ర గుప్తఘాతా న్మగ్నాశ్చింతార్ణవే భూపాః. ౫౦

మనోనిందా ప్రకరణమ్

అసతి కదాచి ద్రాతి భ్రాంతంస ద్దశదిశో భ్రమతి
హృష్టం కదాపి రుష్టం శిష్టం దుష్టంచ నిందతి స్తౌతి. ॥౧
కిమపి ద్వేష్టి సరోషం హ్యాత్మానం శ్లాఘతే కదాచి దపి
చిత్తం పిశాచ మభవత్ రాక్షస్యా తృష్ణయా వ్యాప్తమ్.
దంభాభిమానలోభైః కామక్రోధోరుమత్సరైశ్చైతః
ఆకృష్యతే సమంతా చ్ఛ్వభి రివ పతితాస్థివ న్మార్గే. ॥౩
తస్మాచ్ఛుద్ధవిరాగో మనోఽభిలషితం త్యజే దర్థమ్
తదనభిలషితం కుర్యా న్నిర్వ్యాపారం తతో భవతి. ॥౪

విషయనిగ్రహ ప్రకరణమ్

సంసృతి పారావారే హ్యగాధ విషయోదకేన సంపూర్ణే
నృశరీర మంబుతరణం కర్మసమీరై రితస్తత శ్చలతి. ॥౫
ఛిద్రై ర్నవభి రుపేతం జీవో నౌకాపతి ర్మహా నలసః
ఛిద్రాణా మనిరోధా జ్జలపరిపూర్ణం పత త్యధస్సతతమ్.
ఛిద్రాణాంతు నిరోధా త్సుఖేన పారం పరం యాతి
తస్మాదింద్రియనిగ్రహ మృతే నకశ్చి త్తర త్యనృతమ్. ॥౭
పశ్యతి పరస్య యువతిం సకామ మపి తన్మనోరథం కురుతే
జ్ఞాత్వైవ తదప్రాప్తిం వ్యర్థం మనుజోఽతిపాపభా గ్భవతి.
పిశునైః ప్రకామముదితాంపరస్యనిందాంశ్శృణోతి కర్ణాభ్యాం
తేన పరః కిం మ్రియతే వ్యర్థం మనుజోఽతిపాపభాగ్భవతి.

అనృతం పరాపవాదం రసనా వదతి ప్రతిక్షణం తేన
పరహాని ర్లబ్ధిః కా వ్యర్థం మనుజోఽతిపాపభాగ్భవతి. ౬౦
విషయేంద్రియయోర్యోగేనిషేషసమయేనయత్సుఖంభవతి
విషయే నష్టే దుఃఖం యావజ్జీవం చ తత్త్వయోర్మధ్యే౬౧
హేయ ముపాదేయం వా ప్రవిచార్య సునిశ్చితం తస్మాత్
అల్పసుఖస్య త్యాగా దనల్పదుఃఖం జహాతి సుధీః. ౬౨
ధీవరదత్తమహామిష మశ్నన్ వైసారిణో మ్రియతే
తద్వద్విషయాన్ భుంజన్ కాలాకృష్టో నరః పతతి ౬౩
ఉరగగ్రస్తాఽర్ధతనుర్భేకోఽశ్నాతీహ మక్షికా శ్శతశః
ఏవం గతాయు రపిసన్ విషయాన్ సముపార్జయ త్యంధః.

మనోనిగ్రహ ప్రకరణమ్

స్వీయోద్గమతోయవహా సాగరముపయాతి నీచమార్గేణ
సా చే దుద్గమ ఏవ స్థిరా సతీ కిం నయాతి వార్థిత్వం. ౬౫
ఏవం మనః స్వహేతుం విచారయ త్సుస్థిరం భవే దంతః
నబహిర్యో దేతి తదా కిం నాఽత్మత్వం స్వయం యాతి.
వర్షా స్వంభః ప్రచయాత్కూపే గురు నిర్ఝరేపయఃక్షారమ్
గ్రీష్మేన్నై వతు శుష్కే మాధుర్యం భజతి తత్రాంభః.
తద్వద్విషయోద్రిక్తం తమఃప్రధానం మనః కలుషమ్
తస్మిన్ విరాగశుష్కే శనకై రావిర్భవే త్స్వత్వమ్. ౬౮
యం విషయ మపి లషిత్వా ధావతి బాహ్యేంద్రియద్వారా
తస్యాప్రాప్తౌ ఖిద్యతి తథాయథా స్వంగతం కించిత్. ౬౯

నగనగరదుర్గదుర్గమ సరితః పరితః పరిభ్రమచ్చేతః
యది నోలభతే విషయం విషయంత్రితమివ ఖిన్న మాయాతి-
తుంబీఫలం జలాంతర్బలాదధఃక్షిప్తమ ప్యుపైత్యూర్ధ్వం
తద్వన్మనఃస్వరూపే నిహితం యత్నాద్బహిర్యాతి. ౨౧
ఇహవా పూర్వభవేవా స్వకర్మణై వార్జితం ఫలం యద్యత్
శుభమశుభం వా తత్తద్భోగోఽప్యప్రార్థితో భవతి. ౨౨
చేతఃపశు మశుభపథం ప్రధావమానం నిరాకర్తుమ్
వైరాగ్య మేకముచితం గళకాష్ఠం నిర్మితం ధాత్రా. ౨౩
నిద్రావసరే యత్సుఖ మేతత్కిం విషయజం యస్మాత్
బహిరింద్రియ ప్రదేశావస్థానం చేతసో నిద్రా. ౨౪
ఆద్వారతుంగకుడ్యే గృహేఽవరుద్ధో యథావ్యాఘ్రః
బహునిర్గమప్రయత్నైః శ్రాంత స్తిష్ఠతి పతఞ్శ్వసంశ్చ తథా
పర్యేంద్రియావరోధా దుద్యోగశతై రనిర్గమం వీక్ష్య
శాంతం తిష్ఠతి చేతో నిరుద్యమత్వం తదా యాతి. ౨౫
ప్రాణస్పందనిరోధాత్ సత్సంగా ద్వాసనాత్యాగాత్
హరిచరణ భక్తియోగా న్మనః స్వవేగం జహాతి శనైః. ౨౬

వైరాగ్య ప్రకరణమ్

పరగృహగృహిణీ పుత్రద్రవిణానా మాగమే వినాశేవా
కథితౌ హర్షవిషాదౌ కింవా స్యాతాం క్షణం స్థాతుః. ౨౭
దైవాత్ స్థితంగతంవా యత్కించిద్విషయ మాద్యమల్పంవా
నోతుష్యేన్నచ సీదే ద్వీక్ష్య గృహేష్వతిథివ న్నివసేత్.

మమతాభిమానశూన్యో విషయేషు పరాఙ్ముఖః పురుషః
తిష్ఠన్నపి నిజసదనే నబాధ్యతే కర్మభిః క్వాఽపి. ౮౦

కుత్రాప్యరణ్యదేశే సునీలతృణవాలుకోపచితే
శీతలతరుతలభూమౌ సుఖం శయానస్య పురుషస్య. ౮౧

తరవః పత్రఫలాఢ్యాః సుగంధశీతానిలాః పరితః
కలకూజిత వరవిహగాః సరితో మిత్రాణి కిం నస్యుః. ౮౨

వైరాగ్యభాగ్యభాజః ప్రసన్నమనసో నిరాశస్య
అప్రార్థితఫలభోక్తుః పుంసో జన్మని కృతార్థతేహ స్యాత్.

ద్రవ్యం పల్లవతశ్చ్యుతంయదిభవేత్ క్వాపి ప్రమాదాత్తదా
శోకాయాథ తదర్పితం శ్రుతవతే తోషాయచ శ్రేయసే.

స్వాతంత్ర్యాద్విషయాఃప్రయాంతియదమీశోకాయ తే
స్యుశ్చిరమ్?

సంత్యక్త్వా స్వయమేవచేత్సుఖమయత్వం నిశ్రేయసం తన్వతే.
విస్మృత్యాత్మనివాసముత్కటభవాటవ్యాం చిరం పర్యటన్
సంతాపత్రయ దీర్ఘదావదహనజ్వాలావళీవ్యాకులః
వల్గత్ఫల్గుషు సుప్రదీప్తనయనశ్చేతఃకురంగోబలా
దాశాపాశవశీకృతోఽపి విషయవ్యాఘ్రైర్మృషాహన్యతే.

ఆత్మసిద్ధి ప్రకరణమ్

ఉత్పన్నేఽపి విరాగే వినా ప్రబోధం సుఖం నస్యాత్
సభవేద్గురూపదేశాత్తస్మాద్గురుమాశ్రయేత్ప్రథమమ్.

యద్యపి జలధేరుదకం యద్యపివా ప్రేరకోఽనిలస్తత్ర
తదపి పిపాసాకులితః ప్రతీక్షతే చాతకో మేఘమ్. ౮౭

త్రేధా ప్రతీతి రుక్తా శాస్త్రగురుత స్తథాత్మన స్తత్ర
శాస్త్రప్రతీతి రాదా యద్వన్మధురో గుడో ఽస్తీతి. ౭౮
అగ్రే గురుప్రతీతి ర్దూరా ద్గుడదర్శనం యద్వత్
ఆత్మప్రతీతి రస్మా ద్గుడభక్షణజం సుఖం యద్వత్ ౭౯
రసగంధరూపశబ్దస్పర్శా అన్యే పదార్థాశ్చ
కస్మా దనుభూయంతే నో దేహా న్నేంద్రియగ్రామాత్. ౮౦
మృత దేహేంద్రియవర్గో యతో నజానాతి దాహజం దుఃఖమ్
ప్రాణశ్చే న్నిద్రాయాం తస్కరబాధాం స కిం వేత్తి. ౮౧
మనసో యదివా విషయ స్తద్యుగపత్ కిం నజానాతి
తస్య పరాధీనత్వా ద్యతః ప్రమాదస్య కస్త్రితా. ౮౨
గాఢధ్వాంతగృహాంతతః క్షితితలే దీపం నిధాయోజ్జ్వలమ్
పంచచ్ఛిద్రమధోముఖం హి కలశం తస్యోపరిస్థాపయే
త్తద్బాహ్యేపరితో ఽనురంధ్రమమలాంవీణాంచకస్తూరికామ్
సద్రత్నం వ్యజనం న్యసేచ్చకలశచ్ఛిద్రాధ్వనిర్గచ్ఛతామ్. ౮౩
తేజో ఽంశేనపృథక్పదార్థ నివహజ్ఞానంహి యజ్జాయ తే
తద్రంధ్రైః కలశేనవా కిము మృదో భాండేన తైలేనవా
కిం సూత్రేణ నచైతదస్తి రుచిరం ప్రత్యక్షబాధా దతో
దీపజ్యోతి రిహైక మేవ శరణం దేహే తథాత్మాస్థితః. ౮౪

మా యా సి ద్ధి ప్ర క ర ణ మ్

చిన్మాత్రః పరమాత్మా హ్యపశ్య దాత్మాన మాత్మతయా
అభవత్ సోఽహం నామా తస్మా దాసీ ద్విదో మూలమ్.

ద్వేధైవ భాతి తస్మాత్పతిశ్చ పత్నీచ తౌ భవేతాం వై
తస్మాదయ మాకాశ స్త్రీధైవ పరిపూర్యతే సతతమ్. ౯౬
సోఽయమపీక్షాంచక్రే తతో మనుష్యా అజాయంత
ఇత్యుపనిషదః ప్రాహుర్దయితాం ప్రతి యాజ్ఞవల్క్యోక్త్యా.
చిరమానందానుభవాత్ సుషుప్తిరివ కాప్యవస్థాఽభూత్
పరమాత్మనస్తు తస్మాత్స్వప్నవదేవోత్థితా మాయా.
సదసద్విలక్షణా సా పరమాత్మ సదాశ్రయానాదిః
సాచ గుణత్రయరూపా సూతే సచరాచరం విశ్వమ్. ౯౯
మాయా తావదదృశ్యా దృశ్యం కార్యం కథం జనయేత్
తంతుభిరదృశ్యరూపైః పటోఽత్రదృశ్యః కథం భవతి. ౧౦౦
స్వప్నేసురతానుభవాత్ శుక్రద్రావో యథాశుభే వసనే
అనృతం రతం ప్రబోధే వసనోపహతిర్భవేత్సత్యా. ౧౦౧
స్వప్నేపురుషస్యాత్రయోషిదసత్యాతయోర్యుతిశ్చమృషా
శుక్రద్రావస్సత్య స్తద్వత్ప్రకృతేఽపి సంభవతి. ౧౦౨
ఏవ మదృశ్యా మాయా తత్కార్యం జగదిదం దృశ్యమ్
మాయా తావదిదం స్యాద్యా స్వవినాశేన హర్షదా భవతి.
రజనీ వాతిదురంతా నలక్ష్యతేఽత్ర స్వభావోఽస్యాః
సౌదామినీవ నశ్యతి మునిభి స్సంప్రేక్ష్యమాణైవ. ౧౦౪
మాయా బ్రహ్మోపగతాఽవిద్యా జీవాశ్రయాప్రోక్తా
చిదచిద్గ్రంథిశ్చైత స్తదక్షయం జ్ఞేయ మామోక్షాత్. ౧౦౫
ఘటమఠకుడ్యైరావృత మాకాశం తత్తదాహ్వాయం భవతి
తద్వ దవిద్యావృత మిహ చైతన్యం జీవ ఇత్యుక్తః. ౧౦౬

నను కథ మావరణం స్యా దజ్ఞానం బ్రహ్మణో విశుద్ధస్య
సూర్యస్యేవ తమిస్రం రాత్రిభవం స్వప్రకాశస్య. ౧౦౭
దినకరకిరణోత్పన్నై ర్మేఘై రాచ్ఛాద్యతే యథాసూర్యః
నఖలు దినస్య దినత్వం తైర్వ్యాకృతై స్సాంద్రసంఘాతైః ౧౦౮
అజ్ఞానేన తథాత్మా శుద్ధోఽపి చ్ఛాద్యతే సుచిరమ్
న పరంతు లోకసిద్ధా ప్రాణిషు తచ్చేతనాశక్తిః. ౧౦౯

లింగదేహాది నిరూపణ ప్రకరణమ్

స్థూలశరీరస్యాంత ర్లింగశరీరంచ తస్యాంతః
కారణ మస్యాప్యంత స్తతో మహాకారణం తుర్యమ్. ౧౧౦
స్థూలం నిరూపితం ప్రాగధునా సూక్ష్మాదితో బ్రూమః
అంగుష్ఠమాత్రఃపురుషః శ్రుతిరితియత్ప్రాహతత్సూక్ష్మమ్
సూక్ష్మాణి మహాభూతాన్యసవః పంచేంద్రియాణి పంచైవ
షోడశమంతఃకరణమ్ తత్సంఘాతో హి లింగతనుః. ౧౧౧
తత్కారణం స్మృతం యత్ర స్యాంతర్వాసనాజాలమ్
తస్యప్రవృత్తిహేతు ర్బుధ్యాశ్రయ మత్ర తుర్యంస్యాత్.
తత్సారభూత బుద్ధౌ యత్ప్రతిఫలితంతు శుద్ధచైతన్యమ్
జీవ స్సఉక్త ఆద్యైర్యోఽహ మితి స్ఫూర్తికృ ద్వపుషి.
చరతర తరంగసంగాత్ప్రతిబింబంభాస్కరస్యచ చలంస్యాత్
అస్తి తథాచంచలతా చైతన్యే చిత్తచాంచల్యాత్.
నన్వర్కప్రతిబింబః సలిలాదిషు యః సచావభాసయతి
కిమితరపదార్థనివహాం ప్రతిబింబోఽ ప్యాత్మన స్తద్వత్.

ప్రతిఫలితం యత్తేజః సవితుః కాంస్యాది పాత్రేషు
తదనుప్రవిష్ట మంతర్గృహ మన్యార్థాన్ ప్రకాశయతి. ౧౧౮

చిత్ప్రతిబింబ స్తద్వద్బుద్ధిషు యో జీవతాంప్రాప్తః
నేత్రాదీంద్రియ మార్గై ర్బహిరర్థా నసోఽవభాసయతి.

అద్వైత ప్రకరణమ్

తదిదం య ఏవ మార్యో వేద బ్రహ్మాఽహ మస్మీతి
సఇదం సర్వంచస్యాత్తస్యహి దేవాశ్చ నేశతే భూత్యై.
యేషాం స భవత్యాత్మా యోఽన్యామథ దేవతా
ముపాస్తే యః
అహమన్యోఽసా వన్యశ్చేత్థం యో వేద పశువత్సః ౧౨౦

ఇత్యుపనిషదా ముక్తి స్తథా శ్రుతి ర్భగవదుక్తిశ్చ
జ్ఞానీ త్వాత్మైవేయం మతి ర్మమే త్యత్ర యుక్తిరపి. ౧౨౧

ఋజువక్రం వా కాష్ఠం హుతాశదగ్ధంస దగ్నితాం యాతి
తత్కిం హస్తగ్రాహ్యం ఋజు వక్రాకార సత్త్వేఽపి. ౧౨౨

ఏవం య ఆత్మనిష్ఠో హ్యాత్మాకారశ్చ జాయతే పురుషః
దేహీవ దృశ్యతేఽసా పరంత్వసా కేవలో హ్యాత్మా. ౧౨౩

ప్రతిఫలతి భాను రేకోఽనేకశరావోదకేషు యథా
తద్వదసా పరమాత్మా హ్యేకోఽనేకేషు దేహేషు. ౧౨౪

దైవా దేకశరావే భగ్నే కింవా విలీయతే సూర్యః
ప్రతిబింబచంచలత్వా దర్కః కిం చంచలో భవతి. ౧౨౫

స్వవ్యాపారం కురుతే యథైక సవితుః ప్రకాశేన
తద్వచ్చరాచరమిదం హ్యేకాత్మసత్తయా చలతి. ౧౨౮
యే నోదకేన కదలీచంపకజాత్యాదయః ప్రవర్ధంతే
మూలకపలాండులశునాస్తేనైవైతే విభిన్నరసగంధాః.
ఏకోఽపి సూత్రధారః కాష్ఠప్రకృతీ రనేకశో యుగపత్
స్తంభాగ్రపట్టికాయాం నర్తయతీహ ప్రగూఢతయా. ౧౨౯
గుడఖండశర్కరాద్యాభిన్నాః స్యుర్వికృతయో యథైకేక్షోః
కేయూరకంకణాద్యా యథైకహేమ్నో భిదాశ్చ పృథక్.
ఏవం పృథక్స్వభావం పృథగాకారం పృథగ్వృత్తి
జగదుచ్చావచ ముచ్చైరేకేనైవాత్మనా చలతి. ౧౩౦
స్కంధధృతసిద్ధమన్నం యావన్నాశ్నాతి మార్గగస్తావత్
స్పర్శభయక్షుత్పీడే తస్మిన్ భుక్తే న తే భవతః. ౧౩౧
మానుషమతంగమహిషశ్వసూకరాదిష్వనుస్యూతమ్
యః పశ్యతి జగదీశం స ఏవ భుఙ్క్తేఽద్వయానందమ్. ౧౩౨

కర్తృత్వభోక్తృత్వ ప్రకరణమ్.

యద్వత్సూర్యేఽభ్యుదితే స్వవ్యవహారం జనః కురుతే
తం న కరోతి వివస్వాన్న కారయతి తద్వదాత్మాపి. ౧౩౩
లోహే హుతభుగ్వ్యాప్తే లోహాంతరతాడ్యమానేఽపి
తస్యాంతర్గతవహ్నేః కిం స్యాన్నిర్ఘాతజం దుఃఖమ్. ౧౩౪
నిష్ఠురకుఠారఘాతైః కాష్ఠే సంఛేద్యమానేఽపి
అంతర్వర్తివహ్నేః కిం ఘాతైశ్ఛిద్యతే తద్వత్ ౧౩౫

తనుసంబంధా జ్జాతై స్సుఖదుఃఖై ర్లిప్యతే నాత్మా
బ్రూతే శ్రుతిరపిభూయో౽నశ్నన్నన్యో౽భిచాకశీత్యాది
నిశి వేశ్మని ప్రదీపే దీప్యతి చోరస్తు విత్త మపహరతి
ఈరయతి వారయతివా తం దీపః కిం తథాత్మాపి. ౧౩౭
గేహాంతే దైవవశా త్కస్మింశ్చి త్సముదితే విపన్నే వా
దీప స్తు ష్యత్యథవా ఖిద్యతి కిం తద్వదాత్మాపి. ౧౩౮

స్వప్రకాశతా ప్రకరణమ్

రవిచంద్రవహ్నిదీపప్రముఖాః స్వపరప్రకాశాః స్యుః
యద్యపి తథాప్యమీభిః ప్రకాశ్యతే క్వాపి నైవాత్మా.
చక్షుర్ద్వారైవ స్యా త్పరాత్మనా భాన మేతేషామ్
యద్వా తే౽పి పదార్థా న జ్ఞాయంతే౽థ కేవలాలోకాత్.
తత్రాప్యక్షిద్వారా సహాయభూతో న చేదాత్మా
నోచే త్సత్యా లోకే పశ్యత్యంధః కథం నార్థాన్. ౧౪౧
సత్యాత్మన్యపి కిం నో జ్ఞానం తచ్చేంద్రియాన్తరేణ స్యాత్
అంధే దృక్ప్రతిబన్ధే కరసంబన్ధే పదార్థభానంహి. ౧౪౨
జానాతి యేన సర్వం కేనచ తం వా విజానీయాత్
ఇత్యుపనిషదా ముక్తి ర్బుధ్యత ఆత్మాత్మనా తస్మాత్.

నాదానుసంధాన ప్రకరణమ్

యావ త్క్షణం క్షణార్థం స్వరూప పరిచిన్తనం క్రియతే
తావద్దక్షిణకర్ణే త్వనాహతః శ్రూయతే శబ్దః. ౧౪౪

సిద్ధ్యారంభస్థిరతా విశ్రమ విశ్వాసబీజ శుద్ధీనామ్
ఉపలక్షణం హి మనసః పరమం నాదానుసంధానమ్. ౧౪౬

భేరీమృదంగ శంఖా ద్యాహతనాదే మనః క్షణం రమతే
కిం పున రనాహతే ఽస్మి న్మధుమధు రే ఽఖండితే స్వచ్ఛే.
చిత్తం విషయోపరమా ద్యథా యథా యాతి నైశ్చల్యమ్
వేణోరివ దీర్ఘతర స్తథా తథా శ్రూయతే నాదః. ౧౪౭

నాదాభ్య న్తర్వ ర్తి జ్యోతిర్యద్వ ర్తతే హి చిరమ్
తత్ర మనోలీనం చే న్న పునః సంసారబంధాయ. ౧౪౮

పరమానందానుభవా త్సుచిరం నాదానుసంధానాత్
శ్రేష్ఠ శ్చిత్తలయోఽయం సత్స్వన్యలయే ష్వనేకేషు. ౧౪౯

మనోలయప్రకరణమ్

సంసారతాపతప్తం నానాయోనిభ్రమా త్పరిశ్రాన్తమ్
లబ్ధ్వా పరమానందం నచలతి చేతః కదా క్వాపి. ౧౫౦

అద్వైతానందభరా త్కిమిదం కోఽహంచ కస్యాహం
ఇతి మంథరతాం యాతం యదాయదా మూర్ఛితం చేతః.
చిరతరమాత్మానుభవా దాత్మాకారం ప్రజాయతే చేతః
సరిదివ సాగరయాతా సముద్రభావం ప్రయాత్యుచ్చైః.
ఆత్మ న్యనుప్రవిష్టం చిత్తం నాపేక్షతే పునర్విషయాన్
క్షీరా దుద్ధృత మాజ్యం యథా పునః క్షీరతాం నయాతీహ.
దృష్టౌ ద్రష్టరి దృశ్యే యదనుస్యూతంచ భానమాత్రం స్యాత్
తత్రోపక్షీణంచే చ్చిత్తం తన్మూర్ఛితం భవతి. ౧౫౪

యాతి స్వసమ్ముఖత్వం దృష్టాన్తత్రింవా యదా తదా భవతి
దృశ్యదర్శిప్రవిభేదో హ్యాసమ్ముఖేఽస్మిన్న తద్భవతి. ౧౫౫
ఏకస్మిన్ దృష్టాన్తే త్రేధా దర్శాదికం హి సముదేతి
త్రివిధే తస్మిన్లీనే దృష్టాన్తత్రిం శిష్యతే పశ్చాత్. ౧౫౬
దర్పణతః ప్రాక్పశ్చా దస్తి ముఖం ప్రతిముఖం తదాభాతి
ఆదర్శేఽపిచ నష్టే ముఖ మస్తి ముఖే తథైవాత్మా. ౧౫౭

ప్రబోధ ప్రకరణమ్

మాధుర్యం గుడపిండే యత్తత్తస్యాంశకేఽణుమాత్రేఽపి
ఏవం నపృథగ్భావో గుడత్వమధురత్వయో రస్తి. ౧౫౮
అథవా నభిన్నభావః కర్పూరామోదయో రేవమ్
ఆత్మస్వరూపమనసాం పుంసాం జగదాత్మతాం యాతి.
యద్భావానుభవః స్యా న్నిద్రాదా జాగరస్యాంతే
అంతః సచేత్స్థిరః స్యా ల్లభతే హి తదాద్వయానందమ్.
అతిగంభీరేఽపారే జ్ఞానచిదానందసాగరే స్ఫారే
కర్మసమీరణతరలా జీవతరంగావలిః స్ఫురతి. ౧౬౧
ఖరతరకరైః ప్రదీప్తేఽభ్యుదితే చైతన్యతిగ్మాంశౌ
స్ఫురతి మృషైవ సమంతా దనేకవిధ జీవమృగతృష్ణా. ౧౬౨
అంతరదృష్టే యస్మి న్జగదిద మారాత్పరిస్ఫురతి
దృష్టే యస్మిన్ సకృదపి విలీయతే క్వాపి తద్రూపమ్.
బాహ్యాభ్యంతర పూర్ణః పరమానందార్ణవే నిమగ్నో యః
చిర మాప్లుత ఇవ కలశో మహాహ్రదే జహ్నుతనయాయాః.

పూర్ణాత్పూర్ణతరే పరాత్పరతరేఽప్యజ్ఞాతపారే హరా
సంవిత్స్ఫారసుధార్ణవే విరహితే వీచీతరంగాదిభిః
భాస్వత్కోటి వికాసితోజ్జ్వలదిగాకాశప్రకాశే పరే
స్వానందైకరసే నిమగ్నమనసాం న త్వం న చాహం జగత్.

ద్విధాభక్తి ప్రకరణమ్

చిత్తే సత్త్వోత్పత్తౌ తటి దివ బోధోదయో భవతి
తర్హ్యేవ స స్థిరః స్యా ద్యది చిత్తం శుద్ధి ముపయాతి. ౧౬౬
శుద్ధ్యతిహి నాంతరాత్మా కృష్ణపదాంభోజభక్తి మృతే
వసన మివ క్షారోదై ర్భక్త్యా ప్రక్షాల్యతే చేతః. ౧౬౭
యద్వ త్సమలాదర్శే సుచిరం భస్మాదినా శుద్ధే
ప్రతిఫలతి వక్త్ర ముచ్చైః శుద్ధే చిత్తే తథా జ్ఞానమ్. ౧౬౮
జ్ఞానంతు తత్రిబీజం హరిభక్త్యా జ్ఞానినో యేస్యుః
మూర్తంచై వామూర్తం ద్వే ఏవ బ్రహ్మణో రూపే. ౧౬౯
ఇత్యుపనిష త్తయో ర్వా ద్వా భక్తౌ భగవదుపదిష్టౌ
క్లేశా దక్లేశా ద్వా ముక్తి స్స్యా దేతయో ర్మధ్యే. ౧౭౦
స్థూలా సూక్ష్మాచేతి ద్వేధా హరిభక్తి రుద్దిష్టా
ప్రారంభే స్థూలా స్యాత్ సూక్ష్మా తస్యాః సకాశాచ్చ.
స్వాశ్రమధర్మాచరణం కృష్ణప్రతిమార్చనోత్సవో నిత్యమ్
వివిధోపచారకరణై ర్హరిదాసైః సంగమః శశ్వత్. ౧౭౨
కృష్ణకథా సంశ్రవణే మహోత్సవః సత్యవాదశ్చ
పరయువతౌ ద్రవిణేవా పరాపవాదే పరాఙ్ముఖతా. ౧౭౩

గ్రామ్యకథా సూద్వేగః సుతీర్థగమనేషు తాత్పర్యమ్
యదుపతి కథావియోగే వ్యర్థం గత మాయురితి చింతా.
ఏవం కుర్వతి భక్తిం కృష్ణకథానుగ్రహోత్పన్నా
సముదేతి సూక్ష్మభక్తి ర్యస్యా హరి రంత రావిశతి. ౧౭౫
స్మృతిసత్పురాణవాక్యైర్యథాశ్రుతాయాం హరేర్మూర్తౌ
మానసపూజాభ్యాసో విజననివాసేఽపి తాత్పర్యమ్. ౧౭౬
సత్యం సమస్తజంతుషు కృష్ణస్యావస్థితే ర్జ్ఞానం
అద్రోహో భూతగణే తతస్తు భూతానుకంపాస్యాత్. ౧౭౭
పరిమితయదృచ్ఛాలాభే సంతుష్టి ర్దారపుత్రాదౌ
మమతాశూన్యత్వే మతో నిరహంకారత్వ మక్రోధః. ౧౭౮
మృదుభాషితా ప్రసాదో నిజనిందాయాం స్తుతౌ సమతా
సుఖదుఃఖ శీతలోష్ణద్వంద్వ సహిష్ణుత్వమాపదో నభయమ్.
నిద్రాహారవిహారే ష్వనాదర స్సంగరాహిత్యం
వచనే చానవకాశః కృష్ణస్మరణేన శాశ్వతీ శాంతిః. ౧౮౦
కేనాపి గీయమానే హరిగీతే వేణునాదే వా
ఆనందావిర్భావో యుగపత్ స్యా ద్ధృష్టసాత్త్వికోద్రేకః.
తస్మి న్ననుభవతి మనః ప్రగృహ్యమాణం పరాత్మసుఖమ్
స్థిరతాం యాతే తస్మిన్ యాతి మదోన్మత్తదంతిదశామ్.
జంతుషు భగవద్భావం భగవతి భూతాని పశ్యతి క్రమశః
ఏతాదృశీ దశాచే త్తదైవ హరిదాసవర్యస్స్యాత్. ౧౮౩

ధ్యానవిధి ప్రకరణమ్.

యమునాతట నికటస్థిత బృందావనకాననే మహారమ్యే
కల్పద్రుమతలభూమౌ చరణం చరణోపరి స్థాప్య. ౧౮౪

తిష్ఠన్తం ఘననీలం స్వతేజసా భాసయంత మిహ విశ్వమ్
పీతాంబరపరిధానం చందనకర్పూరలి ప్తసర్వాంగమ్.

ఆకర్ణపూర్ణనేత్రం కుండలయుగమండితశ్రవణమ్
మందస్మితముఖకమలం సుకౌస్తుభోదారమణిహారమ్.

వలయాంగుళీయకాద్యా నుజ్జ్వలయంతం స్వలంకారా
గళవిలుళితవనమాలం స్వతేజసాపా స్తకలికాలమ్. ౧౮౭

గుంజారవాలికలితం గుంజాపుంజాన్వితే శిరసి
భుంజానం సహగోపైః కుంజాంతరవర్తినం హరిం స్మరత.

మందారపుష్పవాసితమందానిలసేవితం పరానందం
మందాకినీయుతపదం నమత మహానందదం మహాపురుషం.

సురభీకృతదిగ్వలయం సురభిశతై రావృతం సదా పరితః
సురభీతిక్షపణమహాసురభీమం యాదవం నమత. ౧౯౦

కందర్పకోటిసుభగం వాంఛితఫలదం దయార్ణవం కృష్ణమ్
త్యక్త్వా కమన్యవిషయం నేత్రయుగం ద్రష్టు ముత్సహతే.

పుణ్యతమా మతిసురసాం మనోఽభిరామాం హరేః
కథాం త్యక్త్వా

శ్రోతుం శ్రవణద్వంద్వం గ్రామ్యం కథ మాదరం భవతి.

దౌర్భాగ్యమింద్రియాణాం కృష్ణే విషయేహి శాశ్వతికే
క్షణికేషు పాపకరణే ష్వపి సజ్జంతే య దన్యవిషయేషు.

సగుణనిర్గుణయో రైక్యప్రకరణమ్

శ్రుతిభి ర్మహాపురాణైః సగుణ గుణాతీతయో రైక్యమ్
యత్ ప్రోక్తం గూఢతయా తదహం వక్ష్యేఽతివిశదార్థమ్.

భూతేష్వంతర్యామీ జ్ఞానమయః సచ్చిదానందః
ప్రకృతేః పరః పరాత్మా యదుకులతిలక స్సఏవాయం. ౧౯౭

నను సగుణో దృశ్యతను స్తత్రైక దేశాధివాసశ్చ
సకథం భవే త్పరాత్మా ప్రాకృతవదాప్రగరోషయుతః.

ఇతరే దృశ్యపదార్థా లక్ష్యంతేఽనేన చక్షుషా సర్వే
భగవా ననయా దృష్ట్యా నలక్ష్యతే జ్ఞానదృగ్గమ్యః. ౧౯౮

యద్విశ్వరూపదర్శనసమయే పార్థాయ దత్తవాన్ భగవాన్
దివ్యం చక్షు స్తస్మా దదృశ్యతా యుజ్యతే నృహరౌ. ౧౯౯

సాక్షాద్యత్రైక దేశే వర్తుల ముపలభ్యతే రవేర్బింబమ్
విశ్వం ప్రకాశయతి తత్సరైః సర్వత్ర దృశ్యతే యుగపత్.

యద్యపి సాకారోఽయం తత్రైకదేశే విభాతి యదునాథః
సర్వగతః సర్వాత్మా తథాప్యయం సచ్చిదానందః. ౨౦౦

ఏకో భగవాన్ రేమే యుగప ద్గోపీ ష్వనేకాసు
అథవా విదేహజనకశ్రుతదేవభూదేవయో ర్హరి ర్యుగపత్.

అథవా కృష్ణాకారాం స్వచమూం దుర్యోధనోఽపశ్యత్
తస్మాద్వ్యాపక ఆత్మా భగవా న్హరి రీశ్వరః కృష్ణః. ౨౦౨

వక్షసి యదా జఘాన శ్రీవత్సః శ్రీపతేః సకిం ద్వేష్యః
భక్తానా మసురాణా మన్యేషాం వా ఫలం సదృశమ్. ౨౦౩

తస్మా న్న కోపి శత్రు ర్నో మిత్రం నాప్యుదాసీనః
నృహరిః సన్మార్గస్థః సఫలః శాఖీవ యదునాథః. ౨౦౮

లోహశలాకానివహైః స్పర్శాశ్మని భిద్యమానేఽపి
స్వర్ణత్వ మేతి లోహం ద్వేషా దపి విద్విషాం తథాప్తిః
నన్వాత్మనః సకాశా దుత్పన్నా జీవసంతతి శ్చేయమ్
జగతః ప్రియతర ఆత్మా తత్ప్రకృతే నైవ సంభవతి
వత్సాహరణావసరే పృథగ్వయోరూపవాసనాభూషాః
హరి రజమోహం కర్తుం సవత్సగోపా న్వినిర్మమే స్వస్మాత్.
అగ్నే ర్యథా స్ఫులింగాః క్షుద్రాస్తు వ్యుచ్చర న్తీతి
శ్రుత్యర్థం దర్శయితుం స్వతనో రతనో త్స జీవసందోహమ్.
యమునాతీరనికుంజే కదాచి దపి వత్సకాంశ్చ చారయతి
కృష్ణేతథార్యగోపేషుచ వరగోష్ఠేషు చారయత్స్వారాత్.
వత్సం నిరీక్ష్య దూరా ద్గావః స్నేహేన సంభ్రాంతాః
తదభిముఖం ధావ న్త్యః ప్రియయు ర్గోపైశ్చ దుర్వారాః
ప్రస్రవభరేణభూయః స్రుత_స్తనాః ప్రాప్యపూర్వవద్వత్సాన్
పృథురసనయాలిహ న్త్య స్తర్ణకవత్యః ప్రపాయయన్ప్రముదా
గోపా అపి నిజబాలా న్గృహ్య మూర్ధ్నాన మాఘ్రాయ
ఇత్థ మలౌకికలాభ స్తేషాం తత్ర క్షణం వవృధే. ౨౧౨

గోపా వత్సా శ్చాన్యా పూర్వం కృష్ణాత్మకా హ్యభవన్
తేనాత్మనః ప్రియత్వం దర్శిత మేతేషు కృష్ణేన. ౨౧౩

ప్రేయః పుత్రాద్విత్తా త్ప్రేయోఽన్యస్మాచ్చ సర్వస్మాత్
అంతరతరం యదాత్మే త్యుపనిషదః సత్యతాభిహితా.

నన్వుచ్చావచ భూతే ష్వాత్మా సమఏవ వర్త తేఽథ హరిః
దుర్యోధనేఽర్జునేవా తరతమభావం కథంను గతవా న్సః.
బధిరాంధ పంగుమూకా దీర్ఘాః ఖర్వాః సరూపాశ్చ
సర్వే విధినా దృష్టాః సవత్సగోపా శ్చతుర్భుజా స్తేన. ౧౧౧

భూతసమత్వం న్వహరేః సమో హి మశకేన నాగేన
లోకైః సమ స్త్రిభిర్వే త్యుపనిషదా భాషితః సాక్షాత్.
ఆత్మా తావ దభోక్తా తథైవ నను వాసుదేవశ్చేత్
నానాకైతవయత్నైః పరరమణీభిః కథం రమతే. ౧౧౨

సుందరమభినవరూపం కృష్ణం దృష్ట్వా విమోహితా గోప్యః
త మభిలషంత్యో మనసా కామా ద్విరహవ్యథాం ప్రాపుః.
గచ్ఛన్త్య స్తిష్ఠన్త్యో గృహకృత్యపరాశ్చ భుంజానాః
కృష్ణం వినాన్య విషయం సమక్ష మపి జాతు నావిందన్.
మస్సహవిరహభాగిన్యాస్స్వపతీన్దదృశు స్తదూన్న రాంశ్చపశూన్
హరి రయ మితి సుప్రీతాః సరభస మాలింగయాంచక్రుః.
కాపిచ కృష్ణాయంతీ కస్యాశ్చి త్పూతనాయన్త్యాః
అపిబ త్స్తన మితి సాక్షాద్వ్యాసో నారాయణః ప్రాహ.
తస్మా న్నిజనిజదయితాన్ కృష్ణాకారా న్వ్రజస్త్రియో వీక్ష్య
స్వపరనృపతిపత్నీనా మంతర్యామీ హరిః సాక్షాత్. ౧౧౩

పరమార్థతో విచారే గుడతన్మధురత్వ దృష్టాంతాత్
నశ్వరమపి నరదేహం పరమాత్మాకారతాం యాతి. ౧౧౪

కిం పున రనంతశక్తే ర్లీలావపు రీశ్వరస్యేహ
కర్మా ణ్యలౌకికాని స్వమాయయా విదధతో నృహరేః.

మృద్భక్షణేన కుపితాం వికసితవదనాం స్వమాతరం వక్త్రే
విశ్వ మదర్శయ దఖిలం కింపున రథ విశ్వరూపో౽సౌ. ౨౬

ఆనుగ్రహిక ప్రకరణమ్

విషవిషమ స్తనయుగళం పాయయితుంపూతనాగృహంప్రాప్తా
తస్యాః పృథుభాగ్యాయా ఆసీ త్కృష్ణార్పణో దేహః. ౨౭
అనయ త్పృథుతరశకటం నిజవికటం వా కృతాపరాధ మపి
కంఠాశ్లేషవిశేషా దవధీ ద్బాల్యే౽సురం కృష్ణః. ౨౮
యమలార్జునౌ తరూ ఉన్మూల్యోలూఖలగతశ్చిరం ఖిన్నౌ
రింగన్నంగణభూమౌ స్వమాలయం ప్రాపయ న్నృహరిః.
నిత్యం త్రిదశద్వేషీ యేనచ మృత్యో ర్వశీకృతః కేశీ
కాకః కోపి వరాకో బకో౽ప్యశోకం గతో లోకమ్. ౩౦
గోగోపీగోపానాం నికర మహిం పీడయంత మతివేగాత్
అనఘ మఘాసుర మకరో త్పృథుతరమురగేశ్వరం భగవాన్.
పీత్వారణ్యహుతాశన మసహ్య తత్తేజసో హేతోః
దగ్ధా న్ముగ్ధా నఖిలా న్జుగోప గోపా న్కృపాసింధుః. ౩౨
పాతుం గోకులమాకుల మశనితటిద్వర్షణైః కృష్ణః
అసహాయ ఏకహస్తే గోవర్ధన ముద్దధారోచ్చైః. ౩౩
వాసోలోభాకలితం ధావద్రజకం శిలాతలై ర్హత్వా
విస్మృత్య తదపరాధం వికుంఠవాసో౽ర్పిత స్తస్మై. ౩౪
త్రేధావక్రశరీరా మాతిలంబోష్ఠీం స్ఖలద్వపు ర్వచనాత్
ప్రస్పందన పరితోషా త్కుబ్జా మృజ్వానా మకరోత్.

నిహతః పపాత హరిణా హరిచరణాగ్రేణ కువలయాపీడః
తుంగోన్మత్త మతంగః పతంగవద్దీపక స్యాగ్రే. ౩౮

యుద్ధమిషా త్సహ రంగే శ్రీరంగే నాంగసంగమం ప్రాప్య
ముష్టిక చాణూరాఖ్యౌ యయతు ర్నిః శ్రేయసం సపది.

దేహాకృతా దపరాధా ద్వైకుంఠోత్కంఠితా న్తరాత్మానమ్
యదువరకులావతంసః కంసం విధ్వంసయామాస. ౩౯

హరిసందర్శనయోగా త్ప్రధురణతీర్థే నిమజ్జతే తస్మై
భగవా న్న ప్రదదాద్యః సద్యశ్చైద్యాయ సాయుజ్యమ్.

మీనాదిభి రవతారై ర్నిహతాః సురవిద్విషో బహవః
నీతా స్తే నిజరూపం తత్ర చ మోక్షస్య కా వార్తా. ౪౦

యేయదునందననిహతా స్తేతు న భూయః పునర్భవం ప్రాపుః
తస్మా దవతారాణా మన్తర్యామీ ప్రవర్తకః కృష్ణః.

బ్రహ్మాండాని బహూని పంకజభవా న్ప్రత్యండమత్యద్భుతా
గోపా న్వత్సయుతా నదర్శయ దజం విష్ణూ నశేషాంశ్చ యః
శంభు ర్యచ్చరణోదకం స్వశిరసా ధత్తే చ మూర్తిత్రయా
త్కృష్ణో వై పృథగ స్తి కో౽ప్యవికృతః సచ్చిన్మయో నీలిమా

కృపాపాత్రం యస్య త్రిపురరిపు రంభోజవసతిః
సుతా జహ్నోః పూతా చరణనఖనిర్ణేజనజలమ్
ప్రదానం వా యస్య త్రిభువనపతిత్వం విభురపి
నిదానం సో౽స్మాకం జయతి కులదేవో యదుపతిః. ౪౩

మాయామాహస్తేఽర్పయిత్వా భరణకృతికృతే
మోహమూలోద్భవం మాం
మాతః కృష్ణాభిధానే చిరసమయ ముదాసీన భావంగతాసి
కామక్రోధాదికానాం సకృదపి వదనం నేక్షసే త్వం మదీయమ్
తత్సర్వజ్ఞేనకర్తుం ప్రభవసి భవతీ కింనుమూలస్య శాన్తిమ్.

ఉదాసీనః స్తబ్ధః సతత మగుణః సంగరహితో
భవాంస్తాతః కాతః పరమిహ భవే జీవనగతిః
అకస్మా దస్మాకం యది న కురుతే స్నేహ మథ త
ద్భవస్య స్వీయాస్త ర్వ్యమలజర శేఽస్మి న్పునరపి. ౨౨౫

లోకాధీశే త్వయీశే కిమితి భవభవా వేదనా స్వాశ్రితానాం
సంకోచః పంకజానాం కిమిహ సముదితే మండలే చండరశ్మేః
భోగఃపూర్వార్జితానాంభవతిభువినృణాంకర్మణాంచేదవశ్యమ్
తన్నేద్భృష్టైర్నృపుష్టైర్నను దనుజనృపై రూర్జితం నిర్జితం తే.

నిత్యానంద సుధానిధే రధిగతః సన్నీలమేఘః సతా
మాత్కంఠ్య పరిబల పరిభంజనభరై రాకర్షితో వర్షతి
విజ్ఞానామృతమద్భుతం నిజవచోధారాభి రారా దిదం
చేతశ్చాతకచేన్న వాంఛతిమృషాక్రాంతోఽసి సుప్తోఽసికిమ్.

చేతః చంచలతాం విహాయ పురతః సంధాయ కోటిద్వయం
తత్రైకత్ర నిధేహి సర్వవిషయా నన్యత్రచ శ్రీపతిమ్
విశ్రాంతిర్హితమప్యహోక్వనుత యోర్మధ్యేత దాలోచ్యతాం
యుక్త్యావానుభవేన యత్ర పరమానందశ్చ తత్సేవ్యతామ్.

పుత్రాః పౌత్రమథస్త్రియో ఒన్యయువతీ ర్విత్తాన్యథో
ఒన్యద్ధనం
భోజ్యాది ష్వపి తారతమ్యవశతో నాలం సముత్కంఠయా
నైతాదృ గ్యదునాయకే సముదితే చేత స్యనంతే విభౌ
సాంద్రానందసుధార్ణవే విహరతి స్వైరం యతో నిర్భయమ్
కామ్యోపాసనయోర్థయం త్యనుదినం కించిత్ఫలం సేప్సితం.
కించిత్స్వర్గ మథాపవర్గ మపరై ర్యోగాది యజ్ఞాదిభిః
అస్మాకం యదునందనాంఘ్రియుగలధ్యానావధానార్థినాం
కింలోకేన దమేనకిం నృపతినా స్వర్గాపవర్గైశ్చ కిమ్. ౨౫౦

ఆశ్రితమాత్రం పురుషం స్వాభిముఖం కర్షతి శ్రీశః
లోహమపి చుంబకాశ్మా సంముఖమాత్రం జడం యద్వత్

అయముత్తమో ఒయ మధమో
జాత్యా రూపేణ సంపదా వయసా
శ్లాఘ్యో ఒశ్లాఘ్యో వేత్థం
నవేత్తి భగవా ననుగ్రహావసరే. ౨౫౩

అంతస్థభావభోక్తా తతో ఒ స్తరాత్మా మహామేఘః
ఖదిర శ్చంపక ఇవవా ప్రవర్షణం కిం విచారయతి. ౨౫౩

యద్యపి సర్వత్ర సమ స్తథాపి నృహరి స్తథా ప్యేతే
భక్తాః పరమానందే రమంతి సదయావలోకేన. ౨౫౪

సుతరా మనన్యశరణాః శ్రీరాద్యాహర. మంతరా యద్వత్
కేవలయా స్నేహదృశా కచ్ఛపతనయాః ప్రజీవ న్తి.

యద్యపి గగనం శూన్యం తథాపి జలదామృతాంశురూపేణ చాతకచకోరనామ్నా ర్దృఢభావా త్పూరయత్యాశామ్.
తద్వ ద్వ్రజతాంపుం సాంద్రగ్యాజ్ఞమనసామగోచరోఽపి హరిః కృపయాఫలత్యకస్మాత్సత్యానందామృతేన విపులేన.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యస్య
శ్రీ గోవిందభగవత్పూజ్యపాదశిష్యస్య
శ్రీమచ్ఛంకరభగవతః కృతౌ
ప్రబోధ సుధాకరః
సమాప్తః

శ్రీ శ్రీ శ్రీ

‘మ హి ళా మ ర్యా దా’

[శ్రీమతీ కాళ్లకూరి మహాలక్ష్మీసుందరాంబా విరచితా]

శ్లో॥ లీలాక్లృప్తజగజ్జాలే బాలే! బాలార్కభాసురే
అంబ తే పద మాలంబే ఫుల్లాంభోరుహలోచనే॥

జ్ఞానాంబాలతికాలంబం సచ్చిదానందకల్పకం
మామకం దేశికం వందే సందేహధ్వాంతభాస్కరం॥ ౧

నఖచంద్రాతపో యస్యా స్తాపత్రయనివారకః
పారణా దృక్చకోరాణాం హేమాంబా మే పరాంబికా. ౩

పితా సుందరరామార్యో మాతా శేషాంబికా సతీ
వల్లభ శ్శేషయామాత్య శ్చానుగృహ్ణంతు మాం సదా.

మర్యాదా ప్రోచ్యతే స్త్రీణాం మాయామోహితచేతసాం
మహాలక్ష్మ్యా మయా సద్యః ప్రబోధాయ యథావిధి. ౫

కర్మభూమౌ కులస్త్రీణాం పతి రేకో విధీయతే
అసిధారావ్రతం తాసాం పాతివ్రత్యం సుదుర్లభం. ౬

చ్యుతి ర్భంగో న సంస్కారో లోపః పాపస్య కారణమ్
ప్రజ్ఞావాదాన్ ప్రభాషంతే పండితాః కలివంచితాః. ౭

మర్యాదాహేతవో నార్యః భారతే ధర్మసేతవః
కులసంరక్షకా నూనం కాంతసంతానశిక్షకాః. ౮

ద్వైతం యద్బాహ్యదృష్ట్యా తదద్వైతం పరమార్థతః
ద్వంద్వం యద్బాహ్యదృష్ట్యా తదద్వైతం మిథునంపరమ్.
శ్రీధరో వాక్పతి స్సోమ శ్చాంగీకృతనిజాంగనాః
ద్వైతేఽద్వైతం స్థాపయంతో వ్యవస్థాం దర్శయంత్యహో

అబలా రమణీ యోషా నారీవై సహధర్మిణీ
పత్నీ పతివ్రతా సాధ్వీ పురంధ్రీచ సతీక్రమాత్. ౧౧

అభిధానా న్యంగనానాం కులస్త్రీణాం విశేషతః
చింతయే ద్దశ చైతాని కలిదోషప్రశాంతయే. ౧౨

సులభాద్యాస్తుయోగిన్యో నిస్త్రైగుణ్యపథి స్థితాః
న తాసాం సాహసం గ్రాహ్యం యావతేన కదాచన. ౧౩

సభ్యా వసంతసేనాద్యా వారముఖ్యా యథా పురా
అసత్పరిగ్రహా న్నింద్యా రూపాజీవాస్తు సర్వథా. ౧౪

సామాన్యా కల్పితా ధాత్రా పురంధ్రీరక్షణాయవై
అన్యథా జారజన్మానః పాతయేయుః కులా న్యహో. ౧౫

పుంశ్చల్యః కులటాశ్చైవ బంధక్యశ్చ తథాపరాః
నింద్యా స్తా స్సర్వదేశేషు పుణ్యభూమా విశేషతః. ౧౬

విధవా సధవా వా స్యా దసతీ నిందితా సదా
అథవా ప్యసతీ జాతిఘాతుకీ వీతధర్మిణీ. ౧౭

శ్రమణీ యోగినీ బ్రహ్మచారిణీ విధవా కలా
చారిత్రైశ్చైవ సంపూజ్యా నాఽకారేణ కదాచన. ౧౮

అన్యథా దర్శయంత్యోఽపి కదాచిత్తేఽనఘా యథా
విదేహస్య సభాయాం వై దుర్లభా సులభా పురా. ౧౯

ద్రౌపదీ దమయంత్యాద్యా స్సైరంధ్రీవ్రత మాపది
చక్రిరే శీలరక్షార్థం తదద్య ననివార్యతే. ౨౦

వ్యాఖ్యానపీఠికా

[కవితిలక కాంచనపల్లి కనకాంబా విరచితము]

ఈ గ్రంథము కీర్తిశేషురాలైన కాళ్ళకూరి మహాలక్ష్మి సుందరమ్మచే రచింపఁబడియె. తాను బ్రతికి బట్టగట్టి పెద్దదయి, పెద్దలగ్రంథములను వివరించుటయే గాక తాను స్వతంత్రరచన లెన్నియో సలిపి ధర్మస్థాపన చేయునని నేను, నాప్తులు, శ్రీ తిరుమల శ్రీనివాస త్రిలింగపీఠస్థులు, నాసపడు చుండఁగా నింతలో నంతయు ముగియుటయు నామె రచించి విడిచిపోయిన గ్రంథములను బరిశీలించి మేము ప్రచురింపవలసి వచ్చుటయు విపరీతమైనను జేయక తప్పినదికాదు. ఇది నూరు శ్లోకములు గల చిన్నిపొత్తము. మా గురు సంప్రదాయమున బోధపొందినది యగుటచే మహాలక్ష్మీసుందరమ్మ హృదయము మే మెఱిఁగి ప్రకటించుచున్నాము.

«మర్యాదా ప్రోచ్యతే స్త్రీణామ్' అని శ్లోకనిబద్ధమైనది. మహిళా- 'మహ్యతఇతి' మహిళా (మహ పూజాయాం) పూజింపబడును. పూజింపఁబడు మహిళారత్నము లేమర్యాదలో నిలిచిరో యట్టి మర్యాద తెలుపుచున్నానని యర్థము. స్త్రీ - స్త్యాయతి సంఘాతో భవ త్యస్యాం గర్భః ఇతి స్త్రీ - గర్భముసు ధరించువారు స్త్రీలు. వీరివలన సంతానము వృద్ధినొంది కులము నిలుచును. అట్టివారు స్వధర్మనిరత లగుదురేని «యాం త్యేవం గృహిణీపదం యువతయో వామాః కులస్యాధయః' కాళిదాసు శాకుంతలమున గృహిణీధర్మము లిట్టు లుపదేశించెను. ఇట్టి

వారు గృహిణులు, కులపాలికలు. వంకరనడక గలిగి వన్నె వన్నెలుగాఁ గనఁబడువారు కులమునకు మనోవ్యాధి కలిగించు వా రగుటచే గర్భధారణము సేయువారికిఁ, జేయఁదలఁచిన వారికి మర్యాద లవసరము. సంతాననిరోధ మొక సిద్ధిగా సాధించువారు ప్రత్యక్షమగు శరీరసుఖమే కాంక్షించువారు, మర్యాదలఁ బాటింపరు. కులమర్యాదల నవలంబింపఁ దలఁచిన సాధ్వీమణులకై యీ గ్రంథ ముద్దేశింపఁబడినది.

'లీలాక్లప్త జగజ్జాలే' యను శ్లోకముమొదలు నాలుగు శ్లోకములవఱకు దేవగురుపూజ్య పూజాభివందనమ్ము లాచరించి శ్రీ॥ మ॥ ల॥ సుందరమ్మ 'మహిళామర్యాద' యను గ్రంథ మారంభించు చున్నది. 'మాయామోహిత చేతసాం' మాయ చేత నేమిచేయవలయునో చేయరాదో తెలియని చిత్తముగల స్త్రీలకొఱకు శాస్త్రాభిప్రాయ మనుసరించి గురువుల యంతరంగమును ననుసరించి ప్రకృష్టమగు బోధము కలుగుటకు నేను గట్టిగాఁ జెప్పుచున్నా నని భావము.

'కర్మభూమి' ఆర్యావర్తము - భరతఖండము, ఇందు కులస్త్రీల కొఱకుఁడే పతి జన్మమునకు నిర్ణయింపఁబడినవాఁడు. అనితరసాధ్యమైన పాతివ్రత్యము అసిధారావ్రతమువంటిది. కత్తులనడుమ నడక. నడకలో నేమాత్రము వక్రమైనను, గత్తి తాకుటఁ గండలు తెగును. భరతఖండమునఁ బతివ్రతలు జగద్విఖ్యాతలు. 'తాపసుల కించుకేనియుఁ దగ్గని' ప్రభావము కలవారు.

మర్యాదనుండి తొలఁగిపోవుట యున్నతమగు పురంధ్రీ

రత్న ధర్మమునుండి చ్యుతిః- జారిపోవుట భంగమేకాని- యది సంస్కార మనిపించుకొనదు. భంగము అంగవైకల్య హేతువు. నిజ మిట్లుండగా నట్టిపాటు సంస్కారమని, యలంకారమని, కొందఱు కలిపురుషుని చేత వంచింపఁబడి మోసపోయి విమర్శ కోలు పోయిన వారు- పండితులుచేయు వాదముల వంటి వాదములు చేయుదురు. 'ప్రజ్ఞావాదము' లనునది పరిహాసోక్తి. గీతా చార్యుఁడు నీ శబ్దమును నర్జునునిపట్ల వాడినాఁడు. తెలియని విషయము- తెలిసినవారివలె మాటలాడు వారు- తాము మోసపోయి యన్యులను మోసగింతురు.

భరతఖండమందు స్త్రీలు మర్యాదకు హేతుభూతలు. తాము మర్యాదలలో నిలిచి యితరులను మర్యాదలో నిలి పెదరు. భాగవతమందును "విభుఁడు పతితుఁడైన వెలఁది పాతి వ్రత్య మహిమఁ బుణ్యు జేసి మనుపవలయు" నని యున్నది. కులమును రక్షించువారు స్త్రీలే. కులసంప్రదాయములు స్త్రీలే రక్షింతురు.

'కాంతసంతానశిక్షకాః' కాంతులకును, దమసంతాన మైన మగబిడ్డలకును, నాడుబిడ్డలకును, గూడ ధర్మమును విద్దు వారు. ధర్మబోధకములైన కావ్యములు కాంతాసమ్మితము లందురు. పతివ్రతలగు కాంతలు తమతమపతులకు వేడుకకలిగించి చల్లఁగా ధర్మ ముపదేశించి యలవరతు రనుట.

బాహ్యదృష్టికి ద్వైతముగాఁ దోఁచునది పరమార్థమున నద్వైతమే! బాహ్యదృష్టికి మిథునముగాఁ గనఁబడు జంట పర మార్థదృష్టిలో నద్వైతమే. ఒక్కటియే 'అద్వైతం సుఖ

దుఃఖయోః' అను పద్యమున భవభూతియు దీనిని సూచించెను. 'ఇద్దఱ నొక్కటి సేయుట' యని పామర వ్యవహారమునందును కుటుంబినులలోఁ గలదు.

శ్రీధరుఁడు-లక్ష్మిని ధరించువాఁడు విష్ణువు; వాక్పతి-సరస్వతీభర్త - బ్రహ్మ; సోమః - ఉమాదేవితోఁ గూడిన వాఁడు - మహేశుఁడు ; వీరు వీరి భార్యలను ఱొమ్మున నొక్కరు, వదనమం దొకరు, నర్ధాంగమున నొకరు, ధరించి 'అంగీకృత నిజాంగనాః' అంగములుగాఁ జేయఁబడిన స్వకీయమైన యంగనలు కలవారు. అనగాఁ దమభార్యలను, దమలోనే చేర్చుకొని యభేదముగా నద్వైతమును ననుభవించు త్రిమూర్తులు తమయొక్క యుపమానముచే స్త్రీపురుషవ్యవస్థ లెట్లుండ వలయునో లోకమునకుఁ జూపుచున్నారనుట. అనగా లక్ష్మీనారాయణాదులవలె నైక్యమును, అనగా మానసిక వ్యాపారములం దభేదముగా దంపతులు మెలఁగవలయు ననుట. అబలా-కొంచెము బలముకలది. 'అల్పం బల మస్యాః అబలా' ఇయ్యబల యంగన యగుటచే-మేలయిన-అందమైన యవయవములు కలదియగుటచే, రమణి- నాథుని రంజింపజేయు సామగ్రి కలదియై, యోష యగుచున్నది. యాతి పుంసా యోషా-పురుషునితోఁ గూడుచున్నది. కావున నారి యనంబడును. నృణాతి-నయతి- స్వవశం పురుషమితి నారీ, నారి- యనఁగాఁ బురుషుని వశముఁ జేసికొనునది. అట్లు స్వవశమైన పురుషునితో సహ ధర్మచారిణి యగుచున్నది.

'పత్యా- భర్త్రా సహ ధర్మదానయజ్ఞాది రస్యా' ఇతి.

దానయజ్ఞాది ధర్మములు కలిగినది. సహధర్మచారిణియగుట క్రమముగాఁ 'పత్ని' యగుచున్నది. 'పత్యు రనయాసహ యజ్ఞయోగ స్సంపద్యతే' పత్ని తనతోఁగూడినపుడే యజ్ఞము చేయు నధికారము కలవాఁ డగుచున్నాఁడు. యజమానుఁడు భార్యలేక యజ్ఞమును జేయఁజాలఁడు. యజ్ఞాదులందుఁ దోడు పడని యాఁమది పత్నియనఁబడదు. యజ్ఞమునందుఁ దపము నందు భర్తకుఁ దోడుపడినదియే పతివ్రత యగుచున్నది. కావు ననే 'వసిష్ఠస్య తపోమయం జ్యోతి' యని పేరుపొందినది అరుంధతి. పతిసేవైవ వ్రతం యస్యా స్సా- పతివ్రతా- పతిసేవయే వ్రతముగాఁగలది పతివ్రత, లేక పత్యుః వ్రతం యస్యా స్సా పతి వ్రతా. పతి కేది వ్రతమో తనకు నదియే వ్రతముగాఁగలది పతివ్రత యందురు.

భాగవతమందును 'నాథుఁడే పద్ధతి నడచు నాపద్ధతి నడచి తద్బంధుల నడపవలయు' అనికలదు. అట్టి పతివ్రత సాధ్వియగు. 'సాధుగుణయోగా త్సాధ్వీ' మంచిగుణములు కలది. సుగుణ సంపద గల ముత్తైదువ పురంధ్రి కాఁదగియుండును. పురం గృహం ధరతీతి-పురంధ్రీ- గృహము ధరించునది అనఁగాఁ బుత్రభృత్యాది కుటుంబమును బోషించునది కుటుంబిని. ఇట్టి కుటుంబిని సతి యనబడును 'దర్శనా దేవ పాపం స్యతీతి సతీ' దర్శనముచేత జనులపాపమును బోఁగొట్టు మహనీయురాలు 'సతీ' యని పిలువఁబడును.

అబలా మొదలగు పదిపేళ్ళు నంగనల కేర్పడినవి. వాని యర్థమును యథాక్రమముగా విచారించి మననముచేసిన, కలి

కాలమందు ముగ్ధలకు దోషములన్నియుఁ దొలఁగి పవిత్ర లయ్యెద రని యాశయము.

సప్తర్షులు పార్వతీదేవిని జూడవచ్చినపుడు 'న ధర్మ వృద్ధేషు వయ స్సమీక్ష్యతే' ధర్మముచేతఁ బెద్దఱికము కలిగిన వారియందు వయసు (గణింపరాదు) చూడరాదు. 'గుణాః పూజాస్థానం గుణిషు నచ లింగం నచవయః' గుణములేపూజింప దగినవిగాని వయస్సును స్త్రీపురుషభేదమును చూడరాదని భవభూతి యనినాఁడు.

'బాలాదపి సుభాషితమ్' అని యందురుకదా! బాలికా దపి సుభాషిత మ్మన్నట్టు లీచిట్టితల్లి యశఃకాయము ధరించియు నీచిన్ని శ్లోకములతోఁ బలుకు పరమధర్మములు శిష్టసమ్మతములై యాచంద్రతారార్కము నిలుచుగాత.

వర్ణాశ్రమాచారముల కతీతమైన నిస్త్రైగుణ్యా మగు విహంగమార్గమున సంచరించు సులభ, వెంగమ మొదలగు యోగినులు కొందఱుందురు. యువతీసమూహ మా ధీరు రాండ్రను దమతోఁ గలుపుకొని వారల ననుకరింపరాదు. పెద్దల వచనములే ప్రమాణముగాని వారి సాహసము లనుక రింపరానివి* యని యార్యులు పల్కెదరు.

చారుదత్తుని ప్రేమించిన వసంతసేన వారముఖ్యా యగుటచే మన్నింపఁదగినది. అసత్పురుషులను ద్రవ్యమునకై పరిగ్రహించు రూపాజీవలు-రొక్కమునకై రూప మమ్ముకొని జీవించువారలు-నింద్య లగుదురేకాని పూజ్యలు కాఁజాలరు.

కుటుంబినుల మానరక్షణకై బ్రహ్మదేవునిచే సామాన్య (వేశ్య) నిర్మింపఁబడినది. లేకున్నయెడల నీతిమాలిన దుండగీండ్రు సత్కులములను బడఁగొట్టి ధర్మవినాశన మొనరింతురు.

వ్యభిచరించు స్త్రీలలో నెట్టి భేదము లున్నను వారి నందఱ నన్ని దేశములలో నిందింతురు. ఈ కర్మభూమియందు విశేషముగా జారిణి నిందబొందుచున్నది.

భర్తను గోలుపోయినది (విధవ) గాని, భర్తతోఁ గాపురము చేయునది (సధవ) గాని యసచ్చరితురా లయ్యేనేని నిందింపఁదగినదియే. పెండిలియెకాని దసచ్చరితురాలయ్యేనేని (అధవ) సంఘము నంతను నాశనముఁ జేయజాలియుండును.

శ్రమణి, యోగిని, సన్యాసిని మొదలగువారు కలియుగమున సచ్చరిత్రవలనఁ బూజింపదగియుందురు గాని ఆకారమును బట్టి పూజింపఁదగియుండరు.

ఒకప్పుడు కొందఱు మహనీయురాండ్రు పై వేసములచే నన్యథా కానబడినను వారి మానసము చరిత్ర స్వచ్ఛమైనదై యుండు. సులభ జనకునిసభలో శృంగారభావమును బ్రకటించియు నదియంతయు జనకుని బరీక్షించుట కొనరించినట్లు స్పష్టపడుటచే నాయమ్మ ప్రభావము మునిగీయమాన మైనది.

ఆపత్కాలములయందు ద్రౌపది, దమయంతి మొదలగు సాధ్వీమణులు పరగృహములయం దుండవలసిన వారలయ్యు వారి శీలములను వారు గాపాడుకొన్నారు. ఆడుదానికిఁ దన శీలమె తనకుఁ గవచము.

ఈ "మహిళా మర్యాదా"యను స్త్రీధర్మ శాస్త్ర గ్రంథము సుందరాంబా ప్రణీతమైనది నూరు శ్లోకములుగలది: మాత్రమామె చిత్తులలోనుండి లభించినది. ఆయువే యుండిన నింకెంతగా రచించియుండునో! ఇది ప్రత్యేకగ్రంథముగా వ్యాఖ్యతోడ ప్రచురింపఁబడును.

— క॥ కం॥ క॥

శ్రీ త్రిలింగ పీఠ ప్రస్తావః

కాళ్ళకూరి మహాలక్ష్మీసుందరాంబా విరచితః

అమృతానంద నాథేన స్థాపితం పీఠ ముత్తమమ్
విజయాఖ్యే పురే రమ్యే సదా విజయతేతరామ్. ౧

ఆర్యవిజ్ఞాన బీజానాం రక్షార్థం బద్ధకంకణాః
శిష్టానా మవశిష్టానాం యతంతే యత్ర సాధవః. ౨

వాగ్దేవీ రమతే యత్ర లీలామానుషవిగ్రహా
విద్వద్భిః పూజితా సద్భి ర్హేమాం బాలారూపధారిణీ. ౩

సువర్ణపుష్పగ్రథనే ప్రవీణామ్
శ్రీ జీవయాత్రాదిక కావ్యకర్త్రీమ్
దిగంత విశ్రాంత యశోవిశాలామ్
తాం నౌమి వాణీం మమ మంత్రమూర్తిమ్. ౪

కారుణ్యపూర్ణాం మృదువాక్ప్రవీణామ్
త్రిలింగపీఠార్చిత పాదపద్మామ్
శ్రీసచ్చిదానంద గురుస్వరూపామ్
నమామి దేవీం త్రిపురాం హృదిస్థామ్. ౫

గురుం త్రిమూర్త్యాత్మక మప్రమేయమ్
మనుస్వరూపం బుధలోకపూజ్యమ్
విశాలనేత్రం కరుణాసముద్రమ్
నమామి పాపౌఘవిముక్తిహేతుమ్. ౬

విదుషా మర్చనే సక్తాన్ గురుపాదార్చనే రతాన్
భక్తచిత్తారవిందానాం మిత్రభూతా న్నమామ్యహమ్. ౭

కృష్ణవేణీతటే పూతే స్వర్ణదుర్గా పదాంతికే
మహావిద్యాఖ్యపీఠోఽయం త్రిలింగేషు ప్రవర్ధతామ్. ౮

[అమృతానందనాథ జయంతీ 1940.]

కీ. శే. మాడభూషి చూడమాంబా ప్రశస్తిః

(శ్రీమతి కాళ్ళకూరి మహాలక్ష్మీసుందరాంబా విరచితా

యోషాచూడామణి ర్మాడభూషీయా వైష్ణవీసతీ
శేషాంబాయా స్సఖీ హిందుసుందరీఖ్యాతవర్తనా॥ ౧

విద్యావతీ సుజనగేయవిశుద్ధశీలా
దీక్షావతీ గురుపదాంబుజ పూతఫాలా
శ్రద్ధావతీ శ్రితజనేష్టవిధానలోలా
చూడాంబికా పరమభాగవతీ నిగూఢా॥ ౨

భీమాకారా హృదయసదనాక్రాంత మాకాంతకాంతా
రాద్రీమూర్తిః పరహితపరా సాత్త్వికీ లోకమాతా
కాళీలీలా జలజనయనస్తోత్రసంపూరితాస్యా
చూడారత్నం సకలగణితం కాకినాడేందిరాయాః॥

అష్టాక్షరీజపపరా పరమార్థసారా
హేమాంబికాచరణపంకజచంచరీకా
భక్తిప్రపత్తి పరిభావిత సాత్త్వికాత్మా
వ్రీడావతీ కులమణిః ఖలు చూడమాంబా॥ ౪

పరోపకారాయ పరాపవాదం
వపుర్వహంతీ గురుకార్యసిద్ధ్యై
కృతీసతీ స్వాత్మపదం ప్రపేదే
నిమిత్తజన్మా ఖలు చూడమాంబా॥

శ్లోకతాత్పర్య సంగ్రహము

1. యోషాచూడామణి ఆంధ్రదేశమున బ్రాహ్మణకులమున వైష్ణవశ్రేష్ఠులగు మాడభూషివారి కోడలు, బాలాంత్రపు శేషమాంబగారి చెలికత్తె. హిందూసుందరి పత్రికాధిపురాలుగాఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన చూడమాంబగారు యోషాచూడామణి యని చెప్పఁదగిన వర్తన కలిగిన మహనీయురాలు.

2. విద్యావతి విద్యావంతురాలు, సజ్జనులచేఁ గీర్తింపఁదగిన పరిశుద్ధమైన శీలముగలది, కార్యదీక్షగలది, గురుపాద పద్మములకు మ్రొక్కుటచేఁ బవిత్రముగాఁ జేయఁబడిన ఫాలభాగము గలది. ఈ చూడమాంబగా రాడంబరములేని యంతరంగ భక్తురాలు.

3. భీమాకారా-భయంకరమైన యాకారము గలదైనను హృదయమందు శ్రీకాంతుఁడు నిండియుండుటచే, కాంతామనోహరమైనది. రౌద్రీమూర్తిః- రుద్ర సంబంధమైన కోపముతో నున్నట్టు కనఁబడు మూర్తి గలదైనను పరులకు హితమొనర్చుటయందు సాత్వికభావముఁ దాల్చి యెల్లరకుఁ (లోకమాత-లక్ష్మి) దల్లివంటిది. కాళీలీలా - నల్లనిరూపము గలదైనను జలజనయన స్తోత్రముతోఁ బూరితమైన ముఖము గలది. అనగా విష్ణుస్తోత్రము చేయునది. కాకినాడ పురలక్ష్మికీ యమ చూడారత్న మని యెంచఁదగినది. ఇందు శివకేశవ సామరస్యము శబ్దసారస్యమును బట్టి యూహింపఁ దగినది. కేవల విష్ణుపరాయణ మగు వంశమునఁ బుట్టియు శివకేశవ

భేదము, వైష్ణవ స్మార్తభేదము, వీస మెఱుంగకుండఁ గడపు కొన్న ధన్యురాలు.

4 అష్టాక్షరీ జపపరా- హేమాంబికా చరణపంకజ చంచరీకా, హేమాంబికా- విద్వాన్ కవితిలక కాంచనపల్లి కనకాంబగారివలన మంత్రదీక్ష వహించినది.

5 పరోపకారము కొఱకుఁ బరాపవాదముల పాలయి నదేగాని స్వవిషయమున నెట్టి యపవాద మెఱుఁగనిదియనుట. గురుకార్యముల కొఱకు, గొప్పకార్యముల కొరకు శరీరమును ధరించినది. అనగా బ్రదికి నన్నినాళ్ళు పెద్దల ననుసరించుట యందు నాశ్రితుల కుపకరించుట యందు కాలముగడపిన దనుట.

---

* ఈ చూడమ్మగారి వృత్తాంతము మ. రా. రా. కాళ్లకూరి శేషయ్య పంతులుగారి యుపోద్ఘాతములోఁ జూడదగును. ఈ సాధ్వి కీ॥ శే॥ సుందరమ్మగారిని తల్లివలెఁ బెంచినది. "హిందూసుందరి" పత్రికా ప్రచారమునకుఁ దోడుపడినది.

FLOWER GARLAND

(From the Telugu Flower Garland of
Kavitilaka K. Kanakamba Garu)

BY THE LATE

Mrs. K. Maha Laxmi Sundaramma, M. A., L. T.

THE HOT WESTERN GALE

Lo! the gale of the West is laden with dust.
Even the eyes of the wise cannot see the ways.

At every step there is a false step,
With his back to the East and face to the West,
The pilgrim advancing against the wind
Cannot catch the voices behind.

The heart is dried and the face is fried,
Dragging along the weary way,
Sin or merit he spends the day.
Not a drop the tongue to wet
Not a tree the head to protect.

THE TREE

The Tree stands bare:
The leaves are rare:
Worms unseen eat the roots,
Shrivelled up are the off-shoots
Fruit unripe the monkeys pluck
Tanks and wells the Sun rays suck
The trunk is swinging
The whirlwind ringing
Here and there is blossoming
A flower with sweet aroma quickening
Pilgrim! take the perfume,
To all quarters, to every home

Reprint from "Amrita Sandesh" Nov. 1938

"Stree Ratnam"

OR

GEM AMONGST WOMEN

BY

Sreemati M. INDIRA-SUNDARI-DEVI

ALIAS

[The late Sreemati Mahalakshmi Sundaramma Garu,

M. A., (Double) L. T.]

All married women in India, are expected to be "Pativratas". A "Pativrata" is one who loves and adores her husband unconditionally; and such a woman is regarded as a gem amongst women.

Such women are rare even as gems. Baser stones are abundant and baser metals too. The duties of a wife as laid down in the ancient works are summarised herein to show the degree of cultural refinement and moral development of our ancestors.

OUR HOME

The human body is the abode of God. More so the Home. The Home is the repository for the "Holy Sacrificial Fire" and the Domestic Gods.

The lady of the house should see that her home is well kept and well smeared, three times in the day.

The floor should be decorated with rice flour drawings (Rangavalli).

The decorated Home attracts the husband towards it in preference to other places of interest and becomes for him the "Sweet Home." Formerly there was the fear of the Grihastha (householder) running away from the home out of Vairagyam or spirit of renunciation in search of God. A decorated home

riveted even wise men to Grihasthasrama (Married life). Nowadays gentlemen who feel reluctant to remain at home and seek rest, recreation, refreshment and refrigerants elsewhere, can be fixed to their homes if the mistress of the house can make her home pleasant and decent.

THE HOUSE-WIFE AS MISTRESS OF THE HOME

A Sati who has an unconditional devotion for her Lord regards all that are near and dear to him with respect and consideration according to their deserts. The family priest, the husband's father, mother, sister, the son-in-law of the family, the male and female servants of the home deserve due regard.

It is said that "consultation is a pre-condition to co-operation." The prudent housewife manages the house and commands the respect of all by consulting the deserving persons about the details of the family affairs.

A kind word or a little act of goodness wins the hearts of people. Hot temper and harsh expression will undo good deeds. Good manners and affable nature are the essential accomplishments of a happy house-wife.

THE PLEASURE GARDEN

The gardening in the house compound should be conducted under the direct supervision of the house-wife—greens, vegetables, ginger, sugar cane, mustard flower plant and creepers of various sorts—fit for decoration of person and home and for the worship of the Gods—should be reared in an artistic manner in the house garden.

A small pond or a big well must be surrounded by bowers, and stone seats on the banks. The pond

itself can be made beautiful by growing lotuses and aquatic plants, and various kinds of fish and swans.

The modern housing conditions and the high rents in the cities and the over-crowding of the rich and poor alike will not give much room for private gardening in houses. Where there are facilities, the prudent housewife, can make her pretty garden beautiful, as well as useful.

UNDESIRABLE ASSOCIATES OF THE HOUSEWIFE.

A respectable housewife should not make intimate acquaintance with, and give long interviews to, washer women, midwives, female mendicants, palmists, sooth sayers, hardened prostitutes, Women druggists dealing in drugs for effecting criminal abortions, and for winning the affections of the husband.

Modern conditions add a few more to the list. The advocates of free love and divorce; the leaders of the womens' movement who preach that women have an interest and purpose of their own without having any thing to do with men the " single woman who wants to remain single shirking the responsibility of family life and the sterile woman who practises and popularises the methods of remaining sterile avoiding responsibilities of holy motherhood, deserve to be shunned by those housewives who desire to lead a happy and peaceful life with their husbands.

Long association with undesirable persons even for the fun of it will create a jarring note in the harmony of a happy home life.

HOUSE-WIFE AS HOSTESS

On hearing the voice of her husband the house wife rushes to the threshold to receive him with sweet

looks and sweet words. She herself—without deputing her servant-maids for it—washes the feet of her husband, receives with respect whatever he brings home and awaits his orders.

She attends upon him at the time of his dinner She serves him according to his taste. She carefully studies his dietics so that she can advise her cooks about the things to be made and those to be avoided from the point of his health and taste. Neglect in attending to the details of the husband's bath, sleep and food is fraught with serious consequences in the long run. The tendency of the modern housewife to evade this item is not prudent.

The housewife should never approach her husband (sitting alone) without decently dressing and decorating herself. She should never keep herself untidy for, seeing her in that condition her husband may get disgusted with her and avoid her.

THE HOUSEWIFE AS ADVISER

The effective, soft, persuasive, and entreating but none the less effective advice of a loving wife is taken as the ideal form of teaching by poets and philosophers. The master poets have done their very best to make the nearest approaches to the housewife's affectionate teachings in their works of art (kavyas).

When the husband is spending his money, much beyond his means and when he is lavishing his wealth upon undesirable persons and causes; the housewife should advise him mildly in private. She should not put him to shame when he is in the company of his friends and relations.

A good housewife's advise is considered by all wise men to be more potent than the mandate of the Vedas or the monotonous mutterings of the Puranas.

—Reprint from 'Amrit Sandesh', July 1939.

శ్రీమతి కాళ్ళకూరి మహాలక్ష్మి
సుందరాంబ నిర్యాణ సమయమున

[శ్రీమతి విద్వత్కవితిలక కాంచనపల్లి కనకాంబగారి; సంతాపము]

గీ॥ నీ పరిమాణబుద్ధి నీ త్రికరణశుద్ధి
నీదు శక్తి యుక్తి నీ మృదూక్తి
నీ విరక్తి రక్తి నీపతిభక్తియు
స్త్రీలలామములకు మేలుబంతి. ౧

క॥ మిన్నేటిమచ్చు వెన్నయు
వెన్నెల తెలివియును గళలు విన్నాణముగా
నన్నలువ కలిపి సుందరి
ని న్నిర్మాణమ్మొనర్చె నిజధీగరిమన్. ౨

చ॥ ఇరువదియైదు వర్షములకే శతమానము నిండె నీకు సుం
దరి వరలక్ష్మి శారద, ముదంబునఁ గొల్వఁగఁ జెన్ను మీరు శాం
కరిఁ బురుడించుచున్, సిరియు జ్ఞానము శక్తియుఁ గల్గి వెల్గుచున్
హరహర! మండియారతిగదా, జగమంతయు మున్గఁజీఁకటిన్. ౩

మ॥ కలిలో నాలవపాలు ధర్మమని వక్కాణింత్రు నీ పాలిటన్
వెలయున్ ధర్మమునాల్గుపాళ్ళనుచువి ద్వేషించి నీయాయువున్
గలియే మ్రింగెను పంకజాతములు కందన్ బోవునే యెందునే
దోలిజామే జలజాప్తుఁడాకసమునందున్ ముందు వెల్గ దగ

ఉ॥ అంతరమందు బాలను నిరంతరమున్ భజియించువారు బా
లాంతరులై త్రిలింగ వసుధామరులందుఁ బ్రసిద్ధి కెక్కినా
రెంతయు సుందరాంబ జనియించెను వారలలోన స్వాంత మ
త్యంతము శ్రీసదాశివపదంబుల మోదమునొంద విందుగన్.

కాళ్లకూరి మహాలక్ష్మిసుందరాంబా నిర్యాణమ్
శ్రీ తిరుమల శ్రీనివాస త్రిలింగమహావిద్యాపీఠ సంతాపః
అధిపతి, వైద్యరాజ, పండితరాజ, దంటు సుబ్బావధానినా ప్రకటితః

అంతరంగం శ్రియోరంగ మిందిరామందిరం ముఖమ్
సర్వాంగం మంగళం యస్యా బాలాత్రిపురసుందరీ. ౧

శ్రీ బాలాత్రిపురసుందరి యొక్క యాకారమగు నీ యమకు నంతరంగము సరస్వతీ దేవికి నాట్యస్థానము (రంగము) ముఖము లక్ష్మికి స్థానము, సర్వాంగము మంగళమే, సర్వ మంగళ పార్వతి యనుట—

బాలాంతరకులోద్భూతా బాలా మంత్రస్వరూపిణీ
నందినీ సుందరార్యస్య శేషభూషణభూషణా. ౨

బాలాంతరపు సుందరరామయ్యగారిపుత్రిక సంతతము బాలామంత్రజప మొనర్చుటచే బాలామంత్రస్వరూప మనవచ్చును. శేషభూషణుఁడైన శివునకుఁ దాను శివసాయుజ్య మొందుటచే భూషణమైనది. అనగాఁ దదర్ధాంగి యగు శక్తిలో లీనమైన దని సూచన—

శేషామాత్యద్వితీయా యా చాఽద్వితీయా సతీజనే
శేషాంబాచిత్తసంతోషా శేషాఽశేషదివౌకసామ్. ౩

కాళ్లకూరి శేషయ్యపంతులుగారిభార్య, సతీజనములో సాటిలేనిది. సతియనగా దర్శనముచేతనే పాపమును బోఁగొట్టునది. శేషమ్మగారికిఁ దా బ్రతికినన్నాళ్ళు సంతోషము కలుగఁజేసినది. నేఁడు కీర్తిచేతనే. అశేషమైన దేవతలయొక్క శేషా - ప్రసాద స్వరూపము - అనగా సమస్త దేవతల ప్రసాద స్వరూపురాలై యవతరించిన దని యభిప్రాయము.

ప్రత్యక్షం లలితారూపం సంప్రాప్త మనసీతలే
స్త్రైణధర్మ ప్రచారార్థం పాతివ్రత్యపురస్సరమ్. ౪

పాతివ్రత్యము మొదటిదిగా సమస్తధర్మములు స్త్రీల కాచరించి చూపుటకు లలితా మహాదేవియే యీ తనువు నెత్తినదనుట.

విఖ్యాతా సా మహాలక్ష్మీ సుం[1]దరీ సుందరీమణిః
హేమాం[2]గీ హేమ[3]వాక్చేష్టా హేమాం[4]బానయనోత్సవా

1 స్త్రీరత్నము 2, 3, బంగారమువంటి చాయ, వాక్కు చేష్టలు బంగారమువంటివి, ప్రశస్తమైనవి. 4 హేమాంబా కాంచనపల్లి కనకాంబగారికి నయనోత్సవమైనది అని శ్రీమహాలక్ష్మీ సుందరాంబ విఖ్యాతయైనది.

పత్యౌ భక్తిశ్శ్రుతౌరక్తి రాసక్తి ర్గురుసూక్తిషు
విరక్తి రింద్రియార్థేషు మహాలక్ష్మ్యా మహాగుణాః. ౬

పతియందు భక్తి, వేదమందు రక్తి, గురుబోధములందాసక్తి, దృశ్యప్రపంచమైన యింద్రియార్థములయందు విరక్తి మహాలక్ష్మియొక్క మహాగుణములు.

స్వధర్మం పరధర్మంచ సమాలోచ్య విచక్షణా
స్వధర్మే సుస్థితా ప్రితా, పరధర్మం పరిత్యజత్. ౭

ప్రాచీనమైన స్వధర్మమును సంస్కృతాంధ్రవిద్యలచేతను, నవీన పరధర్మముల నాంగ్లవిద్యలచేతను బూర్ణముగా నేర్చి వివేకముచేఁబరధర్మమును బూర్ణముగా వదలి, సంతోషముతో స్వధర్మమును బూర్ణముగా నాచరింపఁ బూర్ణదీక్ష గైకొనినది.

అర్వాచీనాపి ప్రాచీనా గృహిణ్యపి తపస్వినీ!
కాళ్లకూర్ శ్రీ మహాలక్ష్మీ పేశలాపి దృఢవ్రతా. ౮

అర్వాచీనా=ఈనాటిదైనను, ప్రాచీనా=ప్రాతకాలము నాటి సదాచారములయం దాసక్తి కలది, గృహిణ్యపి=రాగ ద్వేషయుతురాలుగా నుండదగిన కుటుంబినిగా నుండియు, తప స్వినీ=జపతపాదు లొనర్చునది, పేశలాపి=సుకుమార గాత్రము కలదియైనను దీక్షాకాలమున నుపవాసాది కష్టములను సహించునది.

ఆకారే చాంతరంగే చ గోష్ఠీప్రవచనేషు చ
స్వప్నేఽపి శ్రీ మహాలక్ష్మీ స్సతీ లక్షణలక్షితా.

త్రికరణములయందే కాక స్వప్నమునందుఁ గూడ సతీ లక్షణములతోఁ గూడిన దనుట.

వ్యాకరణాంశము

చిత్రమున "శ్రుతౌ రక్తిః పతౌ భక్తిః" అనియును శ్లోకసముదాయ మున "పత్యౌభక్తి శ్శ్రుతౌ రక్తిః" అనియున్నది. సమాసమందు గాక విడిగా "పతౌ" అను రూపముండదని ప్రసిద్ధ మగుటచే "పతౌ" దో ముగాఁ దోచును. తప్పయినను "హాపితః క్వాసి హేసుభ్రు" అను భట్టిక ప్రయోగమువలెఁ గరుణ రసోచిత మని సహృదయులు నెఱుంగుదురు గాక పక్షాంతరమున 'సీతాయాః పతయే నమః" వలెను, భట్టోజీ మతానుసా ముగాను, సాధువని యనవచ్చు. నవీనమతవిరుద్ధ మగుగాక. రసప్రసక్తి గ చోట, వ్యాకరణభంగముకూడ నౌచితిని బోషించునని యాలంకారిక మతము.

సుందరాంబా స్మృతి

గీ॥ కనకమాంబకుఁ బ్రాణంబుకంటె బ్రాణ
మగుచు జీవయాత్రకుఁ దగినట్టి మేటి
నెచ్చెలి యగుచునుండెనే పొచ్చెమింత
లేక; యెట్లోర్చు మహాలక్ష్మిలేని వెలితి ?

ఉ॥ మాకనకాంబ చెప్పఁదగుమాటలు గట్టిగ నచ్చఁజెప్పుచున్
నీ కిల ధైర్యపద్ధతులు నెమ్మిగఁగూర్పఁగలట్టి సత్త్వరూ
పాకృతిసుమ్మ; ప్రాజ్ఞతఁగలట్టి సుధన్యవు నీవుకూడ, నే
శోకముఁజెందఁబోకు మిఁకశుద్ధచరిత్రకు నాత్మశాంతియౌ.

సాహిత్యస్థాపక, వాజపేయయాజుల రామసుబ్బారాయఁడుగారు,
బి. ఏ., బి. యిడి.,
అధ్యక్షులు : స్నేహలతాకవితాసంఘము,
కొల్లాపురం సంస్థానము.

సానుభూతి సభ

(కాకినాడ)

శ్రీవిద్యార్థినీ సమాజపు వ్యవస్థాపకురాలు గం॥ భా॥స॥ బాలాంత్రపు శేషమ్మగారి యేకైకపుత్రికా రత్నము కాళ్లకూరి మహాలక్ష్మీసుందరమ్మ M. A, L. T. గారి మృతికి సమాజపు సభ్యురాండ్రు పురస్త్రీలు సమావేశమై యామెయాత్మకు శాంతి కలుగుఁగాకయని భగవంతుని బ్రార్థించిరి.

మాతృదేవతకు, భర్తయగు శేషయ్యగారికి, శ్రీమతి సుందరమ్మగారి నిట్టి యభివృద్ధికిఁ దీసికొనివచ్చిన యధ్యాపకురాలు శ్రీమతి కాంచనపల్లి కనకాంబగారికిని వారి కుటుంబమునకును దుఃఖశాంతి కలుగవలెనని భగవంతునిఁ బ్రార్థించుచు సానుభూతి తెలుపఁబడినది.

కీ॥ శే॥ మహాలక్ష్మి సుందరమ్మగారి పేరు చిరస్థాయిగా నుండుటకు నాప్తులవలన శక్తికొలఁది ధనము సేకరించి దానితో నేదో యొక విద్యావిషయిక కార్యము నాచరింపవలెనని యేకగ్రీవముగఁ దీర్మానింపఁబడినది. ఆప్తులు శక్తివంచనలేక యీ యుద్యమమును బ్రోత్సహింపఁ బ్రార్థితులు.

ఈరోజున శ్రీ సమాజపు యాజమాన్యమున నిర్వహింపఁబడు మహిళావిద్యాలయమునకు సెలవీయఁబడినది.

సమాజపు సభ్యురాండ్రు.

మహాలక్ష్మి సుందరీ వియోగ విచారము

[సతి పులగుర్త లక్ష్మీనరసమాంబగారు]

ఉ॥ హాటకవిగ్రహంబు కడలందిన విద్దెలరూపు సజ్జనో
ద్ఘాటితబుద్ధి శక్తియవతారము సుందరి దానిసత్కళా
పాటవమెంతొ చూపకయె పాడొనరించితి పాత్రినో జగ
న్నాటక సూత్రధారి! నవనవ్యము లేమనవచ్చు నీకృతుల్-

గీ॥ కోటిగొంతుల నెత్తి గోల్గోలుమనుచు
విలపనము సేయుచున్నట్టి తెలుఁగుఁదల్లి
నిరుపమ దురంత దుఃఖంబు నరసియైన
నార్తి దిగద్రావ వమ్మ శేషమ్మతల్లి!.

క॥ శతవర్షంబుల నొనరుప
జతపడని త్వదాజ్ఞఁ దీర్చి షడ్వింశతికే
సతిసుందరి నిను జేరిన
దతులిత శాశ్వతసుఖంబు నందింపు హరీ!.

కీ. శే. కాళ్ళకూరి మహాలక్ష్మీసుందరాంబ స్మృతి.

గీ. అనఘమతి శేషమాంబ యేకైకపుత్రి
సుగుణవతియైన మహాలక్ష్మి, సుందరాంబ
మాతృదేవిని దుఃఖాబ్ధిమగ్నఁ జేసి
ప్రాణనాథు వియోగాగ్నిపాలు సేసి
దేశదౌర్భాగ్యమునఁ గటా దివికిఁ జనియె
మహితవిద్యావిశారద, మాన్యచరిత
యైన సోదరిఁ గోల్పోయె నాంధ్రలోక
మాహా నేగతి మఱువగా నగును మనకు.

—కవయిత్రిమణి: గుడిపూడి యిందుమతీ దేవి.

శ్రీ మహాలక్ష్మీసుందరీ నిర్యాణము

గీ॥ పాతికేఁడులు నిండెనే పాటి వయసా?
సకలకళలను నేర్చి తాశ్చర్య మొదవ
అకట మూరేండ్లు నిండెనే యమ్మ నీకు?
సురిఁగిపోయితె మహాలక్ష్మిసుందరమ్మ! ౧

క॥ నెమ్మది విద్దెల నేర్చితి
'వెమ్మె' వైతివి, గురూక్తు లెంచుచుఁ దత్త్వం
బమ్మెయి నేర్చితి వింతకు
నమ్మను బోషింప భారమై పోయితివా? ౨

క॥ నీచుఱుకు, నీదుచకచక
నీచతురత, నీదునేర్పు, నీధాటియు, నీ
ధీచాతుర్యము, నీతో
నే చనెనా? లేక యిచటనే దిగఁబడెనా? ౩

గీ॥ నిన్నగాక మొన్నటిదాఁక నిన్ను గుఱిచి
దీవనలు వల్కు నానోట దిటవు దప్పి
నేఁడు నీ మరణమ్ము వర్ణింపవలసె
మూఁడునాళ్ళ ముచ్చటవయి పోయితమ్మ. ౪

గీ॥ ఐనఁ గానిమ్ము; పాపీ చిరాయు వనుట
ఎన్న సుకృతీ గతాయు వంచన్నకతనఁ
బాపులము గాన మే మిట్లు బ్రదికియుంటి
మీవు పుణ్యాత్మురాలవే యెంచిచూడ. ౫

దువ్వూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రి

శ్రీతిరుమల శ్రీనివాస త్రిలింగ మహావిద్యాపీఠము, బెజవాడ

సానుభూతి సభ

వయోవృద్ధులును, జ్ఞానవృద్ధులును, కర్మజ్యేష్ఠులును నగు బ్రహ్మశ్రీ మల్లాది రామకృష్ణ విద్వచ్ఛయనులుగారి యొక్క నిర్యాణమునకును, కాకినాడ హిందూసుందరీ పత్రికా సంపాదకురాలు బాలాంత్రపు శేషమ్మగారి ఏకపుత్రికా రత్నము శ్రీమతి కాళ్ళకూరి మహాలక్ష్మీ సుందరమ్మ, ఎమ్. ఏ.,ఎల్. టి. గారి యకాలమరణమునకును వారివారి కుటుంబములకు సానుభూతిని వెలిబుచ్చు నిమిత్తమై శ్రీ తిరుమల శ్రీనివాస త్రిలింగ మహా విద్యాపీఠము పక్షమున 27-7-41 తేదీ ఆదివారము సాయంకాలము 5 గంటలకు పీఠభవనమున పౌరమహాసభ గావింపబడెను. స్త్రీపురుషులు పెక్కండ్రు సభకు విచ్చేసిరి. బోధానంద తీర్థస్వామివారా సభ కధ్యక్షత వహించిరి.

విద్వాన్ దంటు పార్థసారథిగారు ప్రసంగించుచు, 'మాయాపీఠమున నొకటిన్నర సంవత్సరమునకుఁ బైగా బ్రహ్మశ్రీ పండితప్రవర మల్లాది రామకృష్ణ విద్వచ్ఛయనుల వారు భాష్యప్రవచనము గావించియుండిరి. వారినిర్యాణము వలన వారి కుటుంబమునకు శిష్యగణమునకేగాక యాంధ్ర దేశమునకే తీరనిలోటు వాటిల్లినది. ఆసేతుహిమాచలము తమ ప్రతిభావిశేషము వలన దమకును, దమ యాంధ్ర దేశమునకును కీర్తిగడించిన మహాపురుషులు. ఇట్టివారినిర్యాణమునకు మనము వగచుచు వారి కుటుంబమునకు సానుభూతిఁ దెలుపవలసి యున్నదనియు—

శ్రీమతి మహాలక్ష్మీ సుందరమ్మగారు పిన్నవయస్సు నందే సంస్కృతము నందును, తెనుగు నందును, ఎం ఏ. పరీక్షలనిచ్చి యల్. టీ. పరీక్షయందు తీర్ణురాలగుటయే గాక, కవితిలక, కవితావిశారద, విద్వాన్ కాంచనపల్లి కనకాంబ గారివలనఁ దత్త్వరహస్యముల నెఱింగి, పతిభక్తి, దైవభక్తి, ఆర్యసంప్రదాయములయందు రక్తిగలదై వెలసెను. ఈవిదుషీ మణికిఁ జక్కని సంస్కృతకవితయుఁ జేకూరినది. ఈమె తన కైతవలన నాంధ్రస్త్రీ లోకమునకును, భారత రమణులకు నాయకమణియై వన్నెగాంచు నను నాశకుఁ దావు చేకూరు సమయమున విషజ్వర పీడితయై స్వర్గస్థురా లగుటవలనను దేశమునకు వాటిల్లిన విపత్తునకు వగచుచు వృద్ధురాలైన వారితల్లి గారికిని సానుభూతిని దెలుపవలసి యున్నదనియును దీర్మానము నుపపాదించిరి.

అటుపై మహారాజశ్రీ చోడవరపు దేవళరాజు పంతులుగారు చయనులు గారికిని దమకునుగల చిరకాల పరిచయమును వారి ప్రతిభావిశేషమును గూర్చియు ముచ్చటించిరి. అటుతరువాత మహాలక్ష్మీ సుందరమ్మగారు పీఠము గోష్ఠుల యందు జరిపిన ప్రసంగములను దాము స్వయముగ విని యున్నామనియు, వీరిరువురియొక్క కుటుంబములకు సానుభూతిని దెలుపుట ముఖ్యకర్తవ్యమని తీర్మానమును బలపరచిరి.

అటుపై శ్రీయుత దాసు త్రివిక్రమరావుగారు ప్రసంగించుచు శ్రీచయనులుగారు కేవలశాస్త్రపాండిత్యమునందే గాక

రాజకీయ రంగము నందును అసమానమైన ప్రజ్ఞావిశేష ముతోఁ జేసియుండిన యుపన్యాసములను దాము వినియున్నా మనియుఁ, దా మొక్కపరి, జ్ఞానవాసిష్ఠమును వారివలన విని చిత్తశాంతిని పొందఁగల్గితి మనియుఁ జెప్పిరి. మహాలక్ష్మీసుంద రమ్మగారు అమృతసందేశ పత్రికకు ఆంగ్ల భాషలో రచించిన వ్యాసములను దాము చూచి యాంధ్రదేశమున నిట్టి విదుషీ మణులు వెలసిరికదా యని గర్వించితి మని చెప్పిరి. ఇట్టివారు గతించిన వెలితి తీరి మన ఆర్యవిద్యలు పునరుద్ధరింప బడవల యునని పీఠమువారు చేయు కృషిహర్షింపఁ దగినదనియుఁ జెప్పిరి. శ్రీయుత చుండూరి వెంకటరెడ్డిగారు శ్రీచయనులగారియొక్కయు సుందరమ్మ గారియొక్కయు గుణగణములను గూర్చి ప్రసం గించుచు, మహాభారతరంగమున భీష్మాభిమన్యులవలె, నొక వారములోనే పడిపోవుట దేశమునకు తీరనివెలితి. తిరిగి అట్టి విద్వాంసులు, విదుషీమణులు ఆంధ్రదేశమునఁ గొఱత లేకుండ వెలయుదురుగాక యని దైవమును ప్రార్థింత మనిరి.

సభవారు సానుభూతిని వారివారి కుటుంబములకు తెలుప వలసినదిగా ఏకగ్రీవముగాఁ దీర్మానించిరి.

శ్రీమతి కనకాంబగారు, సుందరమ్మగారిని గూర్చి రచించిన పద్యములు సభలోఁ జదువఁబడినవి.

వందనములతో సభ ముగిసెను.

శ్రీమతి ఆదుర్తి భాస్కరమ్మగారు, రాజమండ్రి.

మహాలక్ష్మిసుందరిని నేను పుట్టుకనుండియు నెరుగుదును. ఆమె యనిన నా కమితమగు ముద్దు, ప్రేమ. తనకు చిరకాలమునకు జనించిన యొక్కతెయే బిడ్డకదా యని యామెను అర్థములేని గారాబము చేయక చక్కని క్రమశిక్షలో పెంచి యిట్టి విద్యావిశారదగా, అపర సరస్వతిగా తయారు చేసిన శేషమ్మగారనిన నా కమిత గౌరవము. నిజముగా నామె యాదర్శక భార్య, సంఘసేవా పరాయణయే గాదు, ఆదర్శ మాత. ఆమెకు తనవారు, పెఱవారు అను భేదము లేదు. అందఱను సమానదృష్టితో చూచు ప్రేమస్వరూపిణి. ఆమె బిడ్డను చూచి పై వార మందఱము గర్వపడెడువారము. కాని యామె కిసుమంతయు గర్వ ముండెడిది కాదు. తన బిడ్డ యొక్క బుద్ధివైభవములను ఎవరి యొద్దను ప్రశంసించెడిది కాదు. ఇతరులు ప్రశంసించుచుండ నమ్రత జూపెడిది.

మహాలక్ష్మిసుందరి తల్లియొక్క కీర్తిని చిరస్థాయి చేస్తుందనుకొన్నాము. ఆమెచే నడుపఁబడుచున్న హిందూసుందరి పత్రిక, విద్యాలయము, స్త్రీ సమాజము మొదలగు వానిని వేయిరెట్లు సమర్థతతో నడపి లోకమున కాదర్శప్రాయ యగు ననుకొన్నాము. ఆంధ్రదేశ స్త్రీలకు వన్నె దెచ్చుచు నాంధ్రలోకములో నొక వెలుగు వెలుగు ననుకొన్నాము. ఉన్నత విద్యావంతురాండ్రగు స్త్రీ లెట్లుండ వలయునో మార్గము చూపు ననుకొన్నాము. మా యాశ లన్నియు నొక త్రుటిలో భగ్నమై పోయినవి. ఆమె సూచనలను మాత్రమే చూపి వెడలిపోయినది. ఈ దుఃఖము వృద్ధురాలగు తల్లి

యొక్కర్తృక భరించి జీవించుట కష్టమని యాంధ్రలోక మంతయు పంచుకొన్నది. ఇంతకు ఇది ఆంధ్ర దేశముయొక్క దౌర్భాగ్యము. బాల్యము నుండియు వేదాంతములోనే పెరిగిన తన బిడ్డయే శేషమ్మగారికి వేదాంతోపదేశము చేసి యుండును. ఆమెకు వేరొకరు చెప్పవలసిన యగత్యము లేదు. శ్రీ శేషమ్మగారికి సమాన దుఃఖభాగురాల నగు నా యొక్క హృదయపూర్వక సానుభూతి.

కీ. శే. కా. మ. సుందరమ్మ, ఎం. ఏ., యల్. టి., గారి చెన్నపురి మేరీరాణీ కళాశాలలో సానుభూతిసభ

శ్రీమతి గుమ్మడిదల దుర్గాబాయి, ఎం. ఏ., బి. యల్ గారి యుపన్యాసము

మహాలక్ష్మి సుందరమ్మకు ఐదేండ్లు వచ్చునప్పటికే తల్లి సంస్కృతపాఠశాల స్థాపించినది. ఆ పాఠశాలలోనే సుందరమ్మ విద్యాభ్యాస మొనరించెను. ఆ కాలమందు కాళిదాస భవభూతి విరచితములగు శాకుంతల, ఉత్తర రామచరితము మొదలగు నాటకములలో శకుంతల సీత మొదలగు పాత్రల ధరించుచు వానిని కడునేర్పుతో నటించుచుండెడిది. రంగస్థలము లందు నిలువబడి తన నటనాకౌశలము సంస్కృతవాగ్ధాటి చూపుచున్న యా బాలికం జూచి ప్రేక్షకు లామె బాలసరస్వతియని యాశ్చర్యపడుచుండెడివారు. మా కాకినాడలో నింత చక్కదనము నింత చదువు కల బాలిక లేదనుకొనుచుండువారము. అటుపిమ్మట కాశీ విశ్వవిద్యాలయమందు చెన్నపురి విశ్వవిద్యాలయమున రాజధానికళాశాలయం దామె యున్నత విద్య నభ్యసించి, సంస్కృతభాషయం దానర్సు పరీక్షలోను,

పిమ్మట నాంధ్రభాషలో ఎం. ఏ., పరీక్షలోను కృతార్థురాలైన దనుట జగద్విదితము. రాజధాని కళాశాలలో జరుపఁబడిన సంస్కృత వ్యాస పోటీపరీక్షయందు ప్రథమ బహుమాన మామెకే యొసగఁబడెను.

మహాలక్ష్మీసుందరమ్మగారు తల్లిదండ్రుల కల్లారు ముద్దుబిడ్డగా భర్తకు ప్రేమగల పతివ్రతాశిరోమణిగా, పెద్ద లకు ప్రమాణబుద్ధిగల యాస్తికశిరోమణిగా విద్యార్థినుల కుత్తమబోధకురాలుగా, పూర్వాపర ధర్మస్వరూప మెరిగి, సభా ముఖమున ప్రబోధము కావింపఁగల మహాప్రవక్త్రగా నన్నిట పూర్ణతఁ జూపి ఇదిసుమా మార్గమని ఆదర్శగృహిణిగా నుండి యిరువదియైదుసంవత్సరములకే పరమపదమున కేగినది. ఇన్ని సులక్షణములు ఇంత సమగ్రమైన విద్యాసంపత్తియొక్క చోట దొఱకుట దుర్లభము.

ఇంత విద్యావతి నని యామె యే మాత్రము గర్వ పడలేదు. ఆర్యాచారములను బూర్వపద్ధతులను వదల లేదు. ఆమె కామెయే సాటి. ఆమె యందుఁ బూర్వాచార పరా యణత్వము కానిపించినను సుందరమ్మగారు ఆశయముల యందు చాల ముందంజవేసి యవి సాగించుటకు ప్రయత్నించి నది. 'విద్య యొసగును వినయం'బను పెద్దలు చెప్పిన దామె యందు నిజమైనది. అట్టి యామెను గోలుపోవుట భారతదేశ స్త్రీల దౌర్భాగ్యము. స్త్రీలలో దేశభాషావ్యాపకమున నామె ఆశయములు గొన్నింటినైన మనము నెరవేర్చి భారత విజ్ఞానము స్త్రీలలో వ్యాపకముచేసి ధన్యులుకావలెనని చెప్పిరి.

శ్రీ మహాలక్ష్మి సుందరాంబాస్మృతి పద్యరత్నములు

(కవిరత్న శ్రీ దోమా వేంకటస్వామి గుప్తగారు)

శా॥ శ్రీక్ష్మానీళల నేలు దైవతము వర్ధిష్ణు ప్రభావప్రభా
సూక్ష్మస్థూల విరాజమానము కృపాశోభాయమానత్వ భా
గ్లక్ష్యంబై తగు వేంకటేశ్వర పరబ్రహ్మంబొసంగున్ మహా
లక్ష్మీసుందరమాంబికాత్మకు నలోలంబైన శాంతత్వమున్.

ఉ॥ మంచికులంబునన్ బొడమి, మంచితనంబులకెల్ల నెల్లయం
దంచితమైన పేరు కడు నాటలపాటలనాడె గాంచి రా
ణించి వయోధికన్ మతిగడించి త్రిలింగ సురాంగ్లభాషలన్
మించిన శ్రీమతిన్ దొఱసి మేకొను సెట్లల సుందరాంబికన్.

సీ॥ జననంబు చెందుటా యనఘానఘం బంచు
నలువుగాంచిన బ్రాహ్మణకులమందు?
రూపం బటందమా ప్రాపుగా బంగారు
బొమ్మ నీకును సాటిఁ బోలగలదె?
ప్రాయంబఁటన్న నీ ప్రాయంబువారి కో
నామాలకుం బది యామడలగు
నేర్చిన విద్యయా? నిరుపమ త్రైలింగ్య
మమరాంగభాష లననంగరిమ

శ్రీ మహాలక్ష్మీసుందరాంబాస్మృతి

తే॥ గీ॥ మగనితోఁ గాఁపురమునకు దిగియు దిగక
మునుపె యకట మూఁడేండ్లు నీ కౌనరె నోళ్ళ?
పాపికలియుగంబున నుండఁ బట్టలేదు?
శోభితమతీ! మహాలక్ష్మి సుందరాంబ!!

శా॥ చీకుం జింతయు లేక చిన్నయపుడే శ్రీవేంకటాద్రీశ్వర
శ్రీకృత్సన్నిధిఁ జేరువారుగద నీచెల్వైన వారల్ కరం
బో కల్యాణి! మముంబలెం దనరు పాపోపేతులీ యుర్విలో
గాకుంగాంతురుఁ బెద్దకాలమును వీఁకన్ సుందరాంబామణీ!!

శా॥ నీవాత్మన్ సుఖియించుచుంటి వల శ్రీనీరేజపత్రాక్షు శో
భావిన్యాససదంతికంబున; నినున్ భావంబునన్ గాక ప
ద్మావేశాకృతి నెంచికోలు తగునా యంచింత యోచింపుచున్
భావంబందున నిన్ను నెంతు శుభభావా! సుందరాంబామణీ!

శ్రీ తిరుమల శ్రీనివాస త్రిలింగ మహావిద్యాపీఠమువారి

సా హి త్య శా ఖ

క వి తి ల క గ్రం థ మా ల

శ్రీ పీఠస్థాపనాచార్యులగు నమృతానందనాథస్వామివారి బోధములు

శ్రీమతి కవితిలక, కవితావిశారద

కాం చ న ప ల్లి క న కాం బ గా రి చే

నాం ధ్ర ప్ర బం ధ రూ ప ము న ర చిం ప బ డి న వి

1.	శ్రీ జీవయాత్ర	...	2– 8–0
2.	అమృత సారము	...	1– 0–0
3.	ఆనందసారము	...	1– 4–0
4.	హంసవిజయము (అద్వైతప్రతిపాదక మహానాటకము. సర్వ సమన్వయ సమగ్రము)	...	1– 8–0
5.	శ్రీ తోమాలియ (అపూర్వ మనోహరమగు ప్రాస్తావిక పద్యప్రబంధము)	...	1– 4–0

క వి తి ల కా ను వా ద ము

6.	అభిజ్ఞాన శాకుంతలము (నాటక లక్షణాలతోఁ గూడిన యుపోద్ఘాత మున్నది)	...	1– 4–0
7.	కందరామాయణ సంగ్రహము		1– 4–0
8.	రాధ—వచనము (ఇదియొక కథ. ద్రావిడభాషనుండి ఛాయానువాదము. ఆధునిక ద్రావిడదేశ పరిస్థితులను దెలియపఱచును.)	...	0–15–0
9.	గౌతమ చరిత్ర (వచనము)		0–10–0

పండితరాజ, దంటు సుబ్బావధాని విరచితములు.

10. ఆంధ్ర భామినీ విలాసము ... 1– 0–0

(శ్రీ జగన్నాథ పండితరాయల యన్యోక్తుల కాంధ్రానువాదము, లలితము, మనోహరము)

11. కవికంఠోక్తి ... 0 –4–0

(కవిత్వము, భావభరితము. ధీరకవిత శిక్షాలమున నిది పరమలక్ష్యము)

12. అమృత సందేశము ... 0 –8–0

(సంస్కృతగ్రంథము, ఆంధ్ర టిప్పణిసహితము, కర్తవ్య ప్రబోధకము, తెనుగువంటి సంస్కృత కవితామాధుర్య మిందున్నది)

13. చిత్రమాధవ నాటకము ... 1– 0–0

14. ధర్మధ్వజము ... 0– 8–0

(ఇందు వ్యాకరణకేసరి, ధర్మస్థాపక, పుల్య ఉమా మహేశ్వర కవిరత్నకృతము లగు స్వధర్మబోధకము లగు శ్లోకము లున్నవి. నవపండితరాయని కవితా వీరావేశము నిందుఁ బ్రకటితము)

15. తులసీదాస చరిత్రము ... 1– 4–0

(ఇది మహాభక్తుని చరిత్రము. ఆంధ్ర పద్య ప్రబంధము. ధర్మవాది: దంటు శ్రీనివాసశర్మ గారిచే రచింపబడినది)

16. ప్రబోధసుధాకరము ... 0– 8–0

(శ్రీ శంకర భగవత్పాదాచార్యులవారి సంస్కృతమున కాంధ్ర వచనానువాదము. కీ. శే. కాళ్ళకూరి మహాలక్ష్మి సుందరమ్మగారిచే రచింపఁబడినది. ఇందు సగుణ నిర్గుణ భక్తి సమన్వయము ప్రతిపాదింపఁబడినది. ఇది యెల్లరుఁ జదివి యానందింపఁదగినది).

లేదు. అందువలన వనకుఁ గనఁబడు ఈ స్థూలదేహము, ఈ యింద్రియములు కర్తృభోక్తృరూపమైన చేతనాత్మ కాదని నిర్ణయింపఁబడెను. పోనిమ్ము ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములను కల్గించి శరీరము జీవించియున్నదని చెప్పుటకుఁ గారణమైన ప్రాణమే తెలిసికొను ఆత్మయని చెప్పఁగూడదా యన్నచో నదియును గుదురదు. ఎందువలన ననగా మనుష్యుఁడు నిద్రించిన సమయమందుకూడ ప్రాణము తానుండి తనపనిని, చేయుచునేయున్నది. ఒకదొంగ యింటిలో ప్రవేశించి వస్తువుల దోఁచుకొని నష్టము కల్గించునపుడు శరీరమందున్న ప్రాణము దానిని దెలిసికొనుట లేదు. అందువలనఁ బ్రాణముగూడ తెలిసికొనునాత్మ కాదని నిర్ణయమైనది.

అవ ॥ మనస్సుకూడ ఆత్మ కాదని చూపుచున్నారు.

మనసో యది వా విషయ స్తద్యుగప త్కిం న జనాతి ।
తస్య పరాధీనత్వా ద్యతః ప్రమాదస్య క స్త్రాతా ॥ 92

ప్ర : వా = అట్లుగాక, (ఆతెలిసికొనుట) మనసః = మనసుయొక్క, విషయాః పని, (అనఁగా నాతెలిసికొనుఆత్మ మనస్సు) అన్నచో, తద్ = ఆమనస్సు, యుగపత్ = (తనముందున్న శబ్దాదివిషయపదార్థము లన్నిటిని) ఒకేసారి, కిం, న, జానాతి = తెలిసికొన లేకున్నదేమి? తస్య = ఆమనస్సు యొక్క, పరాధీనత్వాత్ = స్వాతంత్ర్యములేక మఱియొకదాని మీఁదనాధారపడి దానిచెప్పుచేఁతలందే యుండుటవలన అది సరిగాఁ దెలిసికొనమికి అనఁగా భ్రమప్రమాదములకు వశమగుచుండుటవలనయతః = అందువలన, ఆమనస్సు తెలిసికొను ఆత్మపదార్థము కాదు. ప్రమాదస్య = ఈపొరపడు మనస్సుయొక్క త్రాతా = పరిపాలించి రక్షించువాఁడు, కః ఎవఁడు? అతఁడే యాత్మ కావలెను.

తా : పోనిమ్ము ఈ తెలిసికొను ఆత్మ మనస్సే యనఁగూడదా? అన్నచో, మనస్సున కెదురుగా శబ్దాదిసర్వవస్తువు లున్నందువలన వాని నన్నిఁటిని (ఒకదానితరువాత మఱొకదానిని గాక,) ఒకేసారి వానినన్నింటిని తెలిసికొనవలెను. కాని మన స్సట్లు తెలిసికొనుట మనస్సునకు స్వాభావికము గాదు. అనఁగా తెలిసికొను మూలపదార్థము మనస్సు గాదని, యది మఱొకదానిపని యని ఆమనస్సు ఆమూలపదార్థమున కధీనమై యున్నదని చెప్పవలెను. అప్పుడు మాత్ర మాయాత్మ యన్నిఁటిని ఒకేసారి యెందుకు దెలిసికొనుట లే దన్నచో, దానికి సాధనము మన స్సనియు, మనస్సున కట్టిశక్తి లేనందువలన, మనస్సుద్వారమున నెంతవఱకుఁ దెలిసికొనఁ గలదో యంతవఱకు దెలిసికొనుచున్న దని సమాధానము చెప్పవచ్చును. దీనివలన తెలిసికొనుటలో మనస్సు స్వతంత్రముగలది కాదనియు నది మఱి యొకరిపై నాధారపడి యున్న దనియు ధ్రువమైనది. మఱియు మనస్సు భ్రమప్రమాదములకు వశ మగుచున్నది. మఱల చూడుమని, సరిగా గ్రహింపుమని దానిని భ్రమప్రమాదముల నుండి తప్పించువాఁడు మఱొకఁ డుండవలెను. అతఁడే ముఖ్యాత్మ. అతనిశక్తివలననే మనస్సు పనిచేయుచున్న దన వలెను. ఈవిధముగా శరీరము, ఇంద్రియములు, ప్రాణము, మనస్సు ఇవేవియు స్వాభావికముగా తెలిసికొనునాత్మ కాదని నిరూపితము. అంతర్యామియై చిత్స్వరూపమైన ఆత్మ తన సాన్నిధ్యమువలన వీనినన్నిటిని నడిపించుచున్నది. ఇట్టి యిట్టిలక్షణములుగల ఆత్మపదార్థము ఉన్నదని నిశ్చయముగా న్యాయసమ్మతముగా సిద్ధించినది. కావుననే దీనిని ఆత్మసిద్ధిప్రకరణమన్నారు.

అవ॥ ఈయర్థము నొకచక్కని యుదాహరణముతో విశదీకరించు చున్నారు. రెండుశ్లోకములలో.

గాఢధ్వాన్త గృహాన్తతః క్షితితలే దీపం నిధా యోజ్జ్వలం।
పఞ్చచ్ఛిద్రముఖం హి కలశం తస్యోపరి స్థాపయేత్ ।
తద్బాహ్యే పరితో ఽనురన్ధ్ర మమలాం వీణాంచ
కస్తూరి కాం।
సద్రత్నం వ్యజనం న్యసే చ్చ కలశచ్ఛిద్రాధ్వనిర్గచ్ఛతా॥
93

తేజోంశేన పృథక్పదార్ధనివహజ్ఞానం హి యజ్జాయతే 94
త ద్దస్త్రైః కలశేన వా కిము మృదో భాణ్డేన తైలేన వా।
కిం సూత్రేణ స చైత దస్తి రుచిరం ప్రత్యక్షబాధా దతో
దీపజ్యోతి రిహైక మేవ శరణం దేహేత థాఽఽత్మస్థితః॥

ప్ర : గాఢధ్వాన్త గృహాన్తతః గాఢః దట్టమైన, ధ్వాన్త = చీకటిగల, గృహాన్తతః = ఇంటిలోపల, క్షితితలే = నేలమీఁద (మట్టిప్రమిదలో మంచివత్తిచమురు పోసి వెలిగించినపిమ్మట) ఉజ్జ్వలం = మిక్కిలిగా ప్రకాశించు, దీపం = దీపమును, నిధాయ = ఉంచి, తస్య = ఆబాగుగా వెలుగుచున్నదీపముయొక్క ఉపరి = పైభాగమందు, పఞ్చచ్ఛిద్రం = ఐదురంధ్రములు కలదియు, అధోముఖంహి = మూతి క్రిందుగాఁ గలదియు బోర్లింపఁబడినదియు నగునట్లే, కలశం = కుండను స్థాపయేత్ = ఉంపవలెను. (మఱియు,) తద్బాహ్యే = ఆకుండకు వెలుపల, పరితః = అన్నివైపుల, అనురన్ధ్రం = ఆయైదురంధ్రముల కెదురుగా, అమలాం = ఉసిరికకాయను, వీణాం = (మ్రోగు) వీణను, కస్తూరికాం = పరిమళించుచున్న కస్తూరిని. సద్రత్నంచ = మెఱయుచున్నటువంటి మంచి రత్నమును, వ్యజనం = (గాలికల్గించు) వీవననుకూడ న్యసేత్ = ఉంచవలెను. (అప్పుడు) కలశచ్ఛ

ద్రాధ్వనిర్గచ్ఛతా కలశ = ఆకుండయొక్క ఛిద్ర = రంధ్రములయొక్క, అధ్వ = మార్గములగుండ, నిర్గచ్ఛతా = బయలువెడలుచున్నదైన, తేజోఽంశేన = కాంతికిరణభాగముచేత, పృథక్పదార్థనివహజ్ఞానం పృథక్ = వేఱుగా వేఱుగానున్న పదార్థ = నేలఉసిరికకాయ, వీణ, కస్తూరి, రత్నము, విసనకఱ్ఱల యొక్క నివహ = సమూహముయొక్క, యత్‌జ్ఞానం = వానిస్వభావము లను రుచి, (శబ్ధ), ధ్వని, వాసన, రూపము, స్పర్శములనుగుణములచేత (తెలిసికొనుట) ఏతెలివి జాయతే = పుట్టుచున్నదో, తద్ = ఆవస్తుజ్ఞానము హి = ఏకారణమువలన కలుగుచున్నది? కలశేన = ఆకుండవలననా? రంధ్రైః = అకుండయొక్క రంధ్రములవలననా? (జాయతే = పుట్టుచున్నది?) వా = లేక, మృదః భాణ్డేన = మట్టితోఁజేయఁబడినప్రమిద (పాత్ర,) వల ననా? కిము = లేక తైలేన (జాయతే) = దీపమును వెలిఁగించునూనెవల నఁ బుట్టినదా?, వా = లేక, కిం సూత్రేణ = (దీపపు) వత్తివలన (పుట్టి నదా?), ప్రత్యక్షబాధాత్ = ఇంద్రియజ్ఞానానుభవమునకు సరిపోక పోవుట వలన, ఏతద్ = పైపేర్కొన్నజ్ఞాన కల్పకారణముదెలియు, రుచిరం = సరి యైన కారణముగా, న అస్తి = లేదు. అతః = ఇందుచేత, ఇహ = ఇక్కడ విచారించినఈజ్ఞానోత్పత్తికి ముఖ్యకారణము (సరియైన సమాధానము)గా, దీప జ్యోతిః = దీపముయొక్క వెలుగు ఏకం ఏవ = ఒక్కటిమాత్రమే శర ణమ్ = (మనకు సరియైన యుత్తరముగా) రక్షించునది. తథా = ఆయుజ్జ్వల దీపజ్యోతివిధముగా దేహే = శరీరమునందు, ఆత్మా = పంచేంద్రియజ్ఞానద్వారములు గల జ్ఞానాత్మ, అస్తి = ఉన్నాఁడు.

తా : పైశ్లోకార్థమును ఒకచక్కని యుపమానముతో స్పష్టపఱచుచున్నారు కటికచీఁకటి యావరించిన యొకయింటిలో **నేలమీఁద మట్టిప్రమిదలో** నున్నచమురువత్తితో **మిక్కిలిప్రకా శవంతముగా** వెలుఁగు నొకదీపము నుంచుము. దానిపై నైదు రంధ్రములుగల యొకకుండను మూతి నేలపై నుండునట్లు బోరగిల నుంచుము. దానికి వెలుపల రంధ్రముల కెదురుగా నొకదాని దగ్గఱ ఒకఉసిరికకాయను, మఱొకరంధ్రమునెదుట మ్రోగుచున్న వీణను, మూఁడవదానియెదుట పరిమళించుచున్న కస్తూరిని, నాల్గవ

దానియెదుట బాగుగా మెఱయుచున్న యొకమంచిమణిని, మిగిలిన రంధ్రమునద్ద గాలివీచువిసనకఱ్ఱను ఉంచుము. ఇప్పు డారంధ్రములనుండి వచ్చు కాంతివలన నాయెదువస్తువులజ్ఞానము గదిలో నున్న మనకుఁగల్గుచున్నది? అది ఆకలశములవలననా? లేక కలశముయొక్క రంధ్రములవలననా? లేక యాకుండవలననా? లేక దీపమును వెలిఁగించు నూనెవలననా? లేక దీపపువత్తివలననా? నిజముగాఁ జూచినచో వీనిలో దేనివలనఁ గూడ నావస్తువులజ్ఞానము మనకుఁ గల్గుట లేదని స్పష్టమగుచున్నది. ఆదీపమును దీసివేసినచో ప్రత్యేకముగా నివన్ని యున్నను వానిజ్ఞానము మనకు ఏమాత్రమును గల్గదు. కావున నీజ్ఞానము కల్గించున దొక్క దీపమే, మఱొకటి కాదని సిద్ధించుచున్నది. అదేవిధముగా జ్ఞానేంద్రియరంధ్రములుగల యీశరీరమందున్న చిద్రూపాత్మయే యీ సర్వవస్తువులజ్ఞానమునకు ముఖ్యకారణ మని నిశ్చయింపవలెను. ప్రాపంచికవిషయసేవాభరిత జ్ఞానశూన్యాలకజీవితమే, కాఱుచీకట్లతో నిండినయిల్లు. ఇందు పంచరంధ్రములుగల కలశమే యీస్థూలశరీరము. ఐదురంధ్రములు నైదుజ్ఞానేంద్రియములగు చెవి, చర్మము, కన్ను, నాలుక, ముక్కు. వానికెదురుగా నుంచిన వస్తువులు వానిచేతఁ దెలియఁబడు శబ్దాదివిషయములు. రుచిచేత నుసిరికకాయ, ధ్వనిచేత వీణ, వాసనచేత కస్తూరి, రూపముచేత (మణి) రత్నము, వీచుగాలి శరీరమునకుఁ (తగులుట) స్పర్శము వలన వీవన, వీనిజ్ఞానము మనకుఁ గల్గును. దీపముగల మట్టి ప్రమిద, ప్రాణిభౌతికావయవసమూహము. ఇందలి దీపపువత్తి మనస్సు. దీపమును పోషించు తైలము ప్రాణము. ఇవేవియును ఒక్కొక్కటిగాని, కొన్నిగాని, యన్నిగాని, వస్తువిజ్ఞానమును, ఇవిగాని మఱొక్కటిలేనిది, గల్గింపజాలవు కావున నివేవియు తెలియు ముఖ్యాత్మ కావు. దేనియునికిమాత్రమున వీనియన్నింటియుని

కివి గలుగఁజేసినట్లు హానివాని పనుఃయందు ప్రేరకమాత్రమో యన్నట్లున్న చిద్రూపపదార్థమే ముఖ్యాత్మ. ఇది సర్వాధిష్ఠానము. అది పైఁజెప్పిన వేవియునుగానిది, నిర్విశేషమైనదియు ఈపంచవిధవస్తుజ్ఞానము కల్గుటకు మూలాధారమైన పదార్థముగా ఆత్మయే సిద్ధించుచున్నది. కావున, ఇది ఆత్మసిద్ధిప్రకరణమైనది.

గురుశిష్య ప్రశ్నోత్తరరూపము

ఇచ్చట శ్రీశంకరభగవత్పాదులవారు గురుశిష్యప్రశ్నోత్తరరూపమున ప్రబోధించిన ప్రసిద్ధమైన యేకశ్లోకశ్యర్థము స్మరణీయము.

శ్లో॥ కిం జ్యోతి స్తవ భానుమా నహని మే రాత్రౌ ప్రదీపాదికం,
స్యా దేవం రవిదీపదర్శనవిధౌ కిం జ్యోతి రాఖ్యాహి మే।
చక్షు స్తస్య నిమీలనాదివిషయే కిం, ధీ, ర్ధియో దర్శనే
కిం తత్రాహం మతో భవాన్ పరమకం జ్యోతి స్తదస్మి
ప్రభో ॥

గురువు ప్రశ్న : కిం జ్యోతి స్తవ? విషయములను దెలియఁజేయు వెలుఁగు లేక చైతన్యము నీకేది?

శిష్య సమాధానము : మే అహని భానుమాన్ రాత్రౌ ప్రదీపాదికమ్। నాకుఁ బగటియందు సూర్యుఁడును, రాత్రియందు, పెద్దదీపము నక్షత్రములు, చంద్రుఁడు మొదలైనవి జ్యోతిస్సులు.

ప్ర : స్యా దేవం రవిదీపదర్శనవిధౌ కిం జ్యోతి రాఖ్యాహి మే? అట్లే కావచ్చును. కాని ఆసూర్యదీపాదులను జూచుక్రియయందు జ్యోతి ఏదియో నాకుఁ జెప్పుము.

స : మే చక్షుః। ఆసూర్యచంద్రాదులఁ జూచుక్రియయందు

నాకన్ను అను ఇంద్రియమే జ్యోతిస్సు.

ప్ర : తస్య నిమీలనాదివిషయే కిం ? ఆకంటిని మూసికొని యున్నను, ఈకన్ను పనిచేయని కలయందును నీకు జ్యోతి స్సేది?

శి : ధీః ఆసమయములందు నానిశ్చయాత్మకబుద్ధియే నా జ్యోతిస్సు.

ప్ర : ధియోదర్శనే కిం? ఆబుద్ధినిగూడ దెలిసికొనుజ్యోతి స్సేది?

స : తత్రాహం=ఆబుద్ధినిజూచు విషయమందు నేనే జ్యోతిస్సును అనగా నేను సర్వజ్ఞచైతన్యముచు.

గురువు : అతో భవాన్ పరమకం జ్యోతిః। ఈకారణమువలన నీవు సూర్యాదులకన్నింటికంటె నెక్కువైన పరమజ్యోతివి, పరమాత్మవు.

శిష్య : తదస్మి ప్రభో- ఓగురుదేవా! ఆపరమజ్యోతిస్స్వరూపుఁడు గనే నే నున్నాను. ఆసర్వాతీతసర్వాధిష్ఠానసాక్షి చైతన్య స్వరూపుఁడగు ఆత్మను నేనే అని తాత్పర్యార్థము. ఇట్లాత్మపదార్థము చైతన్యజ్యోతిగా సునిశ్చితము,

"జ్యోతిషా మపి తజ్జ్యోతి స్తమసః పర ముచ్యతే" ఇతి గీ 13-17 లోకములోఁ దెలియఁబడుచున్న సూర్యచంద్రనక్షత్రాదిజ్యోతుల కన్నింటికి జ్యోతి యైనది అజ్ఞానగమ్యమైనది కేవలాత్మ. ఆ యాత్మజ్యోతి అజ్ఞానాంధకారమునకంటె భిన్న మైనది.

"అహ మాత్మా గుడాకేశ సర్వభూతాశయ స్థితః" గీ 10-20

ఓజితనిద్ర! అర్జున! నేను సర్వప్రాణులయొక్క హృదయమందున్న ప్రత్యగాత్మ (స్వరూపుఁడ)ను.

ఈమొదలైన గీతాప్రమాణవాక్యములచేతను ఆత్మపదార్థము నిత్యసిద్ధ మని సునిశ్చితము.

ఆత్మవిషయబోధకు ఉపనిషత్తులు ప్రమాణశాస్త్రము. అందు "ఆత్మా వా ఇదం ఏక ఏవ అగ్ర ఆసీత్" ఐతరేయోపనిషది 1-1-1 "ఈనామరూపకర్మభేదములచే ననేకముగా కనఁబడుచున్న ఈజగత్తు దీని సృష్టికిఁ బూర్వమందు ఒకటైన యాత్మగనే యుండెను. "సదేవ సోమ్యేద మగ్రఆసీ దేక మే వాద్వితీయమ్" ఛాందోగ్యోపనిషది 6-2-1, "ఓసోమ్య! బుద్ధిచేత నామరూపక్రియావంతమై వికృతముగా ఉపలభ్యమాన మగుచున్న యీ జగత్తు దీనియుత్పత్తికిఁ బూర్వమందు ఉనికియే స్వరూపముగాఁ గల సత్పదార్థముగనే ద్వితీయవస్తురహితమై ఏకముగనే యుండెను. ఆసత్పదార్థము సూక్ష్మమును, నిరతిశయమును, భేదరహితమును, సర్వగతమును, ఏకమును, నిరంజనమును, నిరవయవమును, విజ్ఞానము నైన దని సర్వవేదాంతములవలన తెలియఁబడుచున్నది.

ఇట్లు ఆత్మసిద్ధి శ్రుతిస్మృతిన్యాయసిద్ధ మైనది.

8. మాయాసిద్ధి ప్రకరణమ్ (మాయాసిద్ధిప్రకరణము)

అవ॥ త్రిగుణాత్మకమాయాశక్తియే సర్వవ్యావహారికజగత్తుగాఁ బరిణమించుటను నిరూపించుప్రకరణ మగుటచే ఇది మాయాసిద్ధిప్రకరణ మైనది.

ఈకనఁబడుచున్న జగద్వస్తుజాలమం దేదియునుగాక, వీనినన్నింటిని బ్రకాశింపఁజేయుచున్న స్వయంప్రకాశమానమైన సద్వస్తువుగా సిద్ధించినది కేవలాత్మ. మఱి యీదృశ్యమానజగత్స్వరూపస్వభావము లెట్టివో విశదీకరించుచున్నారు. "జన్మాద్యస్య యతః"– బ్ర.సూ. 1-1-2. ఈదృశ్యమానప్రపంచముయొక్క సృష్టిస్థితిలయములు దేనివలననో యది బ్రహ్మము". "యతో వా

ఇమాని భూతాని జాయన్తే యేన జాతాని జీవన్తి యత్ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తి తద్విజిజ్ఞాసస్వ తద్బ్రహ్మ. తై 3-1-1. అనగా సర్వజీవులయొక్కయు సర్వప్రపంచముయొక్కయు సృష్టిస్థితిలయములు ఏపదార్థమువలన గల్గుచున్నవో అది బ్రహ్మము. బ్రహ్మతటస్థలక్షణము. "తటస్థలక్షణం నామ యావల్లక్ష్యకాల మనవస్థితత్వే సతి తద్వ్యావర్తకమ్ తదేవ (వేదాంతపరిభాష 7-3). తెలియబడ వలసిన లక్ష్యపదార్థమగు కేవలాత్మ యున్న సర్వకాలములందును తాను లేకున్నను, ఆలక్ష్యమును తక్కినవానినుండి వేఱుచేసి చూపునదే తటస్థలక్షణము. అది లక్ష్యమగు బ్రహ్మస్వరూపమును వాచ్యముగా సాక్షాత్తుగాఁ జెప్పకున్నను తక్కినవాని నుండి బ్రహ్మమును వేఱుచేసి అవిగాక మిగిలి ప్రకాశించుచున్న వస్తువని తెలుపునది. (చూపునది) సృష్టిస్థితిలయములు త్రికాలాబాధితముగా నిజముగా లేవు. కాని అజ్ఞులగు సంసారులచే అనుభవింపఁబడుచున్నవి. వీని కాధార మైనది, బ్రహ్మము. మాయాశక్తివలన సృష్టిస్థితిలయాది వ్యావహారికజగత్తు సిద్ధించి యున్నవి, ఆమాయాశక్తిని గుఱించి వివరముగాఁ జెప్పఁబోవుచున్నారు.

చిన్మాత్రః పరమాత్మా హ్యపశ్య దాత్మాన మాత్మతయా।
అభవ త్సో௽ హన్నామా తస్మా దాసీ ద్భిదో మూలమ్॥

95

ప్ర: చిన్మాత్రః = కర్మకాండవిహితజ్ఞాననిశ్చయ ఫలరూపియు, పరమాత్మా = సర్వోత్కృష్టమైన శ్రౌతకర్మఫలశరీరము కలవాఁడగు హిరణ్యగర్భుఁడు, ఆత్మానం = తనస్వరూపమును, ఆత్మతయా = తనపూర్వజన్మవిజ్ఞాన సంస్కృతునిగా, అపశ్యత్ = చూచుకొనెను. సః = ఆతఁడు, అహం = "నేను" అనునదే పేరుగాఁ గలవాఁడాయెను, తస్మాత్ = దానివలన, భిదః = భేదమునకు (వైవిధ్యమునకు) మూలమ్ = ఆధారము, కారణము, ఆసీత్ = కల్గెను.

తా॥ శ్రుతికర్మకాండవిహిత సర్వజ్ఞాననిశ్చయసంపన్నుఁడై ఆవైదికజ్ఞానకర్మఫలకార్యభూతుఁడును పరమశ్రేష్ఠములైన శిరఃప్రాణాదిలక్షణశరీరియు, అండజన్ముఁడై ప్రథముఁడునగు

హిరణ్యగర్భుఁ డను పేరుగల ప్రజాపతి, తనను గూర్చి, పూర్వ జన్మశ్రౌతవిజ్ఞానసంస్కృతునిగా, ప్రథమసంభూతునిగా జూచెను. (ఎతింగెను) సర్వాత్మరూప, విరాట్ పురుషప్రకారుఁడగు ప్రజా పతిని "నేను" అని పలికెను. కావున అతఁడు 'నేను' పేరుగలవాఁడు అహన్నాముఁ డయ్యెను. వాని యీ యహంభావము లేక అహం కారము మిగిలిన సర్వవిధభేదోత్పత్తికి మూలకారణ మయ్యెను. బ్రహ్మము నిర్గుణము భాగములులేనిది. మార్పులులేనిది. నిర్వి కార మైనది. ఏకమై రెండవది లేనిది. ఇది పారమార్థికసత్యము. ఐనను దానియందొకశక్తి కలదని శాస్త్రము చెప్పినది. అదే మాయాశక్తి. "యామా (భూత్ పరమార్థతః) సా మాయా" ఏది పరమార్థముకాదో అది మాయ. అనఁగా నిజముగా కేవ లాత్మకన్న వేఱుగా వస్తుత్వము లేనిది. ఆమాయాశక్తి యెప్పుడు ఆత్మకానిది. కాని ఆత్మ లేకుండ స్వతంత్రముగా తాను లేనిది. అదే మిథ్యాస్వభావము. బొత్తిగా లే దని చెప్పుటకు వీలు లేనిది. దానివలన ప్రపంచముయొక్క సృష్టిస్థితిలయములు, వివిధ జీవులతో గూడినప్రపంచము వచ్చి కొంతకాలము నిలిచి, తిరిగి యందే లయమగుచున్నట్లు ఆద్యంతములు లేకుండ సాగుచున్నట్లు కనఁబడును. ఇదంతయు నిమాయాశక్తి ప్రభావము. మార్పులేని సత్పదార్థము మాఱుచున్నట్లు అజ్ఞులగు సంసారులకు కనఁబడును. బొత్తిగా లేనిది వచ్చిన దనుటకే వీలు లేదు. అందువలన ఆశక్తి అనిర్వచనీయ మైనది. అవ్యాకృతముగా ఉండి (అదే) తరు వాత అనేకము (నానా)గా, వైవిధ్యముతో ప్రపంచాకారముగా వ్యాకృతమై నామరూపములతో వచ్చినట్లు కన్పడఁబడును. [Unmanifested (మాయ) manifested అగును] ఈమాయాశక్తి యే అవ్యాకృతము, మూలప్రకృతి, ప్రకృతి, అవిద్య మొదలగు

పేర్లతో నామరూపపరిస్థితులను బట్టి చెప్పఁబడును. కేవల చిన్మాత్రము, చైతన్యము, (జ్ఞానమే) సత్తే స్వరూపముగా గలది. సచ్చిదానందరూపబ్రహ్మము. అది సత్ వస్తువు. అది యట్లే యుండగనే, దానియందు మాయ, పరిణామశీల, తోఁచును. త్రిగుణాత్మకమైన ఒక (విషయము) వస్తువు మఱొకటిగా మాఱుస్వభావము కలదిగా తోఁచును. ఇది వేఱొకటిగా మారుట, కావున- సదాభావముగల బ్రహ్మము లేక కేవలాత్మయే, ఈ మాయాశక్తియేఉపాధిగాఁగల దైనట్లు భావించినప్పుడైనది. ఈశ్వరతత్త్వము మాయకు పైది. సర్వజ్ఞమై, ఆమాయను నిత్యము తనవశమం దుంచుకొనఁ గలది. ఇట్లు మాయ, శక్తి, ఈశ్వరుఁడు, శక్తిమంతుఁడు. మాయావి ఈశక్తి శక్తిమంతులు వేఱుకాదు. ఈరెంటికి అవినాభావసంబంధము. ఇది శాస్త్రనిర్ణయము. ఆ యీశ్వరతత్త్వము, వస్తువు కాలము, దేశములచే మితిలేనిదిగా నున్నది. అనాద్యనంత మైనది. ప్రపంచసృష్ట్యాదులకు నిమిత్తోపాదనకారణమైనది. సదాశివ, నారాయణ, శ్రీకృష్ణ, లలితాదేవి మొదలగు పేర్లతో భక్తుల కోర్కెలఁ దీర్పఁగలది.

అవ॥ బృహదారణ్యకోపనిషత్తు 1-4లోని మొదటిమూడుమంత్రరూపమగు యాజ్ఞవల్క్యమైత్రేయీసంవాదార్థమే యీక్రిందిశ్లోకములలో సంగ్రహముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

ద్వేధైవ భాతి తస్మాత్పతిశ్చ పత్నీ చ తౌ భవేతాం వై।
తస్మాదయ మాకాశః స్త్రియైవ పరిపూర్యతే సతతమ్॥ 96

సోఽయ మపీక్షాం చక్రే తతో మనుష్యా అజాయన్త।
ఇత్యుపనిషదః ప్రాహు ర్దయితాం ప్రతి
యాజ్ఞవల్క్యోక్త్యా॥ 97

ప్ర : సః = ఆనేను పేరుగల (ప్రథమశరీరుఁడు) ద్వేధా ఏవ = స్త్రీ శక్తి, పురుషశక్తిమంతుఁడు రెండుప్రకారములుగా (ఇద్దఱుగానే) భాతి = (భేదముగా) ప్రకాశించుచున్నాఁడు, తస్మాత్ = కావున, ఆపురుషునినుండి పతిః చ = భర్తయును, పత్నీ చ = భార్యయును, భవేతాం వై = అగుదురు గాక, ఇట్లు భార్యా-భర్తలసంజ్ఞలు రెండుగలవాఁడాయెను విరాట్పురుషుఁడు. తస్మాత్ = ఆయనవలన, అయం ఆకాశః = ఈయాకాశము, స్త్రియా ఏవ = ప్రకృతిస్త్రీచేతనే, సతతమ్ = ఎల్లప్పుడును, పరిపూర్యతే = చక్కఁగా అంతట పూరింపఁబడుచున్నది. సః, అయమ్ అపి, = ఈస్త్రీపురుషులజంట లో పురుషుఁడుగా విభక్తుడైన వానిపేరు మనువు. ఇతఁడుఁకూడ ఈ ఊంచ్రకే = సుఖింప ఆలోచించెను. ఆలోచించి, తనకంటెవేఱుగానున్న పత్నియగు శత రూపతో రమించెను,) తతః = ఆదంపతులనుండి, మనుష్యాః = మనుజులు (మనువునుండి పుట్టినవారు) అజాయన్త = పుట్టిరి. (ఆప్రథమదంపతులనుండి) ప్రజాభివృద్ధి ఆయెను,) ఇతి = అని (ఈపైవిషయము) ఉపనిషదః = బృహదారణ్యకోపనిషత్తులు (ఉపనిషద్వాక్యములు), దయితాం ప్రతి = తన భార్యయైనమైత్రేయినిగూర్చి, యాజ్ఞవల్క్యో = ఆమెభర్తయు, (యజ్ఞ వక్త) యగు హిరణ్యగర్భుఁడు లేక యజ్ఞమునికుమారుఁడగు యాజ్ఞవల్క్య మహర్షి వచనము (చెప్పినట్లుగా) ప్రాహుః = విస్తరించి, ప్రకటముగాఁ జెప్పినవి.

తా : అహిరణ్యగర్భుఁడు సత్యసంకల్పుఁడు గాన, సంసారరతిసక్తుఁడై రెండు విధములుగా స్త్రీభాగముగ పురుష భాగముగా తానే రెండుగా ఆయెను. ఒకే ద్విదళబీజమందలి విడి రెండుసమానదళములవలె పతియు, పత్నియు నను రెండు సగమేనులుగా విభక్తమైన ప్రథమదంపతులు, వారు. అందు వలననే భర్తయగు పురుషుఁడు, భార్యయగుస్త్రీ లేకుండ రతి సుఖము పొందలేఁడు. రెండవవారు లేనిచో వారుభయులు అసం పూర్ణులు. ఒకేబీజమొక్క (ద్విదళబీజములైన కంది, సెనగ, బఠాని

మొదటైన రెండు బద్దలు గలవి! రెండుసగము బద్దలవంటి వారు భార్యాభర్తలు. రెండవదానివలననే ఒక్కొక్కరు పరిపూర్ణతను జెందవలసినవారు. ఒకశూన్యశేషాకాశము రెండవసగమగు వారిచేతనే పరిపూర్ణమగును. అప్పుడే రతిఆనంద మిచ్చునదగును. ఒక్కరేయున్న అట్లుసుఖింపలేరు, క్రీడింపలేరు. రమింపలేరు. వారికలయికనుండియే ప్రజాభివృద్ధి కల్గుచున్నది. కాని ఇదంతయు వదలవలసిన సంసారవిషయమే గాని, తద్భిన్నమగు ముఖ్యాత్మ విషయముగాదు. ఈసంగ్రహవిషయమును ఆత్మోపదేశసమయమందు యాజ్ఞవల్క్యమహర్షి తనభార్యయైన మైత్రేయికిం జెప్పెనని బృహదారణ్యకోపనిషత్తులు చెప్పుచున్నవి.

గీతాప్రమాణవచనములు :

శ్లో॥ మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మ తస్మిన్ గర్భం దధా
మ్యహమ్।
సంభవః సర్వభూతానాం తతో భవతి భారత॥గీ 14అ_3శ్లో॥

శ్రీకృష్ణభగవానులు చెప్పుచున్నారు.

ఓభారత! అర్జునా! నాసంబంధమైనదే త్రిగుణాత్మికయు ప్రకృతియునగు మాయ. ఇది కార్యరూపములగు సర్వభూతముల యొక్క ఉత్పత్తికి (యోని) మూలకారణము. ఈమాయ, తన పరిమాణముచేత కడుమిక్కిలి పెద్దదియును (మహత్తు) తనసర్వ వికారములను బుట్టించి పోషణరూపమున భరించుచుండుటవలన బ్రహ్మమైనదియు, ఈయోని (మాయ) యే. విశాలతనుమై బృహత్తమమైన ఈప్రకృతియోనియందు హిరణ్యగర్భునిజన్మమునకు బీజమై సర్వభూతజన్మకారణమగు (గర్భము) బీజమును నిక్షేపించుచున్నాను. అనగా క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞప్రకృతిద్వయశక్తిమంతుండగు ఈశ్వరుండైన నేను, అవిద్యాకామకర్మోపాధిస్వరూపాను

విధాయియగు క్షేత్రజ్ఞుని, క్షేత్రముతో సంయోగింపఁజేయుచున్నాను. ఇట్లు నాచేసినగర్భబీజనిక్షేపమువలన, హిరణ్యగర్భోత్పత్తిద్వారముననే సర్వభూతోత్పత్తియు అగుచున్నది

శ్లో॥ సర్వయోనిషు కౌంతేయ మూర్తయః సంభవంతి యాః।
తాసాం బ్రహ్మ మహద్యోని రహం బీజప్రదః పితా॥

గీ 14-4

ఓ కౌంతేయ! దేవపితృమనుష్యపశుమృగాదిసర్వయోనులందు దేహసంస్థానలక్షణములై కలియకట్టబడిన శరీరావయవములు గల వివిధాకారములుగల ఏయేమూర్తులు పుట్టుచున్నవో, వాని కన్నింటికి గారణమై క్షేత్రరూపావస్థలన్నింటిని పొందుచుండునది పైచెప్పిన మహద్బ్రహ్మయగు (మాయా) ప్రకృతియే (తల్లివంటిది) బీజప్రదుడను ఈశ్వరుఁడనగు నేను గర్భాధానమునకు కర్తనైన తండ్రిని.

అవ॥ మఱి యిదంతయుఁ బారమార్థికసత్యమా? కాదు. మఱిదెట్లు వచ్చినది? మాయవలన. అదెటువంటిదో వివరించుచున్నారు.

చిర మానన్దానుభవాత్ సుషుప్తి రివ కా ప్యవస్థాఽభూత్।
పరమాత్మన స్తు తస్మా త్స్వప్నవ దేవోత్థితా మాయా॥

98

ప్ర : (పైచెప్పిన సృష్టి సత్య మైనట్లు తోచును) తు = కాని, పరమాత్మనః = పరమేశ్వరునకు, చిరమ్ = చిరకాలము, ఆనన్దానుభవాత్ = ఆనందమును అనుభవించుటవలన, సుషుప్తిః ఇవ = నిద్రవంటిదైన కాఽపి అవస్థా = ఒకానొకయవస్థ, అభూత్ = ఆయెను. (కల్గెను). తస్మాత్ = ఆయవస్థవలన మాయా = త్రిగుణాత్మికయగు మాయ, స్వప్నవత్ఏవ = కలవంటిదిగానే ఉత్థితా = లేచెను,

తా : వ్యష్టిజీవునకు జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తు లని మూఁడవస్థలు కలవు. అందులో నిద్రావస్థ పూర్ణానందానుభవమే కాని ఏమియుఁదెలియ దను నజ్ఞానానుభవ మందుఁ గలదు. నిత్యసర్వజ్ఞుఁడగు పరమేశ్వరుఁడు నిత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁడు. ఆయనకు చిరకాలానన్దానుభవము (జీవునకు నిద్రవలె) సాగి కలవంటిదే యైన మాయ సృష్టిచ్ఛతో వ్యక్తమయ్యెను.

అవ॥ సర్వసృష్టికి ఉపాదానకారణమైన మాయాశక్తి స్వరూపమును వర్ణించుచున్నారు.

సదసద్విలక్షణా ఽసౌ పరమాత్మసదాశ్రయా ఽనాదిః।
సా చ గుణత్రయరూపా సూతే సచరాచరం విశ్వమ్॥ 99

ప్ర : అసౌ = ఈమాయ, సత్, అసత్, విలక్షణా = సత్(ఉన్నది) అసత్ (లేనిది) అను రెండుభావాభావములకు వేరైన స్వరూపము కలది అనిర్వచనీయ. అనఁగా ఉన్నదని కాని, లేనిదని కాని, చెప్పుటకు వీలులేనిది, పరమాత్మ + సదా + ఆశ్రయా = పరమేశ్వరునే యెల్లప్పుడు ఆశ్రయించి యుండునది, అనాదిః = మొదలెప్పుడని నిర్ణయింపరాని, గుణత్రయరూపా = సత్త్వము, రజస్సు, తమస్సు అను మూఁడుగుణములసముదాయము స్వరూపముగా గలది. సాచ = మఱియు, ఆమయాశక్తియే సచరాచరం = కదలునవి కదలలేనివి యగు వస్తుసంచయముగల, విశ్వం = సర్వప్రపంచమును సూతే = (కనుచున్నది) ప్రసవించుచున్నది.

తా : ఈమాయాశక్తి విచిత్రమైనది. అది యున్నదని చెప్పుటకు వీలులేదు అది లేనిదని చెప్పుటకుఁ గూడ వీలులేదు. అదెప్పుడు పరమేశ్వరు నాశ్రయించియే యున్నది. దానికి పుట్టుక యెన్నాఁడని నిర్ణయింపఁబడ రానిది. అది సత్త్వ, రజస్తమస్సులను మూఁడుగుణములు స్వరూపముగాఁ గలది. స్థావర జంగమరూపమైన యీదృశ్యమానసర్వప్రపంచమును సృజించు చున్నది.

శ్లో॥ అస్తి భాతి, ప్రియం, రూపం, నామ, చేత్యంశపఞ్చకమ్।
ఆద్యం, త్రయం, బ్రహ్మరూపం, జగద్రూపం తతో
ద్వయమ్॥ వాక్యసుధ-20

ఉన్నది, ప్రకాశించుచున్నది, ఇష్టమైనది, నామము, రూపము ప్రతివస్తువునందు ఈయైదుభాగములు సముదాయరూపముగా గలవు. అందు మొదటిమూటిసముదాయము బ్రహ్మస్వరూపమును, మిగిలినవి రెంటిజంట ప్రపంచరూపమును (మాయాకార్యమును) దెల్పును. ప్రతివస్తువునందు మాఅనిభాగమగు సద్రూపమును, మాఉభాగమగు నామరూపగుణములు కలవు. వెండిచెంబు వెండికంచము వెండికమండలువు అని చెప్పినప్పుడు మాఅనిద్రవ్యము వెండి. నామరూపగుణములు కంచము చెంబు, కమండలువు మొదలైనవి వానిఆకారములు మాఉనవి. కంచమన్నదానిని చెంబనము, చెంబన్నదానిని కమండలు వనము. అట్లే కంచమురూపము చెంబునకులేదు, చెంబురూపము కమండలువునకు లేదు. కాని ఈపేర్లకు ఆకారములకు వస్తుత్వము వానిఉపాదానకారణమైన వెండియస్తిత్వముకంటె వేఱుగా లేదు. అనగా వీనికి స్వతంత్రమైన యునికిలేదు. ఎల్లప్పుడు నివి వెండియునికిని నాశ్రయించియే (వెండిమీదనే ఆధారపడి) యున్నవి. అయినప్పటికిని ఈనామరూపములు బొత్తిగా లేవనుటకు వీలులేదు. వానికి ప్రత్యేకరూపము, నామము,నీరు తెచ్చుట, మొదలగు ప్రత్యేకప్రయోజనములు, (గుణములు) కలవు. అందువలన నివి సత్తుకాదు, అసత్తుకాదు. ఎప్పుడును (వెండి) వస్తువు నాశ్రయించియే యుండును. ఇట్లే మాయాశక్తి సర్వదా దానికాశ్రయమగు (ఈశ్వరుడులేక) బ్రహ్మము లేకుండ లేదు. స్వతంత్రముగా దానికునికిలేదు గాన ఆమాయాశక్తిసత్తనుటకు వీలు

లేదు కాని జగత్తుగాఁ మాఱి గనఁబడుచుండుటవలన బోత్తిగా (గొడ్రాలికుమారునివలె) అసత్తని లేనిదనియనుటకు వీలులేదు. సర్వప్రపంచము దీనివలననే భాసించుచున్నది. ఇట్టిదే మాయాశక్తి. మాయాశక్తిఉపాధిద్వారముననే పరబ్రహ్మము జగత్తునకు ఉపాదానకారణము, ఈశ్వరుఁడుగా నిమిత్తకారణము. శక్తి కనఁబడకుండనుండుట దానియవ్యక్తస్థితి లేక అవ్యాకృతస్థితి, కనఁబడినప్పటిది దానివ్యక్తస్థితి లేక వ్యాకృతస్థితి.

"మమ మాయా దురత్యయా" గీ-7-14

ఈశ్వరుఁడగు నాసంబంధియైన త్రిగుణాత్మికయైనమాయను అతిక్రమించుట దాటుట అతిదుర్ఘటమైన విషయము.

శ్లో॥ యావత్ సంజాయతే కించిత్ సత్త్వం స్థావరజంగమమ్।
క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞసంయోగాత్ తద్విద్ధి భరతర్షభ॥ గీ-13-26

ఓ భరతశ్రేష్ఠా! స్థావరజంగమరూపమై పుట్టుచున్న ఏయొక్క వస్తువైనను క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞసంయోగమువలననేసుమా పుట్టుచున్నదని యెఱుంగుము. ఎట్టిక్షేత్రక్షేత్రజ్ఞసంయోగస్వరూప మిచ్చట యుద్దేశింపఁబడినది! అవయవరహితత్వలక్షణుఁడగుటవలన క్షేత్రజ్ఞునకు క్షేత్రముతో త్రాడుతోవలె కుండకున్న అవయవ సంశ్లేష ద్వారకమైన సంబంధవిశేషమగు సంయోగము సంభవింపదు. తంతువస్త్రములకువలె క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులకు ఇతరేతరకార్యకారణభావము అంగీకరింపఁబడదుగాన, సమవాయలక్షణమగు సంయోగము నసంభవమే. భిన్నస్వభావములుగల విషయవిషయులగు క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులకు ఇతరేతరతద్ధర్మాధ్యాసలక్షణరూపమైన సంయోగమే సంభవము. ఇది రజ్జుశుక్తికాదులయొక్క ఆయావస్తువివేకజ్ఞానాభావమునవలన ఆరోపితసర్పరజతాదిసంయోగమువలె క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞస్వరూపవివేకాభావనిబంధనరూపాధ్యాసమే కావలయును. ఈ

యథార్థస్వరూపమైన క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞసంయోగము మిథ్యాజ్ఞానలక్షణమేగదా. ముంజనుండి దానియిషీకమును విభజించినట్లు శాస్త్రానుసారముగా క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞలక్షణభేదపూర్వకముగా పూర్వదర్శితరూపమైన క్షేత్రమునుండి క్షేత్రజ్ఞుని చక్కగా వేఱుపఱచి, ఈ క్షేత్రజ్ఞుని సర్వోపాధివిశేషరహితమై జ్ఞేయమైన బ్రహ్మస్వరూపముగానే (చూచి) తెలియవలెను. మఱియు క్షేత్రమును, మాయానిర్మితహస్తి స్వప్నదృష్టవస్తుగంధర్వనగరాదివలె అసద్రూపమేయై సద్రూపమువలె అవభాసించుచున్నదని నిశ్చితజ్ఞానానుభూతి పొందవలయు. ఇట్లు క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞస్వరూపవిషయమందు నిశ్చితవిజ్ఞానుఁడైన వానికి జన్మహేతువగు మూలావిద్య నశించుటవలన, పైచెప్పినసమ్యగ్జ్ఞానవిరోధమువలనను, మిథ్యాజ్ఞానమును నశించుచున్నది.

అవ్యక్తనామ్నీ పరమేశశక్తి రనాద్యవిద్యా త్రిగుణాత్మికా పరా.
కార్యానుమేయా సుధియైవ మాయా, యయా జగత్సర్వ మిదం ప్రసూయతే॥ వివేకచూడామణి-110

సన్నా ప్యసన్నా ప్యుభయాత్మికా నో భిన్నా ప్యభిన్నా ప్యుభయాత్మికా నో
సాంగా ప్యనంగా ప్యుభయాత్మికా నో మహాద్భుతాఽనిర్వచనీయరూపా॥ 111

శుద్ధాద్వయబ్రహ్మవిబోధనాశ్యా, సర్పభ్రమో రజ్జువివేకతో యథా।
రజస్తమస్సత్త్వ మితి ప్రసిద్ధా, గుణా స్తదీయాః ప్రథితైః స్వకార్యైః 112

ఏమియుఁ బనిచేయక నిద్రలోవలె మత్తునివలె నుండుట తమోగుణము. పనిలోనికి దిగి ఏదో చేయుట రజోగుణము.

తెలివిగా ప్రశాంతముగా నుండుట సత్త్వగుణము. ఈమూఁడును మాయాగుణములు. ఈపరమేశ్వరశక్తి వివేకవంతులచే దాని కార్యములచేత మాత్రమే యెఱుఁగఁబడును. అది యవ్యక్తమను పేరు గలది. అది లేనిదా? అజ్ఞానమే స్వరూపముగా గలది. ప్రపంచమంతయు దానివలననే కల్గుచున్నది. అదిసత్తుకాదు. అసత్తు, (లేనిది) కాదు. రెండుగుణములు కల దనుటకును వీలు లేదు. అది బ్రహ్మముకన్న వేఱనుటకుఁగాని, వేఱు కాదనుటకుఁగాని ఈరెండువిధముల కలదనుటకుఁగాని వీలులేనిది. అది భాగములు కలదనుటకుఁగాని, లేనిదనుటకుఁగాని రెండువిధములుగా నుండుననుటకుఁగాని వీలులేనిది. అది మిక్కిలి యాశ్చర్యకర మైనది. ఇట్టిదని చెప్పుటకు వీలులేనిది. శుద్ధమైన పరబ్రహ్మము తెలియుటతోడనే పూర్తిగా నశించునది. పాముకాదు ఇది త్రాడని తెలియుటతోడనే త్రాడునందుఁ గనఁబడిన పామెట్లు లేకపోవునో అట్లే ఇది ప్రపంచముకాదు పరబ్రహ్మమేయని నిశ్చయానుభవముచేత పూర్తిగా నశించునది. దానికార్యములచేత నది సత్త్వరజ నమోగుణములు స్వరూపముగాఁ గల దని గ్రహింపఁబడునది. పరమేశ్వరునిమాయాశక్తి.

అవ॥ ఇప్పు డొక యాక్షేపణ లేవఁదీయుచున్నారు,

మాయా తావ దదృశ్యా దృశ్యం కార్యం కథం జనయేత్ ।
తన్తుభి రదృశ్యరూపైః పటోఽత్ర దృశ్యః కథం భవతి ॥
100

ప్ర : తావత్ = ముందుగా ఇప్పుడు, అదృశ్యా = కనులకుఁ గనఁబడని, మాయా = మాయాశక్తి, కథం = ఎట్లు, దృశ్యం = కనులకు గనఁ

బడుచున్న ప్రపంచమును కార్యం = కార్యమైన వస్తువును, జనయేత్ = పుట్టింపఁగలదు? అత్ర = ఇక్కడ (లోకములో), అదృశ్యరూపైః = కనులకుఁ గనఁబడని, తన్తుభిః = దారములచేత, దృశ్యః = కనులకుఁ గనఁ బడు, పటః = వస్త్రము, కథం = ఎట్లు, భవతి = కల్గును? కలుగదుగదా యని భావము.

తా : ప్రపంచములో నెక్కడ నైనను దృశ్యములైన కారణములనుండియే దృశ్యములగు కార్యములు పుట్టుచున్నవి. దృశ్యములైన దారములనుండి దృశ్యమైన వస్త్రము వచ్చును. కనఁబడనిదారములనుండి కనఁబడువస్త్రము పుట్టుట అసంభవము. మఱియిూరు కారణమైన మాయాస్వరూపము కనఁబడనిది, అదృశ్యము అనుచున్నారు. దాని కార్యమైన ప్రపంచము మాత్రము కనఁబడుచున్నది గాన దృశ్యము అనుచున్నారు. ఇదేమిన్యాయము? ఇది యెక్కడను లేనిది, అసంభవముగదా అని ఆక్షేప రూపము.

అవ॥ పై ఆక్షేపణకు ఉత్తరము రెండుశ్లోకములలో చెప్పుచున్నారు.

స్వప్నే సురతానుభవా చ్ఛుక్రద్రావో యథా శుభే వసనే ।
అనృతం రతం ప్రబోధే వసనో ఒపహతి ర్భవేత్ సత్యా ॥ 101

స్వప్నే పురుషః సత్యో యోషి దసత్యా తయో ర్యుతిశ్చ మృషా ।
శుక్రద్రావః సత్య స్తద్వత్ ప్రకృతే ఒపి సంభవతి॥ 102

ప్ర : యథా = ఏవిధముగా, స్వప్నే = కలలో, సురత + అనుభవాత్ = తా నొకస్త్రీతో (కలలోని అసత్యమైన స్త్రీతో) జరిపిన రతిక్రీడ

వలన, శుభే = శుభ్రమైన, వసనే = తనకట్టుబట్టయందు శుక్రద్రావః =
వీర్యము ప్రవహించుట, భవేత్ = సంభవించుచున్నదో, (తథా = అదేవిధ
ముగా) రతం = సురతక్రీడ, అనృతం = అసత్యముగా నిజముగా జరుగనిదే
భవేత్ = కావచ్చును. ప్రబోధే = మెలకువ వచ్చినకాలమందు, వస్త్ర +
అపహాతిః = వస్త్రము (దెబ్బతినుట) మలినమగుట సత్యా = యదార్థము
భవేత్ = కలుగవచ్చును. స్వప్నే = కలయందు, పురుషః = కలఁ గనెడు
పురుషుఁడు, సత్యః = నిజముగా నున్నవాఁడే యోషిత్ = అతఁడు కలిసిన
స్త్రీమాత్రము అసత్యా = అసత్యమైనది (వాస్తవముకానిది అందువలన)
తయోః = వారిద్దఱియొక్క యుతిః = కలయిక, మృషా = మిథ్యా
అసత్యము లేక కల్పితము. (కాన) శుక్రద్రావః = వీర్య (పతన) ము వెలు
వడుట మాత్రము, సత్యః = సత్యమైనది. అసత్యముకాదు. తద్వత్ =
ఆదే విధముగా, ప్రకృతే + అపి = ప్రస్తుతవిషయమందుఁగూడ, అసత్య
మైన ప్రపంచము పుట్టుట, సంభవతి = కలుగును, సంభవమేసుమా!,

తా : పై ఆక్షేపణకు సమాధానము చెప్పుచున్నారు. నీ
విచ్చిన ఉదాహరణము, నీవు చెప్పినదానికి సరిపోయినను, లోక
ములో నేను చెప్పిన విషయమునకును (దానికిని) ఉదాహరణలు
లేకుండ పోలేదు. కావున సృష్టి నీవనుకొన్నట్లే ఉండవలెను, నేను
చెప్పినట్లుండఁగూడదు అను నియమము లేదు. నీవు చెప్పిన
న్యాయము (దాని) తాత్పర్యము, కనఁబడని అసత్ కారణము
నుండి, సత్యమైన కార్యము పుట్ట దనికదా! ఇది చూడుము.
జాగ్రత్తగా వినుము. ఒక పురుషుఁడు తనకలలో ఒకసుందరియైన
యువతితో కలసినట్లు కలఁ గనుచున్నాఁడు. వెంటనే యతనికి
వీర్యము పతనమై అతఁడు కట్టినవస్త్రమును మలినము చేయు
చున్నది. ఇందులో కలగన్న పురుషుఁడు సత్యము. కలలోని స్త్రీ
అసత్యము. నిజముగా లేదు. కావున వారు కలిసి రమించుకొనుట
కూడ అసత్యము. అయినప్పటికిని దానిఫలితముగా, నతని శుభ్ర
వస్త్రమునందు వీర్యము పడి మలినమగుట మాత్రము సత్యము.

ఎందు కనఁగా మొలకువ వచ్చిన పిదప నతఁడు (దానిని) ఆమాలి న్యమును ప్రత్యక్షముగాఁ జూచుచున్నాఁడు. అందువలన నసత్యమైన కారణమునుండి సత్యమైన కార్యము పుట్టదని చెప టకు వీలులేదు. అట్లే అసత్యమై కనఁబడని మాయనుండి, సత్యముగాఁ గనఁబడుప్రపంచము పుట్టవచ్చును. ఇది అసంభవము కాదు. ఇదియు న్యాయమే.

అవ : ఈవిషయమునే స్పష్టము చేయుచున్నారు.

ఏవ మదృశ్యా మాయా తత్కార్యం జగ దిదం దృశ్యమ్।
మాయా తావ దియం స్యా ద్యా స్వవినాశేన హర్షదా
భవతి॥ 103

ప్ర : ఏవమ్ = ఈవిధముగా, మాయా = మాయాశక్తి, అదృశ్యా = కనఁబడనిదే యయ్యు (ఇంద్రియములకుఁ బ్రత్యక్షము కానిదయ్యు) తత్కార్యం = దానివల్ల కల్గినదైన, ఇదం జగత్ = ఈప్రపంచము, దృశ్యమ్ = కనఁబడునది ఇంద్రియగోచర మగునది) గావచ్చును. (అనఁగా) తావత్ = ఇదంతయు, యా = ఏది, స్వవినాశేన = తనయొక్క నాశనముచేత, హర్షదా = సంతోషము నిచ్చునది, భవతి = అగుచున్నదో, ఇయం = ఇదియే, మాయా = మాయ యను పేరు గలది కాఁగలదుసుమా.

తా॥ ఈవిధముగా మాయ జ్ఞానేంద్రియగోచరముగాని యదృశ్యస్వభావము గలదియే యయ్యును, దానినుండి యింద్రియగ్రాహ్యమగు దృశ్యమైన (కనఁబడు) ప్రపంచము పుట్టవచ్చును. ఇది అసంభవము కాదు. మఱొకచిత్రము. ఇప్పుడు మాయ తాను నశించి పురుషున కానంద మిచ్చునదగును. మాయ నశించిన, దాని ఫలమగు జగమును, దానితో వచ్చిన సర్వసంసారము దుఃఖములు నశింపఁగా మిగిలి యుండునది ఆనందస్వరూపుఁడగు తానే. కావున ఈమాయాబీజమును నశింపఁజేయునది, కేవలాత్మ

ప్రబోధము గాన, ఆయాత్మప్రబోధము, ముందట వైరాగ్యద్వారమున ముక్తిఁగోరువాఁడు సాధింపవలయు నని ధ్వనిబోధ.

అవ : మఱియొక యుదాహరణచే తేలికగా దాటరాని యా మాయాశక్తి ప్రభావమును వర్ణించుచున్నారు.

రజనీ నాతిదురన్తా న లక్ష్యతేఽత్ర స్వభావోఽస్యాః।
సౌదామినీవ నశ్యతి మునిభిః సంప్రేక్ష్యమాణైవ ॥ 104

ప్ర : రజనీ ఇవ=కాముకులను రాగయుక్తులను జేయుస్వభావము గల్గి, వస్తుయథార్థస్థితిని తెలియనీయని (అజ్ఞానమనెడు) రాత్రివంటి దైనదియు, అతిదురంతా=మిక్కిలి పెద్దనిర్ణయములు గలదియు, బూర్తిగా అంతు చిక్కని దియు, (ఇయం మాయా = ఈమాయ) అత్ర = ఇక్కడ, ఈసమయమందు అస్యాః = ఈమాయయొక్క, స్వభావః = (స్వభావము) నిజలక్షణము, న లక్ష్యతే=తెలియఁబడనిది అనిర్వచనీయ, ఇది యిట్టి దని చెప్పనలవి కానిది. కాని మునిభిః = ఆత్మవిచారణనిపుణశీలురైన జ్ఞాననిష్ఠుల (మునుల)చేత, సంప్రేక్ష్యమాణా + ఏవ=సరిగా చూడఁబడుచుండఁగనే, సౌదామినీ + ఇవ= మెఱుపువలె, నశ్యతి=క్షణములో నశించుచున్నది.

తా॥ ఈమాయ యతిచిత్ర మైనది. రాత్రిచీకటివలె నంతు లేనిది. అపార మైనది. దాట రానిది. కాముకులను రాగపరవశులను జేయునది. సంసారసాగరమందే కట్టిపడవేయునది. దీనిని దెలియుట దుర్ఘటము. దానిస్వభావ మిట్టి దని యెవరును జెప్పలేనిది. ఆత్మానాత్మలను విచారించుటలో నిపుణులైన పండితులగు జ్ఞానయోగులు (మునులు) దానిని గుఱించి విచారించుచుండఁగనే తళుక్కున మెఱుపువలె మెఱసి క్షణములో నాశన మగునట్టిది.

అవ : మాయ, అవిద్యలను గుఱించి చెప్పుచున్నారు.

మాయా బ్రహ్మోపగతా ఽవిద్యా జీవాశ్రయా ప్రోక్తా।
చిదచిద్గ్రన్థిశ్ఛేత్తః తదక్షయం జ్ఞేయ మాత్మజ్ఞాత్ ॥ 105

ప్ర : మాయా=మాయ, బ్రహ్మ+ఉపగతా=బ్రహ్మమును సమీపించియున్నప్పుడు మాయా=మాయఅని ప్రోక్తా=చెప్పబడినది జీవ+ఆశ్రయా=జీవుని యాశ్రయించియున్నప్పుడు(జీవోపాధి)అవిద్యా-అవిద్యయనియు,ప్రోక్తా=చెప్పఁబడినది.చేతః=చిత్తముచిదచిద్గ్రన్థిః,చిత్+అచిత్+గ్రన్థిః=సద్బుద్ధిదుర్బుద్ధులబంధనరూపము(ముడివంటిది)(చిత్తును,అచిత్తునుకలుపునుడి)తత్(చేతః)=చిత్తము ఆమోక్షాత్=ముక్తి లభించునంత ఱకు, అక్షయమ్=నశింపని దని, జ్ఞేయమ్=తెలియబడవలెను, ఇచ్చట మఱొకవిధాన్వయము. ఆమోక్షాత్ = అవిద్యాచిత్తము యొక్క సంపూర్ణనాశనమువలననే, అక్షయం = వికారరూపనాశరహితమైనదైన తద్=ఆబ్రహ్మము, జ్ఞేయం==ఎఱుంగఁదగినది.

తా॥ బ్రహ్మస్వరూపుఁడైన ఈశ్వరునకు మాయ ఉపాధి. అవిద్య (లేక అజ్ఞానము) జీవున కుపాధి. జీవు నాశ్రయించి యుండునది. జ్ఞానాజ్ఞానబంధనరూపమైన ముడివంటిది చిత్తము. నేను అనుభవించునట్టి యిదియే, వేఱుకాదు, అనునదే ముడి. నే నిది కాదని, వేఱైనవాఁడనని యెఱుఁగుట ముడి తెగుట. అవిద్యాబంధనమునుండి విడువను ముక్తితోడనే ఈచిత్తము నశించును అంతవఱకు ఇది నాశనము కాదు. ఇచ్చట వేఱొకవిధమైన యన్వయమును గలదు. ఈయవిద్యావిశిష్టచేతస్సు యొక్క సంపూర్ణనాశనము వలననే, ఏవిధక్షయలక్షణములేక అక్షయముగానున్న పరబ్రహ్మమును ఎఱుఁగవలసిన పరమార్థవస్తువుగాఁ దెలియవలయు. వాసనలతోఁగూడ మూలావిద్యారూపప్రకృతినాశనమువలననే తానైన పరబ్రహ్మము నెఱుంగవలయు నని తాత్పర్యార్థము. విరాగికి ఇట్టి ఆత్మబోధానుభూతి కావలయు నని ప్రబోధము. ఇందులకు 13 అ - 34 వ గీతా శ్లోకార్థమును ప్రమాణము.

శ్లో॥ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయో రేవ మంతరం జ్ఞానచక్షుషా।
భూతప్రకృతిమోక్షం చ యే విదు ర్యాన్తి తే పరామ్॥

ఈశ్వరుని పరాపరప్రకృతిద్వయ (మాయ) రూపమగు క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులయొక్క ఇతరేతర వైలక్షణ్యవిశేషమును శాస్త్రాచార్యోపదేశజనితాత్మప్రత్యయికజ్ఞాన మనెడి కంటితో, సర్వప్రాణులయొక్క అవిద్యాలక్షణమై యవ్యక్త మను పేరు గల భూతప్రకృతియొక్క యభావగమనరూపమోక్షణమును, ఏజ్ఞాననిష్ఠులు తెలిసికొనుచున్నారో వారు పరమార్థతత్త్వమైన బ్రహ్మమును బొందుచున్నారు. వారింక పునర్జన్మమును బొందరని యర్థము.

అవ॥ ఇక్కడ జీవలక్షణ వ్యవహారములను గురించి సోదాహరణముగా వివరించుచున్నారు.

ఘటమఠకుడ్యై రావృత మాకాశం తత్తదాహ్వాయం భవతి ।
తద్వ దవిద్యావృత మిహ చైతన్యం జీవ ఇత్యుక్తః॥ 106

ప్ర : ఘటమఠకుడ్యైః, ఘట=కుండచేతను మఠ = మఠముచేతను కుడ్యైః = గోడలచేతను, ఆవృతమ్=ఆవరింపఁబడిన, వేఱుచేయబడిన, పరిచ్ఛిన్నమైన, ఆకాశం=ఏకరూపమైన ఒకేయాకాశము, తత్తదాహ్వాయం = తత్, తత్, ఆహ్వాయం = ఆయా పేరులు గలది అనగా ఘటాకాశము, మఠాకాశము, కుడ్యాకాశము అని ఆయాయా భాగములు వేఱువేఱు పేరులు గలది, భవతి = అగును. తద్వత్=అదే విధముగా, ఇహ=ఇక్కడ, అవిద్యావృతం=అజ్ఞానముచే నావరింపఁబడిన, చైతన్యము=జ్ఞానస్వరూపుఁడు, జీవః ఇతి = జీవుఁడు అని, ఉక్తః=చెప్పఁబడినాఁడు.

తా॥ అంతములేని, విభువైన ఏకమైన ఒకేరూపమైన ఆకాశమును ఆవరించినట్లు కప్పి వేఱుచేసినట్లు కనఁబడు కుండ, మఠము గోడ మొదలగువానినిబట్టి కుండలోనియాకాశమును ఘటాకాశమని, మఠములోని యాకాశమును ఘటాకాశమునకంటె భిన్నమైన మఠాకాశమని గోడలోనియాకాశమును ఆరెంటికి వేఱైన కుడ్యాకాశ

మని పిలువఁబడుచున్నది. ఇవి నిజముగా నాకాశమును ముక్కలు చేయుట లేదు. కుడ్యము రూపు దాల్పకముందున్న యాకాశమే కుడ్య మేర్పడినపిమ్మటను ఆ యాకాశ మట్లెయున్నది. కుండలో, మఠములో ఆకాశము వాని చే వేఱుచేయఁబడినట్లు (కనఁబడినను) వ్యవహరింపఁబడినను, నిజముగా నాకాశము ముక్కలు గాలేదు. కుండగా నున్నమృద్భాగమందుఁగూడ ఆకాశము లేకుండఁ బోలేదు. మఠముగోడలు కూడ మఠాకాశమును మహాకాశము నుండి వాస్తవికముగా వేఱు చేయుటలేదు. స్పష్టముగా దెలియు నిమిత్తము వ్యవహారములోమాత్ర మట్లు వాడుచున్నారే గాని నిజముగా విభువైన యాకాశ మెక్కడను ఖండములు కాలేదు. కుడ్యమున్న ప్రతియణువునందు నాకాశ మున్నది. కుడ్యాదులు నశించినపిమ్మటను, తొల్లింటియాకాశ మట్లే యుండును. అట్లే ఏకము నిత్యజ్ఞానస్వరూపము అయిన బ్రహ్మమునందు, కుడ్యాదులవంటివగు వేఱు వేఱు అవిద్యావిశేషములగు మనస్సులను బట్టి వేఱువేఱుజీవులని వ్యవహార మగుచున్నది. ప్రకృతిరూపాజ్ఞానావృతుఁడైన జ్ఞానస్వరూపమే జీవుఁడు.

అవ॥ ఇచట నొకపూర్వపక్షాక్షేపమును లేవఁదీయుచున్నారు.

నను కథ మావరణం స్యా దజ్ఞానం బ్రహ్మణో విశుద్ధస్య ।
సూర్యస్యేవ తమిస్రం రాత్రిభవం స్వప్రకాశస్య ॥ 107

ప్ర: నను = మఱి, స్వప్రకాశస్య = సొంతముగా ప్రకాశించు స్వభావము గలవాఁడగు, సూర్యస్య = సూర్యునకు, రాత్రిభవం = రాత్రియందున్నట్టిదైన, తమిస్రం = కాఱుచీకటి ఏవిధముగా ఆవరణమై సూర్యుని నిజప్రకాశమునకు మాఱ్పును గల్గింపలేదో, అట్లే, విశుద్ధస్య = పరిశుద్ధజ్ఞానస్వరూపుఁడైన, బ్రహ్మణః = బ్రహ్మమునకు, అజ్ఞానం = చీకటివంటిదైన అజ్ఞానము, కథం =

ఎట్లు, ఆవరణమ్ = కప్పునది (మూసివేయునది) స్యాత్ = కాఁగలదు? కాఁజాల దని భావము.

తా॥ పై శ్లోకవిర్ణయమునకు (ఇచ్చట) నొకయాక్షేపణను లేవదీయుచున్నారు. నిత్యము, స్వయముగాఁ బ్రకాశించు సూర్యుని, రాత్రియందున్న చీకటి యెప్పుడైనను సూర్యుని గప్పఁగలదా? సూర్యోదయముతో, రాత్రిచీకటి నాశనమగుట లేదా? ఇది లోకానుభవసిద్ధ మేగదా! అట్లే నిత్యజ్ఞానస్వరూప సూర్యుఁడైన బ్రహ్మమును అజ్ఞానాంధకార మెట్లు కప్పఁగలదు? ఇది అసంభవము. అందువలన అజ్ఞానముచేఁ గప్పఁబడిన జ్ఞాన భాగము జీవుఁ డనుట కుదురదు. ఇది పూర్వపక్షవాదము.

అవ॥ పైయాక్షేపణకు రెండు శ్లోకములలో చక్కని సమాధానమును చెప్పుచున్నారు.

దినకరకిరణోత్పన్నై ర్మేఘై రాచ్ఛాద్యతే యథా సూర్యః ।
నఖలు దినస్య దినత్వం తై ర్వికృతైః సాన్ద్రసంఘాతైః ॥ 108

అజ్ఞానేన తథాఽఽత్మా శుద్ధోఽపి చ్ఛాద్యతే సుచిరమ్।
స పరం తు లోకసిద్ధా ప్రాణిషు తచ్చేతనాశక్తిః ॥ 109

ప్ర : యథా = ఏవిధముగా, సూర్యః = సూర్యుఁడు, దినకరకిరణోత్పన్నైః = తనయొక్క కిరణములచేతనే పుట్టినవైన, మేఘైః = మేఘములచేత, ఆచ్ఛాద్యతే = కనఁబడకుండ మఱుగు జేయఁబడుచున్నాఁడో, వికృతైః = వికృతాకారములు కల్గిన, తైః = ఆ, సాన్ద్రసంఘాతైః = దట్టములైన యామేఘముల గుమిచేత, దినస్య = పగటియొక్క, దినత్వం = పగలుగా నుండుస్వరూపము, న (ఆచ్ఛాద్యతే) = కప్పబడలేదు, ఖలు = కదా. తథా = అట్లే, శుద్ధః = నిర్మలమైన ఆత్మా = ఆత్మ, (స్వచ్ఛుఁడు, నిర్వికారుఁడు), అజ్ఞానేన = అజ్ఞానముచేత,

సుచిరమ్ = బాగుగా మిక్కిలిపెద్దకాలము అపిచ్ఛాద్యతే = కప్పఁబడినట్లుతలపఁ బడునే, పరంతు = కాని, ప్రాణిషు = సర్వజీవులయందు, లోకసిద్ధా = లోకమందుఁ బ్రసిద్ధముగాఁ దెలియఁబడుచున్నదైన తచ్చేతనాశక్తిః = అజ్ఞానస్వరూపము, శుద్ధమై, నిర్వికారమై, నిత్యమై, స్వతస్సిద్ధమైన బ్రహ్మము, న బాధ్యతే = కప్పఁబడలేదు, వాస్తవముగా.

తా॥ పై ఆక్షేపణకు సమాధానమును చెప్పుచున్నారు. సూర్యుఁడు స్వయముగా బ్రకాశించుస్వభావముగలవాఁడు. ఆయనను ప్రకాశమునకు విరుద్ధమైన ఏచీకటియును ఎప్పుడును, నిజముగాఁ గప్పలేదు. ఆయనదఱికిఁగూడ రాదు. వచ్చునోఁ ఆ చీకటి దానే నష్టమైపోవును. కాని ఆయన కిరణములచేతనే మేఘములు పుట్టుచున్నవి. అవి సూర్యుని మనకుఁగనఁబడకుండ మఱుఁగుపడునట్లు మాత్రము, కన్నులకుఁ అడ్డువచ్చుచున్నవి. ఐనను వికారరూపములైన ఈమేఘబృందములచేత మనలోకములో ఎంతచీకటి కల్గినట్లున్నను, ఆసూర్యుఁడాకాశమున బ్రకాశించుచునే యున్నాఁడు. ఆపగలు పగలు కాకుండఁ బోలేదు. పగలును, వచ్చినచీకటిచేత రాత్రి యనరుగదా! అట్లే సూర్యునివంటి వాఁడగు నిర్వికారుఁడు, నిత్యజ్ఞానస్వరూపుఁడు అయిన ఆత్మకు, (బ్రహ్మమునకు) ఎప్పుడును చీకటివంటి విరుద్ధమైన యజ్ఞానము దఱిఁజేరి నిజముగాఁ గప్పలేదు. మేఘజాలమువలె, కంటివంటి మనగ్రహణశక్తిమాత్ర మడ్డువచ్చి ఆత్మస్మృతికిగాని ఆత్మస్ఫూర్తిగాని లేకుండఁజేయుచున్న దీయజ్ఞానము. మనగ్రహణము లేనంతమాత్రమున నిత్యనిర్వికారాత్మజ్యోతి కెట్టి మార్పుగాని అభావముగాని రాలేదనుట, వివేకవిధము. సుచిరకాలము నేనను అజ్ఞానములో నున్నాను అను జీవాత్మ, అజ్ఞానముచేఁ గప్పబడినట్లు వచ్చుచున్న వ్యవహారము

సాగుచునే యున్నది. ఈవ్యవహారము పరమసత్యము కాదని ఆత్మ బుద్ధు లెఱుంగుదురు. పైవ్యవహార మాత్రమున సర్వప్రాణుల యందు ప్రపంచమునకుగు సర్వాధిష్ఠానముగా మనకు సిద్ధించిన శుద్ధ చైతన్యమగు బ్రహ్మచైతన్యమును దానికి విరుద్ధమైన అజ్ఞాన మెప్పుడును నిజముగా ఆవరింప లేదు. ఆవరించినట్లు, సంసారులగు అజ్ఞానుల వ్యవహారముమాత్ర మని ఎఱింగిన పైయాక్షేపణము నిరస్తమైనది. ఇక్కడ అతివిచిత్రమైన విషయము మాయా రూపమగు అవిద్యకాశ్రయమైన జీవుఁడు. అనాదియైన అజ్ఞాన ముతో అధ్యాసతో లోకములో వ్యవహరించుచున్నట్లు కనఁబడు వాఁడు. అవిద్యాసమగ్రనాశముతో, శుద్ధాత్మస్వరూపముతో నిర్వికారనిత్యబ్రహ్మముగా నుండుట పరమార్థసత్యము. "జీవో బ్రహ్మైవనాఽపర." జీవుఁడు బ్రహ్మమే. వానికంటె భిన్నుఁడు కాఁడని ఉపనిషద్ఘోష. శుద్ధబ్రహ్మము సత్యము. మాయాజగత్తు మిథ్య, దృశ్యనష్టస్వభావము గలది.

9. లింగదేహాదినిరూపణప్రకరణమ్

(లింగదేహాది నిరూపణప్రకరణము)

అవ॥ సాక్షాన్ముక్తిహేతువగు వైరాగ్యాత్మబోధభక్తిత్రయమందు మొదటి 6 ప్రకరణములలో ప్రధానముగా వైరాగ్యవిశేషవిశదీకరణ మైనపిమ్మట, దాని పోషకఫలమగు ఆత్మబోధాంశముగా, ముందుగా ఆత్మ(సిద్ధి)యున్నదని నిరూ పించి (7వ ప్రకరణమందు) తర్వాత 8 లో అనాత్మయగు మాయ (సిద్ధి) ఉన్నదని, అది నశింపఁజేయఁదగినదని నిరూపించి, ఆమాయాపరిణామములగు స్థూలాదిచతుర్విధశరీరవిశేషప్రబోధము చేయుచున్నారు. ఆత్మప్రబోధికాపర్యవ సానముగా గ్రహింపఁదగినది, ఈప్రకరణార్థము.

స్థూలశరీర స్యాన్త ర్లింగశరీరం చ తస్యాన్తః ।
కారణ మప్య స్యాన్త స్తతో మహాకారణం తుర్యమ్॥110

ప్ర : స్థూలశరీరస్య=స్థూలశరీరముయొక్క, అన్తః = లోపల, లింగ శరీరం=సూక్ష్మశరీరము (కలదు) చ=మఱియు, తస్య = ఆసూక్ష్మశరీరము యొక్క, అంతః=లోపల, కారణమ్=కారణశరీరము, అపి=కూడ (ఉన్నది) అస్య=ఈకారణశరీరముయొక్క, అంతః = లోపల, తతః = ఆకారణదేహమునకు, మహాకారణం, తుమ్ = నాల్గవదగు మహాకారణ శరీరము, భవతి=(ఉన్నది).

తా॥ మనకు బయటికి కనబడునది స్థూలశరీరము. దీనిలోపల లింగశరీరమను సూక్ష్మశరీరము కలదు. దానిలోపల కారణ శరీరమును, దానిలోపల మహాకారణమను పేరుగల నాల్గవశరీరమును కలవు.

అవ॥ స్థూలశరీరమును వెనుక విపులముగా వర్ణించుటచేత నిప్పుడు రెండవదగు సూక్ష్మశరీరమును రెండు శ్లోకములలో వర్ణించుచున్నారు.

స్థూలం నిరూపితం ప్రాగధునా సూక్ష్మాదికం బ్రూమః।
అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషః శ్రుతి రితి య త్ప్రాహ తత్సూక్ష్మమ్ ॥ 111

సూక్ష్మాణి మహాభూతా న్యసవః పఞ్చేన్ద్రియాణి పఞ్చైవ।
షోడశ మన్తఃకరణం తత్సఙ్ఘాతో హి లిఙ్గతనుః ॥ 112

స్థూలం=స్థూలశరీరము, ప్రాక్ = (ముందు) గడచిన ప్రథమాధ్యాయమందు. నిరూపితం=చక్కగా వివరింపబడినది. అధునా = ఇప్పుడు, సూక్ష్మాదికం = సూక్ష్మశరీరము మొదలగు నితరశరీరములను గూర్చి బ్రూమః = చెప్పుచున్నాము. (అందు సూక్ష్మశరీరము పరిమాణమును గుఱించి,) పురుషః= పురుషుడు, అంగుష్ఠమాత్రః = తనబొటనవ్రేలంత పరిమాణము కలవాడు, ఇతి=అని, శ్రుతి=వేదము యత్, ప్రాహ=దేనిని చెప్పియున్నదో, తద్= అది. సూక్ష్మమ్=సూక్ష్మశరీరము.

సూక్ష్మాణి = సూక్ష్మములైన, మహాభూతాని = మహాభూతములగు, పృథివి, జలము, తేజస్సు, వాయువు, ఆకాశము అనున వైదును, పఞ్చ = ఐదు, అసవః = ప్రాణములగు, ప్రాణాపానవ్యానోదానసమానము లనఁబడునవి యును, చ = మఱియు, పఞ్చ, ఏవ = ఐదే, అయిన ఇన్ద్రియాణి = ఇంద్రియములు - జ్ఞానేంద్రియములగు, శ్రోత్రము, త్వక్కు, చక్షువు, జిహ్వ, ఘ్రాణము [ముక్కు]లను, షోడశమ్ = పదునారవది యగు, అన్తఃకరణమ్ = లోపలి యింద్రియమగు మనోబుద్ధ్యాదియును, తత్సంగాతః = ఈపదునాఱింటిసమూహమువలన నేర్పడిన శరీరము, లింగతనుః, హి = లింగశరీరము, సూక్ష్మశరీరము సుమా.

తా॥ స్థూలశరీరమును గూర్చి మొదటియధ్యాయమందే విపులముగాఁ జెప్పినారు గాన దానిని మఱల నిచటఁ జెప్పఁబని లేదు. ఇక మిగిలిన సూక్ష్మశరీరము మొదలైన వానిని గుఱించి చెప్పుచున్నాము. అందు సూక్ష్మశరీరము ప్రమాణము తన బొటనవ్రేలియంత. ఇది "అంగుష్ఠమాత్రః పురుషః" "పురుషుఁడు బొటనవ్రేలియంత పరిమాణము గలవాఁడు" అనుశ్రుతి చేతఁ జెప్పఁబడినది. ఈసూక్ష్మశరీరములోని యవయవములు మొత్తము పదునాఱు. సూక్ష్మమహాభూతములైన ఆకాశము, వాయువు, అగ్ని, జలము, పృథ్వి యనునవియైదును ప్రాణ-అపాన-వ్యాన ఉదాన-సమానములను ప్రాణములైదును; జ్ఞానేంద్రియములగు చెవి, కన్ను, చర్మము, నాలుక, ముక్కు అనునవి యైదును, అంతఃకరణమను లోపలియింద్రియ మొకటియును గలసిన యీ పదునారింటి యవయవసముదాయమే సూక్ష్మశరీరముసుమా. జీర్ణించునది శరీరము. దహింపబడునది దేహము. ఈపదునాఱింటిలో నంతర్గతము లైనవే పుర్యష్టక భాగములు. శ్రీ శంకరులే "వివేకచూడామణి" 98 వ శ్లోకములో సూక్ష్మశరీరమును పుర్యష్టక మని యుట్లు వర్ణించిరి.

శ్లో॥ వాగాదిపంచ శ్రవణాదిపంచ, ప్రాణాదిపం, చాభ్రముఖాని పంచ,
బుద్ధ్యా, ద్యవిద్యాఽపి చ కామకర్మణీ, పుర్యష్టకం సూక్ష్మశరీరమాహుః॥

నోరు (నాలుక), చేయి, పాదము, మలమూత్రవిసర్జనేంద్రియము లనఁబడు కర్మేంద్రియము లైదు గలసి యొకటి, చెవి, చర్మము, కన్ను, నాలుక, ముక్కు అనెడు జ్ఞానేంద్రియము లైదుగలసి రెండు, ప్రాణాపానవ్యానోదానము లనెడి ప్రాణము లైదుగలసి మూడు, ఆకాశము, వాయువు, తేజస్సు, జలము, భూమి యనెడు మహాభూతము లైదుగలసి నాల్గు, బుద్ధ్యాది యైదు, అవిద్య ఆఱు, కామము ఏడు, కర్మము ఎనిమిది- ఈ ఎనిమిదింటిసమూహముగల పు: మునే (పుర్యష్టకమని) సూక్ష్మశరీర మని పెద్దలు చెప్పుదురు.

శ్లో॥ పఞ్చప్రాణమనోబుద్ధిదశేన్ద్రియ సమన్వితమ్।
అపఞ్చీకృతభూతోత్థం సూక్ష్మాఙ్గం భోగసాధనమ్॥

(శ్రీ) శంకరాచార్యకృత ఆత్మబోధ-13

అపంచీకృతములు అనఁగా కేవలతన్మాత్రములై సూక్ష్మములైన భూమి, జలము, తేజస్సు, వాయువు, ఆకాశ మనుపంచమహాభూతములనుండి పుట్టిన ఐదుప్రాణములు, మనస్సు, బుద్ధి, పది (జ్ఞాన, కర్మ) ఇంద్రియములు గలసిన పదునేడింటిసముదాయమే సూక్ష్మశరీరము. ఇదిసుఖదుఃఖాదిరూపభోగమునకు సాధనమైనది. ప్రస్తుతపు పదునాఱులోని యంతఃకరణమే మనోబుద్ధులుగా జెప్పబడినది. కాన ఉక్తిభేదమే గాని వస్తుభేదము లేదని గ్రహించుట వివేకము. ఈసూక్ష్మశరీరము ముక్తిపర్యంతము నశింపకుండ సాగునది,

ఇందులో వివేకచూడామణిలో చెప్పిన యవిద్యాకామకర్మ ముల పేర్లు లేవు. అంతమాత్రముననవి భోగసాధనమన్న ఈసూక్ష్మ శరీరములో లేవనుటకువీలులేదు. అంతర్గర్భితములై యుండుటచేత ప్రమాణగ్రంథములందుండు ఉక్తిభేదములను వస్తుసమన్వయదృష్టితో ప్రమాణములుగనే గ్రహింపవలయును.

అవ॥ మూడవదికారణశరీరము, మహాకారణశరీరము నాల్గవదని వానిని వివరించుచున్నారు.

తత్కారణం స్మృతం యత్ర స్యాన్తర్వాసనాజాలమ్।
తస్య ప్రవృత్తిహేతు ర్బుద్ధ్యాశ్రయ మత్ర తుర్యం
స్యాత్॥ 113

ప్ర : తస్య=పై చెప్పినసూక్ష్మశరీరముయొక్క, అన్తః=లోపల, వాసనాజాలమ్=వాసనలసమూహము, వాసనలవల, యద్=ఏది, (అస్తి=కలదో,) తద్=అది, కారణం=కారణశరీర మని, స్మృతమ్=చెప్పఁబడినది. అత్ర= ఇక్కడ, తస్య=ఆకారణశరీరముయొక్క, ప్రవృత్తిహేతుః= పనిచేయుటకు, కారణ మైనది, బుద్ధ్యాశ్రయమ్= బుద్ధిని ఆశ్రయించి యున్నది, (యద్= ఏయజ్ఞానము, అస్తి= కలదో, తత్= ఆయజ్ఞానము, అవిద్య,) తుర్యం= నాల్గవదైన మహాకారణశరీరము, స్యాత్= అగును.

తా॥ జీవుఁడాయా జన్మములలో ననుభవించు ననుభవముల సంస్కారములు మనస్సునందు ముద్రితములై యుండును. వానిని వాసన లందురు. మనుష్యుఁడొకవృక్షమును జూచినప్పుడు ప్రత్యక్షవృత్తి వెనుక చిత్తములో పూర్వానుభవమువలన నిలిచిన వృక్షసంస్కారము (Impression)నుబట్టి 'ఇది వృక్ష'మని గుర్తించును. ఈవిధముగా నిప్పటిజ్ఞానానుభవములకు కారణములగు పూర్వ విషయవాసనారూపసంస్కారములతో, గూడినచిత్తభాగము కారణ శరీర మని చెప్పఁబడినది. ఈవాసనాజాలమే, సూక్ష్మస్థూలశరీర

ములప్రవృత్తికిఁ గారణము. సర్వవ్యవహారమునకు వాసనలకును మూలమైనది తనయథార్థస్వరూపమును సరిగా దెలియమియు, విరుద్ధముగాఁ దెలియుటయునగునా యజ్ఞానము. దానివలన బుట్టిన యుథ్యాసావరణవిక్షేపశక్తులు విజృంభించును. ఫలితముగా మిథ్యాజ్ఞానియై జీవుఁడు తాను కర్తనని, భోక్తనని, కించిజ్ఞుఁడనని, విషయములన్నిటిని సంపాదించి యనుభవించినఁ గాని సుఖము లేదని నిశ్చయించును. ఇట్టిబుద్ధిమొదలికోర్కెలవలన పుణ్యపాపకర్మములు చేయుశీలముతోనుండును ఆవిషయభోగసుఖమును సాధించుటకు సూక్ష్మస్థూలశరీరములు పని చేయును. కావున వీనియన్నిటి లోపలనున్న, భోక్తృత్వకర్తృత్వబుద్ధిని బుట్టించినయజ్ఞానమే మహాకారణశరీర మనఁబడు నాల్గవశరీరము. దీనికి ఉనికిపట్టు నిశ్చయాత్మకబుద్ధియే, ఈస్థూల, సూక్ష్మకారణ, మహాకారణశరీరములు, క్రమముగా అంతరతమము లనఁగా లోలోపలవి. ఈసూక్ష్మశరీరములోనిసర్వసంస్కారములకుఁ బ్రవృత్తికి నాధారమైన వాసనాజాలనిధియగు అంతఃకరణమును గారణశరీరమనియు, దానికి లోపలనుండి దానికంతకును మూలకారణమైన యవిద్యను మహాకారణశరీరమని యింను, జెప్పఁబడినది. ఇట్లికఁడ నాల్గుశరీరములు చెప్పఁబడినవి. సామాన్యముగా మూఁడన్నప్పుడు, నాల్గవమహాకారణశరీరము కారణశరీరమం దంతర్గతమని యెఱుఁగుట వివేకసరణి.

ప్రమాణవచనము :- ముండకోపనిషత్తులో 2-2-9లో "భిద్యతే హృదయగ్రంథిః" సంసారకారణమై అవిద్యావాసనాప్రచయమై బుద్ధ్యాశ్రయమైన కామమే. హృదయగ్రంథి. ఈ వాసనాప్రచయము బుద్ధి నాశ్రయించినదేగాని, శుద్ధాత్మను ఆశ్రయించినది కాదు. అనఁగా ముక్తిరూపకేవలాత్మకు ఈయవిద్యాది

శరీరమునకు ఆశ్రయాశ్రితభావము లేదని స్పష్టము. బ్రహ్మసమ్య గ్జ్ఞానమే ఈగ్రంథవినాశము చేయునది. 113వ శ్లోకములోఁ జెప్పిన నాల్గుశరీరములును, నశింపఁజేయఁదగినదని పూర్వప్రకరణమందుఁ జెప్పిన మాయయొక్క కార్యములే. కావున ఆత్మబోధచే దీనిని కూడఁదొలగఁబెట్టవలయు నని పర్యవసితార్థము.

అవ॥ ఇక్కడ జీవలక్షణమును వివరించి చెప్పుచున్నారు.

తత్సారభూతబుద్ధౌ య త్ప్రతిఫలితం తు శుద్ధచైతన్యమ్।
జీవః స ఉక్త ఆద్యై ర్యో ఽహ మితి స్ఫూర్తికృ
ద్వపుషి॥ 114

ప్ర : తు= కాని, తత్సారభూతబుద్ధౌ= ఆసూక్ష్మశరీరమందలి ముఖ్యమగు బుద్ధియందు శుద్ధచైతన్యం= నిర్మలమైన చైతన్యస్వరూపమగు ఆత్మస్వరూపమే, ప్రతిఫలితం= ప్రతిఫలించినచైతన్యము (అద్దమునందుప్రతిబింబమువలె) ఆద్యైః= పూర్వాచార్యులచేత, జీవః (ఇతి) = జీవుఁడు అని, ఉక్తః = చెప్పబడినాఁడు. యః = ఈప్రతిఫలితచైతన్యరూపజీవప్రసిద్ధుఁడు, వపుషి= శరీరమందు, అహంఇతి= (శరీరమ్) నేను అని, స్ఫూర్తికృత్= వ్యవహారప్రకాశమును జేయుచున్నవాఁడు.

తా॥ కాని యీశరీరము లన్నియుఁ జడములు. అవి స్వయముగా వ్యవహరింప లేవు. అద్దమునందు వస్తువుప్రతిబింబ మెట్లు ఏర్పడుచున్నదో అట్లే ఆసూక్ష్మశరీరమందు ప్రధానమైన బుద్ధియందు శుద్ధచైతన్యబ్రహ్మ మనువస్తువుయొక్క ప్రతిఫలనచైతన్యమేర్పడుచున్నది. ఈప్రతిబింబితచైతన్యమునే జీవుఁ డని పూర్వాచార్యులు చెప్పిరి. ఈజీవుఁడు శరీరమందే ఆత్మబుద్ధి అనఁగా శరీరమే నేను అనునిశ్చయము గలవాఁ డగుచు వ్యవహరించుచున్నాఁడు. నిర్లింగ, నిర్విశేష, నిర్వికార, నిష్కలమైకేవలాత్మరూపమైనది బ్రహ్మమే. అనగా, స్త్రీపురుషభేదము లేని, ఏ తేడాలు

(విశేషమును) లేని ఏమార్పు (వికారము) లేని, భాగములు లేని అచ్ఛముతానైన చైతన్యమే శుద్ధబ్రహ్మము. నిత్యము తానట్లే యుండగనే, దీనికి విరుద్ధముగా సూక్ష్మబుద్ధియందు ప్రతిఫలించిన చైతన్యమగుజీవుఁడిట్లు భావించును. శరీరమే నేను అనినిశ్చయించును. నేను కించిజ్జ్ఞుఁడను. జరామరణములు కలవాఁడను, అనిత్యుఁడను, అజ్ఞానిని: సంసారిని, దుఃఖిని, మొదలైనయీవ్యవహారలక్షణమే జీవత్వము అని శ్లోకార్థసారాంశము.

అవ॥ ఇట్టిజీవుని చాంచల్యాదులకు కారణమును చెప్పుచున్నారు.

చరతరతరఙ్గసఙ్గా త్ప్రతిబిమ్బం భాస్కరస్య చ చలం స్యాత్।
అస్తి తథా చఞ్చలతా చైతన్యే చిత్తచాఞ్చల్యాత్॥ 115

ప్ర: భాస్కరస్య = సూర్యునియొక్క, ప్రతిబిమ్బమ్ చ = నదులు, సరస్సులు మొదలైన జలస్థలములందలి ప్రతిబింబముకూడ, చరతరతరంగాత్ = మిక్కిలిగాఁ గదలుచున్న నీటియలలతోడఁ గూడియుండుటవలన, చలం = (చలించుచున్నది,) కదలుచున్నది, స్యాత్ = అగును. తథా = అదేవిధముగా, చిత్తచాఞ్చల్యాత్ = జీవునిఉపాధియైన చిత్తముయొక్క చాంచల్యమువలన, చైతన్యే = జీవచైతన్యమునందు, చఞ్చలతా = మిక్కిలికదలిక, (కంపనభావము), అస్తి = కలదు,

తా॥ వస్తువగు సూర్యునియందెట్టివికారము, మార్పు లేకపోయినను, కదలుచున్న నీటిలోనిసూర్యుని ప్రతిబింబమందును పెక్కుకదలికలు (చలనభావము) కల్గుచున్నవి. అట్లే వస్తువగు బ్రహ్మమునిర్వికారమైయుండగనే నీటితరంగములవంటి చిత్తముయొక్క వికారాతిశయములవలన ఆచిత్తమందు ప్రతిఫలించిన బ్రహ్మచైతన్యరూపమగు చిదాభాసజీవుఁడే సర్వవిషయములకు, బ్రా

శకుఁడగుచు, సర్వవిధసంసారదుఃఖములచే బాధింపఁబడుచున్నట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు.

అవ॥ ఈనిర్ణయవిషయమున ఒకయాక్షేపము లేవఁదీయబడుచున్నది, సమ్యగ్విచారణముకొఱకు.

న న్వర్కప్రతిబిమ్బః సలిలాదిషు యః స చావభాసయతి। కి మితరపదార్థనివహం ప్రతిబిమ్బో ఒప్యాత్మన స్తద్వత్॥ 116

ప్ర : నను = మఱిఅదెట్లు?, సలిలాదిషు = ప్రతిఫలింపఁజేయు వస్తువులగు జలాదులందు యః = ఏ, అర్కప్రతిబిమ్బః = సూర్యునియొక్క ప్రతిబింబము (అస్తి = కలదో) సః = ఆసూర్యప్రతిబింబము, ఇతరపదార్థనివహమ్ = తక్కినవస్తువులసమూహమును, చ = కూడ, అవభాసయతి, కిం = ప్రకాశింపఁజేయునా యేమి? (ప్రకాశింపఁజేయదుకదా!) తద్వత్ = ఆవిధముగనే, ఆత్మనః ప్రతిబిమ్బః అపి = శుద్ధబ్రహ్మమైనఆత్మయొక్క ఈప్రతిబింబరూపచైతన్యమగు జీవుఁడుకూడ, ఇతరవస్తువులను ప్రకాశింపఁజేయఁగూడదు. అనగా జీవుఁడుతక్కిన వస్తువులజ్ఞానమును కలిగియుండఁగూడదు. కాని జీవుఁడు తక్కినివాని నెఱుఁగుచున్నాడుగదా, అందువలన నిది అనుభవమునకు విరుద్ధముగా నున్నది. ఈసిద్ధాంతము సరియైనదికాదు అని యాక్షేపము.

తా॥ సూర్యునకు సూర్యునిప్రతిబింబమునకు గలపోలిక చెప్పి జీవుఁడట్లె శుద్ధబ్రహ్మముయొక్క ప్రతిబింబమైనవాఁడను చున్నారు. నీరుమొదలైనవానిలో ప్రతిబింబించిన సూర్యప్రతిబింబముయొక్క కాంతి, తక్కినవస్తువులను ప్రకాశింపఁజేయ లేదు. అట్లే శుద్ధచైతన్యమైన ఆత్మరూపబ్రహ్మముయొక్క ప్రతిబింబమైన జీవుఁడుకూడ ఇతరవస్తువులను దెలిసికొని వ్యవహరింపఁగల సామర్థ్యముకలవాఁడు కాఁగూడదు. కాని మనయనుభవములో జీవుఁడు తక్కినవస్తువులను దెలిసికొనఁ గల్గుచున్నాఁడు. వానితో

వ్యాపారాదులు సల్పుచు సంసారిగా నున్నాఁడు. ఈవైరుధ్యము వలన నీవు చెప్పినసిద్ధాంతము, (పాలిక) సరియైనదికాదు అని ఆక్షేపస్వరూపము.

అవ॥ పై యాక్షేపణకు సమాధానముగా లోకానుభవసిద్ధమగు మతొక యుదాహరణ మిచ్చుచున్నారు.

ప్రతిఫలితం యత్తేజః సవితుః కాంస్యాది పాత్రేషు।
తదను ప్రవిష్ట మన్తర్గృహ మన్యా నర్థాన్ ప్రకాశయతి॥ 117

ప్ర : కాంస్యాదిపాత్రేషు = కంచు (వెండి) మొదలైనలోహములతోఁ జేయఁబడిన పాత్రలయందు, ప్రతిఫలితం = ప్రతిఫలింపఁజేయఁబడిన, యత్ = ఏప్రసిద్ధమైన, సవితుః తేజః = సూర్యకాంతిగలదో (అది), అన్తఃగృహమ్ = ఇంటిలోపల భాగమును, అనుప్రవిష్టం (సత్) = అనుసరించి ప్రవేశించినదై అన్యాన్ పదార్థాన్ = గృహములోని యితరపదార్థములను, ప్రకాశయతి = ప్రకాశింపఁజేయుచున్నది.

తా॥ పైయాక్షేపమునకు సమాధానము ఇచ్చుచున్నారు. జలములలోనిసూర్యప్రతిబింబముయొక్క కాంతి తక్కిన వస్తువులను బ్రకాశింపఁజేయకున్నను, గృహమువెలుపలెనున్న కంచుమొదలైన పాత్రములమీఁదఁ బడినసూర్యకాంతి లోపలగృహములోనున్న తక్కినవస్తువులనెట్లు ప్రకాశింపఁ జేయుచున్నదో, అట్లే జీవచైతన్యము ప్రతిబింబలక్షణము గలదైనను తక్కినవస్తువులను బ్రకాశింపఁజేయుచున్నది. అనఁగాఁ దెలిసికొనుటకు సమర్థమగుచున్నది. కావున పైఆక్షేపము లోకానుభవసిద్ధన్యాయముచేత త్రోసివేయఁబడినది.

అవ॥ ఈవిషయమును ఇంకను స్పష్టముగా వివరించుచున్నారు.

చిత్ప్రతిబిమ్బ స్తద్వ ద్బుద్ధిషు యో జీవతాం ప్రాప్తః।
నేత్రాదీన్ద్రియమార్గైర్బహి రర్థా న్సోఽవభాసయతి॥ 118

ప్ర • తద్వత్ = అదేవిధముగా, యః చిత్ప్రతిబిమ్బః = ఏశుద్ధచైతన్య ప్రతిబింబము, బుద్ధిషు = బుద్ధివృత్తులయందు, జీవతాం = జీవస్వభావమును, ప్రాప్తః = పొందినదో, సః = ఆ ప్రతిబింబిత చైతన్యరూప జీవుఁడు, నేత్రాదీన్ద్రియమార్గైః = కన్ను మొదలైన ఇంద్రియముల దారులగుండ, బహిః = వెలుపలికివెళ్ళి, అర్థాన్ = విషయరూపవస్తువులను, అవభాసయతి = ప్రకాశింపఁజేయుచున్నాఁడని. (తెలిసికొని వానితో వ్యవహరించుచున్నాఁడని భావము.)

తా॥ ఇంటివెలుపలనున్న కంచు మొదలైన వానితోఁ జేయబడిన పాత్రములమీఁదఁ బడినసూర్యకాంతి ఇంటిలోనున్న ఇతరవస్తువులమీఁద ప్రసరించి (ఎట్లు) వానిని బాగుగాఁ గనఁబడునట్లు చేయునో, అట్లే బుద్ధులయందు బ్రతిఫలించిన వికారభూతచైతన్యరూపులగు జీవులు ప్రపంచములోని వస్తువులను (విషయములను) భాసింపఁ జేయుచున్నారు. అనఁగా జీవులు తత్తద్వస్తువులను దెలిసికొని సంసారులుగా వ్యవహరింపఁ గల్గుచున్నారు. ఇది లోకానుభవసిద్ధము.

10. అద్వైతప్రకరణమ్ (అద్వైతప్రకరణము)

అవ॥ వెనుకప్రకరణములో శరీరములును వానినిధరించుజీవులనుగూర్చి చెప్పఁబడినది. ఇది ద్వైతము, నానాత్వవిషయమై పారమార్థికనిత్యసత్యము కాకున్నది. కేవలము ప్రాతిభాసికసత్యరూపమో లేదా వ్యావహారికసత్యరూపమో మాత్రమైనది. ఇట్టిరెండురకములసత్యములకు, ఆధారభూతమై అవి కల్పితమాత్రములని, అందువలన నవి మిథ్యారూపము (మాయాకార్యము) లగుచున్నవని తెలియజేయు నాధారము (అధిష్ఠానము) అయిన ప్రజ్ఞానరూప, (శుద్ధాత్మకంటె భిన్నముగాని) పరబ్రహ్మమే, నిత్యపరమార్థసత్యవస్తు వని, అది (సర్వమని,) సర్వభేదరహితమై, ఏకమై, రెండవసద్వస్తువు లేనిదని నిరూపించునది గాన

ఇది అద్వైతప్రకరణము. ఈయద్వైతసిద్ధాంతము వేదవేదాంత, గీతాదిస్మృతి, న్యాయానుభవసిద్ధమని సంగ్రహముగా విశదపరచుచున్నారు. "అహం బ్రహ్మాస్మి" "నేను బ్రహ్మమునే" యను యద్వైతానుభవమే ఈకావ్యార్థసిద్ధి యని ధ్రువపఱచుటకే కీలకకేంద్రస్థానవిషయముగా గ్రంథనాభియందు, 10వది అద్వైతప్రకరణము. మొదటితొమ్మిదిప్రకరణములు ఉపనిషదాదివేద్యమగు ఈపరమార్థసత్యగమ్యమానములను, "అథాఽతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా" "జన్మాద్యస్య యతః" "శాస్త్రయోనిత్వాత్" అను మొదటిమూడుబ్రహ్మసూత్రార్థములుగా. ఈ 10వ ప్రకరణారంభముతో బ్రహ్మస్వరూపస్వభావనిరూపణము గావించినవి. తర్వాతితొమ్మిది (11 నుండి 19 వరకుగల) ప్రకరణములు, "తత్తు సమన్వయాత్" అనునాల్గవబ్రహ్మసూత్రార్థరూపముగా ఆయద్వైతబ్రహ్మమందు, లౌకిక వైదికకర్మములయు ఉపాసనలయు, భక్తి, జ్ఞానవైరాగ్యములయు, సర్వప్రవృత్తినివృత్తులయొక్క సర్వసమన్వయమును, కల్పితరూపానన్యత్వమును హృద్యముగా విపులముగా నిపుణముగా నిరూపించునవియై యలరారుచున్నవి.

తదిదం య ఏవ మార్యో వేద బ్రహ్మాహమస్మీతి।
స ఇదం సర్వం చ స్యాత్తస్య హి దేవాశ్చ నేశతే
ఽభూత్యై॥ 119

ఏషాం స భవత్యాత్మా యోఽన్యామథ దేవతా
ముపాస్తే।
అహమన్యోఽసావన్య శ్చేత్థం యో వేద పశువత్సః॥
120

ఇత్యుపనిషదాముక్తి స్తథా శ్రుతి ర్భగవదుక్తి శ్చ।
జ్ఞానీ త్వాత్మైవేయం మతి ర్మమేత్యపరి యుక్తి రపి।
121

ప్ర : అహం= నేను, బ్రహ్మ= బ్రహ్మముగా, అస్మి = ఉన్నాను, ఇతి= అని, యః ఆర్యః = ఏపూజ్యగుణవంతుడు, తత్ = ఆఏకమైన బ్రహ్మము, ఇదం= జీవునిగాను, ప్రపంచముగాను జూడబడుచున్నయిది, ఏవం

= ఇట్లు వేద= ఎఱుఁగునో, సః= ఆమహాజ్ఞాని, ఇదమ్ సర్వం చ= ఈ సమస్తమైన విశ్వముకూడ, స్యాత్= కాఁగలఁడు; హి= అందుచేతనే, దేవాః చ= దేవతలుకూడ, తస్య= ఆబ్రహ్మజ్ఞానియొక్క, అభూత్యై= అనైశ్వర్యమునకు (నాశనమునకు, హానికి), న ఈశతే= సమర్థులుకారు. (ఎందువల్ల ననఁగా), సః = అతఁడు, ఏషాం= ఈదేవతలందఱికి, ఆత్మా, భవతి= ఆత్మ యగును. అథ= పిదప, యః = ఎవఁడు, అన్యాం = (తనకంటె) వేరైన, దేవతాం= దేవతను, ఉపాస్తే = ఉపాసించునో, ధ్యానించునో, అహం అన్యః= నేను వేఱు, అసౌ అన్యః చ= నే నుపాసించు దేవతకూడ నాకంటె వేఱు (అని), ఇత్థం= ఈవిధముగా, యః= ఎవఁడు, వేద=ఉపాసనచేయునో (భావించునో), సః= అతఁడు, (తేషాం= ఆదేవతలకు) పశువత్= యజమాని కుపకరించు) పశువువలె వారిని సేవించుచు, వారికి ఉపకరించువాఁడు (భవతి= అగును).

ఇతి= అని, ఉపనిషదాం ఉక్తిః= ఉపనిషత్తులవాక్యము (కలదు). తథా= అట్లే, శ్రుతిః= వేదవచనము (కలదు). భగవదుక్తిః చ= భగవానుఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు, తనభగవద్గీతలో చెప్పినవాక్యమును ఈయర్థము గలదే. జ్ఞానీతు= కాని, నన్ను అపరోక్షముగాఁ దెలిసికొన్న జ్ఞాని, ఆర్తుఁడు, అర్థార్థి, జిజ్ఞాసువు, జ్ఞానియను నలుగురుభక్తులందెకఁడు, ఆత్మా ఏవ= నేనైన యాత్మస్వరూపుఁడేసుమా. ఇయం= ఇది, మమ మతిః= నాయొక్క అభిప్రాయము, ఇతి= అని స్మృతియైన గీతావాక్యప్రకటనము, అత్ర= (ఇక్కడ) ఈవిషయములో అనగా బ్రహ్మమే శుద్ధాత్మ సర్వమచే సమ్యగ్జ్ఞాని ఆత్మయే అనువిషయములో యుక్తిః అపి= తర్కము, (న్యాయము) కూడ (ఉన్నది).

తా॥ గతప్రకరణమందు, శరీరములందు వర్తించుజీవుఁడు చిత్ప్రతిబింబ మని చెప్పబడినది. ముఖ్యబింబము శుద్ధచైతన్యమగు బ్రహ్మమే సత్యము ఇందు సిద్ధాంతము, అద్వైతబ్రహ్మమే అని చూపఁబడుచున్నది. నిత్యమైన తత్త్వము నిత్యమైన వాక్కులచేతనే, అనగా అపౌరుషేయములైన వేదములవలననే నిర్ణయింపఁబడవలెను. వేదప్రామాణ్య మంగీకరించినప్పటికిని ద్వైతవిశిష్టాద్వై

తులు భేదములను నిత్యసత్యములనుగా జూపించుచుండఁగా అట్లు గాదని అద్వైతమును అనుభవముతో బాటు ప్రత్యక్ష మహావాక్యమును ముందు జూపినారు. "అహం బ్రహ్మాస్మి" "నేనే బ్రహ్మమును"- బృ. 1-4-10 ఈయర్థమునే చాటు ఇతరోపనిషన్మహావాక్యములు "తత్త్వమసి" (నీవు బ్రహ్మముగా నున్నావు ఛాం 6-2-7 "అయమాత్మా బ్రహ్మ" ఈ కేవలాత్మయే, (ఇతఁడుగాఁగనఁబడుచుండగనే) బ్రహ్మము బృ 2-5-19 ఈ పరమార్థ తత్త్వము ఏకమే యని ధ్రువపఱచు మఱికొన్ని శ్రుతివాక్యములిట్లున్నవి. "ఇది తెలిసినవాఁడు సర్వము అగును" బృ 1-4-10 అతఁడే సర్వమైనప్పుడిఁక ఆత్మకంటె వేరైన దేమున్నది? ఇట్లుగాక వాచ్యముగా జెప్పిన వాక్యములుకొన్ని. "ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ" ఛాం 6-2-1 బ్రహ్మము ఒక్కటియే, రెండవది లేనిది." ఆత్మావా ఇదమేక ఏవ అగ్ర ఆసీత్ ఐత 1-1-1 "ఇదంతయు సృష్టిమొదట ఏకముగానే ఉండెను." ఇదం సర్వం యదయమాత్మా" బృ 2-4-6, ఈ సర్వముగానున్నదంతయు ఆత్మయే." సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ. ఛాం 3-14-1 ఈసర్వము బ్రహ్మమే. అంతియకాక అనేకత్వమును నిరసించు శ్రుతులు కూడ పెక్కు కలవు. "నేహ నానాస్తి కించన" ఇక్కడ కొంచెముకూడ (నానా) అనేకము లేదు. "మృత్యోః స మృత్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి" బృ 4-4-19 కఠ 4-10 ఇక్కడ నెవఁడు (నానా) అనేకము (భేదము)ను చూచునో, అతఁడు ఒక మృత్యువునుండి మఱొక మృత్యువును పొందును. అనగా జన్మ పరంపరలోఁ బడును. "ద్వితీయాద్వై భయం భవతి." రెండవదానినుండి భయము కల్గునుసుమా. న తు తద్ద్వితీయమస్తి, తతో ఽన్యద్ విభక్తం యత్పశ్యేత్ బృ 4-3-33 "కాని దానికంటె వేఱుచూచుటకు దానికన్న (వేఱైనది) రెండవది లేదు." తత్ర

కో మోహః క శోక ఏకత్వ మనుపశ్యతః "ఈశా 7." ఏక (బ్రహ్మ) త్వమునే చూచుచున్న వానికి (అక్కడ) అసమయ మందు ఏశోకము లేదు. ఏమోహామును లేదు." అథ యో ఽన్యాం దేవతా ముపాస్తే అన్యో ఽసా వన్యో ఽహ మస్మీతి న స వేద యథా పశు రేవ స దేవానామ్ బృ 1-4-10 ఎవఁ డితర దేవతను "నేను వేఱు ఆయన వేఱు" అని ఉపాసించునో అతఁడు సరిగాఁ దెలిసికొనలేడు. అతఁడు దేవతలకు పశువువంటివాఁడు. ఇట్టి ద్వైతభావనిరాసకార్థనిందావాక్యములనేకము చూపవచ్చును. స్మృతులుకూడ ఇట్లే చెప్పుచున్నవి భగవద్గీతలలో.

శ్లో॥ చతుర్విధా భజన్తే మాం జనాఃసుకృతి నోఽర్జున।
ఆర్తో జిజ్ఞాసు రర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభ॥ 7-16

శ్లో॥ తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త ఏకభక్తి ర్విశిష్యతే।
ప్రియో హి జ్ఞానినో ఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః॥
7-17

శ్లో॥ ఉదారాః సర్వ ఏ వైతే జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్।
ఆస్థితః స హి యుక్తాత్మా మా మే వాను త్తమాం గతిమ్॥
7-18

ఓఅర్జునా! నన్ను నాల్గువిధములైన పుణ్యాత్ములు భజించుచున్నారు. వారు బాధలలో నున్నవారును, నన్ను తెలిసికొనఁ గోరువారును. నానుండి ధనము మొదలగు సంపదలను గోరువారును, జ్ఞానులును. అందులో జ్ఞాని యెప్పుడును నాయందే యున్నవాఁడు, నన్ను మాత్రమే భజించువాఁడు. అతఁడుతక్కిన వారిం ఁతిమించును. అతఁడు నాకు మిక్కిలిప్రియుఁడు. నేనతనికి మిక్కిలి ప్రియుఁడను. వీరందఱు గొప్పవారే. కాని జ్ఞాని నాయొక్క ఆత్మయే, నేనే యతఁడు, అతఁడే నేను. అని నాయభిప్రాయము

అతఁడు నిత్యము ఈజ్ఞానయోగముతో కూడియుండి, ఉత్తమ గతిని నన్నే పొందును. అతఁడే నేను అని తాత్పర్యము. "క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి సర్వక్షేత్రేషు భారత." గీ. 1-32 సర్వక్షేత్రములందున్న క్షేత్రజ్ఞుఁడగు జీవుఁడు నేనే అని తెలిసికొనుము. భారతభాగవతములనుండి కూడ ఇట్టివి పెక్కులు చూపవచ్చును. తర్కము (న్యాయము) గూడ ఈయద్వైతసిద్ధాంతమునే ఋజువు చేయుచున్నది. ప్రతిమనుష్యుఁడు తా నెప్పుడు నుండవలెననియు, సర్వము తెలిసికొనవలెననియు, ఆనందముగానుండవలెననియు, అందఱికన్న నెక్కువగా నుండవలెననియు, సహజముగా గోరుచున్నాఁడు. అనఁగా తాను చేతనుఁడై, సర్వము తానైననే సమకూరును. సర్వము తననుండి వచ్చినది, తనయందే లయించునది, అనఁగా మిథ్యయైనది, తాను సర్వమునకు నీశుఁడుగాను, సర్వాతీతుఁడుగా అద్వితీయుఁడుగా నున్ననే కుదురును. ఇట్లుపరతత్త్వము అద్వైత మని, సర్వము మిథ్యయని న్యాయమువలనగూడ తేలును. కావున అద్వైతము పరమార్థమగుట శ్రుతిస్మృతిన్యాయసిద్ధ మైనది. అట్టిదే మహాత్ములయనుభవమును. కావున వివేకి ఈవిధమైన ఆత్మబోధను శ్రమపడి తెలిసికొని ముక్తుఁడుగా సుఖింపవలె నని తాత్పర్య బోధ.

అవ॥ "బ్రహ్మ సత్యం జగ న్మిథ్యా జీవో బ్రహ్మైవ నాఽపరః" అని శ్రుతి. బ్రహ్మ మొక్కటే సత్యము. జగత్తు మిథ్య. మఱియాజీవుఁడేమిటి? అన్నచో జీవుఁడు సారభూతముగా బ్రహ్మమే. వేఱుకాఁడు. బ్రహ్మవి ద్బ్రహ్మైవ భవతి" బ్రహ్మమును తెలిసికొన్నవాఁడు (బ్రహ్మజ్ఞాని) బ్రహ్మమే యగును. (ముం. 3.2.9) అని శ్రుతు లన్నను దీనికి విరుద్ధముగా జీవుఁడు వ్యవహారము చేయుచున్నాఁడే. అజ్ఞానియైన సంసారివలె నున్నాఁడే జీవబ్రహ్మముల కభేదమే సామాన్యులకు కనఁబడుట లేదే అన్నచో సమాధానము రెండుశ్లోకములతోఁ జెప్పుచున్నారు.

(ప్ర. 20)

ఋజు వక్రం వా కాష్ఠం హుతాశదగ్ధం స దగ్నితాం యాతి ।
తత్కిం హస్తగ్రాహ్యం ఋజువక్రాకారసత్త్వేఽపి॥122
ఏవం య ఆత్మనిష్ఠో హ్యాత్మాకారశ్చ జాయతే పురుషః ।
దేహీవ దృశ్యతేఽసౌ పరంత్వసౌ కేవలో హ్యాత్మా ॥ 123

ప్ర : ఋజు = తిన్ననైనది, వంకరలేనిది, వా = లేక, వక్రం = వంకరకలది అయిన, కాష్ఠం = కొయ్యముక్క, అగ్నిదగ్ధం సత్ = అగ్నిచేఁ గాల్పఁబడినదై, అగ్నితాం యాతి = అగ్నిత్వమునే పొందుచున్నది. (అగ్నియే యగును) తత్ = ఆకాల్పఁబడిన కొయ్యముక్క, ఋజువక్రాకారసత్త్వే + అపి = తిన్నగా, వంకరగా ఆకారము కల్గియున్న(ట్లుకనఁబడిన) ను, హస్త గ్రాహ్యం=చేతితో నెత్తి పట్టుకొనఁదగినది, భవతి (కిం) = అగునా యేమి? కాదని భావము.

ఏవం = ఇట్లే, యః పురుషః=ఏపురుషుఁడు, ఆత్మనిష్ఠః = జ్ఞానమును సంపాదించి, ఆత్మయందే నిశ్చయముగా నున్నవాఁడే యగునో, హి=అందు వలన, ఆత్మాకారః + చ=ఆత్మయేరూపము, ఆకారము కలవాఁడుగా, జాయతే= అగునో అసౌ=ఇతఁడు, దేహీ + ఇవ = శరీరముకలవానివలె, దృశ్యతే = (ఇతరులచే) చూడఁబడుచున్నాఁడు, పరంతు=కాని, అసౌ=ఇతఁడు, కేవలః ఆత్మా హి = కేవలము ఆత్మయే గదా!

తా॥ వంకరగా గాని, వంకరలేక తిన్నగా గాని యున్న యొకకట్టెముక్క అగ్నిచే బాగుగాఁ గాల్పబడినప్పుడు, అది పూర్తిగా నెఱ్ఱనై యగ్నియే యగును. ఆయగ్నిభావము పొందును. మునుపటివలె ఆమండుచున్నకట్టెయొక్క యాకారము వంకరగా గాని తిన్నగాగాని కనఁబడుచున్నను, మండుచున్నదానినిగాని, మండి నుసియై వంకరగాగాని తిన్నగాగాని కనఁబడుచున్నదానిని గాని చేతితో బట్టుకొనుటకు వీలు లేదు. కట్టెతనము నశించిన

డని సారాంశము. అట్లే బ్రహ్మము తానని యనుభవముతో నెఱింగిన బ్రహ్మజ్ఞాని, మునుపటియట్లు శరీరధారివలె నితరులకుఁ గనఁబడును. కాని యతఁడు శరీరమే లేనట్టియు, దేహిభావము నశించినట్టియు కేవలము బ్రహ్మమే యగు శుద్ధాత్మయే సుమా. ఎప్పుడును వెనుకటి యజ్ఞానదశలో వలెనే ప్రవర్తింపఁడు అనఁగా ఆ ప్రవర్తించువానియందు ఆత్మాభిమానము లేక యుండును. అద్వైతసిద్ధుఁ డతఁడు.

శ్రీశంకరాచార్యులవారు 1-1-4 బ్రహ్మసూత్రభాష్యములో ఈప్రశ్నను లేవఁదీసి ఇదే సమాధాన మిచ్చినారు. "నను శ్రుతబ్రహ్మణో ఽపి యథాపూర్వం సంసారిత్వదర్శనా న్న రజ్జుస్వరూపకథనవ దర్థవత్త్వ మిత్యుక్తమ్. అత్ర ఉచ్యతే। నావగతబ్రహ్మాత్మభావస్య యథాపూర్వం సంసారిత్వం శక్యం దర్శయితుమ్."

పూర్వపక్షి :- బ్రహ్మజ్ఞుఁడుఁగూడ వెనుకటివలెనే సంసారిగా నుండుట కనఁబడుచున్నది. ఇది పాముగాదు త్రాడు అని చెప్పినప్పు, డది విన్నవానికి భ్రాంతితొలఁగుటవంటి ప్రయోజనము శ్రుతబ్రహ్మవిషయమందుఁ గనఁబడుటలేదే అని పూర్వపక్షి అనగా, జాబు :- అట్లు కాదు బ్రహ్మము నెఱుఁగనప్పు డెట్లు సంసారిగా నున్నాఁడో, బ్రహ్మజ్ఞుఁడై కూడ సరిగా నట్లె ప్రవర్తింపఁజాలఁడు. ఇది అనుభవసిద్ధమని ప్రత్యక్షముగా వారు వివరించినారు. కావున బ్రహ్మజ్ఞుఁడు వెనుకటివలె సంసారికాఁడు. అద్వైతబ్రహ్మమే యతఁడు.

అవ. అట్లైనచో ఒక్కఁడైన బ్రహ్మము లోకములో అనేక జీవులుగాఁ గనఁబడుట యెట్లు కుదురు ననఁగా సమాధానము చెప్పుచున్నారు.

ప్రతిఫలతి భాను రేకో ఽనేకశరావోదకేషు యథా ।
తద్వ దసౌ పరమాత్మా హ్యేకో ఽనేకేషు దేహేషు ॥ 124

ప్ర : ఏకః భానుః = ఒక్కఁడే యైనసూర్యుఁడు, యథా = ఎట్లు, అనేకశరావ-ఉదకేషు = అనేకములైన మూకుళ్లలోని జలములందు, అనేకథా = అనేకవిధములుగా, ప్రతిఫలతి = ప్రతిఫలించునో, తద్వత్ = అదేవిధముగా, అసౌ పరమాత్మా = ఈపరమాత్మ, ఏకః = ఒక్కఁడేయయ్యు, అనేకేషు దేహేషు = అనేకములైన శరీరములందు (ప్రతిఫలం) హి = అనేక ప్రతిబింబములుగా (జీవులుగా) కనఁబడుచున్నాఁడుసుమా!

తా॥ సూర్యుఁ డొక్కఁడే యైనను వేలువేలు మూకుళ్ల లోని జలములందు వేలువేలుసూర్యప్రతిబింబములతో ననేక సూర్యులుగాఁ నెట్లుగనఁబడుచున్నాఁడో అట్లే ఒక్కడే యైన పర మాత్మ వేలువేలు దేహములందు వేలువేలుజీవులుగాఁ, పరమాత్మ ప్రతిఫలించిన ప్రతిబింబములుగాఁ, గనఁబడుచున్నాఁడు. ఇందు వైరుధ్యము లేదు.

అవ॥ జీవుఁడు చలించినను బ్రహ్మము చలించుట లేదనుట సత్య జ్ఞానము.

దైవా దేకశరావే భగ్నే కింవా విలీయతే సూర్యః ।
ప్రతిబిమ్బచఞ్చలత్వా దర్కః కిం చఞ్చలో భవతి ॥ 125

ప్ర : ఏకశరావే = ఒకమూకుడు, దైవాత్ = అప్రయత్నముగా, దైవము వలన, భగ్నే = (సతి) పగిలిన దగుచుండఁగా సూర్యః = [ఆకాశమండలి] వాస్తవిక సూర్యుఁడు, విలీయతే కిం,వా = విలయము చెందునా యేమి ? [నశించునా యేమి?] నశింపఁడు. ప్రతిబిమ్బచఞ్చలత్వాత్ = కారణాంతరములచే మూకుడు లోని నీటియందున్న] సూర్యుని ప్రతిబింబమునకుఁ బట్టినమిక్కిలికదలికతనము వలన అర్కః = [ఆకాశమండలి] సూర్యుఁడు, చఞ్చలః = కదు కంపించువాఁడు

భవతి కిం = అగునా ఏమి? కాఁడుసుమా అని భావము, [జలాది] ఉపాధిధర్మము వలనఁ బ్రతిబింబమందుఁ గల్గు [చలనాది] ధర్మవికారములు, నిరుపాధికసత్య వస్తువునందు వికారములు గల్గవని నిరూపితము.

తా॥ ఒక మూకుడు పగిలిపోయి, దానిలోనిజల మొలికి పోయి, ఆజలములోఁ గనబడ్డ పూర్వ ప్రతిబింబము (లయ) నాశ మైనను, నాకాశమందలి నిజసూర్యుఁడు లయము చెందఁడు. [ఆయన తక్కిన మూకుళ్లయందు ప్రతిఫలింపకుండ నుండఁడు. అట్లె యొకజీవుఁడు ముక్తిపొందినయెడల దానితో తక్కినజీవులు, సృష్టి, యీశ్వరుఁడు లేకుండపోరు. మూకుడులోని సూర్య ప్రతి బింబము, మూకుడులోని జలము కంపించుటవలన, కంపించినను, ఆకాశమందలి సూర్యుఁడు మాత్రము కంపింపఁడు. ప్రతిబింబ చైతన్యమగు జీవునియందుఁ గనఁబడు సుఖదుఃఖాదివికారములు, వస్తుచైతన్యమగుపరబ్రహ్మమునం దెట్టిమార్పును దీసికొనిరావు. కావున జీవత్వము నశించినను, అద్వైతబ్రహ్మత్వము నశింపదు.

అవ॥ ఈచరాచరవిశ్వమంతయు [ఈజీవులు, ప్రపంచము] ఒక్క ఈశ్వ రునివలననే ప్రవర్తించుచున్నదా? దీనికి సమాధాన మిందుఁ జెప్పుచున్నారు.

స్వవ్యాపారం కురుతే యథైకసవితుః ప్రకాశేన ।
తద్వ చ్చరాచర మిదం మేకాత్మసత్తయా చలతి ॥ 126

ప్ర : యథా = ఏవిధముగా, ఏకసవితుః = ఒక్క సూర్యునియొక్క, ప్రకా శేన = కాంతిచేత, [వెలుఁగుచేత] ఇదం = ఈ, చరాచరం = స్థావరజంగమాత్మక ప్రపంచమంతయు స్వవ్యాపారం = తనపనులను, కురుతే = చేసికొనుచున్నదో, తద్వత్ = అదేవిధముగా, ఇదం చరాచరమ్ = ఈస్థావరజంగమాత్మకమైన [కద లికగల, కదలికలేని] సర్వజీవరాశి, ఏకాత్మసత్తయా = ఒక్క ఆత్మయగు బ్రహ్మముయొక్క ఉనికిమాత్రముననే, చలతి = కదలుచున్నది, వ్యాపారవంత మగుచున్నది.

తా॥ సూర్యుఁ డుదయింపఁగనే సమస్తమైన జీవరాశి మేల్కొనును. సూర్యకాంతి, సమస్తవస్తుప్రకాశకమగుటచే జీవులందఱు వారివారి సొంతపనులందుఁ బ్రవృత్తు లగుచున్నారు. అట్లే ఒక్క బ్రహ్మమగు ఆత్మయొక్క యునికిమాత్రముననే, చరాచరరూపమగు సర్వజీవావళి ప్రవర్తించుచున్నది. ఆయన యునికి మాత్రముననే, సర్వమునకు ఉనికిఁ గల్గి, క్రియావంతమై సాగిపోవుచున్నది. అనఁగా అద్వైతబ్రహ్మము సత్యమైన దగుటచేతనే సర్వజగత్తునకును వ్యావహారికసత్యత్వ మబ్బినదని పిండితార్థము.

అవ॥ బ్రహ్మమగు ఒక్కనిసత్తవలననే ఇదంతయు జరుగుచున్నచో, జీవులందఱయం దొకేవిధమగు ప్రవృత్తి యుండవలెను. కాని భిన్నప్రవృత్తు లుండవచ్చునా ? ఒకేకారణము (పర్య) నుండి భిన్నభిన్నప్రవృత్తిగల కార్య మెట్లు కల్గినది ? ఈయాక్షేపణకు సమాధాన మిక్కడ దృష్టాంతముతో జెప్పుచున్నారు.

యే నోదకేన కదలీచమ్పకజాత్యాదయః ప్రవర్ధన్తే।
మూలకపలాణ్డులశునా స్తేనైవైతే విభిన్నరసగన్ధాః॥ 127

ప్ర : యేన, ఉదకేన = ఏజలకారణముచేత, కదలీచమ్పకజాత్యాదయః = కదళీ = అరటి, చమ్పక = సంపెంగ, జాతీ = జాజి, ఆదయః = మొదలైనవి, ప్రవర్ధన్తే = వృద్ధిపొందుచున్నవో, తేన, ఏవ = అదేయేకవిధజలముచేతనే, ఏతే = ఈ, మూలకపలాణ్డులశునాః = ముల్లంగి, నీరుల్లి, వెల్లుల్లి [మొదలైనవి] విభిన్నరసగన్ధాః = వేఱువేఱురుచులను వాసనలను కార్యరూపమున గల్గినవి, [భవన్తి = అగుచున్నవి.]

ఒకే (వర్ష)జలముచేత అరటి, సంపెంగ, జాజిపువ్వు మొదలైనవి మంచి రుచి, వాసనలు కలవిగాఁ బెరుఁగుచున్నవి. అదే (వర్ష)జలముచేత ముల్లంగి, నీరుల్లి, వెల్లుల్లి మొదలైనవి వేఱువేఱు రుచులు వాసనలు గలవిగాఁ బెరుఁగుచున్నవి. అట్లే వివిధజీవుల యొక్క పూర్వకర్మానుసారముగా వచ్చిన స్వభావములచేత వారి

చర్యలు భిన్నభిన్నములైన గుణములను ఫలితములను గ[illegible]యున్నవి. వివిధవృక్షాదులకు వానిపోషకజలమువలె ఈనానాత్వముగల సర్వమునకు పోషకముగా నొకే బ్రహ్మ మున్న దన్న సిద్ధాంతము సహేతుకమే, సాధువే, (సత్యమైనదే)

అవ॥ ఏకమైన బ్రహ్మమే మాయోపాధిగాఁగల యీశ్వరుఁడు; అతఁడే ఈ సర్వమునకు నిమిత్తకారణమై సర్వమును ఆడించుచు నడపుచున్నాఁడు.

ఏకో హి సూత్రధారః కాష్ఠప్రకృతీ రనేకశో యుగపత్ ।
స్తమ్భాగ్రపట్టికాయాం నర్తయ తీహ ప్రగూఢతయా ॥
128

ప్ర : ఇహ = ఇక్కడ, ఈప్రపంచమందు, ఏకః, సూత్రధారః = ఒక సూత్రధారుఁడు. బొమ్మలనాడించువాఁడు, ప్రగూఢతయా = (తానెవరికిని గనఁబడకుండ రహస్యముగా వెనుక నిలువఁబడి మిక్కిలిగూఢముగా, స్తమ్భాగ్రపట్టికాయాం = స్తంభమునకు ముందు కట్టఁబడిన గుడ్డతెఱమీఁద, కాష్ఠప్రకృతీః = కొయ్యతోఁ జేయఁబడిన వివిధములైన బొమ్మలను, అనేకశః = అనేకవిధములుగా, చిత్రవిచిత్రములుగా, యుగపత్ = అన్నిఁటిని ఒకేసారి, నర్తయతి హి = ఆడించుచున్నాఁడుగదా!

తా॥ కొయ్యతోఁ జేయఁబడిన చిత్రవిచిత్రములైన బొమ్మలను ఒక సూత్రధారుఁడే యెవ్వరికిని గనఁబడకుండ గూఢముగా తెఱవెనుక నిలిచి తనముందు స్తంభమునుండి వ్రేలాడఁదీసిన బట్టతెఱమీఁద; వానిని చిత్రవిచిత్రములైన యనేకవిధముల నొకేసారి యాడించుచున్నాఁడుగదా! అట్లే యీజగన్నాటకమున కంతకును సూత్రధారుఁడైన పరమేశ్వరుఁడు మిక్కిలి గూఢముగా అవ్యక్తమూర్తిగా వెనుక నిలిచి బహువిచిత్రముగా [illegible] అందఱి నాడించుచున్నాఁడు. ఇట్లు జగదీశ్వరుఁడు, జగద్వ్యాపారమునకుఁ బ్రేరణకర్త యైనాఁడునుమా!

శ్లో॥ ఈశ్వరః సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి।
భ్రామయన్ సర్వభూతాని యంత్రారూఢాని మాయయా॥
గీ 18-61

ఓ విశుద్ధాంతఃకరణుఁడవగు అర్జునా! ఈశన (నియమన) శీలుఁడగు నారాయణుఁడు సర్వప్రాణులయొక్క హృదయప్రదేశమందు సంస్థితుఁడై యున్నాఁడు రంగులరాట్నము (Merry-go-round) మొదలగు యంత్రము నధిష్ఠించియున్న కొయ్యబొమ్మలో యున్నట్లున్న సర్వభూతములను ఆనారాయణుఁడు ఆత్మీయమైన మాయచేతఁ ద్రిప్పుచున్నాఁడు.

అవ॥ ఒకేకారణద్రవ్యమునుండి భిన్నరూపకార్యములైన వస్తువులు జనించునా ? అనిన, సోదాహరణముగా నట్లు సృష్టి యుండవచ్చు నను చున్నారు.

గుడఖణ్డశర్కరాద్యా భిన్నాః స్యుర్వికృతయో
యథైకేక్షోః।
కేయూరకఙ్కణాద్యా యథైకహేమ్నో భిదాశ్చ
పృథక్ ॥ 129

ఏవం పృథక్స్వభావం పృథగాకారం పృథగ్వృత్తి।
జగదుచ్చావచ ముచ్చై రేకేనై వాత్మనా చలతి॥ 130

ప్ర : యథా = ఎట్లు, ఏక + ఇక్షోః = ఒకేచెఱకుగడరసముయొక్క, వికృతయః = మాఱురూపములు, దానినుండి పుట్టినవైన, గుడఖణ్డశర్కరాద్యాః = బెల్లము, కలకండ (పటికబెల్లము), పంచదార మొదలైనవి. భిన్నాః = వేఱువేఱురూపములు, రుచులు గలవిగా స్యుః = అగుచున్నవో, యథా = ఎట్లు ఏకహేమ్నః = ఒకేబంగారముయొక్క, భిదాః = భేదములు, భిన్నరూపములైన, కేయూరకఙ్కణాద్యాః = భుజకీర్తులు, (భుజములపై ధరించు సొమ్ములు) బాహాపురులు = చేతికిఁదొడుగుమురుగులు, గాజులు మొదలైనవి (ఉంగరములు, హార

ములు, కిరీటములు, నూపురములు మొదలైనవి) పృథక్ = వేరైనవిగా (స్యుః = అగుచున్నవో), ఏవం = అట్లే, పృథక్స్వభావం = వేఱువేఱుస్వభావములుగల్గియు, పృథగాకారం = వేఱువేఱురూపములుగల్గియు, పృథగ్వృత్తి = వేఱువేఱుప్రవృత్తులుగల్గియు, ఉచ్చావచం = హెచ్చు తగ్గు ఎక్కువ తక్కువ అను భేదములను గల, జగత్ = ప్రపంచము, ఏకేన, ఏవ = ఒక్కటేయగు, ఆత్మనా = ఆత్మచేత, (బ్రహ్మముచేత) ఉచ్చైః = అత్యధికముగా, చంతి = కదలుచున్నది, (ఒప్పుచున్నది).

తా॥ ఈ ప్రపంచము అతివిచిత్రముగా నున్నది. ఒకటి యున్నట్లు మఱొకటుండదు. స్వభావములు వేఱు, రూపములు వేఱు, వాని ప్రవర్తనలు వేఱు, కొన్ని చేతనములు కొన్ని అచేతనములు, హెచ్చుతగ్గులు, ఉన్నతమైనవి. నీచమైనవి. ఊహించుటకుఁగూడ వీలు లేనంత యెక్కువగా నున్న దీసృష్టివైచిత్ర్యము. ఒక్క ఆత్మయగు బ్రహ్మమునుండియే యిన్నిభేదము లెట్లువచ్చినవను సందియము కల్గును. కాని, ఇందేమియుఁ జిత్రము లేదు. ఇది యసంభవముఁ కాదు. ఒకే చెఱకుగడరసమునుండి వివిధములైన, వేఱువేఱురూపములు రుచులుగల బెల్లము, పంచదార, కలకండ (పటికబెల్లము) మొదలైనవి కల్గుచున్నవిగదా? ఒక్క బంగారమునుండియే ఎత్తుగా తలపై నిడుకొను కిరీటములు, మెడలో ధరించు హారములు, భుజములపై ధరించు భుజకీర్తులు బాహువులపై ధరించు కేయూరములు, ఉంగరములు, కమ్మలు, మురుగులు, గాజులు, పాదములకు ధరించు నూపురములు, ఎక్కువ విలువగలవి, చిత్రవిచిత్రములైన రూపములతో బుట్టుచున్నవి. అట్లే యీయొక్కయాత్మ (బ్రహ్మము) భిన్నుఁడుగాని మాయావిశిష్ట సర్వేశ్వరునుండియే యీనానావిధ సృష్టి గొప్పవింతగా వెలయుచున్నది. "ఏకేనైవ ఆత్మనా"- ఒక్కటియేయగు నాత్మచేత అనుటవలన, ఈకనఁబడుచున్న విచిత్రప్రపంచమున కంతయు

(ప్ర. 21)

ఆత్మస్వరూప మొక్కటియే యని నిశ్చయించుటతో ముఖ్యాత్మ లును శరీరమువలె, భిన్నములును, పెక్కులు నను ద్వైతవాద ములు నిరస్తము లైనవి. ఇట్టి ఏకాత్మస్వరూపమే సత్యమైనది కావున దానినే తెలిసికొనవలె నని నొక్కి చెప్పిన ట్లైనది. ఈ జ్ఞానము ముక్తిసాధనప్రధానాంశమగు ఆత్మబోధవిశేషాంశము.

అవ॥ పరమప్రమాణమగు వేద మట్లు చెప్పినదని వినుట, అట్లు (కోరుట) ఉపాసించుటవలననే ముక్తిలాభము రాదు. ఆముక్తికి బ్రహ్మాత్మైక్య జ్ఞానమనుభవపూర్వకముగా దెలిసికొన్నవే సాక్షన్ముక్తి లాభ మగును. అంత వఱకు ఎవ రెన్ని చేసి చూచినను శోకమోహభయాదులు పోవవు.

స్కన్ధధృతసిద్ధ మన్నం యావ న్నాశ్నాతి మార్గగ స్తావత్ ।
స్పర్శభయక్షుత్పీడౌ తస్మి న్భుక్తే న తే భవతః ॥ 131

ప్ర : యావత్ = ఎంతవఱకు, మార్గగః = ప్రయాణముచేయుచున్న బాటసారి, స్కన్ధధృతసిద్ధం = (ఇంటిదగ్గఱ వండించుకొని, మార్గమధ్యమున దినవలె నని) మూటగట్టుకొని భుజముమీఁద మోసికొని తెచ్చి, అన్నం = అన్నమును, న అశ్నాతి = తినఁడో, తావత్ = అంతవఱకు, స్పర్శభయ క్షుత్పీడౌ = మోతబరువు, ఆకలిబాధయునురెండును (అన్నము తినవలసినది గాని తాకవలసినది కాదు. ఆచారపరులు దానినంటిన చేతిని కడుగుకొందురు. అందు వలన తాకుట భయకారణముకూడ కావచ్చును). స్తః = ఉండును, (వదలవు కాని) తస్మిన్ భుక్తే = ఆయన్నము తినఁబడిన దగుచుండఁగా, తే = ఆ భయ పీడలు రెండును (తే = వానికి) న, భవతః = కలుగవు.

తా॥ సాధారణముగా నేదో పనిమీఁదఁ బోవుబాటసారి, మార్గములో భుజించుటకై యింటిదగ్గ నన్నము వండించి, కూర పచ్చళ్లు మొదలైనవానితో మూటఁగట్టి, భుజముమీఁదఁ బెట్టు కొని ప్రయాణము చేయును. అతఁడు దానిని దిననంతవఱకు, దాని మోఁతబరువు, ఆకలిబాధ యుండును. ఎవరైన వచ్చి

దానిని లాగుకొనిపోవుదురేమో యనుభయము, పరిశుభ్రతకు లోపము గల్గించుచున్న దనుశంక వానిని వదలవు. కాని యతఁడు దానిని భక్షింపఁగనే అది తానేయై శంక, తొల్లింటి భయము, పీడ అన్నియుఁ దొలఁగిపోవును. తాను బలముపొంది ఉత్సాహవంతుఁడై తృప్తితో సుఖించుచున్నాఁడు. అట్లే బ్రహ్మమగు పరమాత్మను గుఱించిన విషయము పరమప్రమాణమైన వేదమువలన ఆచార్యోపదేశమువలనను వినుట, దానినే ఉపాసించుట, మొదలగునవి మాత్రము చేయుచున్న యెడల తాను సర్వోత్కృష్టుఁడను గావలెనన్న కోరిక తీఱదు. నిత్యసచ్చిదానందుడుఁగా నుండు నప్పటితృప్తి కలుగదు. శోకమోహభయాదులు వీడవు. సర్వజ్ఞుఁడు సర్వశక్తిమంతుఁడు అను పరమేశ్వరుఁడు మహాకరుణామయుఁ డని యెంత చెప్పినను తనకంటె వేఱుగా నున్నాఁ డన్నచో భయము పూర్తిగా పోదు. ("ద్వితీయాద్వై భయం భవతి") రెండవది తనకంటె హీనమైన దున్నను, భయము పోవదు. క్రిమికీటకాదులనుండి కూడ మనుష్యుఁడు భయపడుచునే యున్నాఁడు. సానుకూలలై, అనంతప్రీతిపాత్రియైన భార్యవలనఁగూడ అతనికి భయమున్నది. సమానులైన మిత్రులుగూడ తన కపకారులుగా మాఱవచ్చును. నేఁడు మహాకరుణామయుఁడు, తనయందు మహానురక్తుఁడు అయిన ప్రభువునుండి కూడ నతనిభయము పోదు. కావున తానా పరమేశ్వరుఁడ రెండవది లేదని, తానే నిత్యసచ్చిదానందసర్వజ్ఞసర్వశక్తిమంతుఁడగు పరమేశ్వరుఁడ నని, విని భావించుట ఉపాసించుటమాత్రమే చాలదు. తానది బాగుగా మననముచేసి యనుభవపూర్వకముగాఁ దెలిసికొన్ననే పరమతృప్తి, మోక్షము కల్గును.

అవ॥ యథార్థజ్ఞానమువలననే అద్వయబ్రహ్మానందానుభవ మగునని చెప్పుచున్నారు.

మానుషమతఙ్గమహిషశ్వసూకరాదిష్వనుస్యూతమ్।
యః పశ్యతి జగదీశం స ఏవ భుంక్తేఽద్వయానన్దమ్॥132

ప్ర: యః = ఎవఁడు, మానుషమతంగమహిషశ్వ, సూకరాదిషు, మానుష= మనుష్యులు, మతంగ= ఏనుగులు, మహిష = దున్నలు, శ్వ= కుక్కలు, సూకర= పందులు, ఆదిషు = క్రిమికీటకాదులు మొదలగువానియందును, అనుస్యూతమ్= తప్పకుండ వానియన్నింటిలోపల వానికంటె విలక్షణముగా వ్యాపించియున్న, జగదీశం = జగన్నాయకుఁడగు, పరమేశ్వరుని, పశ్యతి= చూచుచున్నాఁడో, సఃఏవ= అతఁడే, అద్వయానందమ్= (తిరుగులేని, తరుగులేని, సాటిలేని), భేదములులేని, తనకంటె నన్యములేని యాత్మయైన పరబ్రహ్మానందమును, భుంక్తే = అనుభవించుచున్నాఁడు.

తా॥ కనఁబడుచున్న మనుష్యునియందును, ఏనుఁగునందును, దున్నపోతునందును. కుక్కయందును, పందియందును, పశుపిల్లి క్రిమికీటకాదులుమొదలైన సమస్తప్రాణులందును అనంతముగానున్న సగుణపరమేశ్వరునిమిథ్యారూపవిభూతులగు వీనియన్నిటియందు అంతరతమముగా అవ్యక్తముగా సర్వవ్యాపిగానున్న జగన్నాథునిపరభావమైన రూపరహితనిర్గుణపరబ్రహ్మమును ఏజాని చూచుచున్నాఁడో, ఆసమ్యగ్దర్శనుఁడే కేవలాత్మాభిన్నమైనదై, తనకంటెవేఱైన రెండవది లేనిదై ముక్తిరూపమైన పరబ్రహ్మానందరసానుభవము కలవాఁడు. ఈబ్రహ్మానందానుభవమందు ద్వైతప్రపంచబుద్ధిభావము నశించుటవలన అద్వైతమే పరమార్థమని యిందు నిరూపితమగుటచే దీనికద్వైతప్రకరణము సార్థకనామము.

ఈతత్త్వదర్శనవిధానమందు శ్రీకృష్ణగీతాప్రమాణవచనము గీ 5-18 స్మరింపఁదగినది.

శ్లో॥ విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని,
శుని చైవ శ్వపాకే చ పండితాః సమదర్శినః॥

గీ 5అ-18శ్లో.

ఉత్తమసంస్కారములగు విద్యావినయములచే సంపన్నుఁడై సాత్త్వికుఁడైన బ్రాహ్మణునియందును, రజోగుణమధ్యమసంస్కారములుగల గోవునందును, సంస్కారహీనమై కేవలతమోగుణస్వరూపమైన ఏనుఁగు మొదలైనవానియందు (కుక్కయందును, దానినివండి తిను మాలవానియందును)ను, సత్త్వాదిగుణములచేతగాని, వానినుండిపుట్టిన సంస్కారములచేతగాని, అట్లే రాజసతామస (గుణ)ములచేతనుగాని, వానినుండిపుట్టినసంస్కారములచేతనుగాని, ఏమాత్రమునుగూడ స్పృశింపఁబడనట్టియు (గుణదోషరహితమైనట్టియు) వికారరహితమైనట్టియు, పరబ్రహ్మమును చూచుటయే శీలముగా గలవారగు పండితులు సమదర్శనులు (బ్రహ్మవేత్తలు).

11, కర్తృత్వభోక్తృత్వప్రకరణమ్

(కర్తృత్వభోక్తృత్వప్రకరణము)

అవ॥ 126వ శ్లోకములో విశ్వమువంతయు సూత్రధారువలె పరమేశ్వరుఁడే వెనుక గూఢముగా నిల్చి యాడించుచున్నాఁడని చెప్పఁబడినది. అట్లైన జీవుఁడు కర్త, భోక్త కాఁడనవలెనా? మఱి కర్తృత్వభోక్తృత్వములు పరమేశ్వరునకుఁగూడఁ జెందవా? వానివలన నాయన సంసారి దుఃఖాదులు కలవాఁడు కాఁడా? ఈసందేహములకు సమాధానము చెప్పుచున్నారు.

యద్వత్సూర్యోఽభ్యుదితే స్వవ్యవహారం జనః కురుతే
తం న కరోతి వివస్వాన్న కారయతి తద్వదాత్మాఽపి॥

133

ప్ర : యద్వత్= ఏవిధముగా, సూర్యే= సూర్యుడు, అభ్యుదితే= పైకివచ్చిఉదయించుచున్నవాడు కాగా, జనః= జనుడు, స్వవ్యాపారం= తనకార్యమును (పనిని,) కురుతే = కర్తయైచేయుచున్నాడో, వివస్వాన్= సూర్యుడుమాత్రము, తం= (దానిని,) అనరునిపనిని, న కరోతి= చేయుట లేదో, న కారయతి= చేయించుటలేదో, తద్వత్= అదే విధముగా, ఆత్మాఅపి =బ్రహ్మమైన యాత్ముడుకూడ ఏపనిని చేయడు చేయించడు. (అందువలన కర్తృత్వభోక్తృత్వము లాయాత్మకు లేవు, ప్రతిఫలితచైతన్యరూపుడును, అవిద్యాకామవివశుడునగు జీవునివే.)

తా॥ సూర్యుడు భూమిపైకి వచ్చి ఉదయించుచున్నట్లు కనబడగనే, సర్వజీవులు నిద్రనుండి లేచి, ఆసూర్యకాంతివలన బాహ్యవిషయజ్ఞానము గలిగి, తమతమపనులందు ప్రవృత్తము లగుచున్నవి. అంతియకాని ఆసూర్యుడుమాత్రము, ఆయాపను లను తాను చేయుటకాని, చేయు మని యితరులను ప్రోత్సహించి చేయించుట గాని లేదు, ఆయన ఎట్టి వ్యాపారి కాడుగదా! అట్లే సూర్యునివలె సర్వప్రకాశమానుడగు ఆత్మపరమార్థముకూడ, అజ్ఞానులగు జీవులు చేయుపనులకు కర్తయు (చేయువాడు) గాడు. కారయితయు [చేయించువాడును] గాడు. సర్వప్రాణు లును తమస్వభావమునుబట్టి తామే పనులుచేసికొని పోవుచున్నారు. ఆయాత్ముడు కేవలసాక్షిమాత్రుడై సిర్లేపుడుగా నున్నాడు.

అవ॥ జీవునిబాధ లాయాత్మకు లేవని మతొకయుదాహరణ మిచ్చుచు న్నారు.

లోహే హుతభుగ్వ్యాప్తే లోహాన్తరతాడ్యమానేఽపి।
తస్యాన్తర్గతవహ్నేః కింస్యాన్నిర్ఘాతజం దుఃఖమ్॥ 134

ప్ర : హుతభుగ్వ్యాప్తే = అగ్నిచేత వ్యాపింపబడిన, లోహే = ఇనుము లోహాన్తరతాడ్యమానే = మతొకయినుపముక్కచేత [సుత్తె మొదలగు

వానిచేత] కొట్టబడినది కాఁగా, తస్యాన్తర్గతవహ్నేఃఅపి = ఆ మొదటియినుప ముక్కలోపల వ్యాపించియున్న యగ్నికిగూడ, నిర్ఘాతజం = మఱొక యినుప ముక్కచేత కొట్టుటవలనఁ బుట్టినదైన దుఃఖం = బాధ, స్యాత్ కిం = కలుగున యేమి? కలుగ దని భావము.

తా॥ ఇనుమును కోరినరూపమునకు మార్చుటకు కమ్మరి దానిని బాగుగా కొలిమిలో నెఱ్ఱగాఁ గాలునట్లు చేయును. అప్పుడది అగ్ని, తనయందు పూర్తిగావ్యాపించుటచేత నెఱ్ఱఁగా నగును. అప్పుడు దానిని దిమ్మపైనుంచి కమ్మరి మఱొకసుత్తితో బాగుగా మోదును. ఇనుమును బాగుగాఁ గొట్టును.) ఈసుత్తి దెబ్బలు కాలిన ఇనుమును బాధించి దాని రూపమునుమార్చునుగాని, ఆయినుముతోఁ గలిసియున్న యగ్నిని బాధింపలేవు. దెబ్బలవలనిదుఃఖము అగ్నికి రాదు, లేదు. అట్లే కర్తృరూపజీవుని క్రియాకలాపముగాని భోక్తృరూపజీవుని కర్మఫల సుఖదుఃఖములు గాని, జీవసంబంధములే గాని జీవునియం దంతరంతరవ మైన నిత్యజ్యోతియగు పరమాత్మకెట్లును సంబంధింపవు. అనగా కేవలాత్మకు కర్తృత్వభోక్తృత్వములు లేవని సిద్ధాంతము.

ఆవ॥ దీనినే మఱొకయుదాహరణముచేత 2 శ్లోకములలో వివరించుచున్నారు.

నిష్ఠురకుఠారఘాతైః కాష్ఠే సఞ్ఛిద్యమానేఽపి।
అన్తర్వర్తీ వహ్నిః కిం ఘాతైశ్ఛిద్యతే తద్వత్॥ 135

తనుసమ్బన్ధా జ్ఞాతైః సుఖదుఃఖై ర్లిప్యతే నాత్మా।
బ్రూతే శ్రుతిరపి భూయోఽనశ్నన్నన్యోఽభిచాక
శీత్యాది॥ 136

ప్ర : నిష్ఠురఘాతైః, నిష్ఠుర = కఠినములై వాడియై క్రూరములైన, కుఠార = గొడ్డలియొక్క, ఘాతైః = దెబ్బలచేత, కాష్ఠే = కట్టెకొయ్య, సఞ్ఛి

ద్యమానే + అపి = బాగుగా చీల్చి వేయఁబడుచున్న దైనప్పటికిని, అన్తర్వర్తీ = కట్టెలోపలనుండు, వహ్నిః = కాష్ఠాగ్ని, ఘాతైః = గొడ్డలిదెబ్బలచేత, ఛేద్యతే కిం = చీల్చివేయఁబడునా యేమి? కొంచె మైనను చీల్చివేయఁబడదు. తద్వత్ = అదే విధముగా, తనుసమ్బన్ధాత్ = శరీరముతో సంబంధించుటవలన, జాతైః = పుట్టినటువంటివైన, సుఖదుఃఖైః = సుఖములచేత దుఃఖములచేత, ఆత్మా = తనువునందు లోలోపలనున్న ఆత్మ, న లిప్యతే = అంటబడఁడు. అతఁడాసుఖదుఃఖములను రవ్వంతయు బొందఁడు. శ్రుతిః అపి = వేదముకూడ, భూయః = విరివిగా, అనేకవాక్యములు, అన్యః = కర్తృభోక్తృరూపజీవున కంటె నితరుఁడై విలక్షణుఁడగు, పరమాత్మ అనశ్నన్ = శరీరవృక్షకర్మఫలములను భుజింపఁకుండ, అభిచాకశీతి = నిర్లిప్తుఁడై చూచుచుండును. ఆది = మొదలైనవి, బ్రూతే = చెప్పుచున్నది.

తా॥ ప్రపంచములో కట్టెలో కూడ కనఁబడకుండ నగ్ని దాగి యున్నది. యజ్ఞములు చేయువారికి పవిత్రమైనయగ్ని కావలెనని, రెండు కట్టెపుల్లలను (అరణులనఁబడువానిని వేగముగా నొకదానితో నొకటి రాపిడిపెట్టుటవలన నగ్నిని పుట్టించి దానితో యజ్ఞహోమాదులు చేసెదరు. ఇట్లు కట్టలందు దుంగలందు అగ్ని కనబడకుండ లోపలఎల్లప్పుడునున్నది. ఇప్పుడు కట్టెలను కొట్టువాఁడు పెద్దగొడ్డండ్రను దీసికొని గట్టిగా బలముగా కట్టె మొద్దులు పగులు నట్లు కొట్టును. ఇట్లు మొద్దుకట్టను బలముగాఁ నెంతకొట్టినను కట్టెలోపల దాఁగియున్న అగ్నిని ఈగొడ్డలిపెట్లు బాధించుచున్నవా? ఈదెబ్బలవలన నగ్ని యేమియు బాధపడుట లేదు. అట్లే కట్టెవంటిశరీరసంబంధమువలన శరీరాత్మాభిమాని యగు జీవునకు వచ్చినసుఖదుఃఖములు శరీరాంతర్యామియగు పరమాత్మ నేమియు నంటఁజాలవు వికారినిగాఁ జేయలేవు. ముండకోపనిషచ్ఛ్రుతి "అనశ్న న్నన్యో అభిచాకశీతి" రెండవవాఁడు అనఁగాఁ బరమేశ్వరుఁడు ఎట్టికర్తృత్వభోక్తృత్వములులేక కర్మఫలములను గుడువక, శరీరోపాధిజీవునిచేఁతలను సుఖదుఃఖానుభవ

ములను ఊరక చూచుచుండును. ఈమొదలగు విషయమునే చెప్పుచున్నవి. ముండకశ్రుతి "ద్వాసుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే తయో రన్యః పిప్పలం స్వాద్వ త్త్య నశ్నన్న న్యో ऽభిచాకశీతి." ఎప్పుడును కలిసియుండు రెండు పక్షులు (మంచిఱెక్కలు గలవి), సమానమైన పేర్లు కలవి ఒకే వృక్షమును ఆశ్రయించి యున్నవి. అందొకటి విచిత్రమైన (మాధుర్యాది) రుచులుగల ఆచెట్టుఫలములను భక్షించును. రెండవది తాను ఏమియు చేయక, ఏమియుఁ దినక, ఆచేయుచుఁదిను రెండవ దానిని కేవలము చూచుచుఁ గూర్చున్నది.

ఇందు వృక్షము శరీరము. రెండుపక్షులు, జీవాత్మఁ పరమాత్మలు. శరీరియగు జీవాత్మ తాను జేసిన కర్మలయొక్క సుఖదుఃఖరూపవిచిత్రఫలముల ననుభవించుచున్నది. శరీరియగు రెండవది నిర్వికారముగా నిష్క్రియముగా నుండి ఆరెండవదానిని కేవలము చూచుచున్నది. కావున తననిజరూపమైన పరమాత్మ సంసారియగు జీవునివలె సుఖదుఃఖాదు లనుభవింపదు. ఆజీవుఁడును బరమాత్మతత్త్వస్వరూపమును శ్రవణమననాదులచేఁ దెలిసికొని మోక్షమును బొందును. ఎప్పుడును ఆత్మ, కర్తయుభోక్తయు గానే కాఁడు. శరీరముతో తాదాత్మ్యము చెందిన (శరీరమే నే నను కొన్న) స్థితిలోనే జీవుఁడు కర్తయు భోక్తయు నగుచున్నాఁడు.

అవ॥ మఱొకయుదాహరణముతో దీనినే వివరించుచున్నారు. ఆత్మకు సుఖదుఃఖములు లేవని. కావున స్వభావముచేత ఆత్మ అకర్త, అభోక్త యని సారాంశము.

నిశి వేశ్మని ప్రదీపే దీప్యతి చౌర స్తు విత్త మపహరతి।
ఈరయతి వారయతి వా తం దీపః కిం తథా ऽऽత్మా ऽపి॥

137

గేహాన్తే దైవవశాత్కస్మింశ్చిత్సముదితే విపన్నే వా।
దీప స్తుష్య త్యథవా ఖిద్యతి కిం, తద్వ దాత్మాఽపి॥ 138

ప్ర : వేశ్మని=ఇంటియందు, నిశి=రాత్రియందు, ప్రదీపే = బాగుగా వెలుఁగుచున్నదీపము, దీప్యతి=ప్రకాశించుచున్నది కాఁగా, చౌరః తు = దొంగ, (ఆదీపకాంతిముందు ఇంటిలోని) విత్తం = ధనమును, అపహరతి = దొంగిలించును. దీపః=ఆదీపము, తం=ఆదొంగవానిని, ఈరయతి కిం=దొంగిలించుమని ప్రేరేపించుచున్నదా? వా=లేక, వారయతి, కిం = వానిదొంగతనమును మాన్పించుచున్నదా! (రెంటిని చేయుట లేదు.) తథా = అదే విధముగా, ఆత్మా అపి = పరమాత్మకూడ ప్రపంచములో జరుగు వ్యవహారములో (పైదీపమువలె) సంబంధము లేనివాఁడు. నిర్వికారః వర్తతే = ఏమియును వికారమును బొందకుండ నుండును. మఱొక యుదాహరణము :-

గేహాన్తే=ఇంటిలోపల, దైవవశాత్ = దైవవశమున, తనప్రయత్న మేమియులేకయే, కస్మింశ్చిత్=ఒకానొకఁడు, సముదితే(సతి) = పుట్టినవాఁడగుచుండఁగా, వా=లేక, ఆఇంటియజమాని విపన్నే(సతి) = ఆపదచెందినవాఁడు, కాఁగా, దీపః = ఇంటిలోనిదీపము, తుష్యతి కిం = సంతోషించుచున్నదా ? అథవా=లేక, ఖిద్యతి కిం=దుఃఖించుచున్నదా? రెండును చేయదు. తద్వత్ = అదేవిధముగా, ఆత్మా అపి=కేవలాత్మకూడ, కేవలద్రష్టగానే ఉండును. గాని గృహస్థునివలె హర్షశోకములను బొందదు.

తా॥ ఒకయింటిలో దీపము పెద్దగా వెల్గుచుండఁగా నొక దొంగ అందు ప్రవేశించి వస్తువులను, దొంగిలించుచున్నాఁడు. ఆతని పాపనికి ప్రేరేపించుట గాని వద్దని మాన్పించుట గాని వెలుఁగుచున్నదీపము చేయదు. అది నిర్వికారముగా నున్నది గదా! అట్లే దొంగవంటి జీవుఁ డొనర్చుపనులతోఁగాని, వానిసుఖదుఃఖరూపకర్మఫలానుభవములతోఁగాని, సాక్షిగాఁ జ్యోతిరూపాత్మ సంబంధింపఁడు. సర్వమును సాక్షిగాఁ జూచుచుండును. అతఁ డేవికారమును బొందఁడు.

అట్లే దీపము వెలుగుచుండగా ఒకయింటిలో దైవవశమున నొకశిశువు జనించినయెడల ఆశిశుజననమునకు దానితలిదండ్రుల వలె దీపము సంతోషించునా? సంతోషింపదు. మఱొకఁడు ఆ యింటిలోఁ జచ్చినయెడల వాని బంధువు లేడ్చిన ట్లాదీపము దుఃఖించునా? అదియెల్లప్పు డొకేరీతిగా నిశ్చింతగా, నిర్వికార ముగా నుండును. అట్లే పరమాత్మయు దేహాభిమానియైన జీవుఁడు పొందునట్లు సుఖదుఃఖములను పొందఁడు. అనఁగా కర్తృత్వ భోక్తృత్వలక్షణములు రెండును అజ్ఞానియగు జీవలక్షణములేగాని, జ్ఞేయమగు ఆత్మలక్షణములు గావని రూఢి యైనది. ఇది ముఖ్య మైన ఆత్మబోధవిశేషము. ముముక్షువు ఈయాత్మలక్షణమం దెప్పుడును ప్రమాదపడరా దని హెచ్చరిక.

ఈయాత్మవిలక్షణవిషయమున భగవద్గీతలలో 5వ అధ్యా యమందలి 14వ శ్లోకమందు ప్రమాణవచన మిట్లున్నది.

శ్లో॥ న కర్తృత్వం న కర్మాణి లోకస్య సృజతి ప్రభుః।
న కర్మఫలసంయోగం స్వభావస్తు ప్రవర్తతే॥ 5వ అ-14 శ్లో.

ప్రభువైన ఆత్మ, తనంతతానుగా ఏప్రాణిని ఈపనిని జేయు మని, ప్రేరేపించుట (కర్తృత్వమును) చేయుట లేదు. అట్లే జీవున కీప్సితమములైన రథము, ఘటము (పాత్రాది), మేడలు మిద్దెలు మొదలైన సుఖసాధనవిషయజాలమును, (కర్మములను) సృజించుట లేదు. అట్లే రథాదినిర్మాతకు ఆకర్మఫలముతోడి సంయోగమునుగూడఁ జేయుట లేదు. ఇట్లు దేహియగు ఆత్మ, తనకుఁ దానుగా (స్వతః) ఏకొంచెమైన పనిని చేయుటగాని, ఇత రులచేచేయించుటగాని నిర్వర్తింపని నిష్క్రియుఁ డగుచో, ఎవఁడు, చేయుచు చేయించుచు ప్రవర్తించుచున్నవాఁడు? అను ప్రశ్నకు, ప్రవర్తకము ఆత్మగాక, స్వభావ మని సమాధానము.

ఈస్వభావ మననేమి? అవిద్యాలక్షణయగు ప్రకృతి (ఈశ్వరపరాపరప్రకృతులు, దైవీరాక్షస్యాసురీప్రకృతులు అనుపేర్లుగల మాయ)యే, [త్రిగుణములు, త్రిగుణములందే] ప్రవర్తించుచున్నది. అనఁగా ప్రభువగు ఆత్మ లేక పరమాత్మ, తనకుఁ దానుగా నిష్క్రియుఁడేగాని మాయోపాధిస్థుఁడై, ఈశ్వరుఁడుగా, లోకనాథుఁడుగాఁ బ్రవర్తించుచున్నాఁడు. మాయామోహక్షణమే- మాయయొక్క అత్యంతాభావగమనమే, ఆత్మజ్ఞానఫలమే- ముక్తి యని సారాంశాత్మబోధ.

12. స్వప్రకాశతా ప్రకరణమ్ (స్వప్రకాశతా ప్రకరణము)

అవ॥ ముక్తిసాధనమైన ఆత్మబోధాంగముగా, గతాధ్యాయమందు, ఆత్మకు కర్తృత్వభోక్తృత్వలక్షణమును నిరాకరించి, (నిషేధించి) యీయధ్యాయమందు ఆత్మయొక్క స్వయంప్రకాశతాలక్షణమును నిరూపించుచున్నారు.

రవిచన్ద్రవహ్నిదీపప్రముఖాః స్వపరప్రకాశాః స్యుః।
యద్యపి తథా ప్యమీభిః ప్రకాశ్యతే క్వాపి నైవాత్మా॥
139

ప్ర : రవి-ప్రముఖాః, రవి=సూర్యుఁడు, చన్ద్ర=చంద్రుఁడు వహ్ని=అగ్ని, దీప=దీపము, ప్రముఖాః = మొదలైనవి, స్వపరప్రకాశాః = తమ్ము, ఇతరవస్తువులను ప్రకాశింపఁజేయునవి, (ఉన్నట్లు తెల్పునవి) స్యుః=అగును. యద్యపి=అవి యట్టివైనను, తథా = అవిధముగా, ఆత్మాఽపి = ఆత్మకూడ అమీభిః=వీనిచేత, క్వ+అపి=ఎక్కడనుకూడ, న ప్రకాశ్యతేఏవ = తెలియఁజేయఁబడుటయే లేదు.

తా॥ ప్రపంచములోని వస్తువులు రెండు రకములు. తమ్ము స్వయముగాఁ దెలియఁజేయునవి, సూర్యుఁడు, దీపము మొదలైనవి, స్వయంప్రకాశములనఁబడును. ఇతరసహాయములేక తెలియఁబడనివి, గోడ, చెట్టు మొదలైనవి పరప్రకాశ్యములు.

సూర్యుఁడు పగలును, చంద్రుఁడు, అగ్ని, దీపము మొదలైనవి రేయియందును, తమ్మే కాకుండ ఇతరవస్తువులనుకూడ ప్రకాశింపఁజేయు స్వభావము కలవి. కాని ఈసూర్యాదు లేవియు నాత్మను (నన్ను) ప్రకాశింపఁజేయలేవు. ఈవిషయమున గీతలలో 15 అ.లో 6వ శ్లోకార్థము ప్రమాణము.

శ్లో॥ "న తద్భాసయతే సూర్యో న శశాంకో న పావకః" గీ 15-6 ఆతేజోరూపమై వైష్ణవమైన ఆత్మస్థానమును (పదమును) సూర్యుఁడు ప్రకాశింపఁజేయ లేఁడు. అట్లే చంద్రుఁడును, అగ్నియును ఆత్మను ప్రకాశింపఁజేయ లేరు.

అవ॥ వస్తుజ్ఞానమునకు ఆత్మప్రకాశత్వమే ముఖ్యమూలకారణ మని తెల్పుచున్నారు.

చక్షుర్ద్వారైవ స్యాత్పరాత్మనా భాస మేతేషాం।
యద్వా తేఽపి పదార్థా న జ్ఞాయన్తే ఽథ కేవ లాలోకాత్॥ 140

తత్రాప్యక్షిద్వారా సహాయభూతో న చేదాత్మా।
నో చేత్స త్వాలోకే పశ్య త్యన్ధః కథం నార్థాన్॥ 141

ప్ర : ఏతేషాం = ఈరవిచంద్రాదులయొక్క, భానం = ప్రకాశము, విషయజ్ఞానము, చక్షుర్ద్వారా ఏవ = కన్నుద్వారముననే, పరాత్మనా = చిదాత్మచేతనే, స్యాత్ = కావలయును. యద్వా = ఎందుకనఁగా, తే పదార్థాః అపి = ఆపదార్థములు (రవిచంద్రాగ్నిదీపాదులు) అథ = మఱి, కేవలాలోకాత్ = వానికాంతిమాత్రము, న జ్ఞాయన్తే = తెలియఁబడుట లేదు. తత్ర అపి = అపదార్థజ్ఞానవిషయమందైనప్పటికిని, ఆత్మా = ఆత్మ, అక్షిద్వారా = కంటిద్వారమున, సహాయభూతః = సహాయము చేయువాఁడు (అగును). న చేత్ = కానిచో, తేఽపి పదార్థాః = ఆసూర్యాదిపదార్థములుకూడ, న జ్ఞాయం

తే= తెలియబడుట లేదు. (అని పై శ్లోకమునుండి అనువృత్తమగావలయుపదము లు.) నోచేత్ = అట్లు కంటిద్వారమునఆత్మసహాయభూతుఁడు కాదేని, ఆలోకే సతి= కాంతికిరణములుండినను, అన్ధః = కండ్లులేని గ్రుడ్డివాఁడు, అర్థాన్ = వస్తువులను, న పశ్యతి= చూచుట లేదుగదా!, కథం= ఇదెట్లు (సంభవతి= సంభవించుచున్నది?.)

తా॥ స్వపరప్రకాశకములగు వస్తువు లన్నియు, వానికన్న వేఱగు పరాత్మచేతనే, (నాచేతనే) కంటిమార్గమున తెలియఁబడు చున్నవి. కావున పరప్రకాశకసూర్యాది వస్తువులను దెలిసికొను టకు కన్ను అనెడుసాధనముతోఁ బనిచేయు ఆత్మచైతన్యము ప్రధానము. అట్లు కాదేని, గ్రుడ్డివాడు (తానున్నను- ఆత్మయు న్నను) దీపకాంతిముందున్న వస్తువుల నెందుకుఁ జూచుట లేదు? కావున, స్వప్రకాశాప్రకాశవస్తుజ్ఞానమునకు, నేత్రేంద్రియసాధన యుక్తమగు ఆత్మయే ప్రధానము.

అవ॥ ఆత్మవస్తుప్రాధాన్యమునే విషయగ్రహణమందు నిరూపించుచు న్నారు.

సత్యాత్మన్యపి కిం నో జ్ఞానం, తచ్చేన్ద్రియాన్తరేణ స్యాత్।
అన్ధే దృక్ప్రతిబన్ధే కరసంబన్ధే పదార్థభానం హి॥ 142

ప్ర : ఆత్మని=ఆత్మ (తాను,) సతి అపి= ఉన్నప్పటికిని, నో జ్ఞా నం కిం= పదార్థముల జ్ఞానము గ్రుడ్డివానికి కల్గుట లేదేమి?, తత్ చ= అజ్ఞాన ము కూడ (ఇతరవస్తువులను దెలిసికొనుట) ఇన్ద్రియాన్తరేణ = మఱొకఇంద్రి యముచేత, స్యాత్= కలుగవచ్చును. హి=ఎందుకనఁగా, అన్ధే=గ్రుడ్డివాఁడు, దృక్ప్రతిబన్ధే (సతి)= చూపులేనివాఁ డగుచుండఁగా, కరసంబన్ధే (సతి) = అతడు ఆవస్తువులను తనచేతులతో తాకుట యనువస్తుహస్తసంబంధమున్న దగు చుండఁగా, పదార్థభానం= వస్తువులజ్ఞానము, అవి ఉన్న వని తెలిసికొనుట, (భవతి= అగుచున్నది).

తా॥ ఆత్మకన్న కన్నే ప్రధానమా? కన్ను లేనివో ఆత్మ ఏవిధముగను వస్తువులను దెలిసికొన లేదా? ఆత్మ కంటికంటె వే ఱైన ఇంద్రియములచేత వస్తువులను దెలిసికొనవచ్చును. ఎట్లనఁగా గ్రుడ్డివాఁడు కంటితో వస్తువులను జూచి తెలిసికొన లేకున్నను చేతులతో స్పృశించి, వాసన చూచి ఇతరేంద్రియములద్వారా వస్తువులను దెలిసికొనుచునే యున్నాఁడు. కాబట్టి ఆత్మయే, తానే ముఖ్యముగా ప్రపంచమందలిసర్వవస్తువులను దెలసికొనువాఁడు. కావున ఇట్లాత్మప్రకాశకత్వస్వభావము ధ్రువపఱుపఁబడినది.

అవ॥ సర్వమును దెలిసికొనునది చైతన్యరూపమగు ఆత్మయే. అది దేనిచేతను దెలియఁబడునది కాదు. కాన తన్ను తానే యెఱుంగవలెను. ఆత్మ ఏకము. అద్వయము. కాన సర్వముగా భాసించునది తానే. సర్వమును దెలిసి కొనునది, చూచునది తానే. అన్నిఁటికిని మొదట నున్నది తానే. తాను లేకుండ నేమియు నెక్కఁడ జరుగదు. అని యుపనిషత్తులు చెప్పిన వని చూపుచున్నారు.

జానాతి యేన సర్వం కేన చ తం వా విజానీయాత్।
ఇ త్యుపనిషదా ముక్తి ర్బుధ్యత ఆత్మా ఽఽత్మనా
తస్మాత్॥ 143

ప్ర : యేన= (ఎవని) ఏఆత్మచేత, ఎవరుకారణముగా, సర్వం = సర్వమును, జానాతి = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (అనఁగా నెవఁరు సర్వమును దెలిసికొనుచున్నాఁడో) తం= వానిని, కేనవా= మఱి (దేనిచేత,) యేసాధనముచేత, విజానీయాత్= తెలిసికొన శక్యమగును? ఇతి= అని, ఉపనిషదాం =ఉపనిషత్తులయొక్క, ఉక్తిః= వచనము. తస్మాత్= అందుచేత, ఆత్మా= తాను, ఆత్మనా= తనచేతనే, అనఁగా ఆత్మగనే (తృతీయకు అభేదార్థము) బుధ్యతే= తెలిసికొనును. (రెండవది లేనప్పుడు, తెలిసికొనునన్నచో నిఁకఁ దన్ను తానే తెలిసికొనుచున్నాఁ డనియే చెప్పవలెను.)

తా॥ నిర్విశేషమగు ఏయాత్మ ఈసర్వము నెఱుంగుచున్న దో యాచైతన్యాత్మను ఏయింద్రియసాధనములతో విశేషముగా

నెఱుంగ శక్యమగును? శక్యము కాదని భావము. కావున ఆత్మ తన్ను తానే యెఱుంగఁగలదు. ఇతరములచేఁ దెలియఁబడదు. ఇట్లని యుపనిషద్ఘోష. దీనివలన ఆత్మ స్వప్రకాశత్వలక్షణము సిద్ధము. - ఉపనిషత్తులు "ఆత్మా వా ఇదం ఏక ఏవ అగ్ర ఆసీత్ నాన్యత్ కించన మిషత్" (ఐత 1-1). "ఇదంతయు మొదట ఆత్మ యొక్కటిగనే యుండెను. దానికన్న వేఱుగా మఱేమియు ఱెప్పవాల్పలేదు" అనఁగా మఱొకపదార్థమే లేదు. ఆఆత్మయే యీసర్వము. ప్రత్యక్షముగా తెలిసికొనుట యనుక్రియ జరుగవలె నన్నచో ఉన్నవి అనేకము కావలెను. అప్పుడే ఒకటి మఱొక దానిని చూచుట వినుట మొదలగుక్రియలు జరుగును. లేనిచో జరుగవు. బృహదారణ్యకము మైత్రేయీబ్రాహ్మణములో 2-4-14

"యత్ర హి ద్వైత మివ భవతి, తదితర ఇతరం
జిఘ్రతి, తదితర ఇతరం పశ్యతి, తదితర ఇతరం శృణోతి,
తదితర ఇతర మభివదతి, తదితర ఇతరం మనుతే,
తదితర ఇతరం విజానాతి; యత్ర వా అస్య సర్వ మాత్మై వాఽ
భూ త్తత్కేన కం జిఘ్రేత్, తత్కేన కం పశ్యేత్ తత్కేన కం
శృణుయాత్, తత్కేన క మభివదేత్ - తత్కేన కం మన్వీత,
తత్కేన కం విజానీయాత్? యే నేదం సర్వం విజానాతి
తం కేన విజానీయాత్? విజ్ఞాతార మరే కేన విజానీయా దితి"

యాజ్ఞవల్క్యమర్షి తనభార్యయైన మైత్రేయికిఁ జెప్పుచున్నాఁడు. "ఓసే, ద్వైత మని యున్నయెడల, అనఁగా అనేక వస్తువు లున్నయెడల నప్పు డొకఁ డింకొకదానిని (ఒకనిని) వాసన చూచుట జరుగును. ఒకఁడు మఱొకనిని చూచుట జరుగును. ఒకఁడు మఱొకనిని వినుట జరుగును. ఒకఁడు మఱొకని తో మాటాడుట జరుగును. ఒకఁడు మఱొకనిఁ దలఁచుట జరుగును.

ఒకఁడు మఱొకని దెలిసికొనుట జరుగును. (ఇదంతయు నజ్ఞానావస్థ తెలిసికొనుచు నున్న దొక్కటే యని, యది తానే యని తెలియనియవస్థ మఱి జ్ఞానావస్థలో) ఎక్కడ సర్వము ఆత్మయే, అనఁగా నిరవయవనిష్క్రియనిర్వికారచైతన్యస్వరూపము దానే యాయెనో, తనకన్న వేఱేమియు లేనిస్థితిలో నతఁడు ఏసాధనముతో (ఇంద్రియముతో) ఎవనిని వాసనచూచును? దేనితో నెవనిని జూచును? దేనితో నెవనిని వినును? దేనితో నెవనిని మాట్లాడును? దేనితో నెవనిని దలచును? దేనితో నెవనిని దెలిసికొనును? క్రియ జరుగవలె నన్న దానికి (అధిష్ఠానము) శరీరము, కర్త, కరణము (వివిధసాధనములు), ప్రాణచేష్టలు, అనుగ్రాహకదేవతలు అనెడుఐదు వస్తుసామగ్రి యుండవలెను. (గీత 18లో 14శ్లో) అకర్తగా ఉన్నదొక్కటియాత్మయే యైనప్పు డెట్టి క్రియయును జరుగుటకే వీలులేదు. జ్ఞాత, జ్ఞానము, జ్ఞేయము ఏమియు నుండవు. క్రియలేదు ఫలము లేదు. అందువలన కర్త లేఁడు. భోక్త లేఁడు.'' అని స్పష్టముగా నుపనిషద్వాక్యము లున్నవి. 'కాదు కూడదు తెలిసికొనును' అనిచెప్పవలసివచ్చినప్పుడు, ఉన్నవాఁడొక్కఁడే ఆత్మఁడే గనుక దన్ను దానే తెలిసికొనుచున్నాఁడనవలెను వెనుకటిశ్లోకములో ఆత్మ ఇంద్రియసహాయముతోఁ దెలిసికొను నని చెప్పఁబడినది. అక్కడ ఆత్మయన్నప్పుడు ముఖ్యాత్మప్రతిబింబమగుజీవుఁడు చెప్పఁబడినాఁడు. అది యిందు నిరాకరించుట ముఖ్యాత్మతత్త్వప్రబోధార్థమే. ఇట్లే కేనోపనిషత్తులోఁగూడఁ జెప్పఁబడినది. ''యద్వాచా నభ్యుదితం యేన వాగభ్యుద్యతే। తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిద ముపాసతే'' కే. 5 ''ఏది వాక్కుచే చెప్పఁబడదో, దేనిశక్తిచేత వాక్కు చెప్పుటకు శక్తిగల దగుచున్నదో, అదే బ్రహ్మము. సర్వో

తత్కృష్ట మైనది, అన్నిటకన్న గొప్పది'' అని నీవు తెలిసికొనుము. లోకముపాసించుచున్న సోపాధికేశ్వరాది, ఆత్మ కాదు. ఉపాసన క్రియలో తాను (ఉపాసకుఁడు) వేఱు, ఉపాసింపఁబడు పరమేశ్వరుఁడు వేఱు, అనుబుద్ధితో ఉపాసన చేయఁబడును. ఈవిధి భేదయుక్త ద్వైతము, అజ్ఞానముతో కూడినది. బ్రహ్మమే ఆత్మయగు నేను. రెండవది లేదు. అందువలన అద్వైతమునందు ఉపాస్య-ఉపాసక-భేదము లేదు. వాక్కు కర్మేంద్రియమున కుదాహరణ. ఇట్లే తక్కినఇంద్రియములకు, లోపలివి, వెలుపలివి, ప్రాణము మొదలైన వానిని గుఱించిన శ్లోకము లున్నవి. కావున ప్రకరణసారాంశముగా ఆత్మలక్షణము ఏకత్వస్వయంప్రకాశత్వమే గాని పరప్రకాశ్యము గా దని తేటతెల్ల మైనది. ఈజ్ఞానమే ముక్తి సాధనము.

13. నాదానుసన్ధానప్రకరణమ్

(నాదానుసంధానప్రకరణము)

అవ॥ ఇక్కడ యోగముచేత సమాధిస్థితిని బొందుటను చెప్పుచున్నారు.

యావత్ క్షణంక్షణార్ధం స్వరూపపరిచిన్తనం క్రియతే।
తావ ద్దక్షిణకర్ణే త్వనాహతః శ్రూయతే శబ్దః॥ 144

ప్ర : యావత్= ఎంతవరకు, క్షణం= క్షణకాలముకాని, క్షణార్ధం= సగముక్షణముకాని, స్వరూపచిన్తనం = తననిజస్వరూపమగుబ్రహ్మమునుగుఱించి (ఆలోచించుట,) ధ్యానించుట, క్రియతే= చేయబడునో, తావత్=అంతవఱకు, దక్షిణకర్ణే, తు= కుడిచెవియందే, అనాహతః= కృత్రిమముగా కొట్టబడినది కానట్టి, శబ్దః= సూక్ష్మధని, శ్రూయతే= వినఁబడును.

తా॥ సాధకుఁడు మనస్సునకు బాహ్యవిషయప్రవృత్తిని పూర్తిగా మాన్పి, అంతర్ముఖుఁడై తనయాత్మస్వరూపమునే, ధ్యానింపవలెను. అట్టిధ్యానము క్షణమో అర్ధక్షణమో అయినను,

అప్పుడతని కొకవిచిత్రానుభవము కల్గును. అది యతని కుడిచెవి యందద్భుతమైన సూక్ష్మశబ్దము వినవచ్చుట. ఇది అత్యంతమధురమై ప్రవాహరూప మైనది. అది సాధారణముగా మృదంగము, వీణ మొదలగు సంగీతవాద్యసాధనములను కొట్టుట, తాకుటవలన ఉద్భవించునటువంటి స్థూలశబ్దము కాదు. లోపలనే సహజప్రాణ స్పందనమువలన నేర్పడి నిత్యము సాగుచుండు (యనాహత) సూక్ష్మధ్వని. ఇది పతంజలి మహర్షి చెప్పిన యోగాంగమగు ప్రాణాయామవిశేషమనవచ్చును.

అవ॥ నాదానుసంధానము మనస్సుయొక్క సుస్థితిని, వాసనాశుద్ధిని సూచించు నని చెప్పుచున్నారు.

సిద్ధ్యారమ్భ స్థిరతావిశ్రమవిశ్వాసబీజశుద్ధీనామ్।
ఉపలక్షణం హి మనసః పరమం నాదానుసన్ధానమ్॥ 145

ప్ర : హి = ఎందుకనగా, పరమం = శ్రేష్ఠమైన, నాదానుసన్ధానం = (అమనోహరమైన) అనాహతసూక్ష్మశబ్దమునే వినుచుండుట, మనసః = మనస్సుయొక్క, సిద్ధ్యారమ్భ... శుద్ధీనాం, సిద్ధ్యారమ్భ = పరమాత్మయందు లయింపఁ జేయుట అనులక్ష్యము త్వరలో ప్రాప్తింపనున్న దనుశుభసూచనయొక్కయు, స్థిరతా = చాంచల్యమును వీడి (స్థిరత్వము) నిలుకడను పొందుటయొక్కయు విశ్రమ = శాంతిని పొందుటయొక్కయు, విశ్వాస = తానుసరియైన మార్గమునందున్నా నను గట్టినమ్మకము కల్గుటయొక్కయు, బీజశుద్ధీనాం = తెలియఁబడుచున్న జాగ్రత్కాలమనస్సునకు మూలకారణమైన నిగూఢసంస్కారరాశిలో రాగాది మాలిన్యములు క్రమముగాఁ దొలఁగి, చిత్తము పరిశుద్ధి యగుచుండుట యొక్కయు, ఉపలక్షణమ్ = సూచన అగుచున్నది.

తా॥ చెవియం దాసూక్ష్మమధురశబ్దము వినిపించిన దనఁగాఁ దనలక్ష్యము సిద్ధించుట కారంభమగుచున్నదనియు, మనస్సు తనసహజ చాంచల్యమును వీడి స్థైర్యమును పొందుచున్నదనియు,

శాంతిని పొందుచున్నదనియు, తాను సరియైన మార్గమందే యున్నా ననుగట్టినమ్మకము పెరుగుచున్నదనియు, చిత్తశుద్ధిచాల వఱకు కల్గిన దనియు, దెలియఁదగును. ఇవికల్గిననే యటుఁవంటి సూక్ష్మనాహతశబ్దము ధారగావినుట కల్గునని తాత్పర్యము.

అవ॥ అప్పుడు మనస్సునకు గొప్పయానందము కల్గు నని చెప్పుచున్నారు.

భేరీమృదంగశఙ్ఖాద్యాహతనాదే మనః క్షణం రమతే।
కిం పున రనాహతే ఽస్మి న్మధుమధురే ఽఖణ్డితే స్వచ్ఛే॥
146

ప్ర : మనః= మనస్సు, భేరీమృదంగశంఖాద్యాహతనాదే - భేరీ= భేరి, మృదంగ= మద్దెల, శంఖా= శంఖము. ఆది= మొదలైన (ఢక్క, డమరు, వీణ మొదలైనవి) వాద్యములయొక్క, ఆహతనాదే= కొట్టుటవలనఁ గల్గిన మధురమైన శబ్దమందు క్షణం = వినినపిదపక్షణకాలము, రమతే = ఆనందమును జెందును. మధుమధురే= తేనెవలెతీయనై (ఇష్టమైన) మధురతరమై అఖిణ్డితే= విడువకుండ సాగివచ్చునట్టిదియు, స్వచ్ఛే = స్వచ్ఛమైనట్టిదియు నగు, అస్మిన్ అనాహతే= ఈస్థూలముగా మీటుట, కొట్టుట లేకుండ పుట్టి మ్రోగుచుండు దివ్యమైన ఈయనాహతసూక్ష్మశబ్దమునందు, (ఆశబ్దము విన్నపుడు కల్గు నానందమునుగూర్చి;) కింపునః (వక్తవ్యమ్)=చెప్పవలసిన దేమున్నది? అనగా నపరిమితానందము కల్గు నని భావము.

తా॥ సాధారణముగా సంగీతవాద్యములగు భేరి, ఢక్క, మద్దెల మొదలగువానిని గొట్టినప్పుడు, మురళివీణవాయులీనము మొదలగువానిని చక్కగా వాయించినప్పుడు కలుగుమృదుమధుర సంగీతము విన్నప్పుడు మనస్సు క్షణకాల మైనను మహానందమును జెంద కుండదు. అట్టిచోఁ దనసాధనసిద్ధించుచున్న దని సూచించుచుఁ దనచెవులలో మృదుమధురతరమై స్వచ్ఛమైన ప్రాణావాయు సంచారజన్యసంగీతరూపమగు అనాహతనాదము ఎడతెగకుండ

వినఁబడినప్పుడు ఆయోగి చెందు పరమానందము వర్ణించుటకు వీలులేనిది. [సంగీతముయొక్క ప్రభావము మనుష్యులనేకాదు శిశువులను పశువులను చివరకు పాములనుగూడ సంతోషపెట్టును. 'శిశుర్వేత్తి పశుర్వేత్తి వేత్తి గానరసం ఫణీ.' గానముయొక్క స్వారస్యమును, రసమాధుర్యమును పసిబాలుఁడు, పశువు, పాము కూడ (ఎరుగును.) ఆస్వాదింతురు.]

సుభాషితేన గీతేన యువతీనాం చ లీలయా
చేతో న భిద్యతే యస్య స వై ముక్తో ఽథవా పశుః॥

మధురముగాఁ బాడఁబడిన పాటచేతను, యువతులయొక్క విలాసములచేత నెవనిమనస్సు ఆనందముచేఁ గరఁగదో యతఁడు ముక్తుఁడైనను గావలెను, లేదా, పశువైనను గావలెను.

ఆహతసంగీతమే యట్టిదైన సూక్ష్మమైన యనాహతదివ్యగాననాదమువలనియానందము వర్ణనాతీతము. ఇది యాత్మయందు మనోలయ మొనర్చుటకు సుకరనిశ్చితమార్గము.

అవ॥ దానినిగురించియే యింకను జెప్పుచున్నారు.

చిత్తం విషయోపరమా ద్యథా యథా యాతి నైశ్చల్యమ్।
వేణోరివ దీర్ఘతర స్తథా తథా శ్రూయతే నాదః॥ 147

ప్ర : విషయ + ఉపరమాత్ = ఇంద్రియముల నాకర్షించు విషయభోగములనుండి విరమించుటవలన, చిత్తం = మనస్సు, యథాయథా = ఏవిధముగా, నేవిధముగా, నెంతెంతవఱకు, నైశ్చల్యమ్ = చాంచల్యమును విడిచిపెట్టి స్థిరముగా నుండుటను, యాతి = పొందునో, తథా తథా = ఆవిధముగా నావిధముగా, నంతంతవఱకు, (దానికిఁ దగినట్లు,) వేణోః (నాదః) ఇవ = మురళీధ్వనివలె, దీర్ఘతరః నాదః = ఎడతెగని కడుదీర్ఘమైన నాదము, (గానధ్వని), శ్రూయతే = ఆసాధకునిచే వినబడుచున్నది.

తా॥ సామాన్యమనుష్యునకు తానానందస్వరూపుఁడ నని తెలియదు. ఆనందము తనకు వెలుపలనున్న, విషయములవలన వచ్చు నని అజ్ఞానముచే అనుకొనును. అందువలన మనస్సును ఇంద్రియములను వానివైపు బంపి వానిని సంపాదింపు చుండును. ఆ మనస్సు చెప్పుచేఁతలందుండుటతో సంసారము, శ్రమ, బహుకష్టములు, దుఃఖములు ప్రాప్తవిషయములు నశించుచుండగా మరల మరల సంపాదింపవలె నని యత్నము. జన్మపరంపర సాగును. వానివలన నిత్యానందము రాదని తెలిసికొని, అది తనయందే యున్నదను శ్రుతివాక్యము విని, గ్రహించి, దానిని అనుభవించుటకై బయటికిపోవు ఇంద్రియములను విషయములనుండి మరలించి జీవుఁడు తనవైపు త్రిప్పుకొనును. ఇది యెంతవిరివిగా జరుగునో అతనికంత విరివిగాఁ దనసహజానందము ప్రస్ఫుటమగుచుండును. ఇది యనుభవైకవేద్యము సాధకునిచంచలమైన మనస్సు తుచ్ఛమైన విషయములనుండి మరలి, యేయేవిధముగా నిశ్చలమై తన స్థానమందు నిల్చునో దానికి తగినట్లుగా అతని కాయనాదాంత్ర గానధ్వని మధురముగా ఝుంరీధ్వనివలె ఝంకారము వినబడుచుండును. ఇది యోగమార్గసాధనవిశేషము.

అవ॥ యోగికి అనేకవిధములైన విచిత్రానుభవములు కల్గును. విచిత్రమైన సంగీతములను వినుటేకాదు విచిత్రమైన కాంతులను గూడ చూచునని చెప్పుచున్నారు.

నాదాభ్యన్తర్వర్తి జ్యోతి ర్య ద్వర్తతే హి చిరమ్।
తత్ర మనో లీనం చే న్న పునః సంసారబన్ధాయ॥ 148

ప్ర : నాదాభ్యన్తర్వర్తి = ఆసూక్ష్మధ్వనిలోపలవర్తించునదిగా, జ్యోతిః = జ్యోతి (కాంతి), యత్ = ఏది, వర్తతే = కలదో, తత్ర = (అక్కడ,) ఆజ్యోతియందు, మనః = మనస్సు, చిరం = చిరకాలము, లీనం చేత్ = లీనమైన

యెడల, (ఆమనస్సు) సంసారబన్ధాయ= సంసారమను బంధముకొఱకు (జన్మ పరంపరలో పడుటకు,) పునః= తిరిగి, న (భవతి)= అగునది కాదు. (అన గా ముక్త మగుట తథ్యము.)

తా॥ యోగమునవలన సాధకుఁడు అనేకచిత్రవిచిత్రాను భవములను బొందును. మధురసూక్ష్మధ్వనిరూపసంగీతము నను సరించి దానిలోపలగా దివ్యజ్యోతి కనఁబడును. మనస్సును దాని యందు చిరకాలము లగ్నము చేసినయెడల నతఁడు మరల సంసా రములోఁ బడఁడు. తిరిగి జన్మమెత్తుట, దుఃఖమోహాదులలోఁ బడుట జరుగదు. ఇది చిత్తమును ఆత్మజ్యోతియందు లయము చేయు టగును.

అవ॥ ఈయోగపద్ధతి ప్రాశస్త్యమును వర్ణించుచున్నారు.

పరమానన్దానుభవా త్సుచిరం నాదానుసన్ధానాత్।
శ్రేష్ఠ శ్చిత్తలయో ఽయం స త్స్వన్యలయే ష్వనేకేషు॥

149

ప్ర : అన్య (చిత్త) లయేషు = చిత్తమునులయముచేయుటకు ఇతర మైన ఉపాయములు, (మార్గములు,) అనేకేషు సత్సు= అనేకము లుండఁగా, సుచిరం= అతిదీర్ఘకాలము, నాదానుసన్ధానాత్= తనకు వినఁబడు సూక్ష్మనాహత గాననాదమునందు మనస్సును లగ్నముచేయుటవలనఁ గల్గిన, పరమానన్దానుభవాత్ = పరమానందమును అనుభవించుటకారణముగా, అయం = ఈ, చిత్తలయః =చిత్తము లయముచేయు పద్ధతి, శ్రేష్ఠః= శ్రేష్ఠ మైనది.

తా॥ చిత్తము తన్మయత్వము చెంది ఆత్మయందు లయ మగుటకు శతాధికమార్గములు కలవు అని "విజ్ఞానభైరవతంత్ర" మను యోగశాస్త్రము పేర్కొన్నది. కాని ప్రాణస్పందనమువలన నేర్పడుచు సహజసూక్ష్మమును, శుద్ధమును, మృదుమధురమును, ప్రవాహరూపమగు అనాహతనాదమును మనస్సు సులభతరముగా

స్వీకరించి దానియానందరసాస్వాదమునందు లగ్నమగును. కావున ఇతరయోగతంత్రము లన్నిటికంటె ఈనాదానుసంధానవిధానమే శివసుందరమై కడుశ్రేష్ఠ మైన దని శ్రీశంకరులతీర్పు. దీనిం గూడ నతిక్రమించినదై, ధ్వనికాంతిరహితమై పరమగమ్యమగు అద్వితీయబ్రహ్మానుభవమును ఆత్మబోధకార్యమునుగా మఱువరాదు. ఈనాదానుసంధానము మనోలయమునకు పూర్వాంగము, లేదా మార్గ మనియు మఱువరాదు.

14. మనోలయప్రకరణమ్ (మనోలయప్రకరణము)

అప॥ "మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బన్ధమోక్షయోః।" మనుష్యులయొక్క బంధమునకు గాని, మోక్షమునకుగాని మనస్సే కారణము. సర్వమును దెలిసికొను ముఖ్యసాధనము మనస్సే. అది మలినమై బంధకారణమగును. "మన సైవానుద్రష్టవ్యం నేహ నానాస్తి కించన మృత్యోః స మృత్యు మాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి॥" బృ 4-4-19 బ్రహ్మము (ఆత్మ) మనస్సుచేతనే తెలిసికొనఁబడవలెను. బ్రహ్మము ఏకము. ఇక్కడ (నానా,) అనేకత్వము లేదు. అనేక మిక్కడ చూచువాఁడు ఒకమృత్యువు (జన్మము) నుండి మఱొకమృత్యువు (జన్మము) నకుఁ బోవును. బృ 4-4-19 "న చక్షుషా గృహ్యతే నాపి వాచా నాన్యై ర్దేవై స్తపసా కర్మణా వా। జ్ఞానప్రసాదేన విశుద్ధసత్త్వ స్తత స్తు తం పశ్యతే నిష్కలం ధ్యాయమానః. ముం 3-1-8 ఆబ్రహ్మము, (ఆత్మ,) కంటికి కనఁబడదు, వాక్కున కందదు. ఇతరేంద్రియములకు దొరకదు. తపస్సుచేతఁగాని, కర్మ చేతఁగాని అది చిక్కదు. విచారణచేసి పరిశుద్ధమైన మనస్సుగలవాఁడు భాగములులేని ఆయాత్మను ధ్యానించుచు, చూడఁ గలఁడు. కావున తపస్సు, యోగము, కర్మము, భక్తి మొదలైనవానిచే చిత్తశుద్ధిని బొందినవాఁడు విచారణచేతనే దానిని తెలిసికొన వలయును అప్పుడు మనస్సు పరమానందము పొందును. దానినుండి అది జాఱదు. అని చెప్పుచున్నారు.

సంసారతాపతప్తం నానాయోనిభ్రమా త్పరిశ్రాన్తమ్।
లబ్ధ్వా పరమానన్దమ్ న చలతి చేతః కదా క్వాపి॥ 150

ప్ర : సంసారతాపతప్తం = సంసారమందలిబహుదుఃఖములచేత మిక్కిలి బాధింపఁబడినదియు, నానాయోనిభ్రమాత్ = అనేకవిధములైన జన్మములను బొందుటచేత, పరిశ్రాన్తం = మిక్కిలి బడలిక చెందినదియునగు, చేతః = మనస్సు, (పుణ్యపరిపాకము, ఈశ్వరానుగ్రహము వలన విరాగము చెంది సరియైన గురువునొద్ద ఆత్మవిచారణచేసి తత్త్వము తెలిసికొనుటవలన) పరమానన్దం = నాదానుసంధానసిద్ధిరూపమగు శ్రేష్ఠమైన అత్యుత్తమమైన ఆనందమును పొందినదై, తరువాత, కదా = ఎప్పుడును, క్వాపి = ఎక్కడనుకూడ, న చలతి = చలనము చెందదు. (జ్ఞానమునుండి) వచ్చిన యీయానందమునుండి జారిపోదు.

తా॥ ఈజీవుఁడు క్రిమికీటకపశుపక్షిమనుష్యాదిజన్మము లనేకము లెత్తి, అనేకవిధములైన సంసారబాధలచే దహింపఁబడినవాఁడై, విరాగముచెంది, శతకోటిజన్మములయందు చేయఁబడిన పుణ్యముచేత నాదానుసంధానరూపయోగసిద్ధినందియు, నాశ్రయించిన, సద్గురుకృపచేత పొందిన ఆత్మానాత్మ వివేకవిజ్ఞానము (విచారము) చేతను శాస్త్రార్థశ్రవణమననాదులచే మాత్రమే తెలియఁదగిన బ్రహ్మమును దానుగాఁ దెలిసికొనగానే సర్వదుఃఖములు పోఁగాఁ బరమానందము చెందును. ఇఁక నాతఁడు దానినుండి యెప్పుడును, ఏపరిస్థితియందును తిరిగి అజ్ఞానములోఁ బడఁడు. ఆస్థితిని వదలఁడు. దానినుండి జాఱఁడు.

అవ॥ అప్పుడు మనస్సు నిశ్చలమైపోవు ననుచున్నారు.

అద్వైతానన్దభరా త్క్వామిదం కో ఽహం చ క స్యాహమ్।
ఇతి మన్థరతాం యాతం యదా తదా మూర్ఛితం చేతః ॥ 151

ప్ర : అద్వైతానందభరాత్ = జ్ఞాత, జ్ఞేయము, జ్ఞానము మొదలగు సర్వభేదములు నశించి, ఉన్నది తానొక్కఁడే యనుఅభయముతో కూడిన పరమమైన

ఆయాసందము మిక్కిలి మిక్కుటమగుటవలన, "కిం ఇదమ్ = ఇదేమిటి? కః అహం = నే నెవఁడను? చ = మఱియు, కస్య అహం = నే నెవరివాఁడను, ఇతి = అని యీవిధముగా శాస్త్రాచార్యోపదేశానుసారముగా ఆత్మస్వరూపస్వభావ సంశోధనమును జేసి, పొందిన వేదాంతసునిశ్చితార్థమందే, యదా = ఎప్పుడు, చేతః = మనస్సు, (కదలకనిలిచి) మన్థరతాం = ఇతరవిషయాదులందు పనిచేయకుండు లయస్థితిని, యాతం = పొందినదగునో, తదా = అప్పుడు, (తద్ = ఆ మనస్సు), మూర్ఛితమ్ = నిర్వ్యాపారమైనది, నిశ్చలమైనది, (భవతి = అగును).

తా॥ నరుఁడు తాను అద్వయ బ్రహ్మము నని తెలిసికొనుటవలన సర్వశోకము లంతరించి, సర్వత్రిపుటిభేదము లంతరించి, భయము పోయి, పరమానందమును అనుభవించును. ఈ ప్రపంచమేమిటి, నే నెవఁడను, నేనెవరివాఁడను మొదలగు వితర్కముల వలన జ్ఞానయోగారూఢుఁడై, యుండును. అప్పుడు మనస్సింక చేయవలసినది, పొందవలసినది లేదని గ్రహించినదై నిర్వ్యాపారము, నిశ్చలమును అగును.

అవ॥ అప్పటి మనస్థితిని వర్ణించుచున్నారు.

చిర మాత్మానుభవా దాత్మాకారం ప్రజాయతే చేతః।
సరిదివ సాగరయాతా సముద్రభావం ప్రయా త్యుచ్చైః॥
152

ప్ర : సాగరయాతా = సముద్రమును బొందిన, సరిత్ = నది, ఉచ్చైరిః = సర్వమును (గొప్పదిగా), సముద్రభావం = తానాసముద్రములోఁ గలిసి తననామ రూపములుబోయి సముద్రభావమునే, ప్రయాతి = బాగుగా పొందును. ఆనది వలెనే, చేతః = మనస్సు, చిరం = చిరకాలమభ్యసించిన మననాదులవలన, ఆత్మానుభవాత్ = బ్రహ్మైక్యానుభూతివలన, ఆత్మాకారం = ఆత్మయొక్క స్వరూపమును (ఆత్మగానే) ప్రజాయతే = పొంది స్థిరముగా నిలుచును.

తా॥ ఒకనది ప్రవహించి చివరకు సముద్రములోఁ గలిసి యిదినది, యిదిసముద్రము అని వానిని విడఁదీయ లేనంతగా నైక్యముఁ జెంది సముద్రమే యగును. అట్లే యామనస్సు చిర కాలము ఆత్మయొక్క మననధ్యానాదులచేత ఆత్మాకారమునే పొందిన దగుచు ఆత్మభావముతోనే మిగులును. ఇది మనస్సునకు ఆత్మయందు పూర్ణముగా లయమైన ఉత్తమస్థితి.

అవ॥ అప్పు డది విషయములను గోర దనుచున్నారు.

ఆత్మ న్యనుప్రవిష్టం చిత్తం నాపేక్షతే పున ర్విషయాన్।
క్షీరా దుద్ధృత మాజ్యం యథా పునః క్షీరతాం న
యాతీహ ॥ 153

ప్ర : యథా = ఎట్లు, క్షీరాత్ = పాలనుండి, ఉద్ధృతం = బయటికిఁ దీయఁబడిన, ఆజ్యం = నేయి, పునః = తిరిగి, క్షీరతాం = పాలుగా మాఱుటను, ఇహ = ఇక్కడ ఈలోకములో, న యాతి = పొందదో, తథా = అట్లే), ఆత్మని = ఆత్మయందు, అనుప్రవిష్టం = ప్రవేశించి తాను పూర్తిగా లయమైన (జ్ఞానమువలన నాత్మాకారమందిన), చిత్తం = మనస్సు, పునః = తిరిగి, విషయాన్ = విషయములను, నఅపేక్షతే = కోరదు.

తా॥ పాలను పెరుఁగు చేసి చిలికి బయటికి తీసిన వెన్నను కరఁగించి తెప్పించిన నేయి, మరల నేవిధముగా వెనుకటి పాలుగా మాఱదో, యట్లే యాత్మను గుఱించి చక్కగా నెఱిఁగి యాత్మాకారమును జెందిన మనస్సు తిరిగి వెనుకటివలెఁ దనకు సుఖము విషయములవలననే వచ్చు నను భ్రాంతిలోఁ బడి విషయములను గోరదు. మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారవిషయరూపమగు ద్వైతభావము నశించినది. అద్వైతభావమే స్వయంప్రకాశముగా స్థిరమైనది.

అవ॥ ఈమనోలయస్థితినే యింకను విశదీకరించుచున్నారు.

దృష్టౌ ద్రష్టరి దృశ్యే యదనుస్యూతం చ భానమాత్రం స్యాత్।
తత్రోపక్షీణం చేచ్చిత్తం తన్మూర్ఛితం భవతి॥ 154

ప్ర : యత్ = ఏది (ఏయాత్మ) దృష్టౌ = చూచుటయందును, ద్రష్టరి = చూచువానియందును, దృశ్యే = చూడఁబడుదానియందును, (ఈమూటిని గలిపి త్రిపుటియందురు), అనుస్యూతం = (సూదియందుదారమువలె) ఎడతెగనిదై మూటియందు అనుసరించియున్నదో, చ = మఱియు, భానమాత్రం = ప్రకాశించుజ్ఞానమాత్రమే స్వరూపముగాఁ గలది స్యాత్ = అగునో, తత్ర = ఆఏకమైన యాత్మయందు, చిత్తం = మనస్సు, ఉపక్షీణం, చేత్ = (క్షయించిన) లయమైన దయినచో, తత్ = ఆమనస్సు, మూర్ఛితం = విషయసేనాదులందు (నిశ్చేష్టమైనది) నిర్వ్యాపారమైనది, భవతి = అగును. (ఇది మనోలయావధి. మోక్ష సాధనము.)

తా॥ భేదము లున్నచోటనే మనస్సు పని చేయును. చూచుట (క్రియ) చూచువాఁడు (కర్త) చూడఁబడునది (కర్మము లేక విషయము) అనుసీమూటియందు ఒకేచిద్రూపాత్మ నిత్యము ప్రకాశించుచునే యున్నది. మనస్సు, ప్రకాశించు నాత్మను విస్మరించి, భేదరూపత్రిపుటియందే పూర్వము, వ్యవహరించినది. కాని యిప్పుడు జ్ఞానవైరాగ్యములవలన ఆభేదవస్తువులందలి వ్యాపారమును సర్వ ముడిగి, అన్నిటిలోపలి నిత్యప్రకాశైకాత్మయందే లీనమై మనస్సు కూడ ఆత్మభావమునే పొంది ప్రకాశించు చున్నది. ఆత్మాకారమునే దాల్చిన మనస్సున కింక (నకర్త) చేయవలసినది, పొందవలసినది లేదు. అందువలన నది నిర్వ్యాపారమై ఆత్మయందే లయించి నరునిముక్తిసాధన మగుచున్నది.

అవ॥ పైవిషయమే వివరించి జెప్పుచున్నాఁడు.

యాతి స్వసమ్ముఖత్వం దృఙ్మాత్రం వా యదా తదా
భవతి ।
దృశ్యద్రష్టృవిభేదో హ్యాసంముఖే ఽస్మి న్స్వత
ద్భవతి ॥ 155

ప్ర : వా=మఱియు, యదా = ఎప్పుడు, చిత్తం = మనస్సు, స్వస
మ్ముఖత్వం=విషయాభిముఖముగాక, విమర్శనవివేకముతో, లోపల తన్ను తానే
చూచుచుండుటను, యాతి=పొందునో, తదా=అప్పుడు, దృఙ్మాత్రం = తాను
తెలిసికొను చైతన్యమాత్రమే, భవతి=అగును. (అప్పుడు త్రిపుటి లేదు. అదే
ద్రష్ట. అదే దృశ్యము. అదే దృష్టియు) హి=ఎందువల్ల ననఁగా, అస్మిన్ =
ఈమనసు, అసమ్ముఖే = తనవంకే అభిముఖముగా లేని దగుచుండగా (అనగా
విషయాభిముఖమైన దగుచుండఁగా) దృశ్యద్రష్టృవిభేదః = చూడఁబడునది,
చూచునదిఅను విశేషభేదము, (కల్గుచున్నది) తదా = ఆరెండవస్థితికాలమందు,
తద్= మనస్సు, అదృక్కే నభవతి= అగుటలేదు.

తా॥ చిత్తము, తనకు(తో)తానే యెదురెదురుగా నున్న
ప్పుడు చూచునది చూడఁబడునది అనుభేదములేక, రెండు నొకటి
యేయై, దృక్కు అనఁగా చూచునది మాత్రమేయై యుండును.
అట్లు స్వసమ్ముఖముగాని ఆచిత్తమే, లోకరీతిగా. (ఆత్మకెదురుగా
లేనప్పుడే) విషయవిషయిభేదానుభవమునే పొందును. అప్పుడు
చిత్తము ఒక్కదృక్కుమాత్రముగా నుండఁజాలదు. ఏకత్వాను
భవము పోయి, నానాత్వానుభవము గలదియే యగును. ఈస్థితి
ముక్తికి దూరము చేయున దని తాత్పర్యబోధ.

అవ॥ భేదబుద్ధియొక్క ఉత్పత్తి లయములు, ఫలములు సూచించు
చున్నారు.

ఏకస్మిన్ దృఙ్మాత్రే త్రేధా ద్రష్టాదికం సముదేతి।
త్రివిధే తస్మిన్ లీనే దృఙ్మాత్రం శిష్యతే పశ్చాత్ ॥
156

ప్ర : ఏకస్మిన్ = ఒక్కటియేయైన, దృఙ్మాత్రే = అచ్చపుచూపునందే [జ్ఞానాత్మయందే]ద్రష్టాదికం = ద్రష్ట, దృశ్యము, దృష్టి,[చూచువాఁడు, చూడఁబడునది, చూచుట అనఁగా జ్ఞాత, జ్ఞేయము, జ్ఞానము) అని త్రేధా = మూడు విధములుగా, సముదేతి = బాగుగా కనఁబడుచున్నది; లోకానుభవములో [ఉదయించుచున్నది] తస్మిన్, త్రివిధే = ఈమూఁడువిధములు లీనే=లీన మైన వగుచుండఁగా, పశ్చాత్=ఆపిమ్మట, లీనపకానంతరము, దృఙ్మాత్రం = కేవలాత్మ [జ్ఞాత]మాత్రము, శిష్యతే=నిత్యముగా మిగులుచున్నది.

తా॥ బ్రహ్మమైన ఆత్మ నిర్లింగము, నిష్కలము, నిర్విశేషము, నిర్గుణము, నిరాకారము, సర్వాకారము, ఏకము, జ్ఞానము మాత్రమే. దానియందే మాయవలన ఈద్రష్ట, దృశ్యము, దృష్టి రూపములో నున్న చిత్తరూపవిశ్వము ఉదయించుచున్నది. ఆసృష్టి కొంతకాలము సాగి పిదప ఈమూఁడువిధములుగానున్న కొత్తరూప విశ్వమంతయు నాబ్రహ్మమునందే లీనమై, చిత్తము కూడ బ్రహ్మభావము పొందును. అప్పుడు తెలిసికొనుజ్ఞానాత్మ మాత్రము మిగులును. ఈమిథ్యావిశ్వచిత్తము పుట్టి, పెరిఁగి, లయించుచున్నట్లు భ్రాంతివలన కనఁబడుచున్నది. కావున ముక్తిసాధనోపకారియగు మనోలయము సాధింపఁదగిన దని హెచ్చరిక.

అవ॥ మనస్సువలననే బంధము సృష్టిమొదలైనవి కల్గుచున్నవి. మనస్సు లయ మైనప్పుడు ఆత్మమాత్రమే మిగులును అని సోదాహరణముగాఁ జెప్పుచున్నారు.

దర్పణతః ప్రాక్ పశ్చా దస్తి ముఖం ప్రతిముఖం తదా భాతి ।
ఆదర్శేఽపి చ నష్టే ముఖ మస్తి ముఖే, తథై వాత్మా॥157

ప్ర : దర్పణతః = అద్దమునకు, ప్రాక్ = ముందుభాగమందు, ముఖం=ముఖము, అస్తి=కలదు, తదా = అప్పుడు, ప్రతిముఖం=అద్దములో ముఖరూపమువంటి ప్రతిబింబము, పశ్చాత్ = అద్దమునకు వెనుకభాగమునందు,

భాతి=ప్రకాశించును (కనబడును). ఆదర్శే = అద్దము, నష్టేఽపి = నష్టమై పోయినను కూడ ముఖం=ముఖము, ముఖే=అదియున్నస్థానమందే అస్తి= ఉన్నది. (కాని ప్రతిబింబము, అద్దముతోపాటుగా) నష్టమైపోయినది, తథా ఏవ=అవిధముగనే (ముఖమువలె) ఆత్మా=ప్రత్యగాత్మస్వరూపము, నిర్వికార ముగా సత్యముగా నిల్చియున్నది. అద్దమువంటిచిత్తము లయమైన దగుచుండగా, చిత్తములో ప్రతిబింబభావము లెల్ల నశించుచున్న వని భావము.)

తా॥ అద్ద మున్నను లేకున్నను ముఖ మున్నది. అద్ద మున్నప్పుడు దానిముందున్న ముఖముయొక్క ప్రతిబింబము అద్ద ములో వెనుకభాగమున కనబడును. అద్దము పగిలిపోయినచో, ప్రతిబింబము కనబడదు. కాని ముఖముమాత్రము ఎప్పటివలెనే యుండును. అట్లే ఆత్మయును సదా యుండును. అద్దమువంటి సంస్కారరాశియగు మనస్సు (చిత్తము) న్నప్పుడు ఆత్మ ప్రతి బింబితచైతన్యముతో జీవరూపము (ప్రపంచాదికమును) భాసించును. కాని మనస్సులయ మైనప్పుడు జీవసంస్కారాదిభేద ప్రపంచాదిక ము దు అదృశ్యమై, ఒక్క ఆత్మయే ఎప్పటియట్లు నిర్వికారమై, ఏకమై, ప్రకాశించుచుండును. అనాత్మరూపచిత్తలయ మొనర్చి, ఆత్మానుభూతిరూపముక్తిని సాధింపవలెనని ప్రకరణ తాత్పర్యము.

15. ప్రబోధప్రకరణమ్ (ప్రబోధప్రకరణము)

అవ॥ వెనుకటిప్రకరణములో బంధమోక్షములకు గారణమైన మనస్సు ఆత్మను ధ్యానించుటవలన నాత్మసాక్షాత్కారమును బొంది నిర్వ్యాపారియై ఆత్మయందు లయమయ్యె నని చెప్పబడినది. ముక్తిసాధనప్రబోధస్వరూపవిశేషాదులను వివ రింపబోవును ముందుగా ఆత్మను తెలిసికొన్నవారికి జగత్తు భాసించునా? భాసిం పదా? భాసించిన నెట్లు భాసించునో చెప్పుచున్నారు.

మాధుర్యం గుడపిండే యత్తత్తస్యాంశకే ఽణుమాత్రేఽపి।
ఏవం న పృథగ్భావో గుడత్వమధురత్వయో రస్తి॥ 158

అథవా న భిన్నభావః కర్పూరామోదయో రేవమ్।
ఆత్మస్వరూపమనసాం పుంసాం జగ దాత్మతాం యాతి॥ 159

ప్ర: గుడపిండే = బెల్లపుముద్దయందు, యద్ మాధుర్యం = ఏతీయఁదనము, అస్తి = కలదో, తద్ = ఆతీయఁదనము, తస్య = ఆబెల్లపుముద్దయొక్క, అణుమాత్రే = చాలచిన్నదగు అణువంత పరిమాణము గలదగు, అంశకే + అపి = భాగమునందుఁగూడ, అస్తి = కలదు. ఏవం = ఈవిధముగా, అనఁగా, గుడత్వమధురత్వయోః = బెల్లపుఁదనము, తీయఁదనము, అనెడు రెంటికి పృథగ్భావః = వేఱుగ నుండుట, న, అస్తి = లేదు (అనఁగా రెండును ఒకటే, గుడత్వమే మధురత్వము, మధురత్వమే గుడత్వము. గుణము, (ద్రవ్యము) గుణి నాశ్రయించియే యుండును. నిరాశ్రయముగా నుండదు. గుణి, గుణములు రెండు వేఱువస్తువులు కావు.)

అథవా = ఆరుచిసంబంధిగాక వాసనసంబంధిగా [మఱొకయుదాహరణ] కర్పూరామోదయోః = గుణియైన కర్పూరమునకును, గుణమైన దానిసువాసనకును, రెంటికి, భిన్నభావః = వేఱుగానుండుట, న అస్తి = లేదు. [కర్పూరము, సువాసన లేకుండ నుండదు. కర్పూరము దానిసహజవాసన రెండును వేఱువస్తువులుకావు. కర్పూరమే యాసువాసన, ఆసువాసనయే కర్పూరము. రెండు నొకేవస్తువు, గుణి, గుణములకు అవినాభావసంబంధము గలదు.] ఏవం = గుడత్వమాధుర్యములు, కర్పూరామోదముల విధముననే, ఆత్మస్వరూపమనసాం = ఆత్మాకారమును పొందినమనస్సుగల, పుంసాం = పురుషులకు జగత్ = ప్రపంచము, ఆత్మతాం = ఆత్మభావమును యాతి = పొందుచున్నది. [ఆత్మాశ్రయమే జగము. జగద్భావము నశించి, ఆత్మభావమే ప్రకాశించు నని తాత్పర్యము.]

తా॥ బెల్లము దాని మాధుర్యము మనకు రెండుగాఁ దోఁచవచ్చును. వానికి వేఱు పేర్లు పెట్టితిమి గనుక. కాని బెల్లములోని యెంత చిన్నభాగము తీసికొన్నను మాధుర్యము లేకుండ నుండదు, తీపిలేని గుడఖండమే యుండదు. అనగా ఆ రెంటికి ఆధారములు రెండు లేవు, ఒకటే. బెల్లము గుణి; తీపి దానిగుణము. గుణి, గుణములు రెండు భిన్నాశ్రయములు గలవి కావు. గుణియగు ఒకటి లేకుండ గుణమగు రెండవ దుండదు. ఇది రుచివిషయకమైన యుదాహరణము. వాసనసంబంధమైన మఱొక యుదాహరణతో నిరూపించుచున్నారు. కప్పురము, సువాసనలవిచారము. కప్పుర మెంత చిన్నముక్క, (రవ్వంత) తీసి కొన్నను, దానికిని సువాసన తప్పక యుండును. ఆవాసనలేకుండ కర్పూర ముండదు. గుణమగు సువాసనకు, కర్పూరభావమునకు ఆశ్రయమైనది యొకే ద్రవ్యము (వస్తువు) లేక గుణి. అందువలనఁ గర్పూరము, వాసన రెండు భిన్నాశ్రయములు గలవి కావు. ఏకా శ్రయములు. కావున రెండును ఒకటే యనువ్యవహారము. అట్లే ఆత్మాకార మందిన మనస్సుగలవారికి, అనఁగా మనస్సు (చిత్తము) తనపూర్వవాసనాప్రవృత్తులులేక ఆత్మయందే లీనమై పోయి యున్నవారికి, కారణరూపమనస్సుచే కల్పితకార్యరూప మిథ్యా జగమంతయు ఆత్మయందు లీన మైనట్లే, అనఁగా జగద్భావము నశించి, జగత్తునందును ఆత్మభావమే కల్గు నని తాత్పర్యము. ఇట్లు సర్వత్ర, అద్వయబ్రహ్మానుభవము గలవా రామహాత్ము లని తాత్పర్యము.

అవ॥ ఆత్మస్వరూపము ఆనంద మని శ్రుతి. "ఆనందో బ్రహ్మ" మఱి, మన స్స్వాత్మాకారమును బొందినప్పు డది యాయానందమును గుర్తింప వలెను. నిద్రలో నానందమే యున్నది. కాని యప్పుడు దాని నట్లుగుర్తించు

మనస్సు లేదు. ఈయాత్మానందమును తెలిసి మనస్సు గుర్తింపఁగలదా? అదెట్లు దనినఁ జెప్పుచున్నారు.

యద్భావానుభవః స్యాన్నిద్రాదౌ జాగరస్యాన్తే।
అన్తః స చేత్స్థిరః స్యాల్లభతే హి తదా ఒద్వయానన్దమ్॥ 160

ప్ర : నిద్రాదౌ = నిద్రవచ్చుటకు సరిగా ముందు, జాగరస్య = మేల్కొనుటయొక్క, అన్తే = సరిగాచివర తర్వాత (జాగ్రద్దశముగిసి నిద్రావస్థ ప్రారంభింపకుండనున్న మధ్యక్షణమందు,) యద్-భావానుభవః = ఏనిష్ప్రపంచానుభవము, స్యాత్ = ఉన్నదో, సః = ఆయనుభవము, అన్తః = చిత్తములోపల, స్థిరః = కదలనిదై, (స్థిరమైనది) స్యాత్‌చేత్ = అయినయెడల తదా = అప్పుడు, (సః = ఆత్మయోగి), అద్వయానన్దమ్ = రెండవదిలేని బ్రహ్మానందమును, (సాటిలేనియానందమును,) లభతేహి = పొందుచున్నాడు గదా!

తా॥ సూక్ష్మదృష్టితో గమనింపవలసినవిషయము. స్థూలదృష్టి సాధారణముగా గ్రహింపనంత సూక్ష్మమైనది. జాగ్రవస్థపోయి, నిద్రావస్థ యింకను ప్రారంభింపకుండ ఉన్నమధ్యక్షణకాలమందు మానవుఁడు తనస్థితిని పరిశీలింపవలెను. జాగ్రదవస్థ అంతమయినది గనుక, దానికి సంబంధించిన రాగద్వేషములు, దుఃఖానుభవము లేవు. నిద్ర యింకను ప్రారంభింప లేదు గనుక తన్నుఁ దానెఱుఁగని అజ్ఞానస్థితి ప్రారంభము కాలేదు. ఆరెండు సంఘటనలమధ్యక్షణకాలమందు, చిద్రూపాత్మ (ఎఱుక) ఉన్నది. అప్పుడు ఆత్మ, తాను అద్వయానందస్థితిలో నున్నాఁడు. అది నెమ్మదిగా లోలోపల బరిశీలించి, గుర్తించి ఆయనుభవమును అభ్యాసముచేత స్థిరము చేయఁగల్గినచో, నప్పుడు మనుష్యుఁడు తనయద్వయానందము ననుభవించువాఁ డగుచున్నాఁడు. ఇట్లే

యొకచిత్తవృత్తి పోయి మఱొకవృత్తి ప్రారంభింపకముందున్న క్షణమున నిశ్చల, నిర్వికార, సహజానంద మనుభవమునకు వచ్చును. అదే సమాధి. అప్పుడు మన స్సున్నదికాని, నిరాకారమై, పూర్తిగా నాత్మాకారము చెంది యుండును అది త్రిపుటిలేని, ప్రపంచవాసనలేని, ఆనందము.

అవ॥ ఏకము, అద్వితీయము, సచ్చిదానందమగు నాత్మాభిన్నమగు బ్రహ్మమే తానని యెఱింగినప్పటిస్థితిని వర్ణించుచున్నారు

అతిగమ్భీరే౽పారే జ్ఞానచిదానన్దసాగరే స్ఫారే।
కర్మసమీరణతరలా జీవతరంగావలిః స్ఫురతి॥ 161

ప్ర : అతిగమ్భీరే= మిక్కిలిలోతైన, అపారే= అంతమగు ఆవలిగట్టు కనఁబడనిదై (అనంతమై,) స్ఫారే = విశాలవ్యాపకమైన, జ్ఞానచిదానన్దసాగరే = సర్వాధిష్ఠానమగు చిదానందరూపపరబ్రహ్మమందు భాసించుచున్నవాఁడును స్వభావసిద్ధసమస్తవిధపరిజ్ఞానమునకు విపులాశ్రయుఁడైనవాఁడగు మాయావిశిష్టేశ్వరుఁ డనెడిజ్ఞానసముద్రమునందు (లేదా మతొకవిధాన్వయము) జ్ఞానరూపనిర్గుణపరబ్రహ్మము నందలి సగుణుఁడగు చిదానందరూపమాయావిశిష్టేశ్వరుఁ డనెడుసముద్రమునందు, కర్మసమీరణతరలా= పూర్వకర్మవాసనలను వాయువులు వీచుటచేత రేచి కదలుచున్నదైన, జీవతరంగావలిః = జీవులనెడి అలలసమూహము, స్ఫురతి= బయలువెడలి కనిపించుచున్నది.

తా॥ ఏకము, అద్వితీయము, సచ్చిదానందము, ఆనంద ఘనము, చిద్ఘనము, శుద్ధనిర్వికారనిరంజననిర్విశేషనిర్గుణనిరాకారాత్మబ్రహ్మానుగుతనయందుభాసించుమయావిశేసర్వజ్ఞుడే యొకసముద్రము. దానియందు అనాదికర్తలపూర్వకర్మవాసన లనెడివాయువుచేత ప్రేరితములై జీవరాసులనెడు అలలసమూహములు లేచినట్లు, కనఁబడుచున్నది. ఇదంతయు నాయఘటనాఘటనసమర్థము, అచింత్యము, అనిర్వచనీయము నగుమాయాశక్తి ప్రభావము.

ఆత్మప్రబోధనమగ్రావహనమునకు సంగ్రహరూపమైన కీల కశ్లోక మిది. ప్రసిద్ధరూపకాలంకారముతో సులభముగా బోధించుచున్నది. సర్వాధిష్ఠానమగు నిర్గుణచిదానందరూపపరబ్రహ్మము శుద్ధాత్మ. సర్వనియామకత్వ, సర్వజ్ఞత్వములు స్వభావముగాఁగల సగుణుఁడగు ఈశ్వరుఁని,, కర్మాధీనులు నస్వతంత్రులునగు జీవరాశిని, జీవభోగ్యవిషయమగు సర్వజగత్తును, వానివాని యదార్థస్థితిగతులను సరిగా నెఱింగినగాని సంసారబద్ధజీవునకు ముక్తి లేదు. ఇట్టిసర్వసమన్వయరూపమగు నద్వైతసిద్ధాంత మిందు ప్రతిపాదింపబడినది. నిరుపాధికసత్యజ్ఞానానందరూపము, కేవలాత్మ యగునది, పరబ్రహ్మతత్త్వము. ఈపరబ్రహ్మము మూలముగాగల్గి, మాయోపాధికసత్యజ్ఞానానందరూపుఁడు, మాయాజీవప్రపంచముల నన్నింటికి నధీశ్వరుఁడైనది, ఈపరమేశ్వరుఁ డనెడి తత్త్వము. ఈయీశ్వరపరబ్రహ్మతత్త్వములు రెండును (1) అతిగంభీరములు. అనఁగా ఇతరులచే సర్వసమగ్రముగా తెలియఁబడనిస్వభావము గలవి. ఎన్నిశాస్త్రములుచదివి యెంతెంత తెలిసికొన్నను, ఇంకను దెలియవలసిన సంగతులు పెక్కులు మిగులునని భావము. (2) అపారములు- అంతులేనివి, అనంతములు (3) స్ఫారము లైనవి. అనఁగా సర్వవ్యాపకములు అంతటనిండియున్నవి. ఈరెండుతత్త్వములు (ఇవి) లేనిదేశకాలవస్తువులు లే వని తాత్పర్యము.

అతిగంభీరత్వము, (2)అపారత్వము(3)స్ఫారత్వమనుమూఁడు ధర్మములు సర్వజనానుభవసిద్ధమగు జలాదిసముద్రమునకును ఉన్నవి. కావున అద్వయచిదానందబ్రహ్మమందు మాయచే భాసించుచున్న మాయాధీశ్వరుఁడు; ఉపమేయము. సముద్రము ఉపమానము. ఈరెంటికి అభేదవర్ణనము రూపకాలంకారలక్షణము.

అనఁగా పరమేశ్వరసముద్ర మని సమాసము సిద్ధించును. సామా
న్యలోకులకు సప్తవిధసముద్రములే ప్రసిద్ధములుగాని ఈశ్వరసము
ద్ర మంతప్రసిద్ధము గాదు. అప్రసిద్ధములను, కవి రూపకాంగ
ములుగాఁ జేయవచ్చును. సముద్రము జలాదులకు నిధి, (జలాదినిధి)
అనఁగా జలాదులకు విపులాధార మైన దని భావము. సముద్రము
నకుఁగల ఈవిపులాధారత్వధర్మమును ప్రకృతమగు సర్వేశ్వ
రుఁడు తనస్వభావసిద్ధమగు సర్వవిధపరిజ్ఞానమునకు విపులాధారుఁ
డగుటచే- ఈశ్వరుని జ్ఞానసముద్రుఁ డనవచ్చును. అనఁగా జ్ఞాన
(ఈశ్వర) సముద్ర మన్న సమాసము అర్థవంత మగును. కావున
అతిగంభీరమును, అపారమును, స్ఫారము నగునది చిదానందబ్ర
హ్మమునందు ప్రకాశించుచున్న (భాసించుచున్న) స్వాభావిక జ్ఞాన
సముద్రము, ఈశ్వరుఁ డని సిద్ధించినది. నిశ్చల (శాంత) సముద్ర
మునందు వాయువువీచునో, సముద్రోపరితలమందు, వేర్వేఱుగా
భాసించు తరంగములు (అలలు) లేచును. తరంగములు, వేరు
నామరూపములతో నున్నను వస్తుత్వపరిశీలనకుశలురకు, సముద్ర
మునకంటె నవి వేరుకా వని వానియైక్య నిశ్చయజ్ఞానము కల్గును.
అనాద్యవిద్యాకామకర్మాధీనులు, లోకులగు జీవప్రపంచము. ఈ
జీవులకర్మఫలమే వాయువు.(అభేదకరూపకము) ఇట్టికర్మఫలరూప
వాయువుచే అటునిటు త్రిప్పఁబడు నానావిధజీవకోటి పైనిరూపితే
శ్వరజ్ఞానసముద్రమందు చలించుఅలలసమూహము. విచారణ
సమర్థశీలురకు, తరంగసముద్రములకువలె, జీవేశ్వరులకు ఏకత్వము
సిద్ధించును. జీవునకున్న అవిద్యోపాధియు, ఈశ్వరునకున్న మాయో
పాధియు మిథ్యారూపములుగాన,, వీరువవీరినిగూర్చినమిథ్యాజ్ఞాన
మును, శ్రవణమనననిదిధ్యాసముల చేత నశింపగా,అద్వైతబ్రహ్మచి
దానందరూపకేవలాత్మయగు తాను,నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావము
తో ప్రకాశించును. ఇది జీవన్ముక్తస్థితి.

ఈగ్రంథమందలి ప్రథమమంగళాచారణశ్లోకమందు చెప్పిన వస్తునిర్దేశము చక్కఁగా సముద్రరూపకముచే కనులకు గట్టినట్లు సంగ్రహముగా ఈశ్లోకమందును, విస్తారముగా ఈప్రకరణమందును నిరూపితము.

శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు తనవిభూతిగా "సరసా మస్మి సాగరమ్" గీ 10-24 "దేవతలచేఁ ద్రవ్వఁబడిన జలాశయములందు-సాగరమును నేను" అన్నాఁడు. తదనుసారిగా నిచ్చట జ్ఞానచిదానందసాగరే అని ఈశ్వరపరముగా జ్ఞానసాగరపదప్రయోగము. సగరచక్రవర్తిచేఁ భూమికి దేఁబడినదన్న వ్యుత్పత్తియు, వికారిత్వసగుణలక్షణసూచకమై బ్రహ్మమువలె నిర్గుణనిర్వికారము కాదనియు సూచకము.

అవ॥ మఱి యాచిత్రవిచిత్రజీవులు, ఈప్రపంచము పరమార్థ సత్యమా ? అన్నప్రశ్నకు జాబుజెప్పుచున్నరు.

ఖరతరకరైః ప్రదీప్తే ఒభ్యుదితే చైతన్యతిగ్మాంశౌ।
స్ఫురతి మృషైవ సమన్తా దనేకవిధజీవమృగతృష్ణా ॥ 162

ప్ర : ఖరతరకరైః = మిక్కిలి తీక్ష్ణములైన, (ప్రచండములైన) కిరణములతోడ, ప్రదీప్తే= మిక్కిలిప్రకాశవంతుఁడైన, చైతన్యతిగ్మాంశౌ= జ్ఞానమనెడుసూర్యుఁడు, అభ్యుదితే= ఉదయించి లేచినవాఁడు కాఁగా సమన్తాత్ =అన్నివైపుల (కనఁబడు), అనేకవిధజీవమృగతృష్ణా = అనేకవిధములైన జీవులతోఁగూడిన యీయెండమావి, మృషాఏవ = (అసత్యమే) మిథ్యయే, నిజముగా వస్తువు లేకయే, ఉన్నట్లు దానియాకారాదులు మాత్రము కనఁబడునదిగా. స్ఫురతి= (తోఁచుచున్నది,) ప్రకటమగుచున్నది.

తా॥ ప్రచండములైన తనకిరణములతో సూర్యుఁ డుదయించి లేచినప్పుడు, దూరముగా మనకు ఆకిరణజాలమే అనేక

విధములైన చిత్రవిచిత్రములతోఁగూడిన యొకజలాశయముగా అనఁగా ఎండమావిగా కనఁబడుచున్నది. ఇది లోకానుభవసిద్ధము. కాని యాయెండమావిని సమీపించి చూచినప్పు డది యంత ర్థానమై, అది యంతయు నసత్యము, మిథ్య (నీరు) లేకున్నను ఉన్నట్లు కనఁబడినయొక మాయాసృష్టి యని యనుభవమై నిర్ణయింపఁబడుచున్నది. అట్లే సచ్చిదానందబ్రహ్మమైన ప్రత్యగాత్మయం దుదయించి మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్న యీశ్వర-రూపజ్ఞానసూర్యుని కిరణములే (మాయావిజృంభణమువలన) అనేకవిధజీవసముదాయముతోఁగూడిన యీప్రపంచము, వాస్తవికముగా లేకున్నను ఉన్నట్లు (భాసించుచున్నది.) గన్పట్టుచున్నది. కాని యథార్థమగు ఆత్మజ్ఞానము కలుగఁగనే యిదంతయు నిజముగా లేదు, (మృగతృష్ణ) ఎండమావి వలె నిజముగా లేనిదని ప్రస్ఫుట మగుచున్నది.

అవ॥ అజ్ఞానమువలన నీయెండమావివంటిజగత్తు తనకు గనఁబడుచున్నది. జ్ఞానము రాఁగానే యిదంతయు నంతర్ధాన మగుచున్న దనుచున్నారు.

అన్త రదృష్టే, యస్మిన్ జగ దిద మారాత్ పరిస్ఫురతి।
దృష్టే యస్మిన్ సకృదపి విలీయతే క్వా ప్యసద్రూపమ్ ॥
163

ప్ర : అన్తః = లోపల, (బుద్ధిగుహయందు) యస్మిన్ = ఏనిర్గుణమైన, సచ్చిదానందరూపమైన ఆత్మ, అదృష్టే = చూడఁబడినది కానప్పుడు, (అనఁగా చూడఁబడనప్పుడు,) ఆరాత్ = దగ్గఱగా, ఇదమ్ జగత్ = ఈప్రపంచము, పరిస్ఫురతి = బాగుగా విజృంభించి కనఁబడుచున్నది. కాని, సకృత్ అపి = ఒకమారైనను, యస్మిన్ = ఏయాత్మస్వరూపము, దృష్టే = చూడఁబడినది కాఁగా, అసద్రూపమ్ = వాస్తవికముగా అసద్రూపమైన సేశ్వరజీవాదిజగత్తంతయు, క్వాపి = ఏప్రదేశమందో, విలీయతే = (విలీనమగుచున్నది) - నాశనమగుచున్నది.

తా॥ నిర్గుణమైన యీయాత్మపదార్థము బుద్ధిచేత తెలియఁబడనప్పుడు, ఈచిత్రవిచిత్రమైన జీవేశ్వరప్రపంచము దగ్గఱగనే యనుభవింపఁబడుచున్నది. (విజృంభించుచున్నది). కాని యొకసారియైనను ఈయాత్మ తెలియబడినదికాఁగా, ఈనానావిధజీవేశ్వరప్రపంచమంతయు లేనిదై ఎందో పూర్తిగా నష్టమై కనఁబడకుండఁ బోవుచున్నది. సత్యాత్మానందానుభూతిమాత్రమే శేషించుచున్నది.

అవ॥ ఆత్మను తెలిసినవానిస్థితిని వర్ణించుచున్నారు,

బాహ్యాభ్యన్తరపూర్ణః పరమానన్దార్ణవే నిమగ్నో యః।
చిర మాప్లుత ఇవ కలశో మహాహ్రదే
జహ్నుతనయాయాః॥ 164

ప్ర : జహ్నుతనయాయాః = గంగానదియొక్క, మహాహ్రదే = గొప్పమడుగునందు, చిరమ్ = చిరకాలము, ఆప్లుతః = పూర్తిగా మునిఁగియున్నదైన, కలశః ఇవ = కలశమువలె, యః = ఎవఁడు పరమానన్దార్ణవే = శ్రేష్ఠమైన యానందమను సముద్రమునందు, నిమగ్నః = మునిఁగినవాఁడగునో, (సః = ఆతఁడు) బాహ్యాభ్యన్తరపూర్ణః = లోపలను వెలుపలను పరమానందముతో నిండినవాఁడు, (ఆవరింపఁబడినవాఁడు) అగును.

తా॥ ఆత్మజ్ఞుఁడు, తాను బ్రహ్మమని తెలిసికొన్నవాఁడు. లోపల వెలుపల నంతట మహానందముతో నిండియుండి ఆత్మారాముఁడై యుండును. ఏవిధముగా నన్నుఁ బరమపవిత్రమైన గంగానదిలోని గొప్పమడుగులో ముంపఁబడిన కుండ, (పాత్ర) లోపల వెలుపల యాపవిత్రజలముతో నింపఁబడియుండును. అట్లే యాత్మజ్ఞుఁడు పరమానందరసపూర్ణుఁడై యుండును. ఆత్మకు జ్ఞానానందములు స్వరూపలక్షణములే గాని భిన్నగుణములు కావని బోధ.

అవ॥ ఆజీవేశ్వరైక్యసమాధిస్థితి వాసుదేవునినిజస్వరూప మని వివరించుచున్నారు,

పూర్ణాత్పూర్ణతరే పరాత్పరతరే ఽ ప్యజ్ఞాతపారే హరౌ
సంవిత్స్ఫారసుధార్ణవే విరహితే వీచీతరంగాదిభిః,
భాస్వత్కోటివికాసితోజ్జ్వలదిగాకాశప్రకాశే పరే
స్వానన్దైకరసే నిమగ్నమనసాం న త్వం నచాహం
జగత్॥ 165

ప్ర : పూర్ణాత్పూర్ణతరే-పూర్ణాత్ = పూర్ణులైనవారికన్న, పూర్ణతరే = అధికపూర్ణుఁడును; పరాత్పరతరే-పరాత్ అపి = ఉన్నతులగు వారికన్న కూడ, పరతరే= మిక్కిలి ఉన్నతమైనవాఁడును, అజ్ఞాతపారే = తెలియఁబడనిఅవ్వలి గట్టులు కలవాఁడును వీచీతరంగాదిభిః= చిన్నవి పెద్దవి యగు అలలు మొదలైనవి (నురుగు), విరహితే = లేనివాఁడును, సంవిత్స్ఫారసుధార్ణవే సంవిత్ = సర్వజ్ఞానముచే, స్ఫార= విశాలమైన, సుధార్ణవే = అమృతసముద్ర మైనవాఁడును, భాస్వ........ప్రకాశే, భాస్వత్, కోటి= [ప్రకాశించుచున్నవారగు], కోటి సంఖ్యగల సూర్యులచేత, వికాసిత = ప్రకాశింపఁజేయఁబడినట్టియు, ఉజ్జ్వల= మిక్కిలి వెలుఁగుచున్నట్టియునగు దిక్ఆకాశ =దిక్ప్రదేశముయొక్క కాంతివంటి కాంతిమంతుఁడును, స్వానన్దైకరసే = ఒకేవిధమైన ఆత్మానందస్వరూపుఁడును, పరే= శ్రేష్ఠపరబ్రహ్మమైనవాఁడునగు, హరౌ = వాసుదేవపరబ్రహ్మమునందు, నిమగ్నమనసాం= మునిఁగినమనస్సులుగలవారికి, త్వం= నీవు, న= లేదు, అహంచన= మఱియునేనులేదు, జగత్ చ= ప్రపంచమును, న= లేదు.

తా॥ వాసుదేవపరబ్రహ్మము పూర్ణులగు బ్రహ్మాదులకన్న నతిశయించిన పూర్ణుఁడు. గొప్పవారికన్న మిక్కిలిగొప్పవాఁడు. అనఁగా ఆహరి, పరమాత్మ, సాటిలేనివాఁడు, సువిశాల, ప్రబోధసుధాసాగరుఁడు. చిన్న, పెద్ద, అలలు, నురుగు, బుడగలు, మొదలైన జలభేదము లన్నియు నశించిన శాంతసముద్రుఁ

డు. తెలియఁబడని గట్లు గలవాఁడు, అనఁగా అనంతుఁడు. సర్వ
వ్యాపియైన జననమరణరహితస్వభావుఁడు. జ్ఞానామృతపరిపూర్ణుఁ
డు. జ్యోతులకెల్ల జ్యోతియైన స్వయంజ్యోతి. సాటిలేనిప్రకాశా
త్ముఁడు. కోటిసూర్యులతేజస్సును మించిన తేజస్వి. సర్వేశ్వరుఁ
డును బరమేశ్వరుఁడు నతఁడే. సచ్చిదానందస్వరూపుఁ డా శ్రీకృ
ష్ణపరబ్రహ్మము. ఇట్లని యా శ్రీహరియాథాత్మ్య మెఱింగి దాని
తో నైక్యమంది (అనఁగా అది నేనని తెలిసి) నిర్వికల్పసమాధి
స్థితి ననుభవించిన యాత్మసమ్యగ్జ్ఞానులకు నీవు, నేను, జగత్తనెడి,
అవిద్యాకార్యరూపమైన సర్వభేదరూపమిథ్యాజ్ఞానము, సంపూర్ణ
ముగా నశించును. ఆ బ్రహ్మవిదుఁడు బ్రహ్మమే. "బ్రహ్మవిద్
బ్రహ్మైవ భవతి" అని యుపనిషన్నిర్ణయము. "జ్ఞానీ త్వాత్మైవ
మే మతమ్" గీ 7-18 "జ్ఞాని, నేనేసుమా అతఁడు నాకంటె వే
ఱైనవాఁడుకాఁడు (అనఁగా మాకిద్దఱకు శబ్దభేదమేగాని అర్థభే
దము లేదు.) ఇది నానిశ్చయ మని శ్రీకృష్ణభగవదుక్తి. ఇట్టి
యాత్మజ్ఞానియే జీవన్ముక్తుఁడు. గ్రంథారంభమందు 5వ శ్లోకము
లో చేసినప్రతిజ్ఞ- వైరాగ్యాత్మబోధభక్తిత్రయము ముక్తిసాధన
మని యీప్రకరణముతో చక్కఁగా నిరూపితమైనది. ఆత్మసంవి
త్సుఖసుధార్ణవము, మిథ్యాహంకారాదివిశిష్టజీవజగద్రూపవీచి
తరంగాదిసర్వభేదరహితము, పర (తత్త్వ) బ్రహ్మమగు హరియే
యని యాలంకారిక మృదుమధురభాషలో- జీవన్ముక్తనిత్యసమా
ధినే వర్ణించిరి, లక్ష్యార్థబోధచే సిద్ధించిన జీవేశ్వరైక్యము, బ్రహ్మా
త్మైక్యమే పరమార్థ మని వైరాగ్యాత్మబోధభక్తిత్రయపరిపక్వ
సమగ్రస్థితియే ముక్తిరూపమని సిద్ధాంతమైనది. "బ్రహ్మాత్మనా
సంస్థితి ర్ముక్తిః" బ్రహ్మస్వరూపముతో (అనఁగా బ్రహ్మమే
నేను ఇతరముకాదని) ఉన్ననిశ్చయస్థితియే మోక్షము" అని
వివేకచూడామణి రెండవశ్లోకములోను సిద్ధాంతము చేసియున్నారు.

16. ద్విధాభక్తి ప్రకరణమ్ (ద్విధాభక్తిప్రకరణము)

అవ॥ ముక్తికి, వైరాగ్యాత్మబోధభక్తిత్రయము అసాధారణకారణ మగుటచే వైరాగ్యహేతుస్వరూపాదులను ప్రధానముగా మొదటిఆఱుప్రకరణములందును, తర్వాత తొమ్మిదిప్రకరణములందును ఆత్మబోధయొక్క స్వరూపస్వభావకార్యాదులను ప్రధానముగా విపులముగా విశదపఱచి, యింక మిగిలినత్రయాంగ మగు భక్తిస్వరూపాదివిశేషములను ప్రధానముగా నాల్గుప్రకరణములలో వర్ణింపఁదలచిరి, ముందుగా సగుణభక్తి, నిర్గుణభక్తి యని భక్తిస్వరూపముయొక్క రెండువిధములలో మొదటిసగుణహరిభక్తిని వివరించుచున్నారు. మఱియుఁ దనభక్తునిగూర్చి శ్రీకృష్ణోక్తి:-

శ్లో॥ ఇతి క్షేత్రం తథా జ్ఞానం జ్ఞేయం చోక్తం సమాసతః।
మద్భక్త ఏత ద్విజ్ఞాయ మద్భావా యోపపద్యతే॥ గీ 13-18

ఇంతవఱకును క్షేత్ర మననేమో, జ్ఞాన మననేమో, జ్ఞేయ మననేమో, నాచే సంగ్రహముగాఁ జెప్పఁబడినవి. నాభక్తుఁడు వీని నిట్లుగా నెఱింగియే నాపరమాత్మభావమును బొందుచున్నాఁడు.

ఇచ్చట యీచెప్పిన మోక్షసాధన మగుసమ్యగ్జ్ఞానమున కధికారి యెవ్వఁడనఁగా మద్భక్తుఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు. ఆభక్తలక్షణము లిట్లుండు నని శాంకరభాష్యవివరణము. మద్భక్తుఁ డనఁగా ఈశ్వరుఁడైనట్టియు, సర్వజ్ఞుఁడైనట్టియు, పరమగురు వైనట్టియు, వాసుదేవుఁడైన నాయందు సమర్పితసర్వాత్మభావుఁడు. అనఁగా దేనిని జూచుచున్నాఁడో, దేనిని వినుచున్నాఁడో, దేనిని స్పర్శించుచున్నాఁడో ఆసర్వమును వాసుదేవుఁ డని (వాసుదేవుఁడే ఈసర్వము నని) ఈవిధమైన గ్రహణశీలబుద్ధి గలవాఁడే నాభక్తుఁడు.

వ్రజస్త్రీ లిట్టి భక్తురాండ్రని వివరింపఁబడును రాఁబోవుగ్రంథభాగములందు.

చిత్తే సత్త్వోత్పత్త్యా తటిదివ బోధోదయో భవతి।
తర్హ్యేవ స స్థిరః స్యా ద్యది చిత్తం శుద్ధి ముపయాతి॥

166

ప్ర : చిత్తే = అంతఃకరణమునందు, సత్త్వ + ఉత్పత్తౌ = రజస్తమో గుణములను జయించి, సత్త్వగుణము, పుట్టి ప్రవర్తింపఁగా, బోధోదయః = జ్ఞానముయొక్క పుట్టుక, తటిత్ + ఇవ = మెఱపువలె, భవతి = అగును. చిత్తం = మనస్సు, శుద్ధిం = దోషములుపోయి నిర్మలత్వమును, ఉపయాతి యది = పొందినయెడల, తర్హి ఏవ = అప్పుడేసుమా, సః = ఆప్రబోధము, అనఁగా ఆత్మజ్ఞానము, స్థిరః = స్థిరమైనది, స్యాత్ = కాఁగలదు.

తా॥ రజస్తమోగుణములు, క్రియాప్రవృత్తిమోహకారణములై శుద్ధజ్ఞానప్రతిబంధకములగుటచే. ఈరెండుగుణములను అణఁగద్రొక్కి, సుఖశాంతికారకమగు సత్త్వగుణము చిత్తమునందు విజృంభించి నప్పుడు, ముముక్షువునకు శాస్త్రాచార్యోపదేశములవలనఁ గలుగు ఆత్మబోధ మెఱపువలెఁ జక్కగా ప్రకాశించుచు మిక్కిలి సులభముగా పట్టుఁబడును. ఈయాత్మబోధవలన వైరాగ్యము దృఢమై, చిత్తమునందలి రాగద్వేషాదిద్వంద్వరూప మలినములుకూడ క్రమముగాఁ దొలగి, చిత్తమునిర్మల మైనప్పుడు ఆయాత్మజ్ఞానము [సుస్థిర మగును] నిలుకడగా నిలుచును. గీతలందు 16వ అధ్యాయాదియందుఁ జెప్పిన సాత్త్వికసంపద లేక దైవీసంపల్లక్షణమును బోలియున్నది.

అవ॥ ఆచిత్తశుద్ధికిఁ గారణము హరిభక్తి యనుచున్నారు,

శుధ్యతి నాన్తరాత్మా కృష్ణపదామ్భోజభక్తిమృతే।
వసనమివ క్షారోదైర్భక్త్యా ప్రక్షాళ్యతే చేతః ॥ 167

ప్ర : కృష్ణపదామ్భోజభక్తిం ఋతే = శ్రీకృష్ణునియొక్క పాదపద్మములయందు భక్తిలేకుండ, అన్తరాత్మా = అంతఃకరణము (చిత్తము) న శుధ్యతి హి = నిర్మలత్వమును పొందదుగదా! క్షారోదైః = (ఒకవస్త్రమునకు రంగువేయఁగోరి నప్పుడు ముందు దానిమాలిన్యమును దొలగించుటకు) ఉప్పునీటిచేత, వసనమ్ = వస్త్రము, శుధ్యతి ఇవ = మాలిన్యమును బాసినట్లు చేతః =

మనస్సు, భక్త్యా = ఇష్టదేవతాభక్తిచేతనే, ప్రక్షాళ్యతే = కడుగఁబడి, శుభ్రము చేయఁబడును.

తా॥ వాసుదేవుని పాదారవిందములందు భక్తి చేయకుండ చిత్తము తనకంటినమాలిన్యమును బోగొట్టుకొనలేదుసుమా! ఒకమలినవస్త్రమును (మన కిష్టము వచ్చినరంగు వేయవలె నన్న, దానిని) మొదట (చవుడుమొదలగు) నుప్పునీటిలో నానఁబెట్టి గుంజి, యుతుకుటతో దానిమాలిన్యము పూర్తిగాఁ బోయి వస్త్రము పరిశుద్ధ మగును. ఇది లోకానుభవము. అట్లే చిత్తశుద్ధికి సులభతరమైన ఉత్తమోత్తమసాధనము, శ్రీహరిపాదాశ్రయభక్తి.

అవ॥ చిత్తశుద్ధిఫలితమును సోదాహరణముగా నిరూపించుచున్నారు.

యద్వత్ సమలాదర్శే సుచిరం భస్మాదినా శుద్ధే।
ప్రతిఫలతి వక్త్ర ముచ్చైః శుద్ధే చిత్తే తథా జ్ఞానమ్॥ 168

ప్ర: సమలాదర్శే = మాలిన్యముతోఁ గూడియున్న యద్దము, భస్మాదినా = భస్మము (నీరు) మొదలైన వానిచే, సుచిరం = తగినంత యెక్కువ కాలము, శుద్ధే = శుభ్రము చేయఁబడఁగా యద్వత్ = ఏవిధముగా, వక్త్రం = మనుష్యునిముఖము, ఉచ్చైః = మిక్కిలి బాగుగా (దానియందు) ప్రతిఫలతి = ప్రతిబింబము నిచ్చునో, తథా = అదే విధముగా, జ్ఞానం = ఆత్మనుగుఱించిన జ్ఞానము, శుద్ధే = పరిశుద్ధము చేయఁబడిన, (అనగా రాగాదిదోషము లన్నియుఁ దొలఁగింపఁబడిన) చిత్తే = మనస్సునందు, (భవతి) = అగును (ప్రకాశించును,)

తా॥ అద్దము మట్టి, దుమ్ము, చవుడు మొదలైన మాలిన్యములతో నిండి, మనుష్యుఁడు వానిలోఁ దనముఖమును చూచుకొన్నచో దాని ప్రతిబింబము సరిగా కనఁబడదు. కాని ఆయద్దమును మట్టి, విభూతి, నీరు మొదలైనవానిచే తగినంతకాలము రుద్ది, కడిగి, తుడిచి శుభ్రము చేసినచో, నది నిర్మలమై, అతని ముఖముయొక్క ప్రతిబింబమును చక్కఁగాఁ జూపును. అట్లే

రాగాదిదోషములచే మలినమై మన స్సున్నప్పుడు, అది యాత్మను గుఱించిన చక్కని జ్ఞానముయొక్క కలరూపును, ప్రకాశింపఁజేయ లేదు. కాని యమనియమాదులచేతను హరిభక్తిచేతను దాని యందలి రాగద్వేషాదిమాలిన్యములను తొలఁగించినచో నది పరిశుద్ధమై, యాత్మను గుఱించిన చక్కని సరియైనజ్ఞానమును ప్రతిబింబింపఁగ్రహింపజేయ సమర్థ మగును.

అవ॥ ఆభక్తిలోని రెండువిధములను జెప్పుచున్నారు.

జానన్తు తత్ర బీజం హరిభక్త్యా జ్ఞానినో యే స్యుః।
మూర్తం చైవామూర్తం ద్వే ఏవ బ్రహ్మణో రూపే॥ 169
ఇత్యుపనిష త్తయో ర్వా ద్వౌ భక్తౌ భగవదుపదిష్టౌ।
క్లేశా దక్లేశా ద్వా ముక్తిః స్యా దేతయో ర్మధ్యే॥ 170

ప్ర: యే = ఎవరు, హరిభక్త్యా = సగుణుఁడగుశ్రీకృష్ణభగవానుని యందలి భక్తిచేత జ్ఞానినః = ఆత్మజ్ఞానులు, స్యుః=అగుదురో, (తే=వారు), తత్ర=అక్కడ, ఆయాత్మజ్ఞానప్రాప్తికి, బీజం=మూలకారణమును, జానన్తు= ఎఱుగుదురుగాక! బ్రహ్మణః = బ్రహ్మమునకు, మూర్తం = సాకారము, చ= మఱియు, అమూర్తం=నిరాకారము, ద్వేఏవరూపే = రెండుమాత్రమే రూపములు, (భవతః=కలవు) ఇతి = అని, ఉపనిషద్=ఉపనిషత్తు (వదతి= చెప్పుచున్నది) తయోః వా=ఆసాకారనిరాకారములగు రెండురూపములయొక్కయు, సాకారబ్రహ్మభక్తులనియు, నిరాకారబ్రహ్మభక్తులనియు రెండువిధములైన భక్తులు, భగవదుపదిష్టౌ=భగవానుఁడగు శ్రీకృష్ణునిచేత భగవద్గీతలందు, నిర్దేశింపఁబడిరి. తయోః మధ్యే = ఆరెండురకములైన భక్తులకు (సంబంధించి) ముక్తిః=మోక్షము, క్లేశాత్వా=శ్రమవలనగాని, అక్లేశాత్ = అల్పశ్రమచే గాని సులభముగాగాని, (భవతి)=అగును.

తా॥ శ్రీహరి నుపాసించి, సేవించి జ్ఞానులైనవారు, వారి జ్ఞానసిద్ధికి మూలకారణ మెఱుఁగుదురు. అదెట్టిదో వివరించుచున్నారు. "బ్రహ్మమునకు సాకారమని, నిరాకారమని రెండు

విధములగు రూపములు కలవు". అని ఉపనిషత్తులు చెప్పుచు న్నవి, వాని ననుసరించి భక్తులుకూడ సాకార (సగుణ) బ్రహ్మ భక్తులనియు నిరాకార (నిర్గుణ) బ్రహ్మభక్తులనియు రెండువిధము లుగా నున్నారని భగవద్గీతలో భగవానుఁడైన, శ్రీకృష్ణుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. అందు నిరాకారబ్రహ్మభక్తివలనగలుగు ముక్తి, ఎక్కువశ్రమతోఁకూడి పొందఁబడునది. రెండవదగు సగుణబ్రహ్మ భక్తి సహజపరిణామసిద్ధమైన దగుటవలన ఈ భక్తిమార్గము తక్కువ శ్రమతో ముక్తిని జేర్చును.

ఉపనిషత్తులు - 'ద్వే వావ బ్రహ్మణో రూపే మూర్తం చైవా వా మూర్తంచ' బృ 2.3.1

బ్రహ్మమునకు రూపములు మూర్త మని యమూర్త మని రెండు. అవియే విశేషము, నిర్విశేషము అనియు, సగుణము, నిర్గుణము అనియు, సాకారము, నిరాకారము అనియు, స్థూలము సూక్ష్మమనియు చెప్పబడుచున్నవి. భగవద్గీతలలో విశ్వరూపదర్శ నానంతరము అర్జునుఁడు శ్రీకృష్ణభగవానుని, సగుణుఁడవైన విశ్వరూపవిశ్వేశ్వరుఁడగు నిన్ను ఉపాసించు నిరంతరధ్యాన యోగులగులందును, నీకంటెవేఱై నిర్గుణనిరాకారుఁడగు అక్షర పరబ్రహ్మము నుపాసించు నిరంతధ్యానయోగులగు భక్తులందును యోగవిత్తము లెవరని తెలిసికొనుటకై ప్రశ్నించెను. కరుణా మయుఁడగు శ్రీకృష్ణజగద్గురువులయొక్క సమాధాన మిట్లున్నది.
(12అ 5 శ్లో)

శ్లో॥ క్లేశోఽధికతర స్తేషా మవ్యక్తాసక్తచేతసామ్।
అవ్యక్తాహి గతి ర్దుఃఖం దేహవద్భి రవాప్యతే॥ గీ 12-5

అర్జునునివంటి దేహాభిమానముగల భక్తజనులు, ఇంద్రియగోచ రమై, విశ్వరూపసహితమై, నిత్యముగా సత్త్వగుణ (మాయ)

ముపాధిగాగల సగుణబ్రహ్మమగు సర్వేశ్వర శ్రీకృష్ణమూర్తియే గమ్యముగను, అనన్యధ్యేయముగను నిశ్చయించి, వ్యక్తమైన పరమేశ్వరమూర్తియందే శ్రద్ధతో నిరంతరధ్యానకర్మాసక్తచిత్తు లగుదురేని, జీవితాంతమువఱకు వారికిఁ గల్గు కష్ట మధికమే. ఇట్టి భక్తులగు యోగులు, మరణానంతరము సగుణరూపసర్వేశ్వరుని తప్పక చేరుదురు. సుఖింతురు. కాని ఈదేహాభిమానసహితులగు భక్తజనులే ఇంద్రియగోచరముగాక రూపాదిరహితమై నిత్యమవ్యక్తముగనే యుండు నిర్గుణబ్రహ్మమే గమ్యమును అనన్యధ్యేయము నని నిశ్చయించి ఆయవ్యక్తాక్షరబ్రహ్మమందే శ్రద్ధతో నిరంతర ధ్యానచిత్తు లగుదురేని, ఈయుపాసనకత్యవసరమైన దేహాభిమానపరిత్యాగముకొఱకు వారికిఁ గల్గు కష్టము అధికతరము. కావున వారికి సాధారణముగా దుఃఖమే ఫలించును. ఆనందసిద్ధి రాదు కాని దేహాభిమానరహితులగు సమగ్జ్ఞానులు జీవించి యుండగనే బ్రహ్మప్రాప్తిని బొంది సుఖింతురు. కావున ఇచ్చట శ్రీకృష్ణుఁడు చెప్పిన యధిక క్లేశవిషయము, అధికతరక్లేశవిషయము నని క్లేశతారతమ్యము చెప్పినది పరమార్థదర్శులగు జ్ఞానులవిషయము కానేకాదు. అవిద్యాకార్యమగు దేహాభిమానము గల్గు విశ్వరూపవిశ్వేశ్వరభక్తుల విషయమని వివేకసూక్ష్మము. కావున అవిద్యావంతులై దేహాభిమానులగు భక్తిపరులకు ఈశ్వరరూపసగుణబ్రహ్మమునందే అధికారమని ఆభక్తియే వారికి సులువుగా క్రమముక్తి నిచ్చున దనియు నిర్ణయములు.

అవ॥ ఆరెండువిధములభక్తినే వివరించుచున్నారు.

స్థూలా సూక్ష్మా చేతి ద్వేధా హరిభక్తి రుద్దిష్టా ।
ప్రారమ్భే స్థూలా స్యా త్సూక్ష్మా తస్యాః సకాశాచ్చ ॥

171

ప్ర : హరిభక్తిః=శ్రీకృష్ణునందలిభక్తి, స్థూలాచ=స్థూల యైనదియును సూక్ష్మా=సూక్ష్మ యైనదియును ఇతి = అని, ద్వేధా = రెండువిధములుగా, ఉద్దిష్టా=ఉద్దేశింపఁబడినది. [చెప్పఁబడినది] ప్రారమ్భే = మొదట, [అహరిభక్తి] స్థూలా=స్థూల మైనది, స్యాత్ = కావచ్చును. తస్యాః సకాశాత్ = ఆ స్థూలస్థితినుండి, సూక్ష్మాచ=సూక్ష్మ మైనదియును, భవేత్=కాఁగలదు.

తా॥ శ్రీకృష్ణునియందలి భక్తి స్థూలమని, సూక్ష్మమని రెండువిధములుగా నున్నది. ప్రారంభములో నాభక్తి స్థూలముగా నుండి, క్రమముగా సూక్ష్మరూపిణిగా బరిణమించును.

అవ॥ సంసారమోక్షార్థమైన దైవసంపల్లక్షణమగు ఆస్థూలభక్తిస్వరూప విధానమును ముందు వివరించుచున్నారు.

స్వాశ్రమధర్మాచరణం కృష్ణప్రతిమార్చనోత్సవః
నిత్యమ్।
వివిధోపచారకరణై ర్హరిదాసైః సంగమః శశ్వత్॥ 172

కృష్ణకథాశ్రవణే మహోత్సాహః సత్యవాదశ్చ।
పరయువతౌ ద్రవిణే వా పరాపవాదే పరాఙ్ముఖతా॥ 173

గ్రామ్యకథా సూద్వేగః సుతీర్థగమనేషు తాత్పర్యమ్।
యదుపతికథావియోగే వ్యర్థం గత మాయు రితి చిన్తా॥
174

ఏవం కుర్వతి భక్తిం కృష్ణకథానుగ్రహోత్పన్నా।
సముదేతి సూక్ష్మభక్తి ర్యస్యాం హరి రన్త రావిశతి॥
175

ప్ర : (స్థూలభక్తిలక్షణములు:) నిత్యం = ప్రతిదినమును, స్వాశ్రమధర్మాచరణం, స్వ = తనయొక్క, ఆశ్రమ = ఆశ్రమముయొక్క, అనఁగా

బ్రహ్మచర్య, గృహస్థ, వానప్రస్థ, సంన్యాసాశ్రమములలో, తా నేయాశ్రమ
ములో నుండెనో దానికి సంబంధించినదైన, ధర్మ + ఆచరణమ్ = శ్రుతిస్మృతులు
చెప్పినధర్మములను (ఆచరించుట) చేయుటయు, వివిధోపచారకరణైః, వివిధ
= అనేకవిధములైన, ఉపచార= ఆవాహనము, ఆసన మిచ్చుట, మొదలగు
నుపచారములను, కరణైః= చేయుటతో (సాధనములతో), కృష్ణప్రతిమార్చ
నం= శ్రీకృష్ణుని (ప్రతిమను,) విగ్రహమును పూజించుటయు, హరిదాసైః=
హరిభక్తులతో, శశ్వత్= ఎల్లప్పుడు, సంగమః=కలసిమెలసి యుండుటయు,
కృష్ణకథాశ్రవణే = శ్రీకృష్ణునిమాహాత్మ్యమును దెల్పు కథలను, మఱిమఱి
వినుటయందు మహోత్సాహః= గొప్పపూనికయు, సత్యవాదః, చ = నిజము
చెప్పుటయును, పరయువతౌవా = ఇతరులయౌవనవతులగు భార్యలయందును,
ద్రవిణే= ధనమునందును, పరాపవాదే= ఇతరులను గూర్చిన దూషణమునందు,
పరాఙ్ముఖతా= (వైముఖ్యము,) ఇష్టపడకుండుటయు; గ్రామ్యకథాసు = ఏవ
గింపు కల్గించు నీచమైన లోకాభిరామాయణము కథలు వినుటయందు, ఉద్వేగః
= (జుగుప్స, అసహ్యము,) అట్టిపనికిమాలినకథలను అసహ్యించుకొనుటయు,
సుతీర్థగమనేషు= మంచితీర్థములను దర్శించుట, అచటస్నానాదులు చేయుట
మొదలగువానియందు, తాత్పర్యం = అధికముగా నిష్టము కల్గియుండుటయు,
ఆయుః= తనయొక్క యాయువు, యదుపతికథావియోగే = యదువంశనాథు
డగు శ్రీకృష్ణునికథలు వినకుండ, వ్యర్థంగతం = వృథాగా పోయిన దని,
(దుర్వ్యయ మైనదని), చిన్తా= విచారమును, ఏవం= ఈవిధముగా, భక్తిం=
శ్రీకృష్ణభగవానునియందు స్థూలభక్తిని, కుర్వతి = శ్రద్ధగా చేయుచున్న వాని
యందు, సూక్ష్మభక్తిః= సూక్ష్మమానసికభక్తి, కృష్ణకథానుగ్రహోత్పన్నా =
శ్రీకృష్ణునిదయవలనను వానికథలను తఱచుగా వినుచుండుటవలనను, సముదేతి
= చక్కగాఁ బుట్టుచున్నది. యస్యాం [సత్యాం] = ఏసూక్ష్మభక్తి కల్గినదగు
చుండఁగా హరి=ఆశ్రీకృష్ణుఁడే, అన్తః = ఆభక్తునిమనస్సులోపల, ఆవిశతి
= [ఆవేశించును], అంతటనిండియుండును.

తా॥ ముమ్ముందుగా సాధకుఁడు శ్రీకృష్ణపరమేశ్వరునియందు
స్థూలభక్తిని నిత్యము పెంపొందించుకొనవలెను. దానిలక్షణములు
వానివిధములిట్లు కొన్ని చెప్పబడినవి. మొదటిది, భక్తుఁడు బ్రహ్మ

ప్ర : స్మృతిసత్పురాణవాక్యైః = భారతాదిస్మృతులు, భాగవతాదిపురాణములు చెప్పినప్రమాణవాక్యములచేత, యథాశ్రుతాయాం = తానువినినలక్షణములు కల్గిన, హరేః = శ్రీకృష్ణునియొక్క, మూర్తౌ = రూపమునందు, మానసపూజాభ్యాసః = పత్రపుష్పాదులతోడ, బాహ్యవిగ్రహముతోడ అపేక్షలేకయే మనస్సునందే పూజించునేర్పు నభ్యసించుటయు, విజననివాసే = [ఏకాంతముగా] ఒంటరిగా, నుండుటయందు, తాత్పర్యమ్ అపి = మిక్కిలియిష్టమును (గల్గును.)

తా॥ ఇదివఱకు స్థూలభక్తితో పూలు, అగరువత్తులు, కర్పూరము మొదలైనవి తెచ్చి, తనయెదుట శ్రీకృష్ణుని ప్రతిమను బెట్టుకొని ఆవాహనాద్యుపచారములచేతఁ బూజించెడివాఁడు. ఇప్పు డట్లుగాక ఆబాహ్యద్రవ్యాపేక్ష లేకయే, మనస్సునందే యాశ్రీకృష్ణమూర్తిసన్నిధి నెలకొల్పుకొని పూజించునభ్యాసము మొదలిడినాఁడు. మనస్సులో నిల్పిన సచ్చైతన్యమూర్తి యెట్టిదనిన, దాను భారతాదిస్మృతులందు భాగవతాదిపురాణములందు వర్ణింపబడగా విన్న పీతాంబరుఁడు, శ్రీవత్సవక్షుఁడు, వనమాలాధారి, మురళీగానతత్పరుఁడు, జ్ఞానదయాసింధువు, గోగోపగోపీజనపాలనాసక్తుఁడు భక్తవత్సలుఁడు, ముక్తిప్రదాత మొదలగు లక్షణములుగలవాఁడు. కన్నులుమూసికొన్నను వానికిట్లో చూపునందుఁ గన్పడును. ఇదివరకు హరిదాసులతోఁ గలిసి యర్చాదులు చేయుటయందాసక్తి యుండెడిది. ఇప్పుడేకాంతముగా, ఆబుద్ధిస్థుఁడగు శ్రీకృష్ణభగవన్మధురమూర్తియొక్క ధ్యానమందు సామీప్యసాహచర్యమందు మహానందము ఇష్టము నలవడును.

సత్యం సమస్తజన్తుషు కృష్ణస్యావస్థితే ర్జ్ఞానమ్।
అద్రోహో భూతగణే తత స్తు భూతానుకమ్పా స్యాత్॥

177

చర్యగృహస్థవానప్రస్థసంన్యాసాశ్రమములు నాల్గింటిలోఁ దేనే
యాశ్రమమం దున్నాఁడో, ఆయాశ్రమమునకు శాస్త్రము
చెప్పిననిత్యధర్మవిధులను చక్కఁగా నాచరించుట. నిషిద్ధములైన
పనులను జేయకుండుట. ఇది ముఖ్యమైన తపస్సు, రెండవది ప్రతి
దినము శ్రీకృష్ణుని విగ్రహమును షోడశోపచారములతోఁ బూ
జించుట. మూడవది యెల్లప్పుడు సత్పురుషులగు హరిదాసులతో
[కలసిమెలసిప్రవర్తించుట]. నాల్గవది సర్వదా శ్రీకృష్ణుని మహి
మలు వర్ణించుకథలను వినుటయందు పరమోత్సాహము కల్గియుం
డుట. అయిదవది సత్యభాషావ్రతము. ఆఱవది పరసుందరులయం
దును, పరధనాపహరణమందు, పరులనిందించుటయందును వైక
మొగమై వానిజోలికిఁ బోకుండుట. ఏడవది పనిమాలినకథలు
వినుట (కసహ్యము,) కు రోఁత. మంచిమంచి కాశీరామేశ్వరాది
పుణ్యతీర్థములను సేవించుటయందుఁ బ్రీతి. అనఁగా అచట స్నా
నాదులు చేసి క్షేత్రదైవతమును ప్రాజ్ఞులను బూజించుటయం దా
సక్తి, మొదలైన ప్రవర్తనము. ఎనిమిదవది "అయ్యో! నాజీవిత
కాల మెంతయో పవిత్రమైన శ్రీకృష్ణగాథలు వినకుండ వృథా
యైనదే యనుపరితాపము. ఇట్లు స్థూలభక్తిలక్షణములుగల పవి
త్రప్రవర్తనమువలన. శ్రీకృష్ణునిదయవలనను, వానికథాశ్రవణాది
పుణ్యవిశేషముచేతను. ఆభక్తునియందు సూక్ష్మభక్తి పుట్టి పెరు
గును. అప్పుడు ఈభక్తునిహృదయకుహరమందంతట శ్రీహరి
యే స్థిరనివాస మేర్పఱచుకొనును.

అవ॥ సూక్ష్మభక్తిలక్షణములను విపులముగా ప్రకరణాంతము వర్ణించు
చున్నారు.

స్మృతిసత్పురాణవాక్యైర్యథాశ్రుతాయాం హరేర్మూర్తౌ।
మానసపూజాభ్యాసో విజననివాసేఽపి తాత్పర్యమ్॥ 176

ప్ర : సమస్తజన్తుషు = సర్వప్రాణులందు, కృష్ణస్య = శ్రీకృష్ణపరమాత్మయొక్క, అవస్థితేః = వసించియుండుటలో, సత్యం, జ్ఞానమ్ = సత్యమైన జ్ఞానము, భూతగణే = జీవసముదాయమందు, అద్రోహః = హింసమానుట, తతః తు = దానినుండియే, భూతానుకమ్పా = సర్వజీవులయందు [భూతదయ] దయ, స్యాత్ = కలుగఁగలదు.

తా॥ పైసూక్ష్మభక్తివలన సాధకునకు సమస్తజీవులయందుఁ బరమేశ్వరుఁ డున్నాఁడు అనఁగా శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు సర్వవ్యాపి, సర్వసాక్షి, సర్వరక్షకుఁడు, సర్వశరణ్యుఁడు అను గొప్పసత్యము తెలియును. ఈయీశ్వరతత్త్వజ్ఞానమువలన తోడి జీవులకు అపకారము చేయఁగూడదను బుద్ధియు, ఉపకారము చేయవలయు ననుబుద్ధియు, దానివలన సర్వప్రాణులయం దపారమైన సజీవమైన దయయును గల్గును. సర్వమునందు శ్రీకృష్ణసాన్నిధ్యము లభ్య మగును.

ప్రమితయదృచ్ఛాలాభే సన్తుష్టి ర్దారపుత్రాదౌ ।
మమతాశూన్యత్వ మతో నిరహంకారత్వ మక్రోధః ॥ 178

ప్రమితయదృచ్ఛాలాభే - ప్రమిత = మిక్కిలిమితముగా, తక్కువగానైనను, యదృచ్ఛా = తానాశింపకుండ, ప్రయత్నింపకుండ, దానంత టదేవచ్చిన, లాభే = లాభమందు, సన్తుష్టిః = మిక్కిలి తృప్తియును, దారపుత్రాదౌ = భార్య కుమారులు మొదలగువారి యందు, మమతాశూన్యత్వమ్ = వీరు నావారు, ఇవి నావి యనుభావము లేకుండుటయును, నిరహఙ్కారత్వమ్ = దేహాదులందు, జీవితమందు అహంబుద్ధి, [గర్వము] లేకుండుటయును, [అహంమమతలు పోవుటయు,] అక్రోధః = కోపములేకుండుటయును (కల్గును.)

తా॥ తనప్రయత్నము లేకుండ నెంతతక్కువ లభించినను నది దైవదత్తమనియు కావున దానితోనే తృప్తి కల్గి యుండుటయు, తనకు మిక్కిలి ప్రేమపాత్రులగు భార్యాపుత్రాదులయందు

వీరు నావారు ఇవి నావి అనుభావము లేకుండుటయు, అటులనే దేహాదులందును సహ-భానము (గర్వము) లేకుండుటయును, చిత్తమునందు కామక్రోధములు లేకుండుటయు (గల్గును).

మృదుభాషితా ప్రసాదో నిజనిన్దాయాం స్తుతౌ సమతా,
సుఖదుఃఖశీతలోష్ణద్వంద్వసహిష్ణుత్వ మాపదో న
భయమ్॥ 179

ప్ర : మృదుభాషితా = వాక్కు పరుషముగాఁగాక ప్రీతికరము (మృదువు)గా నుండుటయు, ప్రసాదః = చిత్తము నిర్మలముగా శాంతముగా నుండుటయు, నిజనిన్దాయాం = తన్ను నిందించినప్పుడును, స్తుతౌ = స్తుతించినప్పుడును, సమతా = సమముగా నుండుట, సుఖదుఃఖశీతలోష్ణద్వంద్వసహిష్ణుత్వమ్ = సుఖదుఃఖములు, శీతోష్ణములు మొదలగు [మానావమానములు] ద్వంద్వముల నోర్చుకొను శీలము కల్గియుండుట, ఆపదః = ఆపదవలన, న భయమ్ = భయము లేకుండుట.

తా॥ అతఁడు పరుషముగా మాట్లాడఁడు. మృదుమధురముగా మాట్లాడును. మనస్సూచకమగు ముఖ మతిప్రసన్నముగా నుండును. తన్ను నిందించువారియెడలఁ గోపముగాని, మెచ్చుకొనువారియందు మక్కువగాని కల్గి యుండఁడు. అనగా నిందాస్తుతు లతనికి మనోవికారములను గల్గింపవు. సుఖము, దుఃఖము, చలి, వేడిమి, మానము, అవమానము మొదలగు ద్వంద్వములను నిర్వికారముగా నోర్చుకొనఁ గల్గును. ఆపదలు వచ్చినను తొణకఁడు. తా నేమో యైపోవుదు నని భయపడఁడు.

నిద్రాహారవిహారే ష్వనాదరః సఙ్గరాహిత్యమ్।
వచనే చానవకాశః కృష్ణస్మరణేన శాశ్వతీ శాన్తిః॥ 180

ప్ర : నిద్రాహారవిహారేషు = నిద్రయందును, భోజనమునందును విహారము క్రీడలు మొదలగు వానియందును, అనాదరః = తృష్ణ (ఆసక్తి) లేకుం

డుటయును, సంగరాహిత్యమ్= ఇతరజనులతో కలిసియుండ వలె ననుకోర్కె- స్నేహములు లేకుండుటయును, వచనే= మాటాడుటయందు (మొదలగుక్రియ లందు), అనవకాశః చ= అత్యల్పప్రయోజనము కల్గియుండుటయును, కృష్ణస్మ రణేన= శ్రీకృష్ణుని స్మరించుట, ధ్యానించుటచేత, శాశ్వతీ = శాశ్వతమైన, శాన్తిః= శాంతియును [కల్గును].

తా॥ అతనికి జంతుసామాన్యములగు నిద్రయందును, అన్నపానాదులయందును, సుఖవిహారాది (మైథునాది) సుఖములం దును పూర్వమువలె ఆసక్తి, (అతిప్రీతి) యుండదు వానియందు విముఖుడై యుండును. అందఱతో బంధుమిత్రాదులతో కలిసి మెలసి, కాలము గడుపవలె నని తహతహపడడు వృథాగా మాట లాడడు. మౌనశీలుడగును. ఇతరులను తనసుఖమునకై ఉప యోగించుకొనుటకు యత్నింపడు. ఎప్పుడును, తప్పని సరియగు ఆహారవిహారాదులను, శ్రీకృష్ణస్మరణము అంతి సాన్నిధ్యము ననుభవించుచుండును. అందువలన శాశ్వతమైన మనశ్శాంతిని పొందుచుండును.

కేనాపి గీయమానే హరిగీతే వేణునాదే వా।
ఆనన్దావిర్భావో యుగపత్స్యాత్ హృష్టసాత్త్వికోద్రేకః॥ 181

ప్ర : కేన, అపి= ఎవనిచేతనైనను, హరిగీతే = శ్రీకృష్ణునిమహిమ నుగుఱించిన గానముగాని, వా= లేక, వేణునాదే = మురళీగానముగాని, వినబ డిన, యుగపత్=ఏకకాలమందే, ఆనందావిర్భావః=ఆనందమును అనుభవించు టయు, హృష్టసాత్త్వికోద్రేకః = మహాహర్షముతో సాత్త్వికభావములు, శరీరము గగుర్పొడుచుట, పారవశ్యము మొదలైనవి ఆకస్మికముగా సంభవించు అనుభావవిభావసంపన్నుడగుటయును.

తా॥ అప్పుడప్పుడా భక్తుడు పరమేశ్వరుడగు శ్రీకృష్ణు నికథలు ఇతరుడెవడైనను గానము చేయుట వినును. అట్లే వేణు

నాదమును వినవచ్చును. ఆసమయములం దతఁడు వెంటనే మహా నందమును బొందును. దానిచేత నతనికి శరీరము గగుర్పొడుచును. పారవశ్యము మొదలైన సాత్త్వికభావములు కూడ అనుభవిం చును. అట్లు అతఁడు శ్రీకృష్ణసంబంధలీలావిశేషములందు తన్మ యత్వమును జెందును. అనఁగా మనస్సు లయమై శ్రీకృష్ణభావము శేషించును. ఇది సూక్ష్మభక్తికి (పరాకాష్ఠ) పైమేర (చివరి హద్దు).

అవ॥ అప్పు డతనిదశలు వర్ణించుచున్నారు.

తస్మి న్ననుభవతి మనః ప్రగృహ్యమాణం
పరాత్మసుఖమ్।
స్థిరతాం యాతే తస్మి న్యాతి మదోన్మత్తదన్తిదశామ్॥
182

ప్ర: తస్మిన్= పైనవర్ణింపబడిన తీవ్రమైనసూక్ష్మభక్తి స్థితియందు, మనః= మనస్సు ప్రగృహ్యమాణం=అధికముగా గ్రహింపబడుచున్నదైన. పరాత్మసుఖం= ఉత్కృష్టమైన యాత్మానందమును, అనుభవతి= అనుభవించు చున్నది. తస్మిన్= ఆపరాత్మసుఖము, స్థిరతాం= స్థైర్యమును, [నిలకడస్థితిని] యాతే= పొందిన దగుచుండఁగా, [మనః= మనస్సు] మదోన్మత్తదన్తిదశామ్ మదోద్రేకముచేతఁ దన్నుఁ దాను మఱచిన యేనుఁగుస్థితిని, యాతి=పొందును.

తా॥ అట్లు సూక్ష్మభక్తితో శ్రీకృష్ణేశ్వరునియందు తన్మ యత్వము చెందిన మనస్సు శ్రేష్ఠమైన(ఈశత్వసుఖము)ఆత్మానంద మనుభవించును. ఇదొకభావసమాధి. ఆయనుభవస్థితి స్థిరము కాఁగా మనస్సు, ఆనందముచే మదించి ఉన్మత్తమై మదోన్మత్త మైన ఏనుఁగువలె నగును. విశృంఖలస్వాతంత్ర్యసుఖ మనుభవించు నని తాత్పర్యము.

అవ॥ హరిభక్తిపారమ్యమును వర్ణించుచున్నారు.

జన్తుషు భగవద్భావం భగవతి భూతాని పశ్యతి క్రమశః।
ఏతాదృశీ దశా చేత్తదైవ హరిదాసవర్యః స్యాత్॥ 183

ప్ర : అభక్తుఁడు, క్రమశః = క్రమముగా, జన్తుషు = సర్వప్రాణు లందు, భగవద్భావం = పరమేశ్వరునియునికియును, భగవతి = ఆపరమేశ్వరునందు, భూతాని = సర్వప్రాణులను, పశ్యతి = చూచును. ఏతాదృశీ, దశా = ఇటువంటిదశ, [భవతి] చేత్ = కల్గినయెడల, తదాఏవ = అప్పుడే =, [సః = అతఁడు] హరిదాసవర్యః = హరిభక్తులలో [దాసులలో] శ్రేష్ఠుఁడు, స్యాత్ = అగును.

తా॥ క్రమముగా నట్టి భక్తుఁడు సర్వప్రాణులందుఁ బరమేశ్వరుని, పరమేశ్వరునందు సర్వప్రాణులను జూచును. అనఁగా విశ్వమునకు, విశ్వేశ్వరునకు అభేదానుభవజ్ఞానమును పొందును. ఇట్టిస్థితి వచ్చినదో అతఁడు హరిభక్తాగ్రేసరుఁ డగును. సర్వము అతనికి పరమేశ్వరరూపముగాఁ గనఁబడును. 'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ' 'ఈసర్వమును బ్రహ్మమే గదా'అను ఉపనిషద్వాక్యార్థమును సగుణబ్రహ్మ (పరమేశ్వర) పరముగా గూడ నను భవించును. ఇదియు గొప్ప భావసమాధియే. దీనిని విశ్వేశ్వర జ్ఞానలక్షణమైన సూక్ష్మభక్తియనియు నందురు. సర్వత్ర సమదర్శనలక్షణఫలములను శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు గీతలందు 6వ అధ్యాయ ధ్యానాభ్యసయోగమం దిట్లు 29, 30వ శ్లోకములందు వర్ణించిరి. "సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వభూతాని చాఽఽత్మని। ఈక్షతే యోగయుక్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః॥" గీ6-29 యోగాభ్యాసముచేత సమాహితాంతఃకరణుఁడైన వాఁడు (యోగయుక్తాత్మ), చతుర్ముఖబ్రహ్మ మొదలుగఁ జీపోచవఱకు నున్న సర్వప్రాణులందును తానైన ఆత్మస్వరూపమును, అట్టిప్రత్యగాత్మయం దు ఏకత్వమును పొందిన సమస్త ప్రాణికోటిని జూచును. ఇట్లు

భిన్నములగు బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతము గల సర్వభూతములందును భేదరహితమై, బహ్మాత్మైకత్వవిషయమై సమ (ఏక) రూపమైన జ్ఞానము కలవాఁడతఁడు (సర్వత్రసమదర్శనుఁడు).
శ్లో॥ యో మాం పశ్యతి సర్వత్ర సర్వంచ మయి పశ్యతి।

తస్యాహం న ప్రణశ్యామి స చ మే న ప్రణశ్యతి॥ గీ 6-30

సర్వభూతములందు, ఆసర్వమునకు ఆత్మరూపవాసుదేవుఁడగు నన్నును, అట్టిసర్వాత్మయగు నాయందు చతుర్ముఖబ్రహ్మాది భూతసమూహమును ఎవఁడు చూచుచున్నాఁడో ఆయాత్మైకత్వదర్శియగు యోగికి ఈశ్వరుఁడనగు నేను ఎల్లప్పుడు ప్రత్యక్షమే అతఁడు నాకట్లే. మాయిద్దఱకు ఆత్మయొక్కటియే జొందులు (శరీరములు) వేఱుగా నున్నట్లున్నను అని భావము.

17. ధ్యానవిధిప్రకరణమ్ (ధ్యానవిధిప్రకరణము)

అవ॥ ఈశ్వరోపాసకుని ధ్యానమునకు అనుకూలముగా శ్రీకృష్ణునిరూపరేఖలు విశదముగా వర్ణింపబడుచున్నవి. శ్రీ శంకరాచార్యులవారు సాధారణముముక్షువులకు, భగవద్భక్తి, ధ్యానములను ఉపదేశించుచున్నారు.

యమునాతటనికటస్థితబృందావనకాననే మహారమ్యే।
కల్పద్రుమతలభూమౌ చరణం చరణోపరి స్థాప్య॥ 184

తిష్ఠన్తం ఘననీలం స్వతేజసా భాసయన్త మిహ విశ్వమ్।
పీతామ్బరపరిధానం చన్దనకర్పూరలిప్తసర్వాఙ్గమ్॥ 185

ఆకర్ణపూర్ణనేత్రం కుణ్డలయుగమణ్డితశ్రవణమ్।
మన్దస్మితముఖకమలం సుకౌస్తుభోదారమణిహారమ్॥ 186

వలయాంగుళీయకాద్యా నుజ్జ్వలయన్తం స్వలంకారాన్।
గళవిలులితవనమాలం స్వతేజసాఽపాస్తకలికాలమ్॥187

గుఞ్జారవాలికలితం గుఞ్జాపుఞ్జాన్వితే శిరసి।
భుఞ్జానం సహగోపైః కుఞ్జాన్తరవర్తినం హరిం స్మరత॥ 188

ప్ర: యమునా....కాననే, యమునాతట = యమునానదియొడ్డుయొక్క, నికట= సమీపమందు, స్థిత = ఉన్నదైన, బృందావనకాననే = బృందావన మను పేరుగల అరణ్యమందు, మహారమ్యే= మిక్కిలి యందమైనదగు, కల్ప ద్రుమతలభూమౌ = కల్పవృక్షముయొక్క అడుగుభాగమున్న నేలయందు (దాని నీడలో), చరణోపరి= ఒకకాలిమీఁద, మఱియొకపాదమును, స్థాప్య = ఉంచి, తిష్ఠన్తం= నిలిచి యున్నవాఁడును, ఘననీలం = మేఘమువలె నల్లనైనవాఁడును, ఇహ= ఇక్కడ, స్వతేజసా= తనకాంతిచేత, విశ్వం= సమస్తప్రపంచమును, భాసయన్తం = ప్రకాశింపఁజేయువాఁడును, చన్దన........సర్వాంగమ్, చన్దన= మంచిగంధముచేతను, కర్పూర = కర్పూరముచేతను, (కర్పూరము చేర్చఁబడినమంచిగంధముచేత) లిప్త = పూయఁబడిన, సర్వాంగమ్ = ఎల్లయొడలు కలవాఁడును, ఆకర్ణపూర్ణనేత్రం= చెవులవఱకు విస్తరించిన నిండుకనులు కలవాఁడును, కుణ్డల....శ్రవణమ్, కుణ్డలయుగ = రెండుకుండలములను కర్ణాభరణములచేత, మణ్డిత= అలంకరింపఁబడిన, శ్రవణం = రెండుచెవులు కలవాఁడును, మన్దస్మితముఖకమలం = చిఱునవ్వుతో కూడిన పద్మమువంటి ముఖము కలవాఁడును, సుకౌస్తుభోదారమణిహారం, సుకౌస్తుభ = చక్కని కౌస్తుభ మను పేరుగల మణిచేత, ఉదార=గొప్పదైన, మణిహారం= మణులు కూర్చిన హారము కలవాఁడును, స్వలంకారాన్ = చక్కని శోభనిచ్చు (తన) ఆభరణములగు, వలయాం....యన్తం, వలయ= కంకణములు, అంగుళీయక = ఉంగరములు, ఆద్యాన్= మొదలైనవానిని (భుజకీర్తులు మొదలగు సొమ్ములను) ఉజ్జ్వలయన్తం = మిక్కిలిగాఁ బ్రకాశింపఁ జేయువాఁడును, గళవిలులితవనమాలం, గళ= మెడయందు, విలులిత= అటునిటుగదలుచున్న, (దొరలింపఁజేయఁబడిన) దైన, వనమాలం= వనమాల కలవాఁడును [అడవిలోని పూలచేత చేయఁబడిన మాలకలవాఁడును], స్వతేజసా= తనకాంతిచేత, అపాస్తకలికాలం= పోఁగొట్టఁబడిన, పాపపుకాలము కలవాఁడును, గుఞ్జాపుఞ్జాన్వితే=గురివింద పూలమొత్తములతోఁ గూడిన, శిరసి = శిరస్సునందు, గుఞ్జారవాలికలితం =

ఝుమ్మను నింపైన రొదచేయు తుమ్మెదలతో నొప్పువాఁడును, గోపైః సహ= [తోడి] గోపాలబాలురతో కూడ కలిసి, భుఞ్జానం= [చల్ది అన్నములను] తిను వాఁడును, కుఞ్జాన్తరవర్తినమ్= పొదలమాటున నున్నవాఁడు, అగు, హరిం= విష్ణువగుశ్రీకృష్ణుని, ఓజనులారా, స్మరత= స్మరింపుఁడు, ధ్యానింపుఁడు.

తా॥ ఓభక్తజనులారా! ముముక్షువులారా! మీరందఱు శ్రీకృష్ణుని స్మరింపవలసినది. ధ్యానము చేయవలసినది అని శ్రీశంకరభగవత్పాదులు దయతో నుపదేశించుచున్నారు. ఆశ్రీకృష్ణుఁడెటువంటివాఁ డనిన సర్వేంద్రియహర్యగాని వర్ణించుచున్నారు. ఆయన మబ్బువలె నల్లనివాఁడు. పచ్చని పట్టువస్త్రమును ధరించినవాఁడు. శరీరమంతట కర్పూరాదిమిశ్రితమైన చందనపు పూఁతకలవాఁడు చెవులవఱకు వ్యాపించిన విశాలమైన నేత్రములు కలవాఁడు. రెండుచెవులకుఁ జక్కని కుండలములు ధరించినవాఁడు. మిక్కిలిగాఁ బ్రకాశించు కౌస్తుభమణితోఁ గూడిన మణులహారము ధరించినవాఁడు. మెడలో నూగుచున్న వనపుష్పములమాలను ధరించినవాఁడు. ఎప్పుడును చిఱునవ్వుతో నందమైన పద్మము వంటి ముఖము కలవాఁడు. తనయందముచే బెంపొంది, మెఱయుచున్న కంకణమును, అంగుళీయకములు, భుజకీర్తులు మొదలైన భూషణములు కలవాఁడు. ఝుమ్మని ముసుగుచున్న తుమ్మెదల సమూహములు కల గురివెందపూలగుత్తులు శిరస్సునందు మెఱయు వాఁడు. తనతేజస్సుచేత విశ్వము నంతను వెలిఁగించువాఁడు. ఒకప్పుడు బృందావనమందు మిక్కిలిమనోరమైన కల్పవృక్షము నీడలో ఒకకాలిపై మఱొకకాలు నానించి వేణువునూఁదువాఁడు. ఒకప్పుడు తోడిగోపాలురతోఁ గలిసి చల్దులారగించువాఁడు. ఒకప్పుడు పొదరింటిలో విశ్రమించువాఁడు. ఇట్టి యమునాతీరవనమునం దనేకవిధములఁ గ్రీడించు నాయానంద గోపాలబాలమూర్తిని ధ్యానించి కృతార్థులు కండు.

అవ॥ ధ్యానములో దర్శించిన మహామూర్తికి నమస్కారమును విధించుచున్నారు.

మన్దారపుష్పవాసితమన్దానిలసేవితమ్ పరానన్దమ్ ।
మన్దాకినీయుతపదం నమత మహానన్దదం మహాపురుషమ్ ॥ 189

ప్ర : మన్దార .... సేవితం, మన్దారపుష్ప = మందారపుష్పములచేత వాసిత = పరిమళింపఁ జేయఁబడిన, మన్దానిల = పిల్లవాయువులచేత, సేవితం = సేవింపఁబడువాఁడును, మన్దాకినీయుతపదం = గంగానదితోకూడిన పదములు కలవాఁడును, (గంగానది శ్రీకృష్ణువిపదములందు జనించినదని పురాణప్రసిద్ధి) పరానన్దమ్ = పరమానందమే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడును, అందుచేత మహానన్దదమ్ = (భక్తులకు) పరమానంద మీయఁగలవాఁడును, మహాపురుషం = పురుషోత్తముఁడును ఐన శ్రీకృష్ణుని (ఓభక్తముముక్షుజనులారా) నమత = (ఆయనకు) నమస్కరింపుఁడు!

తా॥ శ్రీకృష్ణుఁడు మందారపుష్పములవాసనలతో గుబాళించు పిల్లతిమ్మెరలచేత సేవింపఁబడువాఁడు. ఆయన యున్న చోట నాహ్లాదకరములు పరిమళవంతములగు వాయువులు వీచును. ఆయన పాదములు పవిత్రగంగానదికి జన్మస్థానములు. అందువలన నాయన గంగానదికంటె నధికముగా అందఱను పవిత్రులుగాఁ జేయగలవాఁడు. ఆయన పరమానందమే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడు. కావున తన్ను సేవించు భక్తులను నిత్యానందులఁగా జేయఁగలవాఁడు. ఆయన పురుషోత్తముఁడు. పరమేశ్వరుఁడు. కావున నో ముముక్షుభక్తజనులార, ఆయనకు నమస్కరించి కృతార్థులు కండు.

అవ॥ శ్రీకృష్ణుని యోగ్యమహిమల నింకను వర్ణించుచున్నారు.

సురభీకృతదిగ్వలయం సురభిశతైరావృతం సదాపరితః ।
సురభీతిక్షపణపరం సురభీయం యాదవం నమత ॥ 190

ప్ర : సురభీకృతదిగ్వలయం = పరిమళింపఁజేయఁబడిన సర్వదిశలు కలవాఁడును, సదా = ఎల్లప్పుడును. పరితః = అన్నివైపుల, సురభిశతైః = వందలకొలఁది యావులచేత, ఆవృతమ్ = పరివేష్టింపఁబడినవాఁడును, సురభీతి క్షపణకరమ్ = దేవతలయొక్క (వలన) భయములనుగూడ తొలగించు సమరత కవాఁడును, సురభీయం = భక్తులకుఁ గామధేను వైనవాఁడు లేక గోవులకు మనోహరు డైనవాఁడును అగు యాదవం = ఈయదువంశజుఁడగు శ్రీకృష్ణుని, నమత = నమస్కరింపుఁడు.

తా॥ యదువంశమునందు జనించిన శ్రీకృష్ణుఁడు ఆలకాపరి. ఆయన చుట్టు వందలకొలది యావులును ప్రీతితో నిలిచి యాయన మనోహరరూపమును జూచుచుండెడివి. ఆయన యున్నచోట దివ్యపరిమళములు వెడలి దిక్కులంతటను వ్యాపించుచుండెడివి. ఆయన దేవతలభయములను దొలఁగించుటయందు మిక్కిలి సమర్థుఁడు. భక్తజనసులభుఁడు. కామధేనువువలె వారి కోర్కెలన్నియుఁ దీర్పఁగలవాఁడు. ఓ ముముక్షుదీనజనులారా! ఆయను నమస్కారపూర్వకముగా సేవించి కృతార్థులు కండు.

భగవద్భక్తిలక్షణమగు మోక్షమార్గమందు శ్రద్ధతోఁ బవర్తించువారిని (భక్తులను) గూర్చి గీతయందు శ్రీకృష్ణుఁ డన్న మాటలు.

శ్లో॥ మహాత్మానస్తు మాం పార్థ దైవీం ప్రకృతి మాశ్రితాః।
భజ న్త్యనన్యమనసో జ్ఞాత్వా భూతాది మవ్యయమ్॥
గీ 9-13

వివేకులైన మహాత్ములు శమదమశ్రద్ధాదిలక్షణమైన దైవీప్రకృతి నాశ్రయించినవారలై, ఆకాశాదిభూతములకును, సర్వప్రాణులకును కారణమైన ఈశ్వరుఁ డగునన్ను, నాశము లేనివానిగా నెఱింగి, రెండవతలంపులేక, ఏకాగ్రచిత్తు లగుచు నన్నే సేవించుచున్నారు. ఎట్లన?

శ్లో॥ సతతం కీర్తయన్తో మాం యతన్తశ్చ దృఢవ్రతాః।
సమస్యన్తశ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసతే ॥
గీ 9-14

నిర్వికారనిర్గుణబ్రహ్మస్వరూపుఁడగు సగుణభగవంతుఁడైన నన్ను భక్తు లెప్పుడు కీర్తించువారలు. నాయారాధనగా, ఇంద్రియోపసంహారశమదమదయాఽహింసాదిలక్షణములగు ధర్మములను నిత్యము అనుష్ఠించు ప్రయత్నశీలురు. చాంచల్యములేని స్థిరమైన వ్రతనిష్ఠులు. నన్నే నమస్కరించువారు. వారిహృదయసీమలందు ప్రకాశించు, వారియాత్మరూపుఁడగనున్న నన్నే, నిత్యయోగులై భక్తితాత్పర్యముతో (ఉపాసించుచున్నారు) సేవించుచున్నారు.

అవ॥ ఆశ్రీకృష్ణుఁడు సౌందర్యదయారాశి, సర్వశక్తిమంతుఁడు, అనన్యశరణ్యుఁ డనుచున్నారు.

కన్దర్పకోటిసుభగం, వాఞ్ఛితఫలదం, దయార్ణవం, కృష్ణమ్ ।
త్యక్త్వా క మన్యవిషయం, నేత్రయుగం, ద్రష్టు, ముత్సహతే? 191

ప్ర ; కన్దర్పకోటిసుభగం = కోటిమన్మథులంతటి సుందరుఁ డైనవాఁడును, వాఞ్ఛితఫలదం =(భక్తులచే) కోరబడిన ఫలముల నెల్ల విచ్చువాఁడును, దయార్ణవం = దయాసముద్రుఁడును అగు కృష్ణం = శ్రీకృష్ణుని, త్యక్త్వా వదలి, నేత్రయుగం =(మీ)కండ్లజంట, కం = ఎ, అన్యవిషయం = ఇతరవస్తువును, ద్రష్టుం = చూచుటకు, ఉత్సహతే = ఉత్సాహము చూపఁగలదు? చూపలే దని భావము.

తా॥ ఆశ్రీకృష్ణుఁడు దయాసముద్రుఁడు. అడిగిన కోర్కెలన్నింటి నీయ సమర్థుఁడు. కోటిమన్మథులంతటి సర్వాంగసుందరుఁడు. నిరుపమానుఁడు. అందఱ నాకర్షింపఁగలవాఁడు. అట్టిఁ

డని కని విని యున్నవాఁడు. ఎవఁడైనను, ఆయనను వదలి, మఱొకనిని, కన్ను లున్నవాఁడు జూచుట కుత్సహించునా? ఆయ నయే కనులించు. ధ్యానింపఁదగిన మూర్తివిశేషము. ఎఱుంగఁ దగిన మహాత్ముఁడు అని ఆత్మరూపుఁడగుటచే శ్రీకృష్ణతత్త్వమే ద్రష్టవ్య మని ఉపనిషదర్థసూచక మిందలి ధ్వని.

అవ॥ జ్ఞానసాధనమగు ఈ కథామృతమును వదలి, గ్రామ్యకథావిష మారగించు (చెవులు) వారుందురా? ద్రష్టవ్యార్థమును జెప్పి, శ్రోతవ్యమును సూచించుచున్నారు.

పుణ్యతమా మతిసరసాం మనోఽభిరామాం హరేః
కథాం త్యక్త్వా।
శ్రోతుం శ్రవణద్వన్ద్వం గ్రామ్యం కథ మాదరం వహతి॥
192

ప్ర : (మనుష్యులయొక్క) శ్రవణద్వన్ద్వం = వీనులజంట, పుణ్యతమాం = విన్నవారిని మోక్షముదరిజేర్చునంతటి పుణ్యప్రద మైనదియు (అంతియ కాక) అతిసరసాం = (విన్న) నవరసభరితమై మహానందానుభవముతోఁ గూడి నదియును, మనోభిరామాం = (అందువలన) మిక్కిలి మనోహరమై మన స్సును, తనయందు లయ మొనర్ప గలదియునగు హరేః = శ్రీకృష్ణుని యొక్క, కథాం = కథను, త్యక్త్వా = విడచి, కథం = ఎట్లు, గ్రామ్యం = అశ్లీల మును, నీచము నైన చౌకబారు కథను, శ్రోతుం = వినుటకు, ఆదరం = ప్రీతిని వహతి = వహింపఁగలదు? వహింపఁజాల దని భావము.

తా॥ శ్రీకృష్ణుని కథలు నవరసభరితములు. అందువలన నత్యంతమనోహరములు. కర్ణరసాయనములు. పాపహరములు. చిత్త శుద్ధికరములు. అంతియ కాదు. అవి విన్న మహాపుణ్యమును గల్గించి, స్వర్గసుఖమును ముక్తిసుఖమునుగూడ క్రమముగా సమ కూర్పఁగలవి. కావున శ్రోతవ్యములు. అట్టికథలను వినుటకు బుద్ధి

మంతు లుత్సహింతురు. అవిమాని నీచములగు కథలను వినఁ గోరువాఁడు, పరమ మూర్ఖుఁడగు నజ్ఞాని వ్యర్థజీవి.

అవ॥ విషయతృష్ణ దౌర్భాగ్య మని, దానిని వదలుటకై చెప్పుచున్నారు.

దౌర్భాగ్య మిన్ద్రియాణాం కృష్ణేవిషయే హి శాశ్వతికే।
క్షణికేషు పాపకరణే ష్వపి సజ్జన్తే యదన్యవిషయేషు॥
193

ప్ర : ఇన్ద్రియాణాం = ఇంద్రియములకు, శాశ్వతికే = నిత్యుఁడైన, కృష్ణే = శ్రీకృష్ణుఁడు, విషయే(సతి) = ధ్యానింపను, దర్శింపను, సేవింపను విషయమై యుండఁగా, (ఆయనను వదలి, తే = అవి), క్షణికేషు = క్షణమాత్ర ముండు నవియును, పాపకరణేషు అపి = పాపమును చేయించునవియునగు అన్యవిషయేషు = శ్రీకృష్ణునకంటె ఇతరములైన విషయములందు, సజ్జన్తే = సక్తమగుచున్నవి. (ఇతి) యత్ = అనునిది ఏదికలదో, (తత్ = అది) (ఆ యింద్రియములయొక్క) దౌర్భాగ్యం హి = దురదృష్టమేకదా!

తా॥ నిత్యుఁడు, నిత్యమోక్ష మీయసమర్థుఁడును, సర్వేంద్రియములకుఁ దృప్తినిచ్చు విషయరూపుఁడును, సగుణుఁడునగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యుండఁగా, వానిని వదలి నరేంద్రియములు అశాశ్వత క్షణికసుఖము నిచ్చి, మోహింపఁజేసి, పాపముల కొడిగట్టించు స్వభావముగల లౌకికవిషయములం దాసక్తము లగు చున్నవి. ఇది నిజముగా నామనుజులయింద్రియముల దౌర్భాగ్య ముగాక మఱేమి? కాన బుద్ధిమంతు లీయింద్రియరతిప్రమాదము నందుఁ బడఁగూడదు. ముక్తిసాధనమగు వైరాగ్యాత్మబోధభక్తి త్రయమార్గమును వీడక పూనికతో సాధించి జీవన్ముక్తులు గా వలయు నని హెచ్చరిక. ఈ భక్తివలన సగుణనిర్గుణైక్యజ్ఞానము ధ్రువపడవలయు నని నిరూపింపఁబోవుచున్నారు. నిగ్రహింపబడని

యింద్రియములు, స్వాభావికముగాఁ జేయు మహాదోషమును గూర్చి గీతా ప్రమాణవాక్యము.

శ్లో॥ యతతో హ్యపి కౌంతేయ పురుషస్య విపశ్చితః।
ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని హరంతి ప్రసభం మనః ॥ గీ 2-60

ఇంద్రియములు ప్రమథనశీలములు, అనఁగా పురుషుని విషయాభిముఖుని, జేసి, తమ్ము నిగ్రహింపయత్నించుచున్న ఎంతటి మేధావినైనను, ఆకులపఱచి మనః క్షోభమును దెచ్చిపెట్టుచున్నవి. అంతటితోనాగక వివేకజ్ఞానమైన మనస్సును బలాత్కారముగా నాశము చేయుచున్నవి. (దొంగిలించుచున్నవి.) కావున నరుఁడు ఇంద్రియవివశుఁడుగాక, వైరాగ్యాభ్యాసములచే జితేంద్రియుఁడై సర్వమునకు ప్రత్యగాత్మరూపుఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడే పరమగతిగాఁ గలవాఁడు కావలయు నని పర్యవసితమైన ప్రబోధము.

18. సగుణనిర్గుణయోరైక్యప్రకరణమ్
(సగుణనిర్గుణములయొక్క ఐక్యప్రకరణము)

అవ॥ ఉన్న దొకే వస్తువు బ్రహ్మము. దానిపారమార్థికస్వరూపము నిర్గుణము. కావున నది విషేథపూర్వకముగనే గుణాత్మకుఁడగు జీవునిచే తెలియఁదగినది. కాని దాని యచింత్యాద్భుతశక్తియైన మాయవలన ఆసత్యవస్తువే, నిత్యజ్ఞానస్వరూపుఁడు, సచ్చిదానందస్వరూపుఁడు, సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిమత్వ సర్వవ్యాపిత్వములుగల ఈశ్వరుఁడుగను, అజ్ఞానోపాధులుగల జీవులుగను, అచేతనమైన ప్రపంచముగను భాసించును. అజ్ఞానోపాధియగు జీవుఁడు ఈశ్వరానుగ్రహమువలన తాను వాస్తవికముగా, నిత్యమైన నిర్గుణబ్రహ్మము నని యనుభవపూర్వకముగా నెఱుఁగుటయే చెక్కు చెదరని ముక్తి. బ్రహ్మాత్మైకత్వ జీవేశ్వరైక్యజ్ఞానమువలవనే ముక్తి. జీవుని వర్ణాశ్రమధర్మానుష్ఠానములు మూలభక్తి మొదలైనవి అటిజ్ఞానకారణములు. అజ్ఞానము పరిపక్వమైన ముక్తి కరతలామలక మగును. - నిత్యసిద్ధనిర్వికారనిర్గుణబ్రహ్మవస్తువునందు వివర్తముగాఁ గల్పితమైనదే సగుణబ్రహ్మమగు ఈశ్వరజీవజగత్త్రిపుటము. నిర్గుణ

బ్రహ్మము పరమార్థసత్యము. సగుణబ్రహ్మమగు నీశ్వరాది, మిథ్యారూపవ్యావహారిక సత్యము. సమ్యగ్జ్ఞానముచేత సర్వమిథ్యయు నష్టము కాఁగాఁ బరిశేషించునది యేకము నద్వితీయమునగు నిర్గుణవస్తువుమాత్రము. ఈవిషయ మిచ్చట విపులముగా విశదముగా నిరూపింపఁబడుచున్నది.

శ్రుతిభి ర్మహాపురాణైః సగుణగుణాతీతయో రైక్యమ్।
య త్ప్రోక్తం గూఢతయా త దహం వక్ష్యే
ఽతివిశదార్థమ్ ॥ 194

ప్ర : వేదములచేతను, మహాపురాణైః = గొప్పవగుపురాణములచేతను, సగుణగుణాతీతయోః = సగుణముయొక్కయు, (గుణములను దాఁటినదగు) నిర్గుణముయొక్కయు, యత్, ఐక్యం = ఏయేకత్వము గూఢతయా = రహస్యముగా దాఁచఁదగినదిగా ప్రోక్తం = నిర్ణయించిచెప్పబడినదో. తత్ = అట్లుచెప్పిన (దానిని) ఆసగుణనిర్గుణైక్యమును, అహం = నేను, అతివిశదార్థం = మిక్కిలి వివరముగా, బాగుగా దెలిసినయర్థము కలుగు నట్లుగా, వక్ష్యే = చెప్పఁబోవుచున్నాను.

తా॥ సగుణుఁడగు నీవిశ్వకర్తయు, ఆయనకు మూలమగు నిర్గుణబ్రహ్మమును రెండువస్తువులు కావు. అవి రెండువిధములుగాఁ గనఁబడు ఒకేవస్తువు. శ్రుతులుమహాపురాణములు ఈ సత్యవిషయమును విశదముగా వివరముగాఁ జెప్ప లేదు. గుప్తముగాఁ జెప్పినవి. ఆరెంటియైక్యవిషయమును నే నిప్పుడు బాగుగాఁ దెలియునట్లు వివరములతో నిరూపింపఁ బోవుచున్నాను. ఈసగుణనిర్గుణతత్త్వముల యైక్యమునుగూర్చి గీతలందు అర్జునునితో నన్న శ్రీకృష్ణవచనము.

శ్లో॥ మయా తత మిదం సర్వం జగ దవ్యక్తమూర్తినా।
మత్స్థాని సర్వభూతాని న చాహం తే ష్వవస్థితః॥ గీ 9-14

ఈ(సత్య)జగమంతయు, నాప్రకృష్టభావమైనింద్రియగోచరముకాని యవ్యక్తస్వరూపముచేత వ్యాపింపఁబడినది. అట్టినాయవ్యక్త

మూర్తియందు చతుర్ముఖబ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతముగల సర్వభూతములు ఉన్నవి. ఆత్మ లేని యేయొక వస్తువుకూడ, వ్యవహార యోగ్యముకాదు. కావున సర్వభూతములు నాయందున్నవే (మత్స్థములే). అనగా ఆభూతముల కన్నింటికి అంతరతమముగా అవ్యక్తముగా ఆత్మగా నేనున్నాను. నాయునికివలననే వానికి తాత్కాలికయునికి గల్గినది. ఆభూతముల కన్నింటికి నేను ప్రత్యగాత్మగా నున్నకారణమున, వానియందు నే నున్నట్లు మూఢబుద్ధులకు అవభాస కల్గినది. అందువలననే నేను ఆభూతములం దున్నవాఁడను గానని నిషేధించి చెప్పితిని. నేను మూర్తపదార్థమువంటివాఁడను గాను. దేనితోడ (ఆకాశమునకువలె) నాకుసంశ్లేషము (కలిసి యుండిన యోగము) లేనే లేదు. ఆయాకాశమునకంటెకూడ నేను అంతరతముఁడను. (లోలోపలివాఁడను) ఎచ్చటను, ఎప్పుడును, (ఏవిషయ సంబంధములులేని) అసంసర్గివస్తువు, ఆధేయభావముతో, (ఆధారముగా మఱొకవస్తువుగలది ఆధేయము) నుండఁజాలదుగదా! కావున నాఅసంసర్గిత్వధర్మమువలన-

శ్లో॥ న చ మత్స్థాని భూతాని పశ్య మే యోగ మైశ్వరమ్।
భూతభృన్న చ భూతస్థో మమాఽఽత్మా భూతభావనః॥
గీ 9-5

చతుర్ముఖబ్రహ్మాదిభూతములు నాయందున్నవికావు. (అనఁగా నాయీశ్వరసంబంధమైన (ఐశ్వరమగు) యీయోగరూపసంఘటనయగు ఆత్మయాథాత్మ్యమును జూడుము (ఎఱుంగుము) బృహదారణ్యకోపనిషత్తు (3-9-26) ను, అసంసర్గిత్వమువలననే అసంగత్వమును దెల్పుచున్నది. "అసంగో న హి సజ్జతే" "ఆత్మ సంగరహితుఁడు గాన దేనిని అంటఁడు" ఈమఱొకయాశ్చర్యమును

జూ ము. అట్లుసంగుఁడుగ నేయున్నవాడనైనప్పటికిని భూతములను భరించుచున్నాఁడను అధిష్ఠానరూపమున (పోషించుచున్నాఁడను) అసంగత్వధర్మముచే భూతములం దున్నవాఁడనుమాత్రము కాను. అట్లగుచో ఈశ్వరుఁడు 'మమ ఆత్మా' 'నాయాత్మ' అన్నమాట యెట్లు పొసగును? నేను ఆత్మను అనవలదా యని ఆక్షేపణము రాగా, లోకబుద్ధి ననుసరించి, దేహాదిసంఘాతమందు అహంభావ మారోపించి, నాయాత్మ అన్నాఁడేకాని, తెలియని యజ్ఞునివలె ఈశ్వరుఁడు వేఱు, ఆత్మ వేఱను భావన చొప్పున కాదు. ఈశ్వరునకు, బ్రహ్మమగు ఆత్మకు, ఐక్యమే ప్రబోధితము. భూతోత్పత్తివర్ధనములకు కారకుఁడను, ఈశ్వరుఁడగు నేనేసుమా.

అవ॥ సగుణనిర్గుణైక్యభావమును వాచ్యముగా శ్రీకృష్ణపరముగా వర్ణించుచున్నారు.

భూతేష్వంతర్యామీ జ్ఞానమయః సచ్చిదానన్దః।
ప్రకృతేః పరః పరాత్మా యదుకులతిలకః స ఏ వాయమ్॥
195

ప్ర: అయమ్ = ఈ, యదుకులతిలకః, ఏవ = యాదవవంశశ్రేష్ఠుఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడే, సః = ఆ, ప్రకృతేః పరః = మూలప్రకృతికంటె భిన్నుఁడైన వాఁడును. భూతేషు = సర్వజీవులయందు, అంతర్యామీ = లోపలనుండి సర్వనియామకుఁడైన వాఁడును, జ్ఞానమయః = జ్ఞానఘనుఁడైనవాఁడును, సచ్చిదానన్దః = సచ్చిదానందస్వరూపుఁడును, అగు, పరాత్మ ఏవ = పరమాత్మయగు పరబ్రహ్మమేసుమా.

తా॥ సగుణమూర్తిగా యాదవవంశశ్రేష్ఠుఁడుగా నవతరించిన ఈశ్రీకృష్ణుఁడు, సర్వభూతములలో నంతర్యామిగా నుండి వానిని నడపించువాఁడును, సర్వవిధజ్ఞానముతో నిండినవాఁడును, సచ్చిదానందస్వరూపుఁడును. మూలప్రకృతికి అతీతుఁడైనవాఁ

డును, పరమాత్మయు నగు నిర్గుణపరబ్రహ్మమే. ఆనిర్గుణపరబ్రహ్మమే, ఈసగుణమూర్తిగాఁ గనఁబడుచున్నవాఁడు. ఈసగుణనిర్గుణమూర్తులకు వాస్తవికభేదము లేదు. ఒకటవమంగళారంభశ్లోకతాత్పర్యవివరణము స్మరింపఁదగినది. చూడుఁడు.

అవ॥ దీనిమీఁద నొకయాక్షేపణ లేవఁదీయుచున్నారు.

నను సగుణో దృశ్యతను స్తథైకదేశాధివాసశ్చ।
స కథం భవే త్పరాత్మా ప్రాకృతవ ద్రాగదోషయుతః ॥
196

ప్ర : నను= మఱి, సగుణః= గుణములతో కూడినవాఁడు, దృశ్యతనుః= కనఁబడుచున్నశరీరము గలవాఁడు, అనఁగాఁ బరిచ్ఛిన్నుఁడు, తథా= అట్లే, ఏకదేశాధివాసః చ = మఱియు నొకచిన్నదగుప్రదేశమం దున్నవాఁడు, ప్రాకృతవత్= ప్రకృతినుండి జనించిన అజ్ఞానియగు సామాన్యమనుష్యుని వలె, రాగదోషయుతః=రాగద్వేషాదిదోషములు కలవాఁడును, అగు నీశ్రీకృష్ణుఁడు, కథం= ఎట్లు, సః= ఆ, వీనికంతకు విరుద్ధమైన నిర్గుణత్వాదిలక్షణములు గల, పరాత్మా=పరమాత్మ, భవేత్ = కాఁగలఁడు? ఇదిపూర్వపక్షము.

తా॥ ఈశ్రీకృష్ణుఁడు మనవలె మానవశరీరముతోఁ బుట్టినవాఁడు. అందఱియింద్రియములకుఁ గనఁబడువాఁడు. సగుణుఁడు సాకారుఁడు. పరిచ్ఛిన్నుఁడు. ఒకప్రదేశమందే యున్నవాఁడు. ఇక్కడ నున్న అక్కడ నుండఁడు, రాగద్వేషాదులు కలవాఁడు. కాముకునివలె అనేకగోపకామినులతో పరస్త్రీలతో క్రీడించినవాఁడు. శిశుపాలకంసాదులను కోపముతో ద్వేషముతో సంహరించినవాఁడు. కాని పరమాత్మ యన్ననో నిర్గుణుఁడు. నిరాకారుఁడు. దేశకాలములచేఁ బరిచ్ఛిన్నుఁడు కానివాఁడు. నిష్కలుఁడు. సర్వవ్యాపి. సర్వాంతర్యామి. అశరీరుఁడు. రాగద్వేషాదిరహితుఁడు. అన్నిటియందును, విరుద్ధగుణములు కలవాఁడు పర

మాత్ముండు. అట్టిచో శ్రీకృష్ణుఁ డాకారమాత్ముఁ డెట్లు కాఁగలఁడు! కాలేఁడు. కాన ఇదంతయు నసంబద్ధము. అని యాక్షేపణాస్వరూపము.

అవ॥ పైయాక్షేపమునకు రాఁబోవు గ్రంథభాగమున నుత్తర మిచ్చుచున్నారు.

ఇతరే దృశ్యపదార్థా లక్ష్యన్తే ఒనేన చక్షుషా సర్వే।
భగవా ననయా దృష్ట్యా న లక్ష్యతే జ్ఞానదృగ్గమ్యః ॥

197

ప్ర : ఇతరే = శ్రీకృష్ణునికంటె ఇతరములైన, సర్వే = అన్ని దృశ్యపదార్థాః = కనబఁడువస్తువులు, అనేన, చక్షుషా = ఈకంటిచేత, లక్ష్యన్తే = చూడఁబడుచున్నవి. కాని భగవాన్ = భగవంతుఁడు, అనయా దృష్ట్యా = (ఈసామాన్యదృష్టిచేత,) ఈచర్మచక్షువులచేత, న, లక్ష్యతే = చూడఁబడఁడు. (సః = అయన) జ్ఞానదృగ్గమ్యః = జ్ఞానచక్షువుచేతమాత్రమే చూడఁబడఁగలవాఁడు.

తా॥ మనకున్న యీతోలుకన్నులు, శ్రీకృష్ణుఁడుతప్ప తక్కిన లోకములోని సర్వస్థూలపదార్థములను మాత్రమే చూడఁగలవు. భగవానుఁడైన సూక్ష్మరూపశ్రీకృష్ణుఁడు, ఈకంటికిఁ గనఁబడఁడు, ఆయనను జూడవలె నన్న జ్ఞానదృష్టియే కావలయును,

మనకున్న కన్ను మొదలగు నింద్రియములు, దేశకాల పరిచ్ఛిన్నములు, సగుణములు, సాకారములు నైన వస్తువులనే చూడఁగలవు. చూచువాఁడున్నయొకచోట, చూచువాఁడున్నకాలములో నున్న (వి యగు) వస్తువులనే వానియింద్రియములు సరిగాఁ బనిచేయుచున్నప్పుడు మాత్రమే చూడఁగలవు. కాని యన్ని చోటుల, నన్నికాలముల నున్నవస్తువులను జూడలేవు. కావున సకన్ను భగవానుని జూడలేదు. దానికి దివ్యజ్ఞానదృష్టి కావలెను.

అవ॥ దానికి నిదర్శనమేమి? అట్లు చూచినవా రెవరైన నుండిరా? ఈ ప్రశ్నలకు ఉత్తరము చెప్పుచున్నారు.

యద్విశ్వరూపదర్శనసమయే పార్థాయ దత్తవా
న్భగవాన్।
దివ్యం చక్షు స్తస్మా దదృశ్యతా యుజ్యతే నృహరౌ॥
198

ప్ర : విశ్వరూపదర్శనసమయే= (కురుక్షేత్రయుద్ధప్రారంభములో నర్జునుఁడు ధనుస్సు జాఱిక్రిందఁబడఁగా తా నింక యుద్ధము చేయ నన్నప్పుడు) శ్రీకృష్ణుఁ డాయనకు తనవిశ్వరూపమును జూపుసమయమందు, పార్థాయ= అర్జునునకు, యద్ దివ్యం, చక్షుః= ఏదివ్యమైన దృష్టిని, భగవాన్= భగవంతుఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు, దత్తవాన్= ఇచ్చినవాఁడాయెనో, (తద్= ఆదివ్యచక్షుస్సు, అస్మాకం నాస్తి= మనకు లేదు.) తస్మాద్= అందువలన, నృహరౌ = కనఁబడుమనుష్యుఁడుగా అవతరించినసూక్ష్మ విష్ణువునందు, అదృశ్యతా= కనఁబడకుండుట, యుజ్యతే= తగియున్నది.

తా॥ కురుక్షేత్రమున పాండవకౌరవ యుద్ధములో యుద్ధము చేయుటకు వచ్చిన యర్జునుఁడు ధనుస్సు నేలపై జాఱిపడగా తాను యుద్ధము చేయ నని శోకమోహావివశుఁడై కూర్చుండెను, అప్పు డర్జునునకు ఆత్మప్రబోధము కల్గించుటకు మానవరూపములోనున్న శ్రీకృష్ణుఁడే ఈశ్వరుఁడగుటచే తనవిశ్వరూపమును జూపింపఁదలఁచి దానిని మానవనేత్రములు చూడసమర్థములు కావు గనుక అర్జునకు ముందుగా దివ్యదృష్టిని ప్రసాదించి, పిమ్మట తనవిశ్వరూపప్రదర్శనము గావించెను. అప్పు డర్జునుఁడు శ్రీకృష్ణునిదివ్యరూపమైన విశ్వరూపమును జూడఁగల్గెను. కావున దివ్యదృష్టి కలవారే యా శ్రీకృష్ణునియైశ్వర్యమగు విశ్వరూపమును జూడఁగలరు. కావునఁ దక్కినవారికన్నులకాదివ్యరూపము కనఁబడదనుట(తగియే యున్నది) న్యాయము. అట్టివిశ్వరూపమునే దివ్య

దృష్టితోడనే సంధిసమయములో ధృతరాష్ట్రుఁడు, భీష్ముఁడు మొదలైన వారును, మన్నుఁదిన్నాడని గోపబాలురు, యశోదతోఁ జెప్పినప్పు డాయన నోరు తెఱచి నప్పుడు యశోదయును జూడఁగల్గిరి. కావున మానవాకారముననున్న శ్రీకృష్ణుఁడు, విశ్వరూపుఁడు, విశ్వేశ్వరుఁ డని ధ్రువపడినది. ఈవిషయమున సందేహమున కింకఁ దావు లేదు.

అవ॥ సగుణనిర్గుణభావైక్యమును ధ్రువపఱచుట మఱొక యుదాహరణ మిచ్చుచున్నారు.

సాక్షా ద్యథైకదేశే వర్తుల ముపలభ్యతే రవే ర్బిమ్బమ్।
విశ్వం ప్రకాశయతి తత్సర్వైః సర్వత్ర దృశ్యతే తద్వత్ ॥ 199

యద్యపి సాకారో ఽయం తథైకదేశీ విభాతి యదునాథః।
సర్వగతః సర్వాత్మా తథా ప్యయం సచ్చిదానన్దః ॥ 200

ప్ర : యథా=ఏవిధముగా, రవేః బిమ్బమ్=సూర్యబింబము, సాక్షాత్=ప్రత్యక్షముగా, ఏకదేశే=ఒకస్థలమునందే, వర్తులమ్=గుండ్రముగా, ఉపలభ్యతే=పొందఁబడుచున్నది (చూడఁబడుచున్నది) తద్=ఆసూర్యబింబము, విశ్వం=ప్రపంచమునంతను, ప్రకాశయతి=వెలిఁగించుచున్నది, తద్=ఆసూర్యబింబము, సర్వైః=ప్రాణులందఱిచేతను, సర్వత్ర=అన్నిచోటులందును, యుగపత్=ఏకకాలమందే చూడఁబడుచున్నది. తథా=ఆరవిబింబమువలెనే, అయం యదునాథః=యాదవాధీశుఁడగు ఈశ్రీకృష్ణుఁడు, సాకారః=రూపము (శరీరము) కలవాఁడుగా నున్నప్పటికిని, ఏకదేశీ=ఒకచోటనే యున్నవాఁడుగాను, విభాతియద్యపి=పైకి కనిపించుచున్నప్పటికిని, (అయం=ఈకృష్ణుఁడు) సర్వగతః=అన్నిటిని వ్యాపించి సూక్ష్మముగా నున్నవాఁడు, సర్వాత్మా=అన్నిటికి నాత్మయైనవాఁడు, తథాఽపి=అట్లు సగుణరూపముతోనున్న ఈశ్వరుఁ డైనప్పటికిని, అయం=ఇతఁడు, సచ్చిదానన్దః=నిర్గుణసచ్చిదానందస్వరూపుఁడగుపరబ్రహ్మము.

(ప్ర. 30)

తా॥ ఏకదేశి, పరిచ్ఛిన్నుఁడుగాఁ గనఁబడువాఁడు సర్వవ్యాపి, సర్వులచే నెట్లు గ్రహింపఁబడఁగలఁడో లోకానుభవము గల దృష్టాంతముతో చూపుచున్నారు. సూర్యబింబము మన కాకాశమున నొకచిన్నవస్తువుగాఁ గనఁబడుచున్నది. కాని యాయనప్రకాశము జగమంతట వ్యాపించి అదిలాంటిని మన యనుభవమునకుఁ దెచ్చుచున్నది. జగమంతయు ఏకకాలమందే ఆయనను జూచుచున్నది. అట్లే సగుణరూపమున యదువంశ నాథుఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు, జనుల కొకచోట చిన్నశరీరముతో నున్నట్లు గన్పట్టినను ఆయన పరమేశ్వరుఁడుగా సర్వవ్యాపిగా నున్నాఁడు. సర్వులకు నిర్గుణమైన యాత్మగాఁ గూడ నున్నాఁడు. కావున సచ్చిదానందస్వరూపపరబ్రహ్మము నాయనయే. ఇట్లు సగుణనిర్గుణైక్యతత్త్వమును జాగ్రత్తగా నెఱుంగవలయును. ఇది ఆత్మబోధవిశేషాంశము.

అవ॥ ఈయన సర్వగతత్వము లేకసర్వవ్యాపకత్వమును నిరూపించు చున్నారు.

ఏకో భగవాన్ రేమే యుగప ద్గోపీ ష్వనేకాసు।
అథవా విదేహజనకశ్రుతదేవభూదేవయో ర్హరి ర్యుగపత్॥

201

ప్ర : ఏకః భగవాన్ = ఒక్కఁడైన భగవంతుఁడగు శ్రీకృష్ణుఁడు, యుగపద్ = ఒకేసారి, ఒకేసమయమున, అనేకాసు, గోపీషు = అనేకులైన గోపికల(తో) గృహములందు అనేకసాకారశ్రీకృష్ణమూర్తులతో, రేమే = క్రీడించెను. అథవా = మఱియును, విదేహజనకశ్రుతదేవభూదేవయోః = విదేహదేశపురాజైన బహుళాశ్వుఁ డను పేరుగల జనకునిగృహమందును, శ్రుతదేవుఁ డనుపేరుగల బ్రాహ్మణునిగృహమందునుకూడ, యుగపద్ = ఒకకాలమునందు, హరిః = శ్రీమన్నారాయణుఁడు (ఉండెను) దర్శన మిచ్చెను.

తా । సామాన్య మనుష్యుఁ డొకచోటనున్నవాఁడు మఱొకచోటఁ గనుపింపఁడు. ఒకేకాలమున పలుచోట్ల గన్పట్టినాఁ డన్న, సాయనుఁ దలఁచిన చోట్ల నెల్ల గన్పట్టఁగలఁడు. సత్యసంకల్పుఁడును సర్వవ్యాపియన్నమాట. శ్రీకృష్ణుని చరిత్రములో నా ఘట్టమును లిట్లు ప్రదర్శించుచున్నారు. ఆయన శ్రీకృష్ణాకారశరీరములనేకములను సృజించి వానితో నొకేకాలమున రాసక్రీడలో నొక్కొక్క గోపికకు నొక్కొక్క కృష్ణుఁడై వారితోఁ గ్రీడించెను. యమునానది యొడ్డున బృందావనములో నాయన రాసమండలము నాడెను. అంతకుముందు షోడశపను అనేకకృష్ణులుగా మాఱి విహరించినట్లును భాగవతపురాణము చెప్పుచున్నది. ఆ పురాణమే దశమస్కంధమందు శ్రీకృష్ణుఁ డొకేసమయమున విదేహనాథుఁడైన బహుళాశ్వుఁడను జనకుని యింటియందును శ్రుతదేవుఁడను బ్రాహ్మణుని యింటియందును దర్శన మిచ్చినట్లున్నది. (భాగవతము 10-2-1177 నుండి 1202) దీనివలన నాయన యక్కడ ఉన్నాఁడు. ఇక్కడ లేఁడు అని చెప్పుటకు వీలు లేదు.

సూర్యుఁ డాకాశమునఁ బరిచ్ఛిన్నమూర్తిగాఁ గనఁబడినను ఆయనకిరణములు జగమునం దంతట వ్యాపించి యున్నవి. [అంతరాళమందు వానియునికి కనఁబడకున్నను నేదైన నొకవస్తువుంచినపుడు అది యాకిరణముల కాంతిని మనకుఁ జూపును]. టెలివిజను, రేడియో మొదలగు సాధనములు ప్రసారస్థలముల నుండి పంపు ఎలెక్ట్రోమాగ్నటిక్ తరంగములు కంటికిఁ గనఁబడు రూపము లేనివై యాకసమం దంతట నిండియున్నవి. అవి ఉన్నటెవరి యింద్రియములకును దోఁపవు. కాని వానిని గ్రహించు సాధనే మెక్కడనుంచిన నవి యక్కడ సరూపతరంగములకల్పించి యారూపమును వానికార్యమగు శబ్దాదులను బ్రత్యక్షముఁ జేయుచున్నవి. అవి ప్రారంభస్థానములో నేకదేశీయము లట్లున్నను

ఇంద్రియగోచరములు కాకుండ సర్వవ్యాపకములై యున్నవి గదా!]

శ్రీకృష్ణుఁడు గోపికలతోడనే కాక తాను నరకాసురవధానంతరము పదనాఱువేల రాజకన్యలను బదునాఱువేల రూపములతో వివాహమై వారితో నెల్లప్పుడు కలిసి విహరించుచు సంసారములు చేసినట్లు భాగవతము చెప్పుచున్నది. ఇవి భగవల్లీలలు. శ్రీకృష్ణుఁడు సర్వయోగములకు ఈశ్వరుఁడు. అది యొక పరమేశ్వరునకే కాక వాని యనుగ్రహమున తపస్సంపన్నులగు మహర్షులు, సౌభరి మొదలగువారుకూడ అట్టిమహిమాన్వితచర్యలను జూపియున్నారు. సత్యలోకములోని ఉపాసకులకుకూడ జగత్ సృష్టిలయములను విడిచి, యట్టిమహిమలు కల్గవచ్చునని బ్రహ్మసూత్రములలో నాల్గవయధ్యాయములో వర్ణింపఁబడినది.

అవ॥ ఇట్టి యోగీశ్వర మహిమలనే శ్రీకృష్ణపరమాత్మవి మఱికొన్ని చెప్పుచున్నారు.

అథవా కృష్ణాకారం స్వచమూం దుర్యోధనో ఒపశ్యత్।
తస్మా ద్వ్యాపక ఆత్మా భగవా న్హరి రీశ్వరః కృష్ణః ॥
202

ప్ర : అథవా = మఱియు, దుర్యోధనః = దుర్యోధనుఁడు, స్వచమూం = తనసైన్యమును, కృష్ణాకారం = దానిలోని సర్వసైనికులు కృష్ణాకారులుగామన్నట్లు అపశ్యత్ = చూచెను. (దీనివలన అశ్రీకృష్ణుఁడు చమూగతుఁ డని స్పష్టము) తస్మాత్ = కావున, కృష్ణః = జనులనేత్రములకు మానవమాత్రుఁడుగాఁ గనఁబడు శ్రీకృష్ణుఁడు, వ్యాపకః = సర్వమును వ్యాపించినవాఁడగు, భగవాన్ హరిః = భగవానుఁడగు విష్ణుమూర్తియే, ఈశ్వరః = సర్వేశ్వరుఁడే, ఆత్మా = సర్వులప నాత్మరూపమున నున్నవాఁడే.

తా॥ మఱొక యుదాహరణ మిచ్చుచున్నారు. దుర్యోధనుఁ డొకప్పుడు తనసైన్యములోని ప్రతిసైనికుఁడును శ్రీకృష్ణుని రూపములో నున్నట్లు చూచెను. అనఁగా సర్వాంతర్గతుఁడు, శ్రీకృష్ణుఁడు. అందువలన సామాన్యజనులకు మానవమాత్రుఁడుగాఁ గన్పట్టిన శ్రీకృష్ణుఁడు సర్వవ్యాపకుఁడైన విష్ణువే, ఈశ్వరుఁడే. సర్వులకు నాత్మయైన నిర్గుణస్వరూపుఁడే.

అవ॥ ఆయనకు రాగద్వేషములు లేవు. సర్వజీవులకు వారి వారి కర్మములకుఁ దగిన ఫలము లిచ్చుచున్నాఁడు అని భగవత్తత్త్వమును నిరూపించుచున్నారు.

వక్షసి యదా జఘాన శ్రీవత్సః శ్రీపతేః స కిం ద్వేష్యః।
భక్తానా మసురాణా మన్యేషాం వా ఫలం సదృశమ్ ॥ 203

ప్ర : యదా = ఎప్పుడు, శ్రీవత్సః = భక్తుఁడగు శ్రీవత్సనాముఁడు, శ్రీపతేః = లక్ష్మీపతియొక్క, వక్షసి = ఉరమందు, జఘాన = తన్నెనో (తదా = అప్పుడు), సః = ఆతన్నినవాఁడు, కిం ద్వేష్యః = ద్వేషింపఁబడెనా యేమి? (భగవానుఁ డాయనను బహూకరించెను గాని ద్వేషింపలేదు.) ఆయన, భక్తానాం = భక్తులకుగాని, అన్యేషాం, అసురాణాం వా = భక్తులుకాని రాక్షసులకు గాని, సదృశం = వారికర్మానురూపమగు, ఫలం = ఫలమును, (యచ్ఛతి = ఇచ్చును).

తా॥ శ్రీకృష్ణభగవానునకు రాగద్వేషములు లేవు. ఎవరి కర్మములకుఁ దగినఫలములు వారి కిచ్చును. శ్రీవత్సుఁడను భక్తుఁ డాయనను వక్షమునఁ దన్ని కొట్టెను. కాని యాయన యతనిని ద్వేషింప లేదు. ఆపదలలో భక్తులు తన్నుఁ గొల్చినపుడు పరమేశ్వరుఁడు వారికోర్కెలను వారికర్మానురూపఫలముగనే దీర్చును. గాని వారిపై రాగముకొలదిమాత్రముగాదు. ఆపదలోఁ దన్ను బ్రార్థించిన ద్రౌపది కాయన యక్షయవస్త్రము

లిచ్చెను. ఆమె మానము కాపాడెను. బీదవాఁడైన కుచేలున కైశ్వర్యమిచ్చెను. దుర్మార్గులైన రాక్షసులనాయన వారిచేష్టా ఫలముగా నూరక దండించెను. శిశుపాలకంసాదు లాయనను శత్రుభావముతోఁ జూచినను వారిని దానికి సంహరించి వారి పూర్వకర్మఫలముగనే వారికి శాపము త్రినోసఁగెను. ప్రహ్లాదుఁడు రాక్షసబాలుఁడైనను వానియనన్యభక్తికిఁ దగినంతగా కాపా డెను. ఇట్టి యితరులకుఁ గూడ వారివారికర్మననుసరించి వారికి ఫలము లిచ్చుచుండును. ఎవరియందును రాగద్వేషములేక జగము లను నిష్పక్షపాతబుద్ధితో పాలించు భగవంతుఁడు శ్రీకృష్ణుఁడు. ఈ శ్రీకృష్ణచర్యలన్నిటిలో ఈయుదాసీనత్వము, ద్వంద్వాతీతత్వము, నిర్లేపత్వము జగత్కారణత్వము మొదలగు సర్వేశ్వరలక్షణ ములే ప్రకాశితములు. విమర్శనావివేకసూక్ష్మ మిదియు.

అహా! ఆయనకు శత్రువులు మిత్రులు లేరు. ఆయన సర్వజ్ఞుఁడు. మోహమందలి ఫలవృక్షమువంటివాఁ డనుచున్నారు.

తస్మాన్న కో౽పి శత్రు ర్నో మిత్రం నాప్యుదాసీనః।
నృహరిః సన్మార్గస్థః సఫలః శాఖీవ యదునాథః ॥ 204

ప్రతి॥ తస్మాత్ = కనుక, హరేః = పరమేశ్వరుడగు విష్ణునకు, కః అపి = ఎవఁడును న శత్రుః = శత్రువుకాఁడు. నో మిత్రం = మిత్రఁడును కాఁడు. న అపి ఉదాసీనః = శత్రువునుగాక మిత్రమునుగాక, తటస్థముగా నుండువాఁడును లేఁడు. నృహరిః = మనుష్యునిగా అవతరించిన విష్ణువగు, యదునాథః = శ్రీకృష్ణుఁడు, సన్మార్గస్థః = మనుష్యులు వెళ్ళుమంచిమార్గములో (ధర్మప్రవర్తనమార్గములో) నున్న, సఫలః = పండ్లతో నిండియున్న, శాఖీ ఇవ = చెట్టువలె. అస్తి = ఉన్నాఁడు.

తా॥ అందువలన, ఆయన జ్ఞానదయాసముద్రుఁడై, అందఱిని సమభావముతో రక్షించు భగవద్ధర్మాచరణమునకే యదువంశ మున శ్రీకృష్ణుఁడుగా నా పరమేశ్వరుఁ డవతరించినాఁడు. ఆయు

నక్కు శత్రులుకాని మిత్రులుకాని తటస్థులుకాని యెవ్వరును లేరు. అందఱు జీవులను సమత్వబుద్ధితో న్యాయముగా బరిపాలించు జగన్నాథుఁ డతఁడు. ఆయన మనుష్యులు వెళ్లు మంచి బాటలో పండ్లతో నిండిన యొకపెద్దవృక్షమువంటివాఁడు. అందఱును వారువీరను భేదము లేకుండ, ఫలవృక్షము తనక్రిందకు వచ్చినవారికి నీడను గోసినవారికి పండ్లను గ్రొత్తనక్కుండ నిచ్చును. అవి యనుభవించువారియెడ రాగద్వేషములు వృక్షమునకు లేవు. అట్లే శ్రీహరియగు శ్రీకృష్ణు నాశ్రయించి వాంఛితార్థము పొందవచ్చు, సన్మార్గధర్మనిరతులగు జనులు.

ప్రవ॥ ఆయనను ద్వేషించిన శత్రువులైనను ముక్తిని బొందిరని చెప్పుచున్నారు.

లోహశలాకానివహైః స్పర్శాశ్మని భిద్యమానేఽపి ।
స్వర్ణత్వ మేతి లౌహం, ద్వేషా దపి విద్విషాం తథా
ప్రాప్తిః ॥ 205

ప్ర : లోహశలాకానివహైః = ఇనుపకడ్డీలు సుత్తెలు మొదలైనవాని సమూహముచేత, స్పర్శాశ్మని = స్పర్శవేధి (పరుసవేది యనఁబడు నొకరాయి వంటి మూలికావిశేషమును ఇనుము వచ్చి దానిని తాఁకినచో నది బంగారమగు నందురు), భిద్యమానేఽపి = ముక్కలుగాఁ గొట్టఁబడుచున్నదైనప్పటికిని, లౌహం = ఆయినుపకడ్డీలు (సుత్తి), స్వర్ణత్వం = బంగారమైనకడ్డీలు (సుత్తి)గా మారి బంగారుతనమును. ఏతి = పొందును. తథా = అదేవిధముగా ద్వేషాత్ అపి = (ఆయనపై) ద్వేషమువలనఁగూడ, విద్విషాం = శత్రువులకు, (సుగతేః = అభ్యుదయముయొక్క) ప్రాప్తిః = లాభము (భవతి = కలుగును).

తా॥ పరుసవేదిని ముక్కలు చేయుటకుఁ బూనుకొన్న ఇనుపకడ్డీలు సుత్తులు సైతము దాని తోడి స్పర్శమువలన బంగారముగా మారును. అట్లే శ్రీకృష్ణుని ద్వేషించిన కంసుఁ , శిశు

పాలుఁడు మొదలైన గాఢశత్రువులు సైతము విష్ణుస్పర్శచే సుగతిని చెందినారు. ఇఁక భక్తులవిషయము చెప్పవలసిన పనియే లేదు.

అవ॥ ఇచటనొకయాక్షేపణచేవఁదీయుచున్నారు.

నను ఆత్మనః సకాశా దుత్పన్నా జీవసన్తతి శ్చేయమ్।
జగతః ప్రియతర ఆత్మా త త్ప్రకృతే నైవ సంభవతి॥
206

ప్ర : నను= మఱి, ఆత్మనః సకాశాత్ = ఆత్మనుండి (పరమాత్మ నుండి,) ఇయం= ఈ, జీవసన్తతిః చ = ప్రాణిసమూహముకూడ, ఉత్పన్నా= పుట్టినది. జగతః= విషయజగత్తునకంటె, ఆత్మా = జనకపదార్థమగునాత్మయే, ప్రియతరః= ఎక్కువయిష్టమైనవాఁడు, (కావలయు) (కాని), ప్రకృతే(కృష్టే) = ప్రస్తుతము మనము విచారించుచున్న పరమాత్మ యనఁబడు కృష్ణునియందు, న, సంభవతిఏవ= కుదురనే కుదురదు.

తా॥ పరమాత్మనుండియే ఈసర్వజీవులు సృష్టి యైనారని, ఆత్మకన్న ప్రియమైన వస్తువు ఇంకొకటి ఈజీవులకు లేదని శ్రుతు లనేకవిధములుగాఁ జెప్పుచున్నవి. పరమేశ్వరుఁ డచింత్యమైనశక్తి గలవాఁడు. అందఱకు నాత్మ యైనవాఁడు. కావున జీవునకుఁ బ్రపంచములో నందఱికన్న మిక్కిలి ప్రియతముఁడు ఆత్మయే కావలెను. కాని ఈకృష్ణుఁడు మనవంటిమనుష్యశరీరము కలవాఁడే. పరమేశ్వరునివలె ఈజీవసమూహమంతటిని నెక్కడ సృజించినాఁడు? అందఱకు నెట్లాత్మవలెఁ బ్రియుమైనాఁడు? అట్టి వేమియును లేని యీశ్రీకృష్ణమానవుఁడు పరమాత్మకాఁడు అని ఆక్షేపణ.

అవ॥ పైయాక్షేపమునకు నుత్తరముగా ఆయనపరమేశ్వరత్వమును నాయనజీవితవిశేషములతో, నిరూపించి చెప్పుచున్నారు.

వత్సాహరణావసరే పృథగ్వయోరూపవాసనాభూషాన్।
హరి రజమోహం కర్తుం సవత్సగోపాన్ వినిర్మమే
స్వస్మాత్॥ 207

ప్ర : హరిః = శ్రీకృష్ణుడు, (చిన్నగోపాలబాలుఁడై తోడిగోపబాలురఁ గూడికొని, లేగదూడల నడవికిఁ దోలుకొనిపోయి వానిని మేపుచుండఁగా (తండ్రులు పెద్దఆవులను మేపుచుండఁగా వీరు లేగదూడలను గాసిరి.) ఆచిన్నికృష్ణుని పరీక్షించుటకై బ్రహ్మదేవుఁడు తక్కినగోపబాలురను, దూడలను దీసికొనిపోయి యొకకొండగుహలో దాఁచెను. ఇది భాగవతగాథ.) వత్సాహరణావసరే= సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మ, లేగదూడలను, గోపబాలురను హరిదగ్గఱనుండి హరించి దాఁచిన సమయమందు, అజమోహం= బ్రహ్మదేవునకు మోహమును, కర్తుం =కల్గించుటకు, పృథగ్వయోరూపవాసనాభూషాన్, పృథక్= వేఱువేఱుగానున్న, వయః= వయస్సులును, రూప= రూపములును, వాసనా = పూర్వసంస్కారరూపములైన ఇష్టానిష్టములు, మనః ప్రవృత్తికారణములును, (అలవాట్లు మొదలైనవి,) భూషాన్ = సొమ్ములు, వేషములు మొదలైనవియుగల, సవత్సగోపాన్= వారివారిలేఁగదూడలతో కూడియున్న ఆయాగోపబాలురను, స్వస్మాత్= తనశరీరమునుండియే, వినిర్మమే = (నిర్మించెను) సృజించెను.

తా॥ శ్రీకృష్ణునిసర్వాత్మత్వమును, ఈశ్వరలక్షణమహిమలును, వర్ణించుచున్నారు. శ్రీకృష్ణుఁడు ఐదుసంవత్సరముల బాలుఁడై యున్నప్పుడు తెల్లవారుజాముననే లేచి, తోడిగోపబాలురఁ గూడుకొని తమఆవుదూడలను మేపుటకై దగ్గఱవనములకుఁ దోలుకొనిపోయి విహరించుచుండెను. ఈయన నిజముగాఁ బరమేశ్వరుఁ డగునా? కాఁడా? పరీక్షింతమని తలఁచి బ్రహ్మదేవుఁడు బలరామకృష్ణులకు దూరముగా నాబాలురు లేగలు పోవుటచూచి, వాని నన్నింటిని ఒకకొండగుహాలో దాఁచెను. ఇది శ్రీకృష్ణుఁ డెఱిఁగి, తాను వారినందఱను తిరిగి తీసికొనివచ్చుశక్తి కలిగియు

న్నను, దన యీశ్వరత్వమహిమను బ్రహ్మదేవున కెఱిఁగించుట
కుఁ, దానే సత్యసంకల్పమాత్రమున అదాచబడిన బాలుర లేఁ
గల రూపములవేర్వేరువ్యక్తులుగా తననుండియే పుట్టించెను.
ప్రాఁతలేగలు బాలురు నెంతెంత వయస్సులో నుండిరో ఏయే
ప్రత్యేకరూపములు, భూషణములు, వస్త్రములు, అలవాట్లు, కోరి
కలు, తెలివితేటలు, విద్యాబుద్ధులు కలిగియుండిరో సరిగా నారూ
పములు వయస్సులు నన్నియు నట్లే యుండునట్లు వీరు వేఱను
భావము కల్గకుండునట్లు తానే యారూపముల నప్పుడే సృజించెను.
ఇంతకన్న నాశ్చర్యకరమైన విషయ మేమున్నది? ఐదుసంవత్సర
ముల సామాన్యబాలుఁ డీవిధముగా ఈశ్వరునివలె మాయసృష్టి
క్షణములోఁ జేయఁగలఁడా? ఇట్టు ఆత్మయగు శ్రీకృష్ణునుండి
జీవసృష్టి జరుగుట లోకవిదిత మయ్యె.

అవ॥ ఈసంఘటనము, శ్రుతిచెప్పినట్లు యున్నదని చూపుచున్నారు.

అగ్నే ర్యథా స్ఫులిఙ్గాః క్షుద్రా స్తు వ్యుచ్చరన్తీతి।
శ్రుత్యర్థం దర్శయితుం స్వతనో రతనోత్స
జీవసన్దోహమ్॥ 208

ప్ర : యథా=ఏవిధముగా, అగ్నేః= అగ్నినుండి, క్షుద్రాః=మిక్కిలి
చిన్నవైన, స్ఫులింగాః= నిప్పురవ్వలు, వ్యుచ్చరన్తి=బయల్వెడలుచున్నవో,
ఇతి= అని, శ్రుత్యర్థం = అబృహదారణ్యకశ్రుతిలోఁ జెప్పినవిషయమును,
దర్శయితుం = చూపించుటకొఱకు, సః = అశ్రీకృష్ణబాలుఁడు, స్వతనోః=
తనశరీరమునుండి, జీవసందోహమ్= అగోపబాలగోవత్సరూపజీవసంఘమును,
అతనోత్=సృష్టించెను.

తా॥ బృహదారణ్యకశ్రుతి:- "యథా ఽఽగ్నేః క్షుద్రా
విస్ఫులిఙ్గా వ్యుచ్చర న్త్యేవ మే వాస్మా దాత్మనః సర్వే ప్రాణాః
సర్వే లోకాః సర్వే దేవాః సర్వాణి భూతాని వ్యుచ్చరన్తి" (బృ

2-1-20) "ఏవిధముగా మండుచున్న పెద్ద (యగ్ని) మంట నుండి మిక్కిలి చిన్నవగు విస్ఫురణములు (అన్నివైపులను) వెడలుచున్నవో, అట్లే యీయాత్మనుండి సమస్తమైన యింద్రియములు, సమస్తమైన లోకములు, సర్వదేవతలు, సమస్తమైన ప్రాణులు బయల్వెడలుచున్నవి''. అని బృహదారణ్యకశ్రుతివచనము. ఈశ్రుతివాక్యములోనిసత్యమును న్యాయానుసారము, తన ఈశ్వరత్వలక్షణమును ప్రకటించుటకో యన్నట్లు ఆచిన్నిబాలుఁడైన కృష్ణుఁడు తనశరీరమునుండియే అప్పటికప్పుడు, బ్రహ్మాదాదికటువంటివారే యన్నట్లు వేరువేరుగా గోపబాలురను, లేగదూడలను సృజించెను. ఈప్రత్యక్షసృష్టిసర్వము శ్రీకృష్ణసంభవము. కావున మానవరూప శ్రీకృష్ణుఁడు, బ్రహ్మాదులను సృష్టించు అవ్యక్త పరమేశ్వరలక్షణుఁడే సుమా అని నిర్ణయరూపసమాధానము.

అవ॥ ఈగోపబాలురు వారితల్లిదండ్రులకును గోవత్సములు వాని తల్లి గోవులకు ఆత్మవలె మిక్కిలిప్రీతిపాత్రము లగుటను జూపుచున్నారు.

యమునాతీరనికుఞ్జే కదాచిదపి వత్సకాంశ్చ చారయతి।
కృష్ణే తథా ఽఽర్యగోపేషు చ పరగోష్ఠేషు చారయత్స్వారాత్॥ 209

వత్సాన్నిరీక్ష్య దూరాద్గావః స్నేహేన సంభ్రాన్తాః
తదభిముఖం ధావన్త్యః ప్రయయుర్గోపైశ్చ దుర్వారాః॥ 210

ప్రస్రవభరేణ భూయః స్రుతస్తనాః ప్రాప్య పూర్వవద్వత్సాన్।
పృథురసనయా లిహన్త్యస్తర్ణకవత్యోఽప్యపాయయన్ ప్రముదా॥ 211

గోపా అపి నిజబాలా ఞ్జగృహు ర్మూర్ధాన మాఘ్రాయ।
ఇత్థ మలౌకికలాభ స్తేషాం తత్ర క్షణం వవృధే॥ 212

ప్ర : అపి= మఱియు, కదాచిత్= (పైనచెప్పినదిజరిగినపిదప) ఒకప్పుడు, కృష్ణే = బాలకృష్ణుఁడు, యమునాతీరనికుంజే = యమునానదిగట్టున పొదలతో నిండిన యాస్థలమందు, వత్సకాన్, చ= ఆవుదూడలను, చారయతి (సతి)= నడిపించుచుఁ గాయుచున్నవాఁ డగుచుండఁగా, తథా= అదేవిధముగా, ఆర్యగోపేషు, చ = పూజింపఁదగి పెద్దవారైన గొల్లవారుకూడ, ఆరాత్= దూరముగా, వరగోష్ఠేషు= పచ్చగడ్డి బాగుగా పెరిఁగి గోవులు మేయఁదగిన ప్రాంతములందు, (గాః = ఆవులను), చారయత్సు = నడిపించుచుఁ గాయుచున్నవా రగుచుండఁగా గావః= ఆతల్లియావులు, దూరాత్= దూరముగా, వత్సాన్ =పాలువిడిచిన తమదూడలను, నిరీక్ష్య = చూచి, స్నేహేన = తాముకన్న దూడలమీఁది ప్రేమచేత, సత్ప్రస్నుతాః= రేకెత్తినయుత్సాహము గలవై, తదభిముఖం = ఆలేగలకెదురుగా (వానినిగలిసికొనుటకై) ధావన్త్యః = పరుగిడుచుండఁగా, గోపైః చ= తమ్ముఁగాయు గొల్లవారిచేతఁగూడ, దుర్వారాః= ఆపబడఁజాలనివై, ప్రయయుః = (దూడలగూర్చి) త్వరగా వెళ్ళినవి. ప్రస్రవభరేణ= పొంగి, పొర్లి, పారు పాలబరువుచేత, భూయః= మిక్కిలిగా, స్రుతస్తనాః= పాలు గారుచున్న పొదుగులుగల, తర్ణకవత్యఃఅపి = అప్పుడేపుట్టిన లేఁగలు గలవయ్యు, ఆయావులు, పూర్వవత్= వెనుకటివలె, వత్సాన్=పాలువిడిచినదూడలనే, ప్రాప్య= పొంది, (వానిదగ్గఱకు వెళ్ళి, కలిసికొని,) పృథురసనయా= పెద్దవైన తమనాలుక(ల)చేత, లిహన్త్యః (వానిని) నాకుచున్నవై, ప్రముదా = మిక్కిలిసంతోషముచేత, ప్రపాయయన్ = ఆదూడలకు పాలిచ్చి త్రాగించినవి. గోపాః అపి = గొల్లవారుకూడ, నిజబాలాన్ = కృష్ణునితోనున్న తమకుమారులను, మూర్ధానం = వారితల(ల)ను, ఆఘ్రాయ = మూర్కొని, [వాసనచూచి,] జగృహుః = [వారిని మిక్కిలిప్రేమచే] కౌఁగిలించుకొనిరి. ఇత్థం= ఈవిధముగా, తేషాం= వారికి, వానికి, తత్ర = అక్కడ, క్షణం= క్షణముసేపు, అలౌకికలాభః = ఈలోకమునకు సంబంధింపని పరమానందము వవృధే= వర్ధిల్లెను.

తా॥ బ్రహ్మదేవుఁడు గోపబాలకవత్సములను దాఁచియుంచిన దినములందు, బాలకృష్ణుఁడు, తానే యాయా బాలకవత్సముల రూపములను దాల్చి సరిగా పూర్వపువారివలెనే, ఎవ్వరికిని సనుమానము కల్గకుండునట్లు, సంచరించుచుండఁ గొంతకాలము గతించెను. ఒకనాఁడాయన తా నట్లుసృష్టించిన యాగోపబాలురతో (అవి స్వరూపములే) పొదలతో నిండిన యమునాతీరప్రాంతమందు తానుసృష్టించిన ఆవుదూడలను గాయుచుండెను. వారికిఁ గొంచెము దూరముగా, వారితండ్రులు, పచ్చగడ్డి బాగుగా దట్టముగా పెరిఁగిన ప్రాంతమందు, గోమాతలను గాయుచుండిరి. ఆయావులు దూరముగా గడ్డిని మేయుచున్న, పాలువిడిచిన తమ తఱచిదూడలను (అవి శ్రీకృష్ణనిరూపములు) జూచినవి. వెంటనే వానికిఁ ఆపెరిఁగిన తమ దూడలపై వర్ణింపరాని ప్రేమ పొంగి పొర్లి పాఱినది. వానికై పరువెత్తసాగినవి. దారిలో కాపరి గొల్లవారెంతవారించుచున్నను ఆఁగక, ఆతల్లియావులు తమబిడ్డలకుఁ బాలీయవలెనను నిండుమనంబుతో తమపొదుగులు పాలతో నిండి పొర్లి పాఱుచుండఁగా కొన్ని యప్పుడేపుట్టిన లేఁగలకు (తర్ణకము) ఏంతగా, వదలివేసి, మఱివింతగా పాలువిడిచి కొంచెము పెరిఁగి యిప్పుడు కృష్ణునిదగ్గఱ మేయుచున్న దూడలదిక్కునకు క్షణ మెఁడబాసి యుండఁజాలమన్నట్లు వేగముగాఁ బరువెత్తుకొని వచ్చినవి. తమప్రేమచేష్టలుగా ఆయావులు పెద్దవైన తమనాలుకలతో ఆతఱపిదూడలను నాకుచు మిక్కిలిసంతోషముతో వానికి పాలిచ్చినవి. పెద్దగొల్లవారికికూడ తమపిల్లలపై నట్టిప్రేమయే పొంగి పొర్లగా వారాపిల్లలను గౌఁగిటఁజేర్చి తలలను మూర్కొనిరి. ఇట్టి యలౌకికప్రేమ గోవులకు, గోపాలకులకు తమతమపిల్లలపై కలిగి యనుభూతమై వ్యక్తమయ్యెను. దీనికి కారణము శ్రీకృష్ణుఁడే ఆరూపముల ధరించియుండుట. అనఁగా ఆగోపబాలురు, అవత్సములు శ్రీకృష్ణస్వభా

వాత్మకము లైనవి. కావున ప్రాణులకు తమయాత్మకంటె ప్రియతమమైన దింకొకటి లేదని తెలమైనది. ఈసంఘటనము శ్రీకృష్ణుఁడు సర్వాత్ముఁ డని బోధించుచున్నది.

దీనిని విపులముగా శ్రీపోతనమహాకవి శ్రీమదాంధ్రభాగవతమున చక్కగా నత్యద్భుతముగా వర్ణించినారు. ఇదిగో ఆభాగవతకథావర్ణనము. కృష్ణుఁడు గోపబాలురతోఁ జల్దు లారగించుచుండఁగా దూడలు గడ్డి మేయుచు దూరము పోయెను. దానికిఁ గలవరపడు గోపబాలురను చలులఁ దినుచుండుఁడు నేను దూడలఁ దెచ్చెద నని కృష్ణుఁడు వెళ్లెను. బ్రహ్మ యావత్సముల దాఁచెను కొంత వెదకి దూడలఁ గానక వెనుకకుఁ దిరిగి గోపబాలురకొఱకు రాఁగా వీరిని గూడ బ్రహ్మ దాఁచుటచేత వీరును గన్పడరైరి. అప్పుడు కృష్ణుఁ డిది బ్రహ్మ మాయఁగా నెఱిఁగి తాను వానిని తిరిగిఁ దే సమర్థుం డయ్యెను.

క॥ గోపాలసుతులు లేరని గోపికలకుఁ జెప్పనేల గోపాలకులున్ గోపికలు నలర బాలురక్రేపులరూపముల నేఁజరించెద ననుచున్ భా 10-1-511

మ॥ కరముల్ పాదములున్ శిరంబు లవలగ్నంబుల్ ముఖంబుల్ భుజాంతరముల్ ముక్కులు గన్నులున్ శ్రవణముల్ దంతాదులున్ దండకాంబరస్రగ్వేణువిషాణభూషణవయోభాషాగుణాఖ్యాన నూత్నరతల్ వీడ్వడకుండఁ దాల్చె విభుఁ డావత్సార్భకాకారముల్॥ 512

క॥ రూపంబు లెల్ల నగు బహురూపకుఁ డిటు బాలవత్సరూపంబులతో నేపారు టేమి చోద్యము రూపింపఁగ నతని కితరరూపము గలదే?

క॥ మరలువు మనియెడు కర్తయు, మరలించు కుమారకులును, మరలెడు క్రేపుల్, పరికింపఁ దానయై హరి మరలం జనె లీలతోడ మందకు నధిపా,

వ॥ ఇట్లు బాలవత్సరూపంబుల విహరించుచు మందకు వచ్చి వారివారి దొడ్ల నయ్యైవత్సంబుల ముందఱకందువల నిలిపి తత్తద్బాలరూపంబుల నందజ గృహంబులం బ్రవేశించి వేణునాదంబులు సేసిన –

చ॥ కొడుకులవేణునాదములు గొబ్బున వీనులకుం బ్రియంబులై ముఁ వడ లేచి యెత్తికొని మూర్కొని తల్లులు గౌఁగిలించుచుం జడిగొనఁ జేఁ

వచ్చి తమచన్నులయందు సుధాసమంబులై వెడలెడు పాలు విందుకొనువేడుక నిచ్చిరి తత్సుతాళికిన్॥

ఆకుమారకులై దాతేండ్ల వారు పాలువిడిచి చాలకాల మైనది. ఐనను ఈ క్రొత్తబాలురను జూడఁగనే వారికి మఱల పాలురాఁగా త్రాగించినారు.

వ॥ మఱియుఁ దల్లు లుల్లంబులం బెల్లుగ వెల్లికొనిన వేడుకలం, దమనందనులకు నలుంగు లిడి, మజ్జనంబులు గావించి, గంధంబు లలంది, తొడవులు తొడిగి, నిటలఫలకంబుల రక్షతిలకంబులు పెట్టి, సకలపదార్థసంప న్నంబులైన యన్నంబు లొసంగి సన్నములుగాని మన్ననలు సేసిరి.

క॥ ఏతల్లుల కేబాలకు, లేతెఱఁగున దిరిగి ప్రీతి నెసగింతురు మున్నా తల్లుల కాబాలకు, లాతెఱఁగునఁ బ్రీతిఁ జేసి రవనీనాథా! 518

ఉ॥ పాయనివేడ్కతో నవికిపట్టులకుం జని గోవు లెల్ల నంబా యని చీరి హుమ్మనుచుఁ బైకొని మూర్కొని పంచితిల్లి పెల్లై యతిరేకమై పొదు గులం దెడలేక స్రవించుచున్న పాలాయెడ నాటుచున్ మయూఖలై యొసఁగెన్ నిజవత్సకోటికిన్. 520

క॥ వ్రేతలకును గోవులకును, మాతృత్వము చాల గలిగె మఱి మాధ వుపై, మాతలని హరియు, నిర్మల, కౌతూహల మొప్పఁదిరిగెఁ గడు వాల్య మునన్. 521

ఆ॥ ఘోషజనుల కెల్ల గుబ్బలిపై వేడ్క పూఁటపూఁట కెలమి బొటక రించె నిచ్చ క్రొత్త యగుచు నీరజాక్షువిమీఁద వేడ్క దమకుఁ బొల్చి వెం సినట్లు. 522

ఈమాయాగోపబాలవత్సములమీఁద వందతికిఁ బొల్చి యెన్నఁడు చూడని మమత వెల్లి విరిసినదఁట.

వ॥ ఇట్లు కృష్ణుండు బాలవత్సరూపంబులు దాల్చి తన్నుఁ దాన రక్షిం చుకొనుచు మందమ్మ వనంబున నమందమహిమంబున నొక్క యేఁడు క్రీడించె, నాయేఁటికి నైదారు దినంబులు కొదువపడియుండ నందొక్కనాఁడు బలభద్రుం డును దానును వనంబున కరిగి మందచేరువ లేఁగల మేప నతిదూరంబునం గోవర్ధనశైలశిఖరంబున మూపంబులు గ్రాసంబులు గొనుచున్న గోవు లాలేఁగ లం గని॥ 523

ఇంతవఱకు గోపకులు గోవులు ఇండ్లదగ్గఱ లేరు. ఒకొ్కక్కప్పుడు మేత సమీపమున లేనప్పుడు వానిని దూరప్రాంతములకు గోపాలురు తోలుకొని పోవుట యలవాటే. ఇప్పుడు వారు నవి యీమాయాగోవత్సముల గోపకుమారులఁ గనిరి.

చ॥ ముదమున హుంకరించుచు మూపులపై మెడ లెత్తి చాచుచున్ బదములు నాల్గు రెండయిన బాగుగఁ గూడఁగఁబెట్టి దాఁటుచున్ వదనములన్ విశాలతరవాలములన్ వడి నెత్తి పాఱి యామొదవులు సన్నులం గుడిసె మూఁతుల గ్రుంగెడి భంగి నాకుచున్. 524

వ॥ అంత నాగోపకులు గోవుల వారింప నలవిగాక దిగ్గున నలకతోడి సిగ్గు లగ్గలంబుగ దుర్గమమార్గంబున వానివెంట నంటి వచ్చి లేఁగల మేపుచున్న కొడుకులం గని 525

ఉ॥ అయ్యలఁ గంటి మంచు బులకాంకురముల్ వెలయంగఁ గుఱ్ఱలం జయ్యన డాసి యెత్తికొని సంతసమందుచుఁ గౌఁగిలించి తారయ్యెడ నౌదలల్ మనము లారఁగ మూర్కొని ముద్దుసేయుచున్ దయ్య మెఱుంగు గోపకులు దద్దయు నుబ్బిరి నిబ్బరంబుగన్.

ఈగోవులు తమదూడలకుఁ బాలిచ్చుట మానినవి. అవి తర్ణకములు కావు. వాని కిప్పుడు వీనిని జూచుటతోడనే పాలు చేపుకు వచ్చి ప్రవహించినవి. గోపకులకుఁ గూడ తమ యీకుమారులయందలి ప్రేమ తొల్లిఁటి ప్రేమను మించినది. ఈయలౌకికసంఘటన వర్ణించు నీశ్లోకములకు పోతనకవీంద్రుని రసభరితలలిత సహేతుకవ్యాఖ్యను మించినవ్యాఖ్య మఱే ముండును?

అవ॥ తనయాత్మయే (పరమాత్మయే) జీవునకు ప్రియతముఁ డగుటచే శ్రీకృష్ణుఁడు సర్వాత్మస్వరూపుఁ డనుట విశదీకరింపఁబడుచున్నది.

గోపా వత్సాశ్చాన్యే పూర్వం కృష్ణాత్మకా హ్యభవన్।
తే నాత్మనః ప్రియత్వం దర్శిత మేతేషు కృష్ణేన ॥ 213

ప్ర : గోపాః = గోపబాలురును, వత్సాః చ = ఆవుతఱపిదూడలను, పూర్వం = వెనుక, అన్యేహి = ఇతరులు ఇతరములేకదా! (తండ్రులకు, తల్లి

గోపులను వారు వేఱుగా నుండిరి. ఇప్పుడు కృష్ణుఁడారూపములు గైకొనఁగా వారు) కృష్ణాత్మకాః=కృష్ణుఁడే స్వరూపముగా గలవారు, అభవన్ = అయిరి. తేన=దానిచేత (తండ్రులు, గోవులు గోపబాలురయెడల, వత్సములయెడల అకాలికప్రేమదూపించిన పైకథచేత) కృష్ణేన=శ్రీకృష్ణునిచేత, ఏతేషు=గోవుల యందు, గోపకులయందు, ఆత్మనః=ఆత్మయొక్క (అనఁగా ఆత్మయగు కృష్ణ సంభవులైన గోపబాలుర, దూడలయందు) ప్రియత్వం = ప్రేమాస్పదత్వము, దర్శితమ్=చూపబడినది.

తా॥ శ్రీకృష్ణుఁడు సర్వులకు అత్యంతప్రేమాస్పదమగు ఆత్మస్వరూపుఁడు, మొదట గోపకులకు వారియావులును వారి సొంతబాలురు దూడలు అన్యులు, అన్యములు నై గౌణాత్మగా నుండెను. కాని శ్రీకృష్ణుఁడే ఆరూపములను దాల్చి గోపబాలురు, దూడలుగా వచ్చినప్పుడు, ఈబాలురు దూడలు, తమతండ్రులకు, గోవులకు ముఖ్యాత్మలై అత్యంతప్రేమపాత్రులు పాత్రము లైనవి. కావున ఆత్మయే అత్యంతప్రియతమ మని శ్రీకృష్ణునిచే ప్రదర్శితమయ్యెనుగదా!

అవ॥ దీనివలన శ్రుతివాక్యము సత్యమని నిరూపింపఁబడిన దను చున్నారు.

ప్రేయః పుత్రాద్విత్తా త్ప్రేయో ఽన్యస్మాచ్చ సర్వస్మాత్ ।
అన్తరతర యదాత్మేత్యుపనిషదః సత్యతా ఽభిహితా॥ 214

ప్ర : అన్తరతరః=అన్నిటికన్న లోపలనున్నదియగు యదాత్మా = ఏ ఆత్మకలఁడో, (సః=ఆయన) పుత్రాత్=పుత్రునికన్నను, విత్తాత్ = ధనమున కన్నను, అన్యస్మాత్=ఇతరమైన, సర్వస్మాత్=సర్వమునకంటెను, ప్రేయః= ఇష్టతర మైనవాఁడు, ఇతి = అనిచెప్పు, ఉపనిషదః = ఉపనిషత్తుయొక్క, సత్యతా=సత్యత్వము (పైకథచేత) అభిహితా=చెప్పఁబడినది.

(ప్ర. ౪౩)

తా॥ బృహదారణ్యకశ్రుతి (4-2-5) యాజ్ఞవల్క్యమైత్రేయీ సంవాదములో యాజ్ఞవల్క్యుఁడు తనభార్యయగు మైత్రేయికి ఆత్మైఁడు, భర్తకన్న పుత్రునికన్న, ధనధాన్యాదిసంపదలకన్న, గృహక్షేత్రాదులకన్న, సర్వమునకన్న ప్రియతముఁడని, యాయనను దెలిసికొన్న నిత్యానందము లభించు నని చెప్పినాఁడు. ఆయాత్మ అన్నిటికన్న లోపలనున్న ప్రత్యగాత్మయగు పరమాత్మయే. అదే శ్రీకృష్ణుఁడు. ఆయన సర్వులకుఁ బ్రియతముఁ డని చూపుటవలన, నాశ్రుతి సత్యమైన దని నిరూపింపఁబడినది.

అవ॥ సర్వసముఁడు పరమాత్మ. కాని శ్రీకృష్ణునియందు (విషమ) అసమానప్రవర్తనము, అపరమాత్మత్వము గలదని యాక్షేపణ లేవఁదీయఁబడుచున్నది.

నను చోచ్చావచభూతేష్వాత్మా సమ ఏవ వర్తతే ఽథ హరిః।
దుర్యోధనే ఽర్జునే వా తరతమభావం కథం ను గతవాన్ సః॥ 215

ప్ర : నను,చ=మఱి యింకను, ఉచ్చావచభూతేషు = ఎక్కువతక్కువలుగల జీవులయందు, ఆత్మా=ఆత్మ, సమ ఏవ=ఏకవిధముగనే, వర్తతే=ప్రవర్తించును. అథ=సరే (అంగీకారము) (కాని) సఃహరిః=ఆశ్రీకృష్ణుఁడు, దుర్యోధనే = దుర్యోధనునియందును, అర్జునేవా = అర్జునునియందును, తరతమభావం=తారతమ్యమును, భేదభావమును, కథం = ఎట్లు, గతవాన్‌ను=పొందెనో తెలియఁ గోరిక. [ఇరువురు సమానముగా యుద్ధసహాయ మర్థింపఁగా నర్జునపక్షమున నేల చేరెను? అని భావము.]

తా॥ మఱి పరమాత్మ సర్వజీవులయెడ సమానముగా ప్రవర్తించునుగదా? ఆయన అట్లు ప్రవర్తింపక, విరుద్ధముగా దుర్యోధనార్జునుల విషయములో నేల అర్జునపక్షపాతము వహిం

చెను? వహించినాఁడు కావున, ఈకృష్ణుఁడు పరమాత్మ కాఁడు. అని పూర్వపక్షము (ఆక్షేపణ).

అవ॥ పైయాక్షేపణకు సమాధానము చెప్పుచున్నారు.

బధిరాన్ధపఙ్గుమూకా దీర్ఘాః ఖర్వా సరూపాశ్చ।
సర్వే విధినా దృష్టాః సవత్సగోపా శ్చతుర్భుజా స్తేన ॥
216

ఘాతసమత్వం నృహరేః సమో హి మశకేన నాగేన।
లోకైః సమ స్త్రిభి ర్వేత్యుపనిషదా భాషితం సాక్షాత్ ॥
217

ప్ర : తేన, విధినా = శ్రీకృష్ణుని బరీక్షించుటకు వచ్చిన యాచతుర్ముఖ బ్రహ్మచేత (భాగవతము దశమస్కంధము (10-1-538) బధిరాన్ధపంగు మూకాః = చెవిటి, గ్రుడ్డి, కుంటి, మూగివారును, దీర్ఘాః = పొడుగైనవారును, ఖర్వాః = పొట్టివారును, సరూపాః = (మంచి)రూపము గలవారును, సర్వే = సమస్తమైన, సవత్సగోపాః = దూడలతో నున్న గోపబాలురు, చతుర్భుజాః = నాలుగుబాహువులుగల విష్ణుమూర్తులుగా, దృష్టాః = చూడఁబడిరి.

హి = ఎందువల్ల ననఁగా మశకేన = దోమతోడను, నాగేన = ఏనుఁగుతోడను (వీనిశరీరములం దల్పాధికత్వభేద మున్నను) త్రిభిః, లోకైః వా = మూఁడులోకములతోడనుగూడ (విరాడ్రూపునిశరీరముతోడను) సమః = ఏకాత్మరూపస్థితిచేత ఆపరమాత్మ తుల్యుఁడు ఇతి = అని, నృహరేః = మానవరూపముననున్న హరియగు శ్రీకృష్ణునియొక్క ఘాతసమత్వమ్ = ఘాతములందు ఏకాత్మరూపతుల్యత్వము సాక్షాత్ = సాక్షాత్తుగా, ప్రత్యక్షముగా, ఉపనిషదా = ఉపనిషత్తుల (బృ. 1-3-22) చేత, భాషితమ్ = చెప్పఁబడినది.

తా॥ బృహదారణ్యకోపనిషత్తు (1-3-22) "యద్వేవ సమః ప్లుషిణా, సమో మశకేన, సమో నాగేన, సమ ఏభి స్త్రిభిర్లోకైః, సమో ఽనేన సర్వేణ। "తస్మాదేవసామ" ఈప్రాణము

(పరమాత్మ) పరబ్రహ్మము సర్వమం దుండునది. తేనెటీఁగ యందు చెదపురుగునందు, దోమయందు, ఏనుగునందు, ముల్లోక ములు శరీరముగాఁగల విరాట్పురుషునందు, ఈసమస్తమైన హిరణ్యగర్భునందు, ఇట్లు స్వల్పాధిక రూపములైన అన్నిశరీరము లందు, అణువునందు బృహత్తునందును రూపరహితముగా తుల్య ముగా ఉన్నందున కూడ 'సామ'యని పిలువఁబడును. అని బృహ దారణ్యకోపనిషత్తు స్వయముగా నన్నిటియందు వ్యాపించియున్న మానవరూపహారియగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మయొక్క సర్వసమత్వ మును చెప్పినది. దీనిని నిరూపించు ప్రబలప్రమాణము. శ్రీ కృష్ణుని బరీక్షించుటకు వచ్చిన బ్రహ్మదేవుఁడుగూడ అక్కడ నున్న గోవత్స గోపబాలురను జూచినప్పుడు అందులోఁ జెవిటి వారు, గ్రుడ్డివారు, కుంటివారు, మూగివారు, పొడుగువారు, పొట్టి వారు అనిరూపాదిభేదములుగల సర్వులను ఆ భేదములు రవ్వంతయు లేని నాల్గుభుజములుగల విష్ణురూపులుగానె చూచెను. కావున సర్వజీవులును శ్రీకృష్ణపరమాత్మయే. ఈ భేదము లన్నియు మాయాకల్పితములే. (నిజముగా లేనివి) చూచువానిబట్టి వచ్చు నవి. కుంటి, గ్రుడ్డి మొదలైన శరీరభేదములు ఆయాజీవులు పూర్వ జన్మములలో చేసిన పాపాదికర్మముల ననుసరించి ఫలములుగా వచ్చి నవే.అందువలన దుర్యోధనార్జును యందు పరమేశ్వరుఁడు భేదము చూపినట్లు కనఁబడుటమాత్రమేగాని, శ్రీకృష్ణపరమేశ్వరుఁడు వారియెడల నిష్పక్షపాతబుద్ధితో లేదా, సమభావముతోనే ప్రవ ర్తించినాఁడు. దృష్టప్రవర్తనాభేదములకు కారణము, సుయోధనా ర్జునులు చేసికొన్న పాపపుణ్యకర్మముల ఫలములు. ఇది యథార్థ స్థితి. శ్రుతిస్మృత్యాదిసమ్మతము.

అవ॥ ఇక్కడ మఱొక యాక్షేపణ చేయఁబడుచున్నది.

ఆత్మా తావ దభోక్తా తథైవ నను వాసుదేవ శ్చేత్।
నానాకైతవయత్నైః పరరమణీభిః కథం రమతే॥ 218

ప్ర : నను=మఱి, ఆత్మా=పరమాత్మ, అభోక్తాతావత్=భోక్త కాఁడు గదా! (నను = మఱి అనిపూర్వపక్షారంభము) వాసుదేవః = శ్రీకృష్ణుఁడు, తథైవచేత్=ఆపరమాత్మప్రకారుఁడు అనఁగా అభోక్తయే యగునేని, (సః = ఆయన) నానాకైతవయత్నైః=అనేకమాయోపాయములచేత, పరరమణీభిః = పరులభార్యలగు సుందరులతో, కథం=ఎట్లు రమతే=క్రీడించును? (క్రీడింపఁ గూడదుగదా యనిఆక్షేపణము)

తా॥ ఆత్మ, సుఖదుఃఖాదుల ననుభవించుభోక్త గాఁ డనుట సర్వసమ్మతముగదా! శ్రీకృష్ణుఁడు అట్టియాత్మరూపుఁ డైనచో నాయన కర్తృత్వభోక్తృత్వములు లేనివాఁడు కావలెనుగదా. అట్లుగాక, శ్రీకృష్ణుఁడు తనజీవితమందు అనేకమాయోపాయములచేత అందగత్తెలైన గోపాలురభార్యలతో, పరసుందరులతో భోక్తగా రమించుట ప్రసిద్ధలోకగాథ. ఇది విరుద్ధము కాదా? కావున నాయన నిష్క్రియాత్మ యెట్లగును? కాఁడని యాక్షేపణ. ఆంధ్రభాగవతములో పరీక్షిత్తుకూడ నిట్లే శంకించి శుకమహర్షి నడిగెను.

మత్తకోకిల :

ధర్మకర్తయు, ధర్మభర్తయు ధర్మమూర్తియు నైన స
త్కర్ముఁ డీశుఁడు ధర్మశిక్షయు ధర్మరక్షయుఁ జేయఁగా
నర్మిలిన్ ధరమీఁదఁ బుట్టి పరాంగనాజనసంగమే
ధర్మమంచుఁ దలంచి చేసె నుదాత్తమానస చెప్పుమా!

ఆం. భాగ. 10-1-1105

అవ॥ దీనికి రాబోవు శ్లోకములలో సమాధానము చెప్పుచున్నారు.

సుందర మభినవరూపం కృష్ణం దృష్ట్వా విమోహితా గోప్యః।
త మభిలషన్త్యో మనసా కామా ద్విరహవ్యథాం ప్రాపుః॥ 219

ప్ర : అభినవరూపం = నవనవోన్మేషయౌవనములోనున్నవాఁడును, సుందరం= అందమైనవాఁడును, అగు, కృష్ణం= శ్రీకృష్ణుని, గోప్యః=గోప కాంతలు, దృష్ట్వా = చూచి, విమోహితాః = మిక్కిలివ్యామోహమునొందిన వారై, తం= (ఆశ్రీకృష్ణుని) అతనిని, కామాత్= కామమువలన, మనసా= మనసార, అభిలషన్త్యః= (భర్తగాఁ) గోరుచున్నవారై, (ఆయనను జూడరే నప్పుడు), విరహవ్యథాం= విరహబాధను, ప్రాపుః= పొందిరి.

తా॥ శ్రీకృష్ణుఁడు జగన్మోహనాకారుఁడు. నవనవోన్మేష యౌవనమం దున్నవాఁడు. అత్యంతసర్వాంగసుందరుఁడు. అత నిని జూచి గోపికలు మోహావేశములో మునిగిరి. అతని పొందును మనసార వాంఛించి యతనికొఱకు మహావిరహబాధఁ బడిరి. ముముక్షువులైన (వారు) స్త్రీలు భగవద్భక్తిపరవశులై రనియు, కామాతురలగు సామాన్యస్త్రీజనము మన్మథమన్మథుఁడగు శ్రీ కృష్ణపరపురుషసంగనుము కోరి రనియు తాత్పర్యము.

అవ॥ వారిగాఢవాంఛాఫలితముగా

గచ్ఛన్త్య స్తిష్ఠన్త్యో గృహకృత్యపరాశ్చ భుఞ్జానాః।
కృష్ణం వినాఽన్యవిషయం సమక్షమపి జాతు నావిన్దన్॥ 220

ప్ర : (వారు) గచ్ఛన్త్యః= నడచుచున్నవారైనను, తిష్ఠన్త్యః = ఒక చోటనిలువఁబడిన వారైనను, గృహకృత్యపరాఃచ= ఇంటిపనులు చేయుటయం దిష్టముకలవారైననుకూడ, భుంజానాః = తినుచున్నవారైనను, కృష్ణం వినా = కృష్ణునివిడిచి, సమక్షంఅపి = దగ్గఱ-నెదుట నున్నదైనను, అన్యవిషయం =

మతొకవస్తువును, జాతు న అవిన్దన్ = ఒకప్పుడును ఎంతమాత్రమును పొంద లేకపోయిరి. (అన్యమునుగుర్తింపఁజాలనివారైరి).

తా॥ వారు కృష్ణు నెంత యెక్కువగా మక్కువగా ప్రేమిం చినా రనఁగా వారు నడచుచున్నను, నిలువఁబడినను, ఇంటిపనులు చేయుచున్నను, చివఱకు భుజించుచున్నఁగూడ తమదగ్గఱగా నెదుటనున్న వస్తువును సైతము ఒకప్పుడుకూడ వారు దానినిగా చూడలేకుండిరి. ఆవస్తువు లన్నియు కృష్ణస్వరూపములుగనే కన్పట్టి నవి. వారికి జగమంతయు శ్రీకృష్ణమయమే. వా రాయనయం దంత తన్మయు లైరి.

అవ॥ ఆకారణముగా నేమి జరిగె ననఁగా

దుఃసహవిరహభ్రాన్త్యా స్వపతీ న్దదృశు స్తరూ న్నరాంశ్చ పశూన్।
హరి రయ మితి సుప్రీతాః సరభస మాలిఙ్గయాఞ్చక్రుః॥ 221

ప్ర : (ఆగోపికలు,) దుఃసహవిరహభ్రాన్త్యా = ఓరువరేని ఎడఁబాటు (విరహము) వలనిభ్రాంతిచేత, అయం = ఇతఁడు, లేక ఇది, హరిః = శ్రీకృష్ణుఁడే, ఇతి = అని, నరాన్ = నరులగు(ను), స్వపతీన్ = తమభర్తలను, తరూన్ = చెట్లను, పశూన్‌చ = పశువులనుగూడ, (శ్రీకృష్ణునిగనే), దదృశుః = చూచిరి. (తేన = దానిచేత) సుప్రీతాః = మహాసంతోషమును జెందినవారై, (తాన్ = వారిని, వానిని) సరభసం = మిక్కిలివేగిరపాటుతో, అలింగయాఞ్చక్రుః = కౌఁగిలించుకొనిరి.

తా॥ వారు కొంచెము సేపైనను కృష్ణు నెడబాటు నోర్వలేరైరి. జగమంతయు వారికిఁ గృష్ణమయముగనే కన్పించెను. 17వ ప్రకరణములోని 183 శ్లోకార్థసారము సర్వజంతువు(ప్రాణు)లందు భగవద్భావదర్శనము, హరిదాసవర్యలక్షణ మన్నది ఈగోపిక

లంము వ్యక్త మగుచున్నది. "ఇతఁడే శ్రీకృష్ణుఁడనియే వారు తమ భర్తలను జూచి". ఎవరని లేక ఏది చూచినను దానియందు హరి భావమే వారిది. మనుష్యుని జూచి, ఇతఁడు శ్రీహరియే అనియు, పశువును జూచియు, ఇది శ్రీహరియేయనియు, చెట్టును జూచియు, ఇదియు శ్రీహరియే యనియు నిట్లు శ్రీకృష్ణదర్శనయోగారూఢమన స్కలై సంచరించిరి. స్త్రీస్వభావముకొలఁది హరిసర్వము నాలింగ నము (కౌగిలింత) మొనర్చుకొనుచు పరమానందభరితలైరి. ఉపస్థేంద్రియకామోద్రేకులకు, వృక్షాదులనుహృదయమునకుహ త్తుకొనుట ఆనందమీయదుగదా. ద్వైతమగుటచే, మోహభ్రాంతిరూపమైన సగుణేశ్వరుఁడగు కృష్ణునియందు స్థూలభక్తిగా నారంభమై సూక్ష్మత నందుచున్న మధ్యమస్థితి యిది. భక్తిరసాస్వాదనం బిదొకభ్రాంతిరూపసంచారీభావవిశేషమని కొందరన్వయింప వచ్చును గాని ఈభావముస్థిరమగుటచే స్థాయిభావముగనే యన్వయించుట వివేకము. తల్లి బిడ్డను గాగిలించుకొన్నట్లు ఈగోపికల ప్రేమాలింగనము ఏకత్వభావసూచకము. బుద్ధియోగార్హ భక్తలక్షణములు కొన్ని గీతలందు శ్రీకృష్ణోక్తములు:-

శ్లో॥ మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా బోధయన్తః పరస్పరమ్।
కథయన్తశ్చ మాం నిత్యం తుష్యన్తి చ రమన్తి చ॥ గీ10-9

వికారరూపములగు సృష్టిస్థితిలయక్రియాఫలభోగలక్షణములు గల ఈసర్వజగత్తునకు ప్రవర్తకమైన వాసుదేవపరబ్రహ్మమగు నాయందు చిత్తముగలవారు మచ్చిత్తులు. అట్టినాయందే ఉప సంహరింపఁబడిన నేత్రకర్ణఘ్రాణాదిసర్వేంద్రియములుగలవారు, లేదా, మద్గతజీవనులు, మద్గతప్రాణులు. ఇట్టినాభక్తులు, జ్ఞానబల వీర్యాదిధర్మవిశిష్టమగు నాతత్త్వమునే నిత్యము ఒకరికొకరు విశద పఱచుకొనుచు, అనుభవమునకు, దెచ్చుకొనుచు, పరితోషమును

బొందుచున్నారు. అంతేయకాదు. ప్రియ (భర్త) సంగమమందు వలె, వారు నాసన్నిధియందు రతినిగూడ ననుభవించుచున్నారు.

అవ॥ బాహ్యవిషయప్రపంచమం దంతటమాత్రమే గాక, త యందును గృష్ణమయతను జూడఁ గల్గి తామే కృష్ణుల మని కూడ ప్రవర్తింపఁ దొడగిరి. ఆగోపకాంతలు,

కాఽపి చ కృష్ణా యన్తీ కస్యాశ్చిత్పూతనాయన్త్యాః।
అపిబత్స్తన మితి సాక్షా ద్వ్యాసో నారాయణః ప్రాహ॥
222

ప్ర : కాఽపిచ = మఱియు నొకస్త్రీ, కృష్ణాయన్తీ = కృష్ణుఁడుగా (పాత్ర) అచరించునదై, పూతనాయన్త్యాః = పూతనగా భావింపబడిన, కస్యాశ్చిత్ = వేఱొకస్త్రీయొక్క, స్తనమ్ = చనుబాలను, అపిబత్ = త్రాగెను, ఇతి = అని, సాక్షాత్నారాయణః = ప్రత్యక్షముగా నారాయణుఁడే, (నారాయణుని అవతారమే అని చెప్పఁబడు,) వ్యాసః = వ్యాసమహర్షి, ప్రాహ = చెప్పెను. (రచించెను.)

తా॥ శ్రీహరియందు వారితన్మయత్వ మెంత పెరిఁగిన దనగా వారు కృష్ణలీలలను ఆచరింప మొదలిడిరి. 175వ శ్లోకములో జెప్పినట్లు శ్రీహరియే వీరిహృదయములం దావిష్టుఁడైనాడు. కావుననే అందొకతె తాను కృష్ణుఁడ నని చెప్పి. పూతన యని మఱొక దానిస్తనమును పానము చేసెను. ఈవిషయము నేను కల్పించి చెప్పినది కాదుసుమా, సాక్షాత్తుగా శ్రీమన్నారాయణునియవతారమే యని భావింపఁబడు వేదవ్యాసమహర్షియే తనభాగవతగ్రంథమునఁ జెప్పెనని శంకరాచార్యులవారనుచున్నారు. వ్యాసభాగవతమును శ్రుతివలెఁ బ్రమాణ మని సూచన. [కంసునిపంపున శిశువగు కృష్ణుని సంహరింప పూతన యనురక్కసి సుందరవేష

మున వచ్చి పసిబాలునకుఁ బాలిచ్చునెపముతో ఆచిన్నికృష్ణుని నోటఁ దనవిషలిప్తస్తనముంచఁగా, పాలతోఁ బాటు అతఁడామె ప్రాణములను గూడ పీల్చి చంపినగాథ ఇక్కడ సూచింపఁబడి నది.] ఇది జ్ఞానలక్షణమైన సూక్ష్మభక్తి చేప్పగా నున్నది. గోపికా త్యాహంభావను లయమై నేను కృష్ణుఁడనే అను జ్ఞానోదయ మై నదని సూచన. శ్రీకృష్ణుఁడు విశ్వరూపుఁడైన విశ్వేశ్వరుఁ డని యనుభవపూర్వకప్రకటన మిది కానోపు. [ఇట్లే తక్కినలీలలును ఆకాంతలు నటించిరి. ఆంధ్రభాగవతములో 10-1-1022 నుండి 1028 వఱకు ఇవి వర్ణింపఁబడినవి.]

అవ॥ ఆగోపికలు హరితత్త్వ మెఱింగినట్టియు పతిదైవభావముగలట్టి యు, ధర్మపత్నులగుపతివ్రత లని నిరూపించుచున్నారు,

తస్మా న్నిజనిజదయితా న్కృష్ణాకారా న్వ్రజస్త్రియో వీక్ష్య।
స్వపరనృపతిపత్నీనా మన్తర్యామీ హరిః సాక్షాత్॥ 223

ప్ర : తస్మాత్= అందువలన, వ్రజస్త్రియః = వ్రేపల్లెలో వసించు గొల్లభామలు, నిజనిజదయితాన్= తమతమభర్తలను, కృష్ణాకారాన్=కృష్ణుని మూర్తులనుగనే; దైవరూపులనుగనే, వీక్ష్య = చూచి, (వారిని ఈశ్వరుఁనిగా కొఁగిలించుకొనిరి). హరిః= శ్రీకృష్ణుఁడుగా నవతరించిన శ్రీవిష్ణువే, సాక్షాత్ = సాక్షాత్తుగా (ప్రత్యక్షముగా) స్వపరనృపతిపత్నీనాం = తనకృష్ణరూపనర శరీరములోను, పరనరశరీరములలోను, భర్తలశరీరములలోను, భార్యలశరీర ములలోను, అనఁగా సర్వస్త్రీపురుషజనములో, లేదా స్వపరనృపతిపత్నీనాం; స్వ= హరి, స్వపర= హరిపరులు, అనఁగా హరియే పొందఁదగిన ఉత్కృష్ట తమమైనగతి (జీవితము సార్థక మొనర్చుకొనుటకు లక్ష్యము,) యని మనసార నమ్మి మనోబుద్ధులను హరియందే యుంచుశీలముగలవారు, హరిపరులు: స్వపర నృపతిపత్నీనాం = (పైచెప్పినట్టి) హరిపరులలోపలను, సామాన్యనరులలో పలను, పతులలోపలను, సతులలోపలను, అనఁగా, హరిపరులైనను, కాకున్నను,

సర్వస్త్రీపురుషజనములలోపల; లేదా, స్వే=ఆత్మయందు, పర= తదితరమైన అనఁగా ఆరోపితానాత్మసామాన్యవిశేషరూపములైన, నృ,పతి,పత్నీనాం=వరుల లోపలను, భర్తలలోపలను, భార్యలలోపలను, అంతర్యామీ=లోలోపలనుండి (వీరి) బుద్ధులను, ప్రవర్తనమును నియమించు శక్తిసంపన్నుఁడు, సాక్షాత్ = సాక్షాత్తుఁగా, స్వరూపముచేత, హరిః= శ్రీహరియే.

తా॥ జగమంతయుఁ గృష్ణమయముగాఁ జూచిన యాగొల్లపల్లెలోనిగొల్లభామలు తమతమభర్తలను కృష్ణులనుగాఁ నెంచిరి. భర్తలందు దైవ (రూప) భావములను జూడఁగల్గిన. ధర్మపత్నీరూప పరమపతివ్రతలా చేపల్లెవనితలు. ఆభావముతోఁ దమతమభర్తలనే కౌఁగిలించుకొని క్రీడించిరని యన్వయము. వారు వ్యభిచారిణులు గారు. కావున అదిహేతువుగా శ్రీకృష్ణునకు మూఢు లంటఁగట్టు పరాంగనాసంగమదోషమును లేదు. ఇట్లు శ్రీకృష్ణనరరూపమున నున్న శ్రీహరి, సర్వస్త్రీపురుషజనులందు అంతర్యామియై యుండుటచే, సర్వశరీరములు ఆయనవిరాడ్రూపమున భాగములగుటచే ఆ శ్రీహరివిశ్వరూపుఁడు, విశ్వేశ్వరుఁడు నగును. అనఁగా ఆహరి కన్యమైన వస్తువేలేదనిభావము. ఆయనకన్యములేనప్పుడు, పరాంగనలే లేరని అభిప్రాయము. పరాంగనలే లేనప్పుడు 218 శ్లోకాక్షేపణయగు, పరరమణులతోడ వాసుదేవరమణములేనే లేదని, ఆక్షేపమే పొసఁగదని ప్రత్యుత్తరరూపనిర్ణయము. సర్వత్ర వసించుదేవుఁడగు వాసుదేవునందు, పరరమణులతోడ రమణ మనునది మాయామూఢులు భ్రాంతచిత్తులై యారోపించు వృథా నింద. ఈయారోపమువలన వాసుదేవపరమాత్మ కెట్టిదోషమును సంభవింపదని, వివేకసూక్ష్మత.

కాని యొకవేళ భాగవతములో ఆగోపికలు స్పష్టముగాఁ గృష్ణునితోడనే క్రీడించినారన్నను గృష్ణుఁడు వారలకు సామాన్య పరపురుషుఁడవఁజెల్లదు. ఏలన సంతతము తన, ఇతరుల, రాజుల

భార్యలందుఁగూడ నంతర్యామిరూపమున, ఆత్మగానున్నవాఁడే కాన కృష్ణునితో రమించిరన్న సర్వాంతర్యామితో భావనారూపముననే యోగారూఢులై రమించిరని, తాత్పర్యార్థము. ఇది వానిదివ్యలీల. ఇదే భాగవతములో శుకమహర్షి, వెనుక పరీక్షిన్మహారాజువేసినప్రశ్నకు, నుత్తరముగాఁ జెప్పెను.

మ॥ ఘనులై యెవ్వని పాదపంకజపరాగధ్యానసుప్రాప్తయో
గనిరూఢత్వముచే మునీంద్రులు మహాకర్మంబులం బాసి బం
ధనిరోధంబులులేక విచ్చలవిడిన్ దర్పింతు రాదివ్యశో
భనుఁ డెట్లుండిన నుండెఁగాక కలవే బంధబు లుర్వీశ్వరా!
ఆం. భాగ. 10-1-1110 ప.

ఆ॥ గోపజనములందు, గోపికలందును,
సకలజంతులందు, సంచరించు
నామహాత్మునకుఁ, బరాంగన లెవ్వరు?
సర్వమయుఁడు లీలసలిపెఁగాక! 1111 ప.

అవ॥ ఈయుత్తరమే -ఈశ్వరునివిశృంఖలత్వము, ఆయనకుఁ బరులు లేరని, ఆయనవైభవము యొకలీలామాత్ర మని చెప్పుచున్నారు. సంసారిజీవుల ప్రాకృతసూత్రములు, ధర్మములు, నాయనకుఁ పర్తింపవు. ఆయన సర్వాతీతుఁడు, సర్వజగద్విలక్షణుఁడు. రాగద్వేషములులేని, కర్మసంగములేని, దివ్యజన్మకర్మములుగల లీలామానుషశరీరుఁడు.

పరమార్థతో విచారే గుడతన్మధురత్వదృష్టాన్తాత్।
నశ్వరమపి నరదేహం పరమాత్మాకారతాం యాతి॥ 224

కిం పునరన శక్తే ర్లీలావపు రీశ్వరస్యేహ।
కర్మ ణ్యలౌకికాని స్వమాయయా విదధతో నృహరేః॥
225

ప్ర. (శ్రీకృష్ణుఁడు పరమేశ్వరావతారమైనను ఆయన శరీరము నశ్వరమైన నరశరీరమే కదా! యనిన) పరమార్థతః = పరమార్థవస్తువగు బ్రహ్మదృష్టితో, విచారే (కృతే) = విచారించినయెడల, గుడతన్మధురత్వదృష్టాన్తాత్ = బెల్లము, దానితీపిగుణమును ఐక్యము సిద్ధించిన యుపమానమును బట్టి, నరదేహం = (దృష్టాంతములో తీపివంటి) మనుష్యశరీరము, నశ్వరం అపి = శాశ్వతము కాక, నష్టమగునదేయైనను, పరమాత్మాకారతాం = (దృష్టాంతములో బెల్లమువంటి) తనమూలకారణమగు పరమాత్మభావమును, యాతి = పొందును. (సర్వము బ్రహ్మమే, ఆత్మయే) (ఈశరీరమాధారముగా,) అలౌకికాని = లోకములో నెచ్చటనులేని, [ఈలోకమునకుసంబంధింపని. అత్యద్భుతములైన.] కర్మాణి = పనులను, స్వమాయయా = తనమాయాశక్తిచేత, విదధతః = ప్రవర్తించుచున్నవాఁడగు, అనన్తశక్తేః = అంతములేని శక్తి కలవాఁడును, నృహరేః = నరహరియైన [శ్రీకృష్ణుఁడు], ఈశ్వరస్య = ఈశ్వరునియొక్క, లీలావపుః = లీలగా ధరించిన శరీరము, ఇహ = ఇక్కడ, ఈశ్వరతాం యాతి = ఈశ్వరత్వమును పొందినదని, కింపునః = వేరే చెప్పనేల?.

తా॥ పరమార్థతత్త్వము విమర్శించినచో వస్తువునకును దానిగుణమునకును భేదము లేదు. రెండు నొకటియే. బెల్లమును దానిగుణమగు తీపియు విడఁదీయఁదగిన రెండువేఱువస్తువులు కావు ఒకేవస్తువు. నరదేహము స్వభావముచే శాశ్వతముకానిదైనను ఉపాస్యపరమేశ్వరాకారమును బొందినదిగా ఉపాసకులు భావింపనగును. లేదా, కర్మఫలముగా నరదేహమీశ్వరప్రదత్తమగుటచే నది ఈశ్వరముద్ర గలది. మఱియు ఈశ్వరుని (విరాడ్రూపుని) సమష్టి స్థూల శరీరములో ఏకదేశమగుటచేతను, సామాన్యనరదేహము ఈశ్వరత్వసహితమైనదే యగునుగదా! సామాన్యనరదేహవిషయ మిట్లుండ, దానివలె కర్మాధీనము లేకయే, కారణుఁడును, సర్వశక్తిమంతుఁడు నగు ఈశ్వరుఁడైన శ్రీహరి తనసత్యసంకల్పముచేతనే దివ్యముగా నిర్మించుకొన్న కార్యరూప శ్రీకృష్ణశరీరమునకు ఈశ్వరత్వమహత్వ(వ్యవహార)మున్న

దని వేరే చెప్పనేల? ఈకార్యకారణములగు కృష్ణశరీరపరమేశ్వ
రునకు ఐక్యము (అభేదము) సర్వమతసమ్మతము. కావున శ్రీకృష్ణ
శరీరము దివ్యమైనది, జీవశరీరమువలె ప్రాకృతమైనదిగాదు. ఇది
శ్రీకృష్ణావతారలీలారహస్యము. ఈవిషయమున గీతాప్రమాణవా
క్యము ఒకటు. "జన్మ కర్మ చ మే దివ్యమేవం యో వేత్తి తత్త్వ
తః। త్యక్త్వా దేహం పునర్జన్మ నైతి మామేతి సోఽర్జున." గీ4-9
ఓయర్జునా! ఈశ్వరుఁడనగు నాయొక్క మాయారూపమైన జన్మ
మును, సాధుపరిత్రాణాదికర్మమును (దివ్యములు) అప్రాకృతము
లని నేను జెప్పినట్లుగా వానికలరూపు (మిథ్యలని) నెవఁడెఱుంగు
నో, వాఁడు ఈదేహమును విడిచి (మరణానంతరము) మరల
పుట్టఁడు. నన్నె పొందును. సంసారబంధమునుండి విడివడును.

అవ॥ పసిబాలుఁడైన కృష్ణుఁడు సైత మెట్లు తనవిశ్వేశ్వరత్వమును
జాటెనో చూపుచున్నారు.

**మృద్భక్షణేన కుపితాం వికసితవదనాం స్వమాతరం వక్త్రే।
విశ్వ మదర్శయ దఖిలం కిం పున రథ విశ్వరూపో ఽసౌ॥
226**

ప్ర॥ : (సః= శ్రీకృష్ణుఁడు), మృద్భక్షణేన= తాను మన్నుఁ దిన్నాఁ
డని (తల్లితో బలరాముఁడు నితరబాలురు చెప్పఁగా నాకారణముగా.) కుపితాం=
తనమీఁదఁ గోపించిన, దియు (ఐనన,) వికసితవదనాం= తనమీఁది ప్రేమచేత
[illegible]మొగము గల దియునగు, స్వమాతరం= తనతల్లియగు యశోదకు, వక్త్రే=
[illegible]రబద్ధములు చెప్పుచున్నారమ్మా, నేను మన్నుఁ దినలేదు, ఇదుగో నా
[illegible]చూడుమని) తెఱచినతననోటియందు, అఖిలం= సమస్తమైన, విశ్వం=
[illegible]మును, అదర్శయత్= చూపించెను. అథ= ఇదంతయు (ఈసమగ్ర
[illegible]ము,) అసౌ= ఈశ్రీకృష్ణుఁడు, విశ్వరూపః= విశ్వమే రూపముగాఁ
[illegible] అని, కిం, పునః (వక్తుమ్)= వేరేనిర్దేశింపనేల?

తా॥ పసి బాలుఁడగాఁ గృష్ణుఁ డున్నప్పుడాయన మన్నుఁ దినెనని బలరాముఁడును తోటిపిల్లలు యశోదకుఁ జెప్పిరి. ఆమె కాయనపై వెంటనే కోపము వచ్చెను; అయినప్పటికిని ప్రేమమూర్తియగు నామాతృశ్రీ వికసితవదనారవిందయై నవ్వు నణఁచుకొనుచు కొడుకును దండింప దగ్గఱకు వచ్చెను. అది చూచి భయమును నటించుచు నాచిన్నికృష్ణుఁడు "లేదమ్మా! వారు నాపై నీకుఁ గొండెములు చెప్పుచున్నారు. ఇదిగో! నానోరు చూడు" మని యతఁడు నోరు దెఱచెను. అందు మన్నువాసనగాని, మఱికలు మొదలైనవేవియు లేవు సరిగదా, ఆచిన్నినోటియందే బ్రహ్మాండమగు విశ్వమంతయు, ఆమె ఆత్మైశ్వర్యముతో జూచెను. కావున "శ్రీకృష్ణుఁడు సర్వవ్యాపియగు విశ్వేశ్వరుఁడైనవాఁడు". అని నిర్ణయించుట కింతకంటె మఱేమి కావలయును?

క॥ ఆలలితాంగి గనుంగొనె బాలునినుఖమందు జలధిపర్వతవనభూగోళశిఖితరణిశశిదిక్పాలాదికరండమైన బ్రహ్మాండంబున్.

ఆం. భాగ. 10-1-341

నోటియందే విశ్వమంతయుఁ జూపినయాశ్వరునకుఁ దనశరీరమే విశ్వమని ధృతరాష్ట్రాదులకు రాయబారసమయమునను యుద్ధారంభమున నర్జునకుఁ జూపుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది! ఈశ్వరుని లీలలు అజ్ఞుఁడగు మనుష్యుఁడు నగా నూహించి యర్థము చేసికొనగలఁడా? వర్ణింపఁగలఁడా? అట్టి శ్రీకృష్ణునిపై మూఢులు చోరజారాదినిందలు మోపుటవలన వారు పాపముపాలగుటతప్ప, ఆరోపములవలన శ్రీకృష్ణపరమేశ్వరపరబ్రహ్మాతి త్రముల కెట్టిలోటు రాదని ఆత్మప్రబుద్ధు లెఱింగి మఱువరాని విషయము. ఇదియు ఆత్మబోధవిశేషాంశమే.

19. ఆనుగ్రహిక ప్రకరణమ్ (ఆనుగ్రహిక ప్రకరణము)

అవ॥ గడచిన ప్రకరణమున నిర్గుణము, సగుణములయైక్యము నిశ్చిత మైనది. ఒకటి సిద్ధసాధ్యమగు పారమార్థికము. రెండవది,సగుణము మొదటిదాని కంగరూపసాధనమగు వ్యావహారికము. మూడవశ్లోకములోఁ దెల్పినట్లు కేవలాత్మ స్వరూపుఁడును జగదీశ్వరుఁడునగు శ్రీకృష్ణపరిపూర్ణ తత్త్వ మెఱుంగుటకు సాధనమగు అధ్యాత్మశాస్త్రసారములగు హరిచింతనకీర్తనాభ్యాసరూప మీప్రకరణ ప్రకారము. దాని కీశ్వరానుగ్రహమే కారణము. ఆశ్రీకృష్ణానుగ్రహ మెవఱి కెట్లు లభించినది వివరించున దీయానుగ్రహిక ప్రకరణము.

మ॥ తనుహృద్భాషల సఖ్యమున్ శ్రవణమున్ దాసత్యమున్ వందనా ర్చనముల్, సేవయు, నాత్మలో నెఱుకయున్, సంకీర్తనల్, చింతనం బనునీ తొమ్మిది భక్తిమార్గముల సర్వాత్మున్ హరిన్ నమ్మి సజ్జనుఁడై యుండుట భద్రమంచుఁ దలఁతున్ సత్యంబు దైత్యోత్తమా।

శా॥ కామోత్కంఠత గోపికల్, భయమునన్ గంసుండు, వైరక్రియా సామగ్రిన్, శిశుపాలముఖ్యనృపతుల్, సంబంధులై వృష్ణులున్, ప్రేమన్ మీ రలు, భక్తి నేము, నిదె చక్రిం గంటి మెట్లైన నుద్దామధ్యానగరిష్ఠుడైన హరిఁ జెందన్ వచ్చు ధాత్రీశ్వరా!

అసమగ్రమైన ఈద్వైతసాధనభక్తివలన క్రమముగా, ఆత్మజ్ఞానమువచ్చునని, సమగ్రమైన జ్ఞానమువలననే జీవన్ముక్తియని మఱువరాదు.

విషవిషమస్తనయుగలం పాయయితుం పూతనా గృహం
ప్రాప్తా।
తస్యాః పృథుభాగ్యాయా ఆసీత్కృష్ణార్పణో దేహః॥
227

ప్ర : పూతనా= పూతన యనుపేరు గలరాక్షసి,(శిశువైన కృష్ణునకు,) విషవిషమస్తనయుగలం= ప్రాణాపాయకరమగు విషముగల తనచన్నులఁ జ

టను, పాయయితుం= పాలు త్రాగవిచ్చుటకు, (అతడున్న యశోదయొక్క) గృహం= ఇల్లు, ప్రాప్తా= పొందెను. వృతుశాగ్యాయా = గొప్పయదృష్టముగల, తస్యాః= ఆమెయొక్క దేహః= శరీరము, కృష్ణార్పణః = కృష్ణున కర్పింపఁబడినదిగా, ఆసీత్= అయెను.

తా॥ పూతన యను రాక్షసి, శిశువైన కృష్ణుని. జంపుటకుఁ గంసుపనుపున, అందమైన స్త్రీవేషముతో, తన రెండుచన్నులను విషముతో నింపుకొని, యశోదయింటికి వచ్చెను. యశోద వారించుచున్నను వినక, ఆమె కృష్ణు నెత్తికొని ప్రాణము తీయువిషమున్న తనచన్నులలో నొకదానిని, అతనినోటిలో నుంచెను. అతఁడు పాలతోకూడ నామె ప్రాణములను సైతము పీల్చెను. ఆమె దానితో మరణించెను. ఆమెచేసినయుత్కట పాపఫలము ఆమెమరణము. అంతియేగాని కృష్ణభగవానున కామెయెడ ద్వేషము లేదు, కృష్ణుఁడు ఈశ్వరుఁడు గాన ఏయపాయము లేక ప్రకాశించెను. ఈవిధముగా వైరబుద్ధితో వచ్చిన యామెశరీరము కృష్ణున కర్పణమయ్యెను. అది గొప్పయదృష్టమేకదా! దానితో ఆమె రాక్షసజన్మము పోయి, పూర్వపుణ్యఫలముగా, ఆకృష్ణేశ్వరదత్తముగనే ఉత్తమగతికిఁ బోయినది అంతియేగాని కృష్ణుని జంపయత్నించినందులకు ఆమెకు ఉత్తమగతిని ఆమెపై రాగము కొలది ఈయలేదు. ఇట్టిదుష్టశిక్షణాదివిషయమున గీతాప్రమాణవాక్యము. శ్లో॥ పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతామ్॥ ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే॥ గీ. 4-8 ప్రతియుగమందును మాయతో నన్ను నేను సృజించుకొనుట (హరియగునేను అవతరించుటకు) కుఁ బ్రయోజనములు మూఁడు. అని (1) సన్మార్గప్రవర్తకులను పరిరక్షించుటయు (2) పాపకారులగు జీవులను నశింపఁజేయుటయును (3) వేదోక్తప్రవృత్తినివృత్తి

రూపమగు ధర్మమును లెస్సగా స్థాపించుటయు, భక్తిప్రపత్తులతో ఈవిధక్రియాకలాపవర్ణనము ముక్తిని జేర్చుసాయమగు శ్రీహరి కీర్తనాభ్యాసమగు నని పూతనాదిసంహార శ్లోకతాత్పర్యము. మఱియు, శ్రీభగవానుఁ డిట్లు వివరించినాఁడు. "యే యథా మాం ప్రపద్యన్తే తాం స్తథైవ భజామ్యహమ్" గీ 4-11 ఏ యేజనులు ఏ ప్రకారముగా ఏప్రయోజనము నర్థించి నన్ను ప్రార్థించుచున్నారో వారుమోక్షార్థులుగారు గనుక వారిని ఆప్రకారముగా ఆప్రయోజనముల నిచ్చి యనుగ్రహించుచున్నాను. అనఁగా ఫలార్థులకు ఫలప్రదానముతోడను, అఫలార్థులగు ముముక్షువులగువారికి ఆత్మజ్ఞానప్రదానముతోడను, అట్లే జ్ఞానులును సంన్యాసులును ముముక్షువులగువారికి మోక్షప్రదానముతోడను, అట్లే ఆర్తులగు భక్తులకు వారియార్తిని హరించుటతోడను, ఈవిధముగా ఎవరెట్లు నన్నాశ్రయించి, యర్థించుచున్నారో, వారి నట్లే నేను అనుగ్రహించుచున్నా నని భావము. అంతియేగాని నేను రాగద్వేషనిమిత్తముగా గాని, మోహనిమిత్తముగా గాని, ఎవనిని అనుగ్రహించుట లేదని శ్రీకృష్ణభగవానుని కంఠోక్తి.

అవ॥ సంకీర్తనార్హము శ్రీకృష్ణుఁడు రాగద్వేషరహితుఁడును, సర్వశక్తిమంతుఁడును, అపరాజితుఁడును, నిత్యజయశీలుఁడునగు ఈశ్వరుఁ డని నిరూపించు శ్రీకృష్ణువియమానుషాద్భుతములైన బాల్యాదిక్రీడలు మొదలైనవి వర్ణింపఁబడుచున్నవి. ఇవన్నియు విపులముగా భాగవతమున వర్ణింపఁబడినవి. లోకప్రసిద్ధములగుటచే అవి యచట సంగ్రహముగా మాత్రమే చెప్పఁబడుచున్నవి. ఈశ్లోకములో బాలకృష్ణుఁడు శకటాసురతృణావర్తులఁ జంపినకథ సూచింపఁబడినది.

అనయ త్ప్రథుతరశకటం నిజనికటం వా కృతాపరాధ
మపి ।
శకటాశ్లేషవిశేషా దపధీ ర్బాల్యే ఽసురం కృష్ణః ॥ 228

ప్ర : బాల్యే = శిశుప్రాయమునందు, కృష్ణః = శ్రీకృష్ణుడు, పృథుతర శకటం = మిక్కిలిపెద్దదైన బండిరూపములో నున్న శకటాసురుని, కృతాపరాధం అపి = ఘోరనేరము చేసినవాడైననుగూడ, నిజనికటం = తననిలయమైన వైకుంఠమును, అనయత్ = చేర్చెను, వా = మఱియు, తన్ను సుడిగాలిరూపములో చంపవచ్చిన తృణావర్తుడను పేరుగల) అసురం = రాక్షసుని, కంఠాశ్లేషవిశేషాత్ = బలముగా మెడనుబట్టుకొని నొక్కివేయుటవలన, అవధీత్ = చంపెను.

తా॥ తల్లి యశోద చిన్నికృష్ణునకు బాలిచ్చి పండుకొనబెట్టి వెళ్ళినది కంసుపంపున నొకరాక్షసుడు వచ్చి చిన్నికృష్ణుని జంపుటకై యొకపెద్దశకటము ఆకారములో చేరువగా నుండెను. దానిపైన సంభారములు మిక్కిలి బరువుగా నుంచబడెను. బాలుడు దోగాడుచు బండిక్రిందకు వెళ్ళి దానిని పిఱిగిన్తన్ని కూల్పగా రాక్షసుడును జచ్చెను. ఈశ్వరుని జంపయత్నించుటయను మహాపాపమునకు ఫలము ఈశ్వరుడిచ్చినది ఆసురమరణము. ఈశ్వరునకు వానియెడల ద్వేషము లేదు. వాని రాక్షసత్వమువలన వాని మరణముతో భోయి వాని పూర్వజన్మపుణ్యవిశేషఫలముగా వానికి ఆకృష్ణభగవానుడే వైకుంఠవాసము ననుగ్రహించెను. దీని వలన శ్రీకృష్ణుడు భగవంతుడనియు, జీవులయెడ నెట్టి రాగద్వేషములు లేక వారువారొర్చిన పుణ్యపాపములకు ఉచితఫలమొసంగు శక్తిమంతుడని వెల్లడి యగును. కావున బుద్ధిమంతులకు, (శ్రేయఃప్రేయములు) మోక్షముగాని, పుణ్యలోకసుఖైశ్వర్యాదులుగాని పొందుటకు, శ్రీకృష్ణుడే శరణ్యమని కృష్ణభక్తి కర్తవ్యమని గుణపాఠము. అట్లే తృణావర్తుడను మఱొకరాక్షసుడు సుడిగాలిరూపములో వచ్చి శిశువైన కృష్ణుని దన్నుకొన్నిపోయెను. ఆ శిశువు రాక్షసుని కంఠమును గట్టిగా గౌగిలించుకొన్ని తనవిశేషభారముచేత నతనిని అవలీలగా వధించెను. అతడు

కూడ రాక్షసత్వమునువీడి, పరమేశ్వరానుగ్రహమున తనపూర్వ జన్మసుకృతఫలముగా సుగతికిఁ బోయెను.

అవ॥ ఈశ్లోకములో బాలుఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు మద్దిచెట్లను గూల్చి వాని శాపవిముక్తులఁ జేయుట వర్ణించుచున్నారు.

యమలార్జునౌ తరూ ఉన్మూల్యోలూఖలగత శ్చిరం
ఖిన్నౌ ।
రింగన్నంగణభూమౌ స్వమాలయం ప్రాపయ న్నృహరిః ॥
229

ప్ర : నృహరిః = మనుష్యుఁడుగా అవతారమెత్తిన విష్ణువైన, బాల కృష్ణుఁడు ఉలూఖలగతః = రోటిని బొందినవాఁడై (గోపికలు మొరపెట్టు కొన్న కృష్ణునిదుడుకుచేష్టలకు శిక్షగా తల్లి యశోద యతనిని ఇల్లువదలి బయ టకుపోకుండ ముందున్న పెద్దరోలు వాని నడుమునకు త్రాటితోఁ గట్టివేసెను) అంగణభూమౌ=(ఇంటిముందు) వాకిటియందు రింగన్ = (రోటినీడ్చుకొని) జరుగుచు; చిరం = చిరకాలముగా, ఖిన్నౌ = మునిశాపకారణముగా మిక్కిలి దుఃఖస్థితిలోనున్నవారైన, యమలార్జునౌ = రెండు తెల్లమద్ది, తరూ = చెట్లను, ఉన్మూల్య=పెకలించివైచి, (శాపవిముక్తులైన వారిని) స్వమాలయం = వారి స్వస్థానమును, ప్రాపయత్=పొందించెను.

తా॥ కుబేరునికొమరులగు నలకూబరమణిగ్రీవులు తమ గర్వాంధతకు నారదమహర్షి యిచ్చినశాపవశమున వ్రేపల్లెలో రెండుమద్దిచెట్లై చిరకాలము ఖిన్నులై పడియుండిరి. శ్రీ కృష్ణుని దుడుకుచేష్టలను గొల్లభామలు చెప్పఁగా తల్లి యశోద యతనిని శిక్షించుటకై యింటనే పడియుండు ననుతలంపుతో వానిని బరువైన ఱోటికిఁ గట్టివేసెను. చిన్నిబాలుఁడైన కృష్ణుఁ డా పెద్దఱోటి నీడ్చుకొనుచు పోయి యాతెల్లమద్దిచెట్లమధ్యము నుండి లాగఁగా నాచెట్లు పెకలి పడిపోయెను. దానితో వారి శాపము తీఱి నిజరూపములతో నాయనను బొగడి స్వస్థలమునకు

వెళ్ళిరి. ఇట్లు శ్రీకృష్ణుఁడు వారిననుగ్రహించెను. శిశువు లెవ్వరును జేయలేని యీయద్భుతములచే నాయన సామాన్యశిశువు కాఁడనియుఁ బరమేశ్వరావతారమనియు చూపును.

అవ॥ ఇందు శ్రీకృష్ణుఁడు కేశియనురాక్షసుని, కాకాసురుని, బకాసురుని జంపి వారి కెట్లు సుగతి నిచ్చినది చెప్పుచున్నారు.

నిత్యం త్రిదశద్వేషీ యేన చ మృత్యో ర్వశీకృతః కేశీ।
కాకః కోఽపి వరాకో బకో ఽప్యశోకం గతో లోకమ్ ॥
230

ప్ర : నిత్యం = ఎల్లప్పుడును, త్రిదశద్వేషీ = దేవతలను ద్వేషించువాఁడగు, కేశీ = కేశియనుపేరుగల రాక్షసుఁడును, కఃఅపి = ఒకానొకఁడగు కాకః(చ) = కాకుఁడను పేరుగల రాక్షసుఁడును, వరాకః = నీచుఁడగు, బకః = బకుఁడనుపేరుగల రాక్షసుఁడును, యేన = ఏకృష్ణునిచేత, మృత్యోః = మృత్యువునకు, వశీకృతః = వశముచేయబడెనో (అనఁగా చంపబడెనో) (తేనైవ = ఆకృష్ణునిచేతనే) అశోకం = దుఃఖరహితమైనదైన, లోకంఅపి = లోకము గూడ గతః = పొందినవాఁడాయెను.

తా॥ ఎల్లప్పుడును దేవతలను ద్వేషించువాఁడగు కేశి యను రాక్షసుఁడు గుఱ్ఱమురూపముతోఁ గృష్ణు నెదిరించి చచ్చెను. అట్లే బకుఁడను రాక్షసుఁడు కృష్ణుని మ్రింగ యత్నించి విఫలుఁడై యాయనచే జంపఁబడెను. ఇట్లే కాకాసురుఁడును మడిసెను. వీరిట్లు పరమేశ్వరుని జంపుశత్రుత్వము నవహించుటచే, హరి చేతిలో వీరే చచ్చిరి. కాని హరికి వీరిపై నెట్టిద్వేషము లేదు. వారివారి పూర్వపుణ్యవిశేషఫలముగనే ఆహరియే వారికి ఆనంద నిలయమగు వైకుంఠమును బ్రసాదించెను. శ్రీహరి రాగద్వేషములేని పరమేశ్వరుఁడు.

అవ॥ ఇఁక అఘాసురుని అనఘునిగా జేసినవృత్తాంతము.

గోగోపీగోపానాం నికర మహిం పీడయన్త మతివేగాత్ ।
అనఘ మఘాసుర మకరో త్పృథుతర మురగేశ్వరం
భగవాన్ ॥ 231

ప్ర: గోగోపీగోపానాం = ఆవులు, గోపికలు, గోపకులయొక్క, నికరం = సమూహమును, అతివేగాత్ = మిక్కిలివేగముగా, పీడయన్తమ్ = పీడించుచున్నవాఁడును, ఉరగేశ్వరం = పాములకు రాజైనవాఁడును, పృథుతరం = చాలపెద్దవాఁడైన, అహిం = పామును (అనగాఁ గొండచిలువ యాకారములోనున్న, అఘాసురం = అఘుఁడను పేరుగల రాక్షసుని భగవాన్ = భగవంతుఁడగు శ్రీకృష్ణుఁడు అనఘం = పాపము లేనివానిగా, (అప్పుఁడు పాపికానివానిగా) అకరోత్ = చేసెను.

తా॥ బకాసురునితమ్ముఁడు అఘాసురుఁ డనువాఁడు, అన్నను జంపిన పగవలన, ఉరగనాథుఁడైన పెద్దకొండచిలువ ఆకారములో నడ్డముగా నిలిచి మిక్కిలివేగముగా గోగోపగోపీజన సంఘమును మ్రింగెను. అది చూచి శ్రీకృష్ణుఁడు దానిని వధించి ఆపుణ్యాత్ములగు వారలను రక్షించుటయే కాక అఘాసురునకుఁ గూడ పుణ్యలోక మొసఁగి అనఘునిగా వానిని అనుగ్రహించెను.

అవ॥ గోగోపగోపీసాధుసంఘమును కార్చిచ్చునుండి శ్రీకృష్ణుఁ డెట్లు పరిరక్షించినది ఇందు వర్ణింపఁబడినది.

పీత్వా ఒరణ్యహుతాశన మసహ్యతత్తేజసో హేతోః ।
దగ్ధా న్ముగ్ధా నఖిలా న్జుగోప గోపా న్కృపాసిన్ధుః॥ 232

ప్ర: కృపాసిన్ధుః = దయాసముద్రుఁడైన బాలకృష్ణుఁడు, అరణ్యహుతాశనమ్ = అరణ్యములోని కార్చిచ్చును, పీత్వా = త్రాగివేసి, అసహ్యతత్తేజసః = సహింపరాని దానివేడిమి, హేతోః = కారణముగా, దగ్ధాన్ = కాల్పఁబడిన, ముగ్ధాన్ = అమాయకులైన, అఖిలాన్ గోపాన్ = సమస్తమైన గొల్లవారిని, జుగోప = రక్షించెను.

తా॥ అరణ్యములో నడచేయు సర్వార్థవస్తులగు గోగోప గోపీసంఘములను పెద్దకార్చిచ్చు చుట్టుముట్టి దహింపఁబూనఁగా, నాయకులు మొరలిడఁగా, నాచిన్నకృష్ణుఁడు దావానలము తానే మ్రింగివేసి వారిని రక్షించెను. ఇది సామాన్యమానవులు చేయగలపనియా ? శ్రీకృష్ణుఁడు సర్వశక్తిమంతుఁడగు ఈశ్వరుఁడని సూచింపదా ?

అవ॥ ఇంద్రుఁడు ఘోరమైన పిడుగులరాళ్ళవాన కురిపింపఁగా శ్రీకృష్ణుని యాపద్రక్షకత్వముచే ఈశ్వరత్వప్రదర్శనము,

పాతుం గోకుల మాకుల మశనితటిద్వర్షణైః కృష్ణః।
అసహాయ ఏకహస్తే గోవర్ధన ముద్దధా రోచ్చైః॥ 233

ప్ర : అశనితటిద్వర్షణైః అశని = పిడుగులు, తటిత్ = మెఱుములు వీనితోఁ గూడిన, వర్షణైః = వర్షములచేత, ఆకులం = గగ్గోలుపడిన, గోకులం = గోగోపగోపీసంఘముగల గొల్లపల్లెను పాతుం = రక్షించుటకు, కృష్ణః = బాలకృష్ణుఁడు, అసహాయః = మఱేసహాయము లేనివాఁడయ్యు, ఏకహస్తే = ఒంటి చేతియందే, గోవర్ధనం = గోవర్ధనపర్వతమును, ఉచ్చైః = ఎత్తుగా ఉద్దధార = ఎత్తిపట్టెను.

తా॥ దేవేంద్రుఁడు వ్రేపల్లెవారిపై కోపముతో వారిని బాధింపఁ దనసప్తమేఘములఁ బండి పిడుగులు, మెఱుపులు, ఉఱుములు మొదలైన వానితో విపరీతమైన వర్షము కురిపింపఁగా, బాలకృష్ణుఁడు, ఆదీనడనజంతువులను రక్షించుటకు, పరసహాయము నపేక్షింపక ఒంటిచేతితో బరువైన గోవర్ధనపర్వతమును ఎత్తుగా గొడుగువలె నెత్తిపట్టెను. వారిని దానిక్రింద రమ్మని, బాధలేకుండఁ జేసెను. అప్పుడు కృష్ణుఁడన్నమాట

శా॥ బాలుం డీతఁడు; కొండ దొడ్డది; మహాభారంబు సైరింప జాలండో యని దీనిక్రింద నిలువన్ శంకింపఁగాఁ బోల

శైలాంభోనిధిజంతుసంయుతధరాచక్రంబు పైఁబడ్డ నా
కే లల్లాడదు బంధులార! నిలుఁడీ క్రిందం బ్రమోదంబునన్.
(భా॥ 10-1-919)

ఇట్లేడు దినములు మోసి వారల రక్షించెను. ఇది అత్యాశ్చర్యమగు భగవత్కృత్యము కాదా!

అవ॥ శ్రీకృష్ణుఁడు, కంసునివస్త్రము లుదుకు రజకుఁ డపరాధియైనను ఎట్లనుగ్రహించెనో వర్ణించుచున్నారు.

వాసోలోభాకలితం ధావ ద్రజకం శిలాతలే హత్వా ।
విస్మృత్య తదపరాధం వికుణ్ఠవాసో ఒర్పిత స్తస్మై ॥
234

ప్ర : వాసోలోభాకలితం=వస్త్రములలోభముచేత గర్వించుచున్నవాఁడగు, శిలాతలే=ధావత్, రజకమె=బాతిబండమీఁద(గుడ్డలు)ఉదుకుచున్న(లేదా కొండ మీఁద పరుగెత్తుచున్న చాకలిని) హత్వా = చంపి తదపరాధం=ఆచాకలివాని నేరమును, విస్మృత్య=మఱచిపోయి, తస్మై=అతనికి, వికుణ్ఠవాసః=వైకుంఠ ములో నివసించుభాగ్యము (శ్రీకృష్ణేన = శ్రీకృష్ణునిచే) అర్పితః = ఈయఁ బడెను.

తా॥ శ్రీకృష్ణుఁడు, తనకు వస్త్రము లిమ్మని యాచింపగా కంసుని రజకుఁడు వస్త్రములమీఁది లోభముచేత నతనిని నిందించి ఈయుట మానెను. దానికి వానిని జంపి అతని నేరము నంతటితో మఱచి యతనికి వైకుంఠములో నివసించు భాగ్య మిచ్చి అనుగ్రహించెను.

అవ॥ శ్రీకృష్ణుఁడు కుబ్జ ననుగ్రహించిన విధము వేఱొండు.

త్రేధా వక్రశరీరా మతిలమ్బోష్ఠీం స్థలద్వపుర్వచనామ్।
ప్రకచ్ఛన్దనపరితోషా త్కుబ్జా మృజ్వాననా మకరోత్ ॥
235

ప్ర : శ్రీకృష్ణుఁడు, ప్రసన్నదనపరితోషాత్ = పూలమాలలు, గంధము (పరమభక్తితో) తనకిచ్చుట చేత గన్నసంతోషమువలన, త్రేధావక్రశరీరాం = మూడువిధములైన వంకరలుగల శరీరముగలదియు, అతిలమ్బోష్ఠీం = మిక్కిలిగా వ్రేలాడు పెదవులుగలదియు, స్థలద్వపుర్వచనాం = చలించుచున్న శరీరమును మాటలను గలదియునగు, కుబ్జాం = కుబ్జను (మరుగుజ్జగుటచేత కుబ్జ యని పిలువఁబడుచున్నదానిని) ఋజ్వాననామ్ = వక్రతలులేని సరళసుందరముఖము గలదానినిగా, ఆకరోత్ = చేసెను.

తా॥ కంసునకు గంధము, పూలలు నిచ్చుటకై, మూఁడు వంకరలుగల శరీరముతో మిక్కిలిగా వ్రేలాడు పెదవులు తొట్రుపడు శరీరము మాటలు గల కుబ్జ వెళ్లుచు నెదురుపడఁగా కృష్ణుఁడవి తన కిమ్మనఁగా నామె ప్రేమతో భక్తితో నిచ్చినది. దానికాయన మిక్కిలి సంతసించి యామె శరీరముఖవక్రత్వములు తొలఁగించి, యామెను మనోహరసుందరిగాఁ జేసి యనుగ్రహించెను.

అవ॥ మానవులనేకాక జంతువులనుగూడ శ్రీపరమేశ్వరుఁడు ఉచితముగా ననుగ్రహించిన విధ మొకింత వర్ణింపఁబడుచున్నది.

నిహతః పపాత హరిణా హరిచరణాగ్రేణ

కువలయాపీడః ॥

తుఙ్గోన్మత్తమతఙ్గ పతఙ్గవ ద్దీపక స్యాగ్రే ॥　　236

ప్ర : (కంసునిమావటివానిచే ప్రేరేపింపబడినదై) తుంగోన్మత్తమతంగః = ఎత్తై మదించి పిచ్చెక్కిన ఏనుగు,కువలయాపీడః = కువలయాపీడమను పేరుగలది హరిణా = శ్రీకృష్ణునిచేత, హరిచరణాగ్రేణ = శ్రీకృష్ణునికాలి గోటిచే (కొట్టఁబడినదై) నిహతః = చంపఁబడి, దీపకస్య = మండుదీపము యొక్క అగ్రే = కొనజ్వాలయందు (దానిని తాకి చచ్చినదైన) పతంగవత్ = శలభమువలె పపాత = పడెను.

(ప్ర. 35)

తా॥ కంసుఁడు తనమావటివానిని ఎత్తై మదించిన కువలయాపీడ మను తనయేనుఁగును శ్రీకృష్ణునిపై ప్రయోగించి వానిని చంపుమని నియోగించెను. వాఁడు దాని నాయనపై పురిగొల్పఁగా నది విజృంభించి యాయనను దాఁకఁగా, నాయన త్రేలికగాఁ దన కాలిగోటితో దానిని గొట్టఁగా నది, మందుదీపమును దాఁకి చచ్చి పడిన శలభముంబలె, శ్రీకృష్ణుని ముందు చచ్చి పడెను. ఆయనచేఁ జచ్చి దాని పూర్వజన్మసుకృతముచే సుగతిని బొందెను. శ్రీకృష్ణునియనంతశక్తిమత్త్వము, జీవులకు, కర్మానుసారఫలప్రదాతృత్వము, రాగద్వేషరాహిత్యము ఈసంఘటనయందు ప్రద్యోతకములు.

అవ॥ ఇక ముష్టికచాణూరుల ననుగ్రహించుట వర్ణించుచున్నారు.

యుద్ధమిషాత్సహ రఙ్గే శ్రీరఙ్గేణాఙ్గసఙ్గమం ప్రాప్య।
ముష్టికచాణూరాఖ్యౌ యయతుర్నిఃశ్రేయసం సపది॥ 237

ప్ర : ముష్టికచాణూరాఖ్యౌ = ముష్టికుఁడు, చాణూరుఁడు అనుపేరులు గల యిద్దఱుమల్లురు, యుద్ధమిషాత్ = మల్లయుద్ధము అనునెపముతో, సహ = కూడి, రంగే = మల్లయుద్ధరంగమందు, శ్రీరంగేణ = శ్రీకృష్ణునితో, అంగసంగమం = (దేహసంస్పర్శమును), ప్రాప్య = పొంది, సపది = వెంటనే, నిశ్శ్రేయసం = మోక్షమును, యయతుః = పొందిరి.

తా॥ కంసునిచే రామకృష్ణులవధకొఱకు నియోగింపఁబడిన ముష్టికచాణూరులను నిర్వురుమల్లురు శ్రీకృష్ణునితో బలరామునితో మల్లయుద్ధము చేసిరి. దానిలో వారివారిశరీరములు పరస్పరము కలిసి పెనుగులాడినవి. అందు శ్రీహరి యవతారములగు బలరామ కృష్ణులచేఁ జంపఁబడి వెంటనే మోక్షమును పొందిరి. అనంతుఁడు విష్ణువునాలవభాగ మనఁబడుటచే, నాయన యవతార

మగు బలరామునిచే జంపఁబడిన ముష్టికుఁడును శ్రీహరిచేఁ జంపఁబడినట్లు చెప్పఁబడినది.

అవ॥ కంసవధ, యతని ననుగ్రహించుట వర్ణింపఁబడుచున్నది.

దేహకృతా దపరాధా ద్వైకుణ్ఠోత్కణ్ఠితాంతరాత్మానమ్।
యదువరకులావతంసః కంసం విధ్వంసయామాస॥ 238

ప్ర : యదువరకులావతంసః = యదువుయొక్క శ్రేష్ఠమైన కులమునకు భూషణమైన శ్రీకృష్ణుఁడు, వైకుణ్ఠోత్కణ్ఠితాన్తరాత్మానం = వైకుంఠుఁడగు విష్ణుని రేకవైకుంఠలోకమును, బొందవలె నని మిక్కిలి తహతహపడుఅంతఃకరణము గలవాఁడగు, కంసం = కంసుని, దేహకృతాత్ = కంసునిదేహముచేఁ జేయఁబడిన, అపరాధాత్ = నేరమువలన, విధ్వంసయామాస = నాశనముచేసెను. (అపరాధియైన దేహమును జంపి జీవిసంప్రార్థితమైన వైకుంఠపదవి నొసంగెను.)

తా॥ కంసుఁడు దేవకియష్టమగర్భము తన్ను సంహరించు నని ఆకాశవాణిచే విన్నదిమొదలు, భయమువలన నతని మనస్సెప్పుడును శ్రీకృష్ణునందు లగ్న మాయెను. అతనిదేహము శ్రీహరిని జంపవలె నని చేసిన నేరము ఫలితముగా శ్రీహరి దానిని సంహరించి, కంసునిచే మనసార ప్రార్థింపబడిన తనధామ మగు వైకుంఠము వాని కొసఁగెను. కంసునియుత్కంఠ వైకుంఠశబ్దము చే) విష్ణుప్రాప్తి లేక వైకుంఠలోకప్రాప్తిని గుఱించి యని రెండువిధముల సమర్థింపఁదగును శ్రీష్ణుఁ డిట్లు కరడుగట్టిన శత్రు వగు కంసునకుఁగూడ వైకుంఠ మొసఁగి అనుగ్రహించెను.

అవ॥ ఇందు శిశుపాలునకు సాయుజ్యమోక్ష మిచ్చినవిధము వర్ణితము.

హరిసన్దర్శనయోగా త్ప్రఘురణతీర్థే నిమజ్జతే తస్మై।
భగవా న్ప్రాదా ద్యః సద్య శ్చైద్యాయ
సాయుజ్యమ్॥ 239

ప్ర : హరిసన్దర్శనయోగాత్= శ్రీకృష్ణునిసందర్శనభాగ్యము కలుగుట చేత, పృథురణతీర్థే = గొప్పదైన యుద్ధమనెడి తీర్థమునందు, నిమజ్జతే= మునుఁగునటువంటి, తస్మై= ఆ, చైద్యాయ = చేదిదేశపురాజైన శిశుపాలునకు, భగవాన్ను= భగవానుఁడేయగు, యః= ఏప్రసిద్ధుఁడగుశ్రీకృష్ణుఁడో, (సః= అతఁడు,) సాయుజ్యం= ఈశ్వరునిదేహేంద్రియములతోడ సమానాభిమానత్వము (సాయుజ్యము), సద్యః= అక్షణమందే, ప్రాదాత్= ఇచ్చెను.

తా॥ శిశుపాలుఁడు శ్రీకృష్ణునందు పుట్టినదాది బద్ధవైరము కలవాఁడు. అందువలన నాయన కనఁబడినంతనే యుద్ధమునకు దిగువాఁడు. పరమేశ్వరుఁ డతనిని చివఱయుద్ధమునఁ జంపి యత నికి సాయుజ్యరూపమోక్ష మిచ్చెను. ఈవిషమై గీతలందు శ్రీకృష్ణ భగవానుని ప్రమాణవచనము.

శ్లో॥ అంతకాలే చ మామేవ స్మరన్ ముక్త్వా కలేబరమ్।
యః ప్రయాతి, స మద్భావం యాతి నాస్త్యత్ర సంశయః॥
8-5

తనమరణకాలమందు, ఎవఁడైనను, విష్ణువగు పరమేశ్వరుఁడైన నన్నుమాత్రమే తలంచుచు, తనభౌతికశరీరమును విడిచిపోవునో, అతఁడు నావైష్ణవత్వమైన విష్ణుభావమును పొందును. ఈవిష్ణు భావము నతఁడు పొందునా, పొందఁడా యనువిషయమందు ఎట్టి సంశయమును లేదు. ఇది సత్యవచనముల కెల్ల సత్యమైన వచనము. (అనఁగా తిరుగులేనిది) ఇదియే సాయుజ్య మనిలోకప్రసిద్ధము.

విశిష్టాద్వైతులు నాలుగువిధముల మోక్షమును జెప్పిరి. సాలోక్యము- పరమేశ్వరునిలోకమం దుండుట. సామీప్యము- ఆయనకు సమీపమున నుండుట. సారూప్యము- పరమేశ్వరుని వంటిరూపమును బొందుట. సాయుజ్యము:- ఆయనసన్నిధానము నఁ బ్రముఖుఁడై యుండుట. కొందఱాయనలో లీన మగుట అనఁగా, ఆయనదేహేంద్రియాభిమానత్వముతో నుండుట

సాయుజ్యమందురు. ఈనాల్గును మిథ్యారూపవ్యావహారికము లగుటచే ఇవి క్రమముక్తి హేతువులని, తాను బ్రహ్మ మనెడినిశ్చయరూపానుభూతివలననే శాశ్వతముక్తి యని ఉపనిషచ్ఛ్రుతిపాదితాద్వైతసిద్ధాంతము.

అవ॥ నారాయణుని యితరావతారములలో నాయనచేతఁ జచ్చినవారివిషయ మిటఁ జెప్పుచున్నారు.

మీనాదిభి రవతారై ర్నిహతాః సురవిద్విషో బహవః।
నీతా స్తే నిజరూపమ్ తత్ర చ మోక్షస్య కా వార్తా॥ 240

ప్ర : సురవిద్విషః = దేవతలను ద్వేషించినవారగు, బహవః = పలువురరాక్షసులు, రాజులు, మీనాదిభిః = మత్స్యము మొదలైన, అవతారైః = శ్రీవిష్ణుమూర్తియొక్క యవతారములచేత, నిహతాః = చంపఁబడిరి. తే = వారు, నిజరూపం = తమతమపూర్వకర్మఫలరూపములను, నీతాః = పొందింపఁబడిరి. తత్రచ = (అక్కడ) ఆచంపఁబడినవారివిషయమందు, మోక్షస్య = ముఖ్యముక్తికిసంబంధించిన, వార్తా = లోకవార్త, కా = ఏమి? అనగా లేదని భావము.

తా॥ దేవతలను విద్వేషించుచు రాక్షసులు అనేకవిధములుగా వారిని బాధించుచుండఁగా విష్ణువు అనేకావతారములు మీనావతారము వరాహావతారము మొదలైన వెత్తి, రాక్షసులను జంపి దేవతలను గాపాడెను ఆచంపఁబడిన లోకకంటకులైన రాక్షసస్వభావు లందఱు సామాన్యముగా దమతమపూర్వకర్మఫలరూపమగు జన్మాంతరములనే పొందిరి. శాపవిముక్తులుమాత్ర మైరి. ముఖ్యమైన ముక్తిని లేక పునర్జన్మరాహిత్యమును బొందలేదు.

భాగవతాదిగ్రంథములందు విష్ణువుముఖ్యావతారములు పదియని చెప్పఁబడినవి. అవి

శ్లో॥ మత్స్యః కూర్మో వరాహశ్చ నారసింహశ్చ వామనః।
రామో రామశ్చ రామశ్చ(కృష్ణశ్చ)బౌద్ధః కల్కి రేవ చ॥

మత్స్య, కూర్మ, వరాహ, నృసింహ, వామన, పరశురామ, దశరథరామ, బలరామ (కృష్ణ అనుట సమంజసము కావచ్చును), బుద్ధ, కల్కి అనునవి పదిఅవతారములు. కల్కి అవతారము కలియుగాంతమున వచ్చును. వీనితో భాగవతమున 21 అవతారములు చేర్కొనఁబడినవి. ఇవికాక వేలువిధములైన యవతారములను బురాణములు చెప్పినవి. ధర్మమునకు గ్లాని సంభవించి నప్పుడెల్ల తానవతరించి దుష్టులశిక్షించి, శిష్టుల రక్షించి ధర్మమును సంస్థాపించె దనని శ్రీకృష్ణుఁడు భగవద్గీతలలో చెప్పినాఁడు. (భ.గీ.) కావున నితరావతారములుగూడ నుండవచ్చును.

అవ॥ శ్రీకృష్ణానుగ్రహపాత్రులై చంపఁబడిన వారు సాధారణముగా తిరిగి జన్మమునుపొంద రని చెప్పుచున్నారు.

యే యదునన్దననిహతా స్తే తు న భూయః పునర్భవం ప్రాపుః।
తస్మా దవతారాణా మన్తర్యామీ ప్రవర్తకః కృష్ణః॥ 241

ప్ర: యే = ఎవరు, యదునన్దననిహతాః = శ్రీకృష్ణునిచేఁ జంపఁబడిరో, తే-తు = వారుమాత్రము, భూయః = తిరిగి, పునర్భవం = మఱల పుట్టుట, న, ప్రాపుః = పొందలేదు. తస్మాత్ = అందువలన, కృష్ణః = కృష్ణుఁడు, అవతారాణాం = ఈఅవతారములన్నింటినిగూడ, ప్రవర్తకః = ప్రవర్తింపఁజేసినవాఁడును, అంతర్యామీ = లోపలనుండినియమించిన యేకైకేశ్వరుఁడు.

తా॥ కాని యేవిధముగానైనను శ్రీకృష్ణునిచేతఁ జంపఁబడిన వారందఱు తిరిగి సంసారరూపమైన మఱొక జన్మము నెత్తలేరు. పునరావృత్తిలేని శాశ్వతమోక్షమును బొందిరి. అందువలన నీయవతారము చాలముఖ్యమై ప్రఖ్యాతమైనది. ఈకృష్ణుఁడే తక్కిన యవతారములలోనుండి వానిని ప్రవర్తింపఁజేసినవాఁడు. ఈశ్రీకృష్ణుఁడే పరిపూర్ణపురుషుఁడును, పరిపూర్ణావతారమును. అవతా

రములలో కొన్ని ఆవేశావతారములు, కొన్ని అంశావతారములు, కొన్ని పూర్ణావతారములు. 'శ్రీకృష్ణుఁడు పరిపూర్ణావతారము.' అనిశాస్త్రపురాణేతిహాసములనిర్ణయము.

అవ॥ ఈశ్లోకములో శ్రీకృష్ణపరతత్త్వమను వర్ణించుచున్నారు. నిత, జ్ఞానానందవస్తువు బ్రహ్మము, పారమార్థికసత్యము, నిర్గుణము, నిరాకారమును నిష్కలము, నిరంజనము; నేతినేతివిధముగానేలక్ష్యస్వరూపముగానే తెలియఁదగినది. ఐనను దానికున్న అచిన్త్యమైన మాయాశక్తివలన పరమేశ్వరుఁడు, జీవకోటి, అనేకబ్రహ్మాండములుగా భాసించును. ఆనిర్గుణుఁ డశరీరియైనప్పటికిని, సర్వశక్తిమత్వ, సర్వవ్యాపకత్వ సర్వజ్ఞత్వ సర్వవేత్తృత్వాద్యనేకకల్యాణగుణసంపన్నుఁడై కరుసముణార్ద్రుఁడై, భక్తులకోర్కెల ననుసరించి, వారిననుగ్రహించుట కొఱకు అవతారములను, వివిధరూపములనుదాల్చును.

బ్రహ్మాణ్డాని బహూని పఙ్కజభవాన్ ప్రత్యణ్డ
మత్యద్భుతాన్।
గోపాన్వత్సయుతానదర్శయదజం విష్ణూనశేషాంశ్చ
యః॥
శమ్భుర్యచ్చరణోదకం స్వశిరసా ధత్తే చ
మూర్తిత్రయాత్
కృష్ణో వై పృథగస్తి కో ఽ ప్యవికృతః సచ్చిన్మయో
నీలిమా॥ 242

ప్ర : యః = ఏశ్రీకృష్ణుఁడు, బహూని = అసంఖ్యాకములైన, బ్రహ్మాణ్డాని = బ్రహ్మాండములను, అనఁగా గోళాకారములోనున్న పెక్కువిశ్వములను, ప్రత్యణ్డం = ప్రతిబ్రహ్మాండమునకు సంబంధించిన, అత్యద్భుతాన్ = మిక్కిలి యాశ్చర్యకరులైనవారిని, అశేషాన్ = అనేకులగు, పంకజభవాన్ = పద్మములందు, బుట్టినబ్రహ్మలగు సృష్టికర్తలను, విష్ణూన్‌చ = విష్ణుమూర్తులగులోకరక్షకులను, యచ్చరణోదకం,చ = ఏహరిపాదమునుండివెలువడుచున్నయేగంగాప్రవాహోదకమును, శంభుః = శివుఁడు, స్వశిరసా = తనశిరస్సునందు, ధత్తే = ధరించెనో,

(తద్ = ఆయుదకమును), అజం = తన్ను బరీక్షింపమఱలచూడవచ్చిన (పూర్వము గోపవత్సములగుహాయందుదాఁచినచతుర్ముఖుఁడు.) బ్రహ్మకు, (ఆయనగర్వమును బోగొట్టుటకు), అదర్శయత్ = చూపెనో, సః = ఆఁచూపినవాఁడు, కః అపి = ఒకానొకఁడగు, అవికృతః = ఏవికారములు (మార్పులు) లేకయేకాకారుఁడై, నిత్యుఁడైన సచ్చిన్మయోనీలిమా = సచ్చిదానందస్వరూపమేయై నీలకాంతిగాఁగనఁబడు కృష్ణః = శ్రీకృష్ణపరమాత్మ, మూర్తిత్రయాత్ = సృష్టిస్థితిలయకారకులగు బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరత్రయముకంటె పృథక్ = వేరైనవాఁడై (మూర్తిత్రయాతీతుఁడై), ఆస్తినై = ఉన్నాఁడుసుమా.

తా॥ బ్రహ్మదేవుఁడు శ్రీకృష్ణుని పరీక్షించుటకు వానికిఁ దెలియకుండ వానిదగ్గఱ త్రుప్తితోనున్న గోపాలబాలురను, గోవత్సములను ఒకకొండగుహాయందు దాఁచెను. అప్పుడు ఆప్రాఁత బ్రహ్మకు శ్రీకృష్ణుఁడు తాను తనమాయాశక్తిచే క్రొత్తగా గల్పించినవగు అనేకబ్రహ్మాండములను, ఒకొక్కబ్రహ్మాండమునందు ఆబ్రహ్మవలె (కంటె) అద్భుతశక్తులుగల ఒకొక్కబ్రహ్మను, లోకరక్షకవిష్ణువును, విష్ణుపాదోద్భవయగు గంగాప్రవాహమును శిరమున దాల్చి లోకసంహారకుఁడగు శివుని, గోపాల, గోపబాల గో, గోవత్సములను చూపించెను. ఆసృష్టికర్తబ్రహ్మ, విస్మయమంది పశ్చాత్తప్తుఁడై శ్రీకృష్ణవిశ్వేశ్వరుని మనసార పరమాత్మయగు పురుషోత్తమునిగా మిక్కిలి స్తుతించెను. కావున వీనికన్నిటికి నతీత, మధ్యస్థానము, సదావికారరహితము ఏకరూపమైన సచ్చిదానందస్వరూపపరబ్రహ్మమే సగుణములో నీలతేజోమూర్తిగాఁ బ్రకటమైన సర్వేశ్వరుఁడగు శ్రీకృష్ణస్వామి. ఈ సగుణనిర్గుణైక్యజ్ఞానము; ముక్తిసాధనము.

అవ॥ శ్రీకృష్ణునిమహత్త్వమును కీర్తించుచున్నారు.

కృపాపాత్రం యస్య త్రిపురరిపు రమ్భోజవసతిః
సుతా జహ్నోః పూతా చరణనఖనిర్ణేజనజలమ్।
ప్రదానం వా యస్య త్రిభువనపతిత్వం విభురపి
నిదానం సో ఽస్మాకం జయతి కులదేవో యదుపతిః॥

243

ప్ర : త్రిపురరిపుః = త్రిపురములకు శత్రువైన శంభుడు, అమ్భోజవసతిః = పద్మనివాసుడైన బ్రహ్మ, యస్య = ఎవనియొక్క, కృపాపాత్రమ్ = కరుణకు పాత్రులైరో, పూతా = పవిత్రురాలైన, జహ్నోః సుతా = జహ్నుమహర్షి కూతురైన గంగాదేవి, యస్య = (ఎవనియొక్క), చరణనఖనిర్ణేజనజలమ్ = పాదములగోళ్ళను కడుగుజలమో, త్రిభువనపతిత్వమ్ = మూడులోకములకధిపతితనము, యస్య = ఎవనియొక్క, ప్రదానమ్ = అనుగ్రహముతో నిచ్చిన, దానమో, (యః = ఎవడు), (విశ్వమునకు) నిదానమ్ = ఆదికారణమో, (విభుః అపి = సర్వవ్యాపకుడైనను, అస్మాకం = మాయతులకు, కులదేవః = కులాగతమైన దేవుడగు, యదుపతిః = యదువంశనాథుడైన శ్రీకృష్ణుడో, సః = ఆయన, జయతి = జయించుచున్నాడు సర్వోత్తముడు.

తా॥ జగత్సృష్టిసంహారకర్తలగు బ్రహ్మయు, శివుడును ఏవిష్ణునియొక్క దయకుం బాత్రము లైరో, యెవరికాలిగోళ్ళను గడుగుటచే జలము పవిత్రమైన గంగానదిఆయెనో, తన్నుగావలెనని గొల్చినవారికి ముల్లోకాధిపత్యము నెవం డిచ్చు దాతయో, ఎవడు సకలవిశ్వమునకు ఆదికారణ మైనవాడో, అతడే సర్వవ్యాపకుండయ్యును శ్రీకృష్ణుడుగా వచ్చి మాసంన్యాసులకు కులదైవమాయెనో, ఆయన జయించుచున్నాడు అనగా అట్టిశోభామూర్తికి సర్వాతిశాయికి, దానితోం బోల్చుకొన్నప్పుడు తక్కువవాండనగు నేను (గ్రంథకర్తయగు శంకరుండను) నాప్రణామాంజలులు సమర్పించుచున్నాను, అని భావార్థము.

(ప్ర. 36)

మాయాహస్తే౽ర్పయిత్వా భరణకృతికృతే
మోహమూలోద్భవం మామ్
మాతః కృష్ణాభిధానే చిరసమయ ముదా
సీనభావం గతా౽సి।
కారుణ్యైకాధివాసే సకృదపి వదనం
నేక్షసే త్వం మదీయమ్
తత్సర్వజ్ఞే న కర్తుం ప్రభవతి భవతీ
కిం ను మూలస్య శాన్తిమ్॥ 244

ప్ర : కృష్ణాభిధానే= కృష్ణుఁడను పేరుగల, (హే) మాతః=ఓతల్లీ! మోహమూలోద్భవం = (మోహము) అవిద్యయే మూలకారణముగాఁ బుట్టిన, మాం= నన్ను, భరణకృతికృతే = పోషణకార్యము నిర్వహించుటకొఱకు; మాయాహస్తే= మాయాదేవి చేతులయందు, అర్పయిత్వా=సమర్పించి, ఉంచి, చిరసమయం = చిరకాలము, ఉదాసీనభావం = ఉపేక్షాభావమును, గతాఅపి= పొందినదాన వైతివి; (హే) కారుణ్య+ఏక+అధివాసే = దయకు ఒకేనివాస మైన ఓతల్లీ, త్వం = నీవు, మదీయం = నాదైన, వదనం = ముఖమును, సకృత్అపి= ఒకమారైనను, న, ఈక్షసే=చూడకున్నావు; తత్=అందువలన, [హే] సర్వజ్ఞే = సర్వముతెలిసిన ఓతల్లీ, మూలస్య = [నాసంసారమోహము నకు] కారణమగు అవిద్యను, శాంతింకర్తుమ్ = [శాంతింప] నశింపఁజేయు టకు, భవతీ = పూజ్యురాలవునీవు, న ప్రభవతి, కిం ను = సమర్థురాలవుకావా యేమి?

తా॥ పరమేశ్వరుఁడే యందఱకు తల్లి, తండ్రి సర్వము నగును. అందులో మిక్కిలి సహజ ప్రేమనిధియు ఆప్రేమను వర్షించు నదియు తల్లి గనుక ఆశ్రీకృష్ణునే, తల్లిగా భావించి, గ్రంథకర్త ప్రార్థించుచున్నారు, లోకశిక్షార్థము. ఓకృష్ణుఁ డను పేరుగల తల్లీ! అజ్ఞానమువలన మోహముతోఁ బుట్టిన నన్ను, మాయాదేవి చేతు లలో నుంచి, నన్ను, పోషించి పెంచుమంటివి. నన్ను వదలి వెళ్ళి

దూరముగా నుంటివి. చిరకాలము నాయందు పేక్షాభావము వహించి, నన్ను గుఱించి యేమియుఁ బట్టించుకొనక యుంటివి. సమస్తమైన దయకు నీవొక్కతవే నివాసము. అయినను ఒక్కమాత్ర నను నా మొగమే చూడక పోతివి. నీవు సర్వజ్ఞురాలవుకూడ. అందుచేత నా యీహీనదీనావస్థ నీకు తెలియదనుటకు వీలు లేదు. నామూలాజ్ఞానమును దొలఁగించి, నన్ను కృతార్థుని చేయుటకు నీకు శక్తి లేదనినే ననుకొనవలెనా? ఓపూజ్యురాలా, నిన్నుఁ బ్రార్థించుచున్నాను. ఇప్పుడైనను నాయందు దయ చూపుము. నన్నేలుము నీయనుగ్రహమున్నచో నన్ను నిన్నే చేయఁగలవు. యుక్తిమాతవు. శక్తిమాతవు. ముక్తిమాతవు. నాకు నీవే. నీకంటెఁ బరం బెఱుంగను. జాలితల్లీ! లే! రమ్ము రక్షింపుము. 'మాతృదేవో భవ' తల్లియే దైవముగాఁగలవాఁడవుకమ్మన్న సూక్త్యర్థసూచన యిది.

అవ॥ "పితృదేవో భవ" అన్న వేదసూక్తి ప్రకారమును గ్రంథకర్త ప్రార్థించుచున్నారు.

ఉదాసీనః స్తబ్ధః సతత మగుణః సఙ్గరహితో
భవాం స్తాతః కా ఽతః పర మిహ భవే జ్జీవనగతిః।
అకస్మా దస్మాకం యది న కురుతే స్నేహ మథ త
ద్వ్యసస్వ స్వీయాస్త ర్విమలజఠరే ఽస్మిన్ పునరపి॥

245

ప్ర : [హే] తాతః = ఓపరమాత్మయగుతండ్రీ! భవాన్ = తమరు, సతతం= ఎల్లప్పుడును, ఉదాసీనః=రాగద్వేషములు లేకుండుటచే [ఉదాసీనుఁడవు] పుత్రునిపక్షమైనను వహింపని తటస్థ సాక్షిస్వభావుఁడవును, స్తబ్ధః= సర్వవ్యాపివగుటచే నిశ్చలరూపస్థావరుఁడవు, అగుణః = నిర్గుణుఁడవు, సంగరహితః= కర్తృత్వాద్యభిమానరూపమగుఆసక్తి [ప్రీతి] [సంగమము] లేని

వాఁడవు. [ఏమియును బట్టించుకొనినవాఁడవు], అకస్మాత్ = హఠాత్తుగా[ఇప్పుడుమాయందు], స్నేహం = ప్రేమను, న,కురుతే యది = చేయవేని, అతః పరం = దీనితరువాత, ఇహ = [ఇక్కడ] ఈలోకములో, జీవనగతిః = జీవించుపద్ధతి [మాజీవయాత్ర], కా [భవతి]=ఏమగును? తద్ = అందువలన, అథ= ఇప్పుడైనను, అస్మిన్= ఈ, స్వీయాన్తర్విమలజఠరే =నీదేయయినట్టియు, ఏమాలిన్యము లేనట్టియు, నాహృదయమందు, పునఃఅపి = తిరిగి మఱొకసారి, వసస్వ = నివసింపుమయ్యా! [ఇక్కడ పరమాత్మలక్షణములుగాఁ జెప్పిన మొదటిచరణమును మఱొకవిధముగా ప్రార్థించుభక్తునిగుణములుగనే అన్వయింపవచ్చును. "నేను సోమరిని, చేఁతకానివాఁడను, ఎల్లప్పుడునుసద్గుణహీనుఁడను, దేనిని పట్టించుకొనువాఁడను కాను ఏవ్రతనిష్ఠ లేనివాఁడను"అని.]

తా॥ ఓతండ్రీ!నీ వెప్పుడును స్వభావముచేత ను పేక్షాపరుఁడవు ఏమియును జేయవు. నిష్క్రియుఁడవు. నిర్గుణుఁడవు, ఏదియును బట్టించుకొనవు అయినప్పటికిని హఠాత్తుగా ఇప్పుడైనను మాయందు నీవు తండ్రివై దయఁ జూపుట మానినచో ఇఁక ముందు మే మిక్కడ జీవించు టెట్లు! కావున ఇఁక నిప్పుడైనను నాయీవిమలహృదయమునందు తిరిగి నివసింపుము, తండ్రీ, దీనదయాళూ! రెండవయన్వయములో- "నే నెప్పుడును సోమరిని, చేఁతకానివాఁడను,గుణహీనుఁడను,దేనిని అంటించుకోనివాఁడను, పట్టించుకొనువాఁడను గాను. సువ్రతనిష్ఠ యెఱుఁగను. ఇట్లు నేను యోగ్యలక్షణము లేని మూర్ఖుఁడ నైనప్పటికిని నీవు నాకు తండ్రివి. కొడు కెంత దుర్మార్గుఁడైనను, తండ్రి కొడుకు నెడల సహనము, వాత్సల్యము చూపునుగదా! కావున నా మొఱాలకించి యిప్పుడైనను హఠాత్తుగా, నీవు నాయందు ప్రేమ చూపి రక్షింపనిచో నిఁకముందు ఈలోకములో నాగతియేమి? నేను జీవించుట యెట్లు? నీవు విమలుఁడవు, సర్వవిశ్వము నీవిమలజఠరమం దున్నది. నేనును నీలో నొకమూల నున్నాను. పశ్చాత్తాపముతో నా

యీహృదయ మిప్పుడు శుభ్రమైనది. కావున నాహృదయపద్మమందే నీవు నిశ్చలముగా, వసించి నన్నుద్ధరింపుము ప్రభూ! నా వైరాగ్యాత్మబోధభక్తిత్రయమును పరిపక్వమొనర్చి, సంసారోపరమనుగు మోక్ష మిమ్ము ఓ పితృదైవమా!

అవ॥ రాక్షసరాజులు కర్మబంధనాతీతులైరా? యనుసందేహమును గ్రంథకర్త వెలిబుచ్చుచున్నారు. ఇది సందేహరూపమేగాని విర్ణయముకాదు.

లోకాధీశే త్వయీశే కి మితి భవభవా వేదనా
స్వాశ్రితానాం
సజ్కోచః పజ్కజానాం కి మిహ సముదితే మణ్డలే
చణ్డరశ్మేః।
భోగః పూర్వార్జితానాం భవతి భువి నృణాం కర్మణాం
చేదవశ్యమ్
తన్మే దృష్టై ర్వపుష్టై ర్మను దనుజనృపై రూర్జితం
నిర్జితం తే॥ 246

ప్ర : లోకాధీశే= లోకముల కన్నిటికి నధినాథుఁడవగు, త్వయి= నీవు, ఈశే [సతి]= పాలకుఁడవై యుండఁగా, స్వాశ్రితానాం = నిన్నుఆశ్రయించిన భక్తులకు, భవభవా= సంసారమువలనఁ బుట్టిన, వేదనా= బాధ, కిం ఇతి= [ఎందువలన?] దేనిఫలము? చణ్డరశ్మేః = ఉగ్రకాంతిగల సూర్యుని యొక్క, మణ్డలే= (మండలము,) బింబము, సముదితే=దాగుగా ఉదయించినది కాఁగా, పజ్కజానాం= బురదలోఁబుట్టిన పద్మములకు, సజ్కోచః= ముకుళించుట, ఇహకిం = లోకములోనేమున్నది లేదుగదా (కాని), ఇహ = నీయాశ్రితులయందు, కిం = ఎందువలననో: (కలదు), నృణాం = మనుష్యులయొక్క, పూర్వార్జితానాం = వెనుకఁ చేయఁబడిన, కర్మణాం = పనుల యొక్క, భోగం= ఫల మనుభవించుట భువి = భూమియందు, అవశ్యం= తప్పకుండ, భవతి చేత్= కలుగునన్నచో, తే= నీయొక్క, ఊర్జితం= గట్టిబలమైనదైన, తత్ (సూత్రమ్)= ఆనిబంధనము, మే= [నర]జాతిచేతను తామ

సగుణముచేతను, నాసంబంధులగు దృష్టైః=(విచారింపఁబడిన,) తెలియఁబడినవారగు, నృపుష్టైః= నరజాతియందు బలశాలురునగు, దనుజనృపైః=రాక్షసాంశగల రాజులచేత, [శిశుపాలజరాసంధాదులచేత] నిర్జితం,నను= జయింపఁబడినదా యేమి?

తా॥ లోకాధినాథుఁడవైన నీవు మమ్ము పాలించువాఁడవు. మేము నిన్ను ఆశ్రయించిన వారము. అట్టి నీవుండఁగా మాకీసంసారదుఃఖబాధ ఇంకను దొలఁగక, అనుభూత యగుచుండుట కేమి కారణమో తెలియకున్నది. ప్రచండకిరణుఁడైన సూర్యుఁడు చక్కఁగా ఉదయించి ప్రకాశించుచుండఁగా, ఆయన మిత్రములైన పద్మములకు సంకుచించుటుండదే లోకములో. కాని యీవిషయములో సూర్యునివంటివాఁడవగు నీవు ప్రకాశించుచున్నను, బురదలోఁ బుట్టిన మాహృదయపంకజము సంకోచించుచునే యున్నదే. ఈవిరుద్ధానుభవము లేలనో గదా, స్వామీ! ఈసంచారీభావములవలన, చిత్తమాలిన్యము (బురద) పో లేదని తాత్పర్యము (ధ్వని) వెనుక చేసిన కర్మములఫలము తప్పక భూమియందు నరులు అనుభవించి తీరవలె నన్నది, ఓ ఈశ్వరా! నీయాశ్రితశాసనముగదా! తమోమలినచిత్తుఁడనగు నావంటి నరులకుటచే, నావారై, లోకప్రసిద్ధులై, నరులందు శారీరకబలాఢ్యులై రాక్షసాంశసంభూతులైన రాజులచేత పైపేర్కొన్న నీయాశ్రితశాసనముకూడ (నిర్జితము, జయింపబడినది) భంగము కాఁబడినదా యేమి? అని నాసందేహము. అసఁగా నీయాశ్రితశాసనము, నిర్జితమైన దనలేను, కాలే దనలేను. ఆదనుజనృపులను నీ వట్లనుగ్రహించుటయే మాయీసందేహహేతువు. ఏది యెట్లైనను, ఒకటి మాత్రము నిశ్చయము. నీయనుగ్రహపాత్రుఁడైనవాఁడు చెడఁడు. కావున మాయాశాజ్యోతివి నీవే. సర్వథా సర్వశరణ్యుఁడ వీవు, దేవా!

అవ॥ తనముక్తికేమికి, తల్లి, దండ్రి, ఈశ్వరులయొక్క దయాస్వభావమందు లోపముండఁజాలదు గాన, ఆయయోగ్యత సాధకుఁడైన తనయందే యుండవలయు నను చక్కనివివేకోదయము గల్గి, తనయంతఃకరణచాతకపక్షిని ప్రబోధించు (మేల్కొల్పు)చున్నారు. తన మనస్సును మేల్కొల్పుచున్నారు. ఉద్బోధించుచున్నారు.

నిత్యానన్దసుధానిధే రధిగతః సన్నీలమేఘః సతా
మౌత్కణ్ఠ్యప్రబలప్రభఞ్జనభరై రాకర్షితో వర్షతి।
విజ్ఞానామృత మద్భుతం నిజవచోధారాభి రారా దిదం
చేతశ్చాతక! చే న్న వాఞ్ఛసి తృషాక్రాన్తో ఽపి సుప్తో
ఽసి కిం? ॥ 247

ప్ర : నిత్యానందసుధానిధేః = నిత్యానందమను అమృతసముద్రమునుండి (యేర్పడినదైన) సన్నీలమేఘం = సత్యస్వరూపమైన నల్లనిమబ్బు (శ్రీకృష్ణుఁడు) సతాం = సత్పురుషులగుభక్తులయొక్క, ఔత్కణ్ఠ్యప్రబలప్రభఞ్జనభరైః = మిక్కిలి ఆసక్తియనెడు అధికబలము గలిగిన గాలులయొత్తిడులచేత, ఆకర్షితః = ఆకర్షింపఁబడి, దగ్గఱకులాగఁబడి, అద్భుతం = ఆశ్చర్యకరమైన, విజ్ఞానామృతం = విశిష్టమైన ఆత్మజ్ఞానము అనుఅమృతమును, నిజవచోధారాభిః = తనవాక్కు లనెడధారలచేత, ఆరాత్ = దగ్గఱగా, వర్షతి = వర్షించుచున్నది (హే)చేతఃచాతక = (ఓ) మన స్సనెడుచాతకపక్షీ! తృషాక్రాన్తః అపి = దప్పికచేత (ఆక్రమింపబడిన) గొంతుకయెండిపోవుచున్నప్పటికిని, ఇదం = ఈప్రబోధసుధావర్షజలమును, న వాంచసిచేత్ = కోరకుండ నున్నదానివగుచో (నీవు) సుప్తః అసికిమ్ = నిద్రపోవుచున్నావా యేమి?

తా॥ ఓమన స్సనెడు చాతకపక్షీ! సద్రూపుఁడగు శ్రీకృష్ణుఁ డనెడు నీలమేఘము (పరబ్రహ్మస్వరూపమైన) నిత్యానందమను అమృతసముద్రమునుండి యేర్పడి విశాలాకాశమందు

గంభీరముగా నున్నది. తన్ను పొందవలె నని తహతహలాడు సత్పురుషులయొక్క తీవ్రవాంఛలనెడి పెద్దగాలులబలముచేత, ఆకర్షింపబడి వారిదగ్గఱకు వచ్చినది. ఆ శ్రీకృష్ణనీలమేఘము తన వాగ్ధారలరూపమున ఆత్మజ్ఞానామృతమును వర్షించుచున్నది. ఓ మనస్సనెడిచాతకపక్షీ! నీవా గొంతుక యెండిపోయినంత దప్పికతో బాధపడుచున్నావు. అయినను జ్ఞానామృతవర్షధారలను త్రాగకున్నావేమి? ఇది కడుచిత్రముగా నున్నదే. నీవు నిద్రనుండి మేల్కొనలేదా? నిన్ను నిద్ర వదల లేదా? అతి దుర్లభమగు ఈ మహావకాశమును జాఱవిడుచుకొను తామసము నీ కేల? లెమ్ము, మేల్కొని, జ్ఞానామృతవర్షధారలం ద్రాగుమని దివ్యప్రబోధము. గ్రంథకర్త తనమనస్సును చాతకపక్షిగా రూపించినాఁడు. (రూపకాలంకారము) చాతకపక్షి శుద్ధవర్షధారలను మాత్రమే త్రాగి జీవించునే గాని ఆవర్షజల మితరముతోఁ గలసినను, నద్యాదిజలములను త్రాగదని ప్రసిద్ధి. సచ్చిదానందబ్రహ్మమే యొకసుధాసాగరము. దానినుండి యవతరించిన నల్లని మేఘము, పరమేశ్వరుఁడగు నీలరూపియైన శ్రీకృష్ణుఁడు. ఆయనవాగ్ధారలు, భగవద్గీతలు. అవి యద్వైతవిజ్ఞానామృతమును వర్షించు ధారాపరంపరలు. అవి త్రాగి అనఁగా వానిసారమగు ఆత్మజ్ఞానము ననుభవించి కృతకృత్యవు కమ్మని మనస్సు నుద్బోధించుచున్నాఁడు కావున సంసారమోక్షప్రాప్తికి శ్రీకృష్ణగీతామృతపానము నిరపాయనిశ్చితోత్తమసాధన మని ప్రబోధసారము. ఈజ్ఞానమువలననే ముక్తి. ఇతరముచే గాదనియు సూచితము.

అవ॥ చంచలస్వభావముగల మనస్సును, వివేకముతో వ్యవహరింపుమని యింకను హెచ్చరించుచున్నాఁడు. జితేంద్రియము కాని మనస్సునకు ఈశ్వరాశ్రయము దుర్లభముగదా! జ్ఞానప్రాప్తియు బహుదుర్లభము.

చేతశ్చఞ్చలతాం విహాయ పురతః సన్ధాయ కోటిద్వయమ్
తత్రైకత్ర నిధేహి సర్వవిషయా నన్యత్ర చ శ్రీపతిమ్।
విశ్రాన్తి ర్హిత మప్యహో క్వ ను తయో ర్మధ్యే
తదాలోచ్యతామ్
యుక్త్యా వాఽనుభవేన యత్ర పరమానన్దశ్చ
తత్సేవ్యతామ్॥ 248

ప్ర : (హే) చేతః = ఓమనస్సా, చఞ్చలతాం = నీకుసహజమైన చాంచల్యమును, విహాయ=విడిచి, పురతః = నీకెదుట, కోటిద్వయం=రెండు పక్షములను, సన్ధాయ=ఉంచి, తత్ర=అక్కడ (వానిలో) సర్వవిషయాన్= నీకేమేమికావలెనని కోరుచున్నావో కోరఁగలవో ఆవిషయము లన్నింటిని, ఏకత్ర=ఒకప్రక్కను, శ్రీపతిం = లక్ష్మీనాథుఁడైన శ్రీకృష్ణుని, అన్యత్ర = మఱొకప్రక్కన నిధేహి=ఉంచుము. తయోఃమధ్యే = ఆరెంటిమధ్యమందు, అహో=ఔరా, క్వ = ఎక్కడ, విశ్రాన్తిః = పరిపూర్ణమైన శాంతి (కోరిక మిగిలియున్నంతవఱకు శాంతియుండదు), హితం అపి ను=నీమేలుకూడ నిజముగా (లభ్యతే=పొందఁబడుచున్నదో) తద్ = అది, ఆలోచ్యతాం=ఆలోచింపవలసినది, యత్ర=ఎక్కడ, యుక్త్యా=తర్కముచేతను, వా=మఱియు, అనుభవేన = నీఅనుభవమువలన, పరమానన్దఃచ = శ్రేష్ఠమైన నిత్యానందము (మఱల దుఃఖపువాసనకూడ ఉండఁగూడదు; వెనుక చెప్పినశాంతి, మేలుతో కూడ) అస్తి=కలదో, తద్ సేవ్యతామ్=దానిని సేవింపవలసినది.

తా॥ ఓమనస్సా! నీచంచలత్వమును విడుము. సరిగా నాలోచింపుము. నీకేది మేలో ఏది కీడో నిదానముగా నీతార్కిక బుద్ధిని, నీజీవితానుభవములను ఆధారముగా తూఁచి నిర్ణయించి మఱిప్రవర్తింపుము. ఇదిగో! నీకిప్పుడున్న విచారణీయాంశము; విషయసేవ సుఖమా? ఈశ్వరాశ్రయము సుఖమా? ఒకవైపున నీకేవేవి సుఖ మిచ్చు ననుకొందువో వాని నన్నిటిని, ఆసర్వ

విషయములన్నూ ఉంచుము. రెండవవైపున శ్రియఃపతి యగు శ్రీకృష్ణునుంచుము. ఆ రెంటిలో దేనివలన నీ కేది సంపూర్ణశాంతి నిచ్చునో మేలుచేయునో చక్కగా నాలోచింపుము. భంగము కానిశాంతి కావలెను. తర్కముచేత, అనుభవముచేత విచారించి నిర్ణయింపుము. దేనివలన నీకు పరమానందము, నిత్యానందము, మఱల (దుఃఖవాసనకూడ ఉండరాదు.) లభించునో దానినే సేవింపుము.

అవ॥ అదేపక్షమునందు కలదో చెప్పుచున్నారు.

పుత్రా న్పౌత్ర మథ స్త్రియో ఽన్యయువతీ ర్విత్తా
న్యథో ఽన్యద్ధనమ్
భోజ్యాదిష్వపి తారతమ్యవశతో నాలం సముత్కణ్ఠయా।
నైతాదృ గ్యదునాయకే సముదితే చేతస్యన న్తే విభౌ
సాన్ద్రానన్దసుధార్ణవే విహరతి స్వైరం యతో నిర్భయమ్॥
249

ప్ర : (మనుష్యులు) సముత్కణ్ఠయా = గొప్పఆశతో, పుత్రాన్ = కొడుకులను, పౌత్రం = కొడుకులకుకొడుకు (ల) ను, అథ = పిదప. స్త్రియః = భార్యలను, అన్యయువతీః = ఇతరయువతులను, (తనభార్యకన్న ఇతరసుందరులను), విత్తాని = ధనములను, అథ = మఱియు, అన్యత్ ధనం = ఇతరమైన సంపద (ఇవి లెక్కలేనన్ని యున్నవి. క్షేత్రారామములు, వస్తువాహనములు, మిద్దెలు, మేడలు మొదలైనవి) భోజ్యాదిషుఅపి = భోజన పదార్థములందుఁగూడ, (శ్రేష్ఠాని = శ్రేష్ఠము లైనవి) (వాఞ్ఛన్తి = కోరుచున్నాడు) తారతమ్యవశతః = ఇందులో నన్నిటిలో హెచ్చుతగ్గు లుండుట వలన, న,అలం = చాలును అనుమాట లేదు. (తృప్తిలేదు. అందువలన శాంతి లేదు. ప్రయత్నము, సిద్ధ్యసిద్ధులు, బాధలు ఉన్నందున తనకు మేలు కలుగదు.) (ఇక రెండవ పక్షము) న,ఏతాదృక్ = ఇట్టిది కానిది (రెండవ పక్షము). అనన్తే = అంతము లేనివాఁడును, నిత్యుఁడు, విభౌ = సర్వవ్యాపకుఁ

డును సాన్ద్రానన్దసుధార్ణవే = దట్టమైన, ఘనమైన ఆనందసముద్రుడు నగు, యదునాయకే = శ్రీకృష్ణుడు, చేతసి = మనస్సునందు, సముదితే = చక్కగా ఉదయించిన (తెలియబడిన) వాడగుచుండగా, (జీవుడు, భక్తుడు, లేక ఆశ్రితుడు) యతః (తతః) = ఆకారణమువలన స్వైరం = స్వేచ్ఛగా, నిరంకుశముగా, నిరాటంకముగా, నిర్భయం = నిర్భయముగాను విహరతి = విహరించును.

తా॥ ఇక్కడ పైశ్లోకములోఁ జెప్పిన రెండుపక్షముల మంచిచెడ్డలను చర్చించుచున్నారు. మొదటిపక్షమందు మనుష్యుఁడు కోరు బాహ్యవిషయములకు మితి లేదు. లెక్క లేదు. తాత్కాలికసుఖాభాసమేగాని, నిత్యతృప్తి లేదు. అతఁడు పుత్రులను, పౌత్రులను, భార్యలను, ధనమును, ఇతరవిధములైన యనేక సంపదలను, వస్తువాహనములు గృహక్షేత్రారామములు మొదలైనవి కోరికోరి, వానికై పాపపుబుద్ధులు, పనులుచేయును. పరసుందరులను, సంపదలను కూడ కోరును. ఇవన్నియు తారతమ్యములు కలవి. ఒకటి వచ్చినపిదప నంతకన్న మంచిది రావలె నని కోరును. అందువలన ఇఁక చాలును అనుబుద్ధియే పుట్టదు. అందువలనఁ దృప్తిగాని, శాంతిగాని లభింపదు. పైగా నివి సాధించుటకు విశేషశ్రమ పడవలెను. వచ్చిన వానికి నష్టము, నాశము కూడ కల్గును. అందువలన సుఖముకన్న శ్రమ, బాధ పెరిఁగి, తనకు మేలు కల్గదు. ఇఁక రెండవపక్షము ఆలోచింపఁదగినది. శ్రీకృష్ణపరమాత్మ పొందు. ఆయన సర్వవ్యాపి, నిత్యుఁడు, నిత్యానందస్వరూపుఁడు. హృదయమునందు ఆయన వెలసినచో, ఆయన తెలిసినచో, నింక కోరఁదగినదే యుండదు. తా నాయనయే యగును. ఆప్తకాముఁ డగును. అందువలన నకాముఁడు నగును. మనుష్యుఁ డితరులను బూజించి సప్పుడు, గౌరవించి

సప్పుడు, తా నాస్థితికి రావలెనని తాత్పర్యము. శ్రీకృష్ణునందు పరమభక్తికి పర్యవసానము తానే శ్రీకృష్ణుఁడ నని యెఱుఁగుట ఇప్పుడు పరమభక్తితో పరమేశ్వరత్త్వము నెఱింగినజ్ఞాని సచ్చిదానంద బ్రహ్మస్వరూపముగల పరమేశ్వరుఁ డగును. ఇది తెలిసినవానికి నిఁకఁబొందవలసిన దుండదు. అతఁడు శ్రీకృష్ణ సాంద్రానందామృతసముద్రమందు నిర్భయముగా స్వేచ్ఛగా విహరించును. జీవేశ్వరులకు, [ఆత్మబ్రహ్మములకు] ఏకత్వమును అనుభవించుటచే నిర్భయుఁ డగును. ఇదిసూక్ష్మభక్తిఫలవిశేషము.

అవ॥ బాహ్యవిషయములను గోరువారిని, పైపరమభక్తుని, బోల్చి చెప్పు చున్నారు,

కామ్యోపాసనయా ఽర్థయ న్త్యనుదినం కిఞ్చిత్ఫలం స్వేప్సితమ్
కిఞ్చి త్స్వర్గ మథాపవర్గ మపరై ర్యోగాదియజ్ఞాదిభిః ।
అస్మాకం యదునన్దనాఙ్ఘ్రియుగలధ్యానావధానార్థినామ్
కిం లోకేన దమేన కిం నృపతినా స్వర్గాపవర్గైశ్చ కిమ్ ॥
250

ప్ర : (కొందఱు) కామ్యోపాసనయా = తాము కోరినదానిప్రాప్తికి చెప్పఁబడిన ఉపాసనచేత, అనుదినం = ప్రతిదినమును, స్వేప్సితం = తమకిష్టమైనదగు, కిఞ్చిత్ఫలం = ఏదోస్వల్పఫలమును, అర్థయన్తి = సంపాదింపఁ బ్రార్థించు చున్నారు. అపరైః = ఇతరులచేత, యోగాదియజ్ఞాదిభిః = యోగములు యజ్ఞములు మొదలైన వైదికకర్మములచేత, కిఞ్చిత్ = స్వల్పమైన స్వల్పకాల ముండెడు అనిత్యమైన) స్వర్గమో అథ = లేక, అపవర్గము = మోక్షమో, (ఇష్యతే = కోరఁబడుచున్నది) కాని యదునన్దనాంఘ్రియుగలధ్యానావధానార్థినాం, యదునన్దన = యదువులకానందరాశియగు శ్రీకృష్ణునియొక్క, అంఘ్రియుగల = రెండుపాదములను, ధ్యాన = ధ్యానించుటయందు అవధాన = సంస్థితిని, శ్రద్ధను అర్థినాం = కోరువటువంటి, అస్మాకం = మాకు, లోకేన కిం = ఈలోకముతో

నేమి ప్రయోజన మున్నది? (లేదని భావము.) దమేన కిం = ఇంద్రియనిగ్రహమువలన లాభమేమున్నది? (లేదు) నృపతినా = రాజులతోఁగాని, స్వర్గాపవర్గైశ్చ=స్వర్గముతోగాని సారూప్యాది మోక్షముతో (గూడ) గాని, కిం = ఏమిలాభము? (లేదని భావము.)

తా॥ ప్రపంచములోనిజనులు భిన్నభిన్నములగు విషయభోగములందు పెద్దపెద్దకోర్కెలతో నున్నారు. వానికిఁ దగిన యుపాసనము నవలంబించి, ప్రతిదినమును వానినను ష్ఠించుచున్నారు. చివఱకు వారుకోరినఫలములను పొందవచ్చును. కాని అవి యల్పసుఖదములు, వెంటనే నశించునవి. (అనిత్యములు) అందువలన నత్యల్పములు. కొందఱు, యజ్ఞయాగాదులవలన యోగాదుల వలన స్వర్గమో సారూప్యాదిమోక్షమో పొందఁ గోరుచున్నారు అవియు అనిత్యములు, స్వల్పసంతోషకరములు మాత్రమే యని యనుభవమే చెప్పుచున్నది. కావున మాకు పైవానితో పనిలేదు. మాకు శ్రీకృష్ణుని దర్శించుట, వానిపాదపద్మములను శ్రద్ధతో నిరంతరము ధ్యానించుట చాలును. దీనివలననే మాకు అమితానందము కల్గును. మాకు రాజులు మొదలగువారిని సేవించుట వలన, ఈలోకములో వచ్చు పెద్దపెద్ద పనఁబడు పదవులుగాని, ధనధాన్యాదివస్తులాభముగాని చివఱకు స్వర్గసుఖము, సాలోక్యాది మోక్షముగాని అవసరము లేదు. వానిని పొందినయానందముకన్న పరమేశ్వరసేవయే మాకు మహానందకరము. ఇది నిర్మలభగవద్భక్తినిరూఢులయొక్క మనస్తత్త్వము, తృప్తిభరితము.

అవ॥ శ్రీకృష్ణుఁ డాశ్రితవత్సలుఁ డని చెప్పుచున్నారు.

ఆశ్రితమాత్రం పురుషం స్వాభిముఖం కర్షతి శ్రీశః ।
లోహమపి చుమ్బకాశ్మా సంముఖమాత్రం జడం యద్వత్ ॥ 251

ప్ర : చుమ్బకాశ్మా = సూదంటుఱాయి, జడంఅపి = ప్రాణములేక కదలని వైనప్పటికి, లోహం= ఇనుపముక్కను, సంముఖమాత్రం=ఎదురుగా (దగ్గఱలో) నున్నంతమాత్రమున, యద్వత్ = ఏవిధముగా, స్వాభిముఖం = తనవైపునకు, కర్షతి= ఆకర్షించునో, (తద్వత్=అట్లే), శ్రీశః = లక్ష్మీపతియైన కృష్ణుఁడు, ఆశ్రితమాత్రం= ఆశ్రయించుటమాత్రము చేసిన, పురుషం= పురుషుని, స్వాభిముఖం=ఆత్మయైనతనవైపునకు, కర్షతి=ఆకర్షించుచున్నాఁడు.

తా॥ ప్రాణములేని ఇనుపముక్కను సైతము, తనకెదురుగా నున్నచో సూదంటుఱాయి, దానిని తనవైపునకు ఆకర్షించుకొనును. అట్లే శ్రీకృష్ణుఁడుకూడ తనయెడల కొంచె మాసక్తి చూపించి యాశ్రయించినంత మాత్రమున, ఎవనినైనను తనవైపుగా దగ్గఱకు రాఁబ్రేరేపించును (ఆకర్షించును), శ్రీకృష్ణుఁడు భక్తవత్సలుఁడు. ఆత్మజ్ఞానానందప్రదుఁడు. ఆశ్రితభక్తరక్షణవిషయమై గీతలందు శ్రీకృష్ణభగవానుని ప్రతిజ్ఞావచనము.

శ్లో॥ "కౌంతేయ, ప్రతిజానీహి న మే భక్తః ప్రణశ్యతి॥ గీ 9-31

ఓఅర్జునా! పరమార్థసత్యమును వినుము. నానిశ్చితమైన ప్రతిజ్ఞను లోకములకు చాటిచెప్పుము. నాయందు సమర్పింపఁబడినచిత్తము (అంతరాత్మ)గల నాభక్తుఁడు ఏకాలమందును నశింపఁడు. (త్వరలో నిత్యశాంతిని బొందు నని తాత్పర్యము).

అవ॥ శ్రీకృష్ణుఁడు తన్నాశ్రయించినవాఁడెట్టివాఁడైనను, ఉత్తమమధ్యమాధమభేదదృష్టిలేక రక్షించు ననుచున్నారు.

అయ ముత్తమో ఽయ మధమో జాత్యా రూపేణ సంపదా వయసా।
శ్లాఘ్యో ఽశ్లాఘ్యో వేత్థం న వేత్తి భగవా ననుగ్రహావసరే॥ 252

ప్ర : భగవాన్ = భగవానుఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు, అనుగ్రహావసరే = భక్తులను అనుగ్రహించువిషయములో, జాత్యా = పుట్టుక (జాతి) చేఁతగాని, రూపేణ = రూపముచేఁతగాని, సంపదా = ధనముచేఁతగాని, వయసా = వయస్సుచేతగాని, అయం = ఈయన, ఉత్తమః = ఉత్తముఁడు, అయం = ఈయన, అధమః తక్కువవాఁడు, శ్లాఘ్యః = ఈయన మెచ్చుకొనఁదగినవాడు, అశ్లాఘ్యః = ఈయన గర్హింపఁదగినవాడు, అనిగాని, ఇత్థం = ఈవిధముగా, న వేత్తి = చూడఁడు.

తా॥ శ్రీకృష్ణుఁడు తన భక్తుల ననుగ్రహించు విషయము లో, ఈయాశ్రితభక్తుఁడు పుట్టుక (జాతి) వలనగాని, రూపము, సంపద, వయస్సులవలన గాని ఈ మొదలగు లౌకిక భేదముల తలంపుల తో, ఇతఁడు ఉత్తముఁడు ఈయన అధముఁడు, ఈయన మెచ్చ కొనఁదగినవాఁడు ఈయన క్షుద్రుఁడు, అనియిట్లు ఈ భేదదృష్టితోఁ జూడఁడు. భక్తులందఱిని సమబుద్ధితో ననుగ్రహించును.

అవ॥ మఱి దేనినిబట్టి వానియనుగ్రహము ప్రసరించు నన్నచో, జెప్పు.

అన్తఃస్థభావభోక్తా తతో ఽన్తరాత్మా, మహామేఘః।
ఖదిర శ్చమ్పక ఇతి వా ప్రవర్షణే కిం విచారయతి॥ 253

ప్ర : తతః = అందువలన, (సమబుద్ధియగుటవలన), అన్తరాత్మా = లోలోపలనుండు ఆత్మయగు శ్రీకృష్ణుఁడు (భక్తజనుల,) అన్తఃస్థభావభోక్తా = భక్తులయంతఃకరణమందలిభక్తిభావశుద్ధిని బాగుగా గ్రహించి పాలించువాఁడు. మహామేఘః = గొప్పమేఘము, ప్రవర్షణే = బాగుగా వర్షించునప్పుడు, ఖదిరః ఇతివా = ఇదిచండ్రచెట్టనికాని, చమ్పకః ఇతివా = ఇదిసంపెంగచెట్టనికాని, విచారయతి కిం = ఆలోచించి వర్షించునా యేమి? (అట్లు చేయదు.)

తా॥ గొప్పమేఘము బాగుగా వర్షించునప్పుడు ఇది చేవ గలఖదిరము (కలపనిచ్చుచెట్టు) ఇది లలితమైన సంపెంగ (పూల చెట్టు) అనెడిభేదము లేకయే అన్నిరకములవృక్షములపై సమాన

ముగా వర్షించును. అట్లే అనుగ్రహావేళ శ్రీకృష్ణపరమాత్మయు భక్తుల జాతిరూపాదిభేదములను జూడఁడు. ఆయన సర్వజ్ఞుఁడు గనుక అందఱిమనోభావములను, భక్తిలక్షణములను, దానితీవ్రత ను నెఱుఁగును. ఈభక్తిభావానుగుణముగా ఈశ్వరానుగ్రహము భక్తులపై ప్రసరించును. కావున నిరపాయముగు భక్తిమార్గము యొక్క లక్ష్యము ఈశ్వరప్రాప్తి. వైరాగ్యజ్ఞానభక్తిత్రయము పరిపక్వమగుచున్న దశ యిది.

అవ॥ కాని యాయన పరమభక్తులుమాత్రమే పరమానన్దమును బొందుట యని యనుచున్నారు. కావున బుద్ధిమంతు లాయన నారాధించుట నేర్చుకొనవ లెను.

యద్యపి సర్వత్ర సమో యద్యపి నృహరి స్తథా
ఉపేతే।
భక్తాః పరమానన్దే రమన్తి సదయావలోకేన॥ 254

ప్ర : నృహరిః = నరరూపహరియగు శ్రీకృష్ణుఁడు, యద్యపిసర్వత్ర (అస్తి) = అంతట ఉండినను, యద్యపి, సమః = అందఱియెడల సముఁడే యైనను [భేదబుద్ధిలేకున్నను] తథాఅపి = అది అట్లే యైనను, ఏతేభక్తాః = ఆ యనను భజించు ఈభక్తులు [మాత్రమే], సదయావలోకేన = ఆయనకరుణా కటాక్షముచేత, పరమానన్దే = ఉత్తమానందమందు, రమన్తి = క్రీడించుచున్నారు. సదా ఆనందించుచున్నారు.

తా॥ శ్రీకృష్ణపరమాత్మ అందఱియందు నన్నిచోట్ల నున్నను, అందఱియెడల సమానుఁడే యైనను, బిన్నాధికారులందఱును సమానముగా లాభమును బొందలేరు. ఆయనగాఢభక్తులుమాత్ర మే, ఆయనకరుణాకటాక్షమువలనఁ బరమానంద మనుభవింపఁగలరు కావున బుద్ధిమంతు లాయనను గాఢముగాభజించి, ఆయనపరమకృ పకుఁ బాత్రులగుటకు సర్వవిధముల యత్నింపవలయు పరమా నందానుభూతిని గోరుచుండేని. ఫలము యత్నానుకూలముగదా!

అవ॥ శ్రీకృష్ణుని కరుణాకటాక్షప్రభావము వర్ణించుచున్నారు.

సుతరా మనన్యశరణాః క్షీరాద్యాహారమన్తరా యద్వత్।
కేవలయా స్నేహదృశా కచ్ఛపతనయాః ప్రజీవన్తి॥ 255

ప్ర : యద్వత్ = ఏవిధముగా, కచ్ఛపతనయాః = తాబేటిపిల్లలు, సుతరాం = బొత్తిగా, అనన్యశరణాః = వేఱుపోషకులెవరు లేనివయ్యును, క్షీరాద్యాహారమ్ అన్తరా = పాలుమొదలైనవి ఏయాహారము లేకున్నను, కేవలయా = కేవలము, స్నేహదృశా = తల్లిప్రేమగలచూపులచేతనే, ప్రజీవన్తి = ఆహారము కల్గినవానివలె చక్కగా జీవించుచున్నవో, [అట్లే కృష్ణభక్తులును, శ్రీకృష్ణకరుణా కటాక్షముచేతనే యితరాపేక్ష లేకయే సర్వసౌఖ్యములు పొందఁగలరు.]

తా॥ తక్కినజంతువులు, పక్షులవలె తాబేలు తనపిల్లలకు ఆహారము సంపాదించి పెట్టదని, పాలీయదని, ఇతరసహాయము లేకున్నను ఆపిల్లలు తల్లిప్రేమంపుచూపువలననే సర్వాంగపుష్టిని పొంది పెరుఁగు నని పౌరాణికు లందురు. అట్లే శ్రీకృష్ణభక్తులును, పూర్తిగా ఆయుననే శరణుఁ జెందినచో, ఆయన తత్కటాక్షమాత్ర మునసే వారికి సర్వార్థము లొసంగి ఆనందింపఁజేయుచు రక్షించును. కావున అట్టియనన్యభగవద్భక్తియే ప్రధానము.

అవ॥ ఈశ్వరభక్తియున్న సర్వము సమకూరు ననుట కుదాహరణము లిచ్చుచున్నారు.

యద్యపి గగనం శూన్యం తథాఽపి జలదామృతాంశు రూపేణ।
చాతకచకోరనామ్నో ర్దృఢభావా త్పూరయ త్యాశామ్॥ 256

ప్ర : గగనం= ఆకాశము, యద్యపి శూన్యం = ఇతరమేమియు లేవి దైనను, తథాఅపి= అట్లైనను, జలద+అమృతాంశురూపేణ =మేఘ, చంద్ర రూపములతో, చాతకచకోరనామ్నః = చాతకము, చకోరము అను రెండుపక్షుల యొక్క, దృఢభావాత్ = గట్టివిశ్వాసము, భక్తిభావమువలన, ఆశాం = వాని కోర్కెలను, పూరయతి= పూర్తిచేయుచున్నది (ఇచ్చుచున్నది.)

తా॥ సర్వవ్యాపియగు ఆకాశము శూన్యరూపము. అందితరమేమియును స్వభావసిద్ధముగా లేదు. అట్లే శ్రీకృష్ణుఁడును పురాణప్రసిద్ధములగు చాతకములు వర్షధారలకొఱకును, చకోర పక్షులు చంద్రకిరణాహారముకొఱకును సజీవదృఢవిశ్వాసముతో ఆయాకాశమునే నిరంతర మాశ్రయించుచున్నవి. ఇతరము నపేక్షింపవు. ఆశతో వచ్చి యాకాశములో నిల్చును. అప్పుడు ఆకాశమునుండి సెలమేఘములు వర్షించుజలధారలను చాతకపక్షులు త్రాగి తృప్తిపడును. అట్లే చంద్రుఁడు ఆకాశమందు ప్రకాశించుచుండఁగా వానివెన్నెలరూపామృతకిరణములను చకోరపక్షు లారగించి పుష్టిని తుష్టిని బొందును. ఆపక్షులకు ఆయాకాశ మందెంతటి గట్టినమ్మకము అట్లే నిరాకారుఁడు, సర్వవ్యాపి, సర్వశక్తిమంతుఁడగు సర్వేశ్వరునియందు దృఢతరవిశ్వాసముతో ఏకభక్తితో, మనుజులు శ్రీకృష్ణు నర్చించి ధ్యానించి శరణుసొచ్చినచోఁ దగినరూపములో వచ్చి యాయన వారికోర్కెలఁ దప్పక తీర్చును. అందువలన అట్టిభగవద్భక్తి ప్రధానముగా నిత్యానందమందవచ్చు. సర్వులకు సర్వదా ఆశాజ్యోతి శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు. ఆశ్రితవత్సలుఁడు,

అవ॥ పైదృష్టాంత మిక్కడ శ్రీకృష్ణపరముగా వివరించి ముగించుమన్నారు.

తద్వ ద్భజతాం పుంసాం దృగ్వాఙ్మనసా మగోచరో ఽపి
కృపయా ఫలత్యకస్మా త్సత్యానన్దామృతేన విపులేన॥ 257

ప్ర : తద్వత్= అదే విధముగా, హరిః= శ్రీమహావిష్ణువు, భజతా =తన్ను గొల్చువారగు, (వ్రజతాం=శరణుచొచ్చు), పుంసాం= పురుషులకు, దృగ్వాఙ్మనసాం = వారికన్నులకు, వాక్కులకు, మనస్సులకు। అగోచరఃఅపి= [కనఁబడని] విషయముకాని వాఁడైనను, కృపయా=ఆయన [కృప] దయచేత, విపులేన=విస్తారమైన, ఆనన్దామృతేన=ఆనందమనెడి అమృతముతో, అకస్మాత్ =హఠాత్తుగా, తెలియఁ జేయకయే, ఫలతి= వారికోర్కెలను దీర్చుచున్నాఁడు.

తా॥ అట్లే. (ఆగగనమువలె శ్రీకృష్ణుఁడు) శ్రీహరి తనను అనన్యభక్తి ప్రపత్తులతో శరణు సొచ్చి సేవించుభక్తులకుం గనఁబడక పోవచ్చును వారివాక్కులకు మనస్సునకు నందకపో వచ్చు. ఐనను వారికిఁ దెలియకుండనే, దయతో, వారికి విస్తార మైన యానందామృత మొసంగి కృతార్థులను చేయును. వారికిజ్ఞాన మిచ్చి అవిద్యానివృత్తింజేసి పునరావృత్తిరహితమోక్ష మిచ్చు ను వారును సచ్చిదానందులు, సర్వశక్తిమంతులు, సర్వజ్ఞులు నిత్య శుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావులు నగుదురు. ఇట్లు వైరాగ్యాత్మబోధ భక్తిత్రయము పరిపక్వము సమగ్రము నై పాశ్మక్తి సాధన మైనదని నిరూపితము. ఉపక్రమింపఁబడిన శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మాత్ త్త్వము సగుణనిర్గుణద్వైతాద్వైతపరమార్థత ఇట్లుపసం హృతము,కావుననే ఈగ్రంథము శ్రీకృష్ణానందలహరిగా నున్నదన్న ప్రతీతి గడించినది. ఓజనులారా! ప్రబోధసుధాకరహరేనిష్ఠాత్మమ యులు కండు. తరింపుఁడని కావ్యోపదేశము - ఓం తత్ సత్ శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మార్పణ మస్తు.

ఇతి శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదాచార్య విరచితః ప్రబోధసుధాకరః సమాప్తః॥.

ఇట్లు శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదులచేఁ బ్రణీతంబైన (విరచితంబైన) ప్రబోధసుధాకరము సమాప్తము.

శ్లో॥ నారాయణసమారంభాం శంకరాచార్యమధ్యమామ్।
విమలానందపర్యంతాం వందే గురుపరంపరామ్॥

శ్లో॥ యదక్షరపదభ్రష్టం మాత్రాహీనం తు యద్భవేత్।
తత్సర్వం క్షమ్యతాం దేవ సీతారామ నమోఽస్తు తే॥

ఇతి శమ్.

తప్పొప్పుల పట్టిక

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు	పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
4	3	(ఆది	(ఆది	84	7	ఆని	కాని
7	15	మిథ్మ	మిథ్య		22	పెరుసు	పెరుగు
8	7	అరము	అర్థము	86	3, 22	హాయో,ర	హాయో,ర్థ
11	11	ములును	ములుగు	100	24	సు శ్చ	స్వ చ్ఛ
14	1	పంధ	బంధ	102,3	5,3	వ్యర	వ్యక
17	24	సన్యాస	సంన్యాస	107	1, 3, 9	స, క్త్రా, తా	వ, క్త్రా, థా
19.24	10,15				21	దశ	(దశ
159	14	యన్నిటి	యన్నిటి	110	5, 16	గ, యా	గు, య
175	12		యన్నింటి	113	4, 11	ర పన	జ, న
20	9	త్రి	శ్రీ	117	6	సృషి	సృష్టి
21	11	ఆస	అస	118	14	పశ్వ	పశ్య
26	5	యాతానా	యాతనా	120	15	మొవల	మొదల
30	11	సితి	స్థితి	122	8	త్మత్త్రోవ	త్మతల్త్రోవ
	16	చే న	చేసిన	125	20	ప్రత్వేక	ప్రత్యేక
31	22	స్థ	స్త	129	16	శుఖే	శుభే
40	5	న తు	నహేతు	137	3	అజ్ఞాన	ఆజ్ఞాన
	12	శంకు	శంక	138	24	సూల,స్యా	స్థూల,స్యా
51	15	శ్రేషా్య	శ్రేష్ఠ్య	140	7	త్వంగా	త్వంఘా
59	1	గృహాసు	గృహస్థు	144	4	దేనిని	ఏనిని
60	1	దింట	దింపుట	145	6	ని,దు	రిని, దు
60 63	15	స్వార	స్వార్థ		7	మేత్వ	తమే
60	20	వ్యర,ధా	వ్యర్థ, థా		20,22	నిటి, నీవ	సిటి, నిర్వి
75	9			148	6, 7	మార,త్రార	మార్గ,త్రార్గ
61	2	రాజలు	రాజులు		13	నిప్తుణ	నిపుణ
69	2	ఆత	ఆత్మ	150	9, 17	తం, పెక	త్థం, దొక
77	23	తువు	హేతువు	153	3	గీ.1-32	గీ.13-2

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు	పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
154	15,24	ఱ, న	డు, నుసి	244	7	గోషే	గోష్పే
157	2, 22	లింబ, సా	బింబ,స్థా	246	2, 25	తెల, దేణు	తెల్ల,వేణు
162	20	ఘుక్తే	ఘుంక్తే	254	4	వాడ	వాడు
163	21	న ము	ననము	256	19	ఫలలో	ఫలో
164	19,20	జాని,ఏ	జ్ఞాని, ఏక		23	మర్గత	మద్గత
165	12,20	మై, జెంవ	మై,జెంద	258	24	సార	సార
166	1, 11	ర్వే, గలి	ర్యే, గగ్లి	260	22	న శ	నంతశ
167	14	తరమ	తమ	263	11, 18	శ్వ, నగా	శ్వరు,నరిగా
168	5	వెన	వైన		21	తత్త	తత్వ
188	1	దరిను	దను	265	27	దోక్తి	దోక్త
196	1	గావ	వగా	267	19	రొర్చి	రొనర్చి
203	21	నవి	నని	271	18	బండ	బంపి
209	1, 4, 6	సూ	స్థూ	275	11	ప్రారిత	ప్రార్థిత
	5	సితి	స్థితి	278	1	నృంహ	నృసింహ
212	13,21	మూరి	మూర్తి	279	4, 6	నిత,ఞ్యర	నిత,ఞ్యర్థ
215	14	శ్యా	నశ్యాంతి	282	22	పేమ	ప్రేమ
220	8,23	గాని,రం	నిగా,రగిం	285	7	యూతి	మితి
221	14	తిమ్మెర	తెమ్మెర	288	11, 14	షీ, ద్ధి	షి,ప్రసిద్ధి
222	4,6	మర,రాడు	మర్ధ,వాడు	289	1, 9	హ, షష	హా, ష
223	2, 4	నమ, రి	నమ, ర్తి	294	2, 8	వై, న్చో	దై,న్నచో
	8	తే్య	త్య	295	2, 3	తగా	తగా
224	3	మూరి	మూర్తి		6	గర్వింప	గర్హింప
225	15	సరే	నర్వే	297	1	కకుణా	కరుణా
229	10	తి,శ్వ దు	త్రి, శ్వసుడ	298	4, 16	ం్కు,కము	క్కు,కము!